

Kovács Eszter

A magyarországi jezsuiták kapcsolatai a
cseh rendtartománnyal a kezdetektől
1773-ig

2008

Doktori (PhD) értekezés

Kovács Eszter
2008.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Történettudományi Doktori Iskola
Eszmetörténeti műhely

Doktori Iskola vezetője: Dr. Fröhlich Ida DSc. Egyetemi tanár

Műhelyvezető: Dr. Fröhlich Ida DSc. Egyetemi tanár

Témavezető: Dr. Óze Sándor Habilitált docens

Kovács Eszter

A magyarországi jezsuiták kapcsolatai a cseh rendtartománnyal a kezdetektől
1773-ig

BUDAPEST

2008

Tartalomjegyzék

Előszó 3.

1. Cseh-magyar katolikus egyháztörténeti összefüggések a 16-18. században 5.

1.1. Történelmi előzmények 5.

1.2. Cseh-magyar kapcsolatok a 16-18. században 14.

1.3. Az egyházak szerepe a 16-18. században 16.

1.4. A jezsuita rend kiemelkedő szerepe 19.

1.5. A cseh-magyar jezsuita kapcsolatok kutatásának története 20.

1.6. A források 23.

2. Magyarországi és cseh jezsuiták közös tartományban (a kezdetektől 1623-ig) 24.

2.1. Magyarországi jezsuiták a cseh rendházakban 25.

2.1.1. Magyarországi jezsuiták a cseh rendházakban 1618 előtt 27.

2.1.2. Magyarországi jezsuiták Csehországban 1621-1623 41.

2.2. Nem jezsuita magyarországi diákok cseh jezsuita egyetemeken, akadémiákon 44.

2.3. Cseh, morva és sziléziai jezsuiták Magyarországon 1623-ig 45.

3. Az önálló cseh rendtartomány létrejötte és Rumer Gergely tartományfőnöksége 51.

3.1. Rumer Gergely származása, tanulmányai és pályája 1618-ig 51.

3.2. Rumer Gergely szerepe az 1618-as rendi felkelésben 52.

3.3. A jezsuita rend visszatérése Csehországba és II. Ferdinánd fehérhegy utáni egyházpolitikája 57.

3.4. A független cseh jezsuita rendtartomány létrejötte 59.

3.5. Új rendházak 61.

3.6. Missziók 67.

3.7. A jezsuita felsőoktatás fellendülése Rumer Gergely idején 72.

3.8. Utolsó évek 74.

4. Magyar jezsuiták az önálló cseh rendtartományban (1623-1773) 76.
 - 4.1. Cseh egyetemek jelentősége magyar szempontból a cseh rendtartomány önállósulása után 83.
 - 4.2. Pázmány Péter és az olomouci jezsuita akadémia 85.
5. Cseh jezsuiták Magyarországon 1623-1773.
 - 5.1. 1623-1650 88.
 - 5.2. 1650-1700 91.
 - 5.3. Cseh, morva és sziléziai jezsuiták Erdélyben 1623-1700 98.
 - 5.4. A független magyar-morva jezsuita tartomány létrehozásának terve 99.
 - 5.5. A cseh jezsuiták szerepvállalása a törökök kiűzése idején 101.
 - 5.6. Cseh, morva és sziléziai jezsuiták Magyarországon a 18. században 109.
 - 5.7. Cseh, morva és sziléziai jezsuiták Erdélyben 1700-1773 116.
 - 5.8. A nagyszombati egyetem jelentősége cseh szempontból 120.
6. Az interakció kulturális hatásai
 - 6.1. Cseh-magyar összefüggések a hagiográfikus irodalomban 124.
 - 6.2. Szent Cirill és Szent Metód kultusza és a morva mítosz 132.
 - 6.2.1. Szent Cirill és Szent Metód kultusz történeti előzményei Csehországban 133.
 - 6.2.2. Szent Cirill és Szent Metód a nemzetközi történeti irodalomban 138.
 - 6.2.3. Szent Cirill és Szent Metód kultusza Magyarországon 139.
 - 6.2.4. A Cantus Catholici 140.
 - 6.2.5. Szent Cirill és Szent Metód a hazai hagiográfiákban 142.
 - 6.2.6. Cirill és Metód a jezsuita történetírás tükrében 143.
 - 6.2.7. Szent Cirill és Szent Metód hagyomány továbbélése a jezsuita rend feloszlata után 148.
 - 6.3. Nepomuki Szent János kultusza Csehországban és Magyarországon 150.
- Zárszó 155.
- Felhasznált irodalom 160.
- Függelék

Előszó

A cseh-magyar kapcsolattörténeti kutatások egyik legkevésbé ismert szakasza a 16-18. századi katolikus egyháztörténeti kapcsolatok története. Ezen belül különösen érdekes a jezsuita kapcsolatok kutatása, mivel a rend éppen az időben az egyik legelterjedtebb és legtevékenyebb szerzetesrend volt, számos nagy tudóst, irodalmárt találunk tagjai közt, és jelentős szerepe volt a népek közti kulturális kapcsolatok ápolásában. A magyarországi jezsuiták szoros kapcsolatokat ápoltak cseh rendtársaikkal, a cseh provincia 1623-os önállósulása után is. A cseh hatás erősen érezhető a 17-18. századi magyarországi jezsuita irodalomban, zenében és lelkiségi irodalomban. Legjobb példa erre Szent Cirill és Szent Metód kultusza, ami ekkor jelent meg először a Kárpát-medencében a cseh jezsuiták tevékenységének eredményeként, és élénk visszhangra talált a szláv és magyar lakosság körében egyaránt. Ezek mind meghatározták a korabeli Magyarország kulturális arculatát, ezért a 16-18. századi Magyarország kultúrtörténetének teljes megismeréséhez elengedhetetlenül fontos a morva-magyar jezsuita interakció feltárása.

Disszertációmban mindenekelőtt átfogó képet szeretnék adni a cseh-magyar jezsuita együttműködésről. A korszakot jezsuita kapcsolattörténet szempontjából két nagy szakaszra lehet osztani. Az első szakasz a jezsuita rend Prágában való letelepedésétől 1623-ig tart. Ekkor a magyarországi és a cseh jezsuiták közös tartományban éltek, egy tartományfőnök vezetése alatt, ami nagy mobilitást tett lehetővé a két terület között. A második szakasz 1623-1773-ig tartott. 1623-ban a cseh tartományokból (Csehország, Morvaország és Szilézia) létrejött az önálló cseh jezsuita rendtartomány, ami hatással volt a magyarországi kapcsolatok alakulására is. A rendtartomány első provinciálisa egy magyarországi jezsuita, Rumer Gergely lett, aki a korszak egyik legkiemelkedőbb személyisége, mégis a cseh és a magyar szakirodalomban egyaránt alig ismert. Mindkét szakaszban érdemes megvizsgálni a cseh tartományokban élő magyarországi, és a Magyarországon élő cseh, morva vagy sziléziai rendtagok számának alakulását, illetve azt, hogy a jezsuita felsőoktatási intézmények mennyiben segítették elő az interakciót. Bizonyos történelmi helyzetekben, mint például Morvaország svéd megszállása idején, vagy a törökök elleni háborúk alatt különösen nagy

szükség volt az összefogásra. A svéd támadás idején a nagyszombati jezsuiták befogadták az olomouci egyetem végzős hallgatóit, a török háborúk idején a nagyszombati egyetemről mentek át az olomouci és a prágai egyetemre hallgatók. A cseh tartományok jezsuita rendházai jelentős adományokkal és személyes szolgálatukkal is segítették a törökök elleni harcokat. A jezsuita interakció hatással volt a művelődéstörténetre is. Magyarországon megjelent több, eddig ismeretlen cseh szentek kultusza, mint például Nepomuki Szent János, Szent Cirill és Szent Metód és a Morva birodalom szentjei. A komolyabb történettudományi és hagiográfiai munkákban a cseh és magyar tudósok közös munkájának eredményeit találjuk. Disszertációmban a cseh-magyar kapcsolatok történetének ezt a kevésbé ismert szakaszát szeretném bemutatni.

1. Cseh-magyar katolikus egyháztörténeti összefüggések a 16-18. században

1.1. Történelmi előzmények

Csehország és Magyarország története a kezdetektől összefonódott. A két ország határos volt egymással, így elkerülhetetlen volt a rendszeres interakció. Állandó volt a diplomáciai kapcsolat, gyakoriak a katonai vállalkozások együtt egy fenyegető harmadik féllel szemben, de egymás ellen is. A kezdeti időszakban több házasság kötötte össze az uralkodó dinasztiákat, a 15. századtól a 20. század elejéig pedig közös az uralkodójuk. Állandó kapcsolatot jelentett, hogy mindkét ország a kereszténység római változatát vette fel, ezért a katolikus egyháznak fontos szerepe volt a kapcsolatok ápolásában.

Csehországban hamarabb kiépült az egyházszerkezet. A mainzi érsek már 976-ban két püspököt is szentelt a cseh tartományoknak. A morva püspökről létezésén kívül semmi biztosan nem tudunk, Prága püspöke Dětmar lett.¹ Magyarországnak Géza fejedelemsége alatt volt állandó székhely nélküli ún. térítő püspöke,² de az egyházszerkezet kiépítése és állandó püspöki és érseki székhelyek létrehozása Szent István nevéhez fűződik. Géza és István külföldről hívott képzett papokat, akik között csehek és morvák is voltak.

Szent Adalbert a legismertebb, aki Géza fejedelemsége idején töltött rövid időt Magyarországon. Két Szent István legendában szerepel Adalbert, az ún. nagy legendában és a Hartvik legendában. Mindkét forrás szerint Adalbert érkezését és Szent István születését angyal adta Géza tudtára álmában. A legendák szerint Istvánt Adalbert keresztelte meg.³ A Hartvik legenda forrásául valószínűleg a nagyobb legenda szolgált, aminek szerzője ismeretlen cseh szerzetes,⁴ aki igyekezett kiemelni a csehek szerepét a magyarországi hitterjesztésben.

Szent Adalbert és Szent István életrajzát ismerve a keresztelés hagyományának nem lehet hitelt adni. A mai napig nem tisztázott az sem, hogy Adalbertnek térítő tevékenysége Magyarországon mennyire volt jelentős. A korabeli források szűkszavúak ezzel kapcsolatban.

¹ GYÖRFFY György: *István király és műve*. Budapest. 1977. 86-87.

² GYÖRFFY, 1977. 177.

³ *Legendae S. Stephani regis* In: *Scriptores rerum hungaricarum II.* (edendo operi praefuit: Emericus SZENTPÉTERY) Budapestini. MCMXXXVIII. (a továbbiakban: SRH II.) (az említett legendákat a kiadásra előkészítette: Bartóniek Emma) Legend Maior: 379-381. Legenda ab Hartvico episcopo conscripta: 404-407.

⁴ PRAŽÁK, Richárd: Cseh-magyar kulturális kapcsolatok 1945-ig In: *Cseh-magyar történelmi kapcsolatok*, (szerk.: PRAŽÁK, Richárd) Budapest, 2001. 11.

Tanulótársa, Querfurti Bruno csak követváltásról, és egy rövid és meglehetősen sikertelen misszióról számol be legendájában (*Nascitur purpureus flos*).⁵ Ugyanígy mutatja be Adalbert magyarországi misszióját a Krakkóból előkerült 12. századi *Tempore illo* kezdetű legenda ismeretlen szerzője, aki Querfurti Bruno legendáját vette alapul.⁶ A lengyel földön keletkezett *Post mortem* kezdetű legenda Adalbert lengyelországi működéséről csak egy mondatban utal a magyarországi misszióra, de a korábbi legendákkal ellentétben igen sikeresnek ítéli Adalbert térítőmunkáját.⁷ IV. Károly idején Přibík Pulkava z Radenína krónikájában a nagyobb legendát követi, Adalbertnek tulajdonítja Szent István megkeresztelését és a kereszténység elterjesztését Magyarországon és Lengyelországban.⁸

Szent Adalbert bencések által gondozott kultusza közvetlenül a halála után kezdődött, és 999-ben szentté is avatták. Az ezredfordulón már több kápolnája volt Itáliában. III. Ottó is nagy tisztelője volt, templomot állíttatott neki Achenben, Rómában és Ravennában is, sőt személyesen elzarándokolt Adalbert életének fontosabb helyszíneire. Szent Adalbert Lengyelország és Magyarország patrónusa, a gneznoi érsekség és az esztergomi érsekség védőszentje.⁹

A középkori cseh történeti irodalom a 14. század közepéig Adalbert magyarországi működését egyáltalán nem említi. A barokk kortól viszont a hazai szerzőkön kívül a cseh történetírók is felfigyeltek erre a témára. Szent Adalbert alakja szép példája volt Csehország régi szentségének, aminek bemutatása a korabeli történetírók legfőbb célja volt. Bohuslav Balbín Szent Adalbertről szóló írásaiban nem részletezte magyarországi tevékenységét, de átvette a hagyományt István megkereszteléséről, és meghatározó szerepet tulajdonított neki a keresztény hit elterjesztésében.¹⁰ A piarista Gelasius Dobner három Szent Adalbert legendát közölt a cseh és a magyar történelem közös forrásait összegyűjtő kötetében.¹¹

⁵ GYÖRFFY, 1977. 80. A Szent Adalberttel kapcsolatos középkori forrásokat Rostislav Nový jelentette meg a *Slavníkovci ve středověkém písemnictví* (ford. Jana Zachová, szerk. Rostislav Nový Praha, 1987.) című kötetben. Megtalálható benne Querfurti Bruno legendája is, cseh nyelvű fordításban a 152-185. oldalon. (A továbbiakban: QUERFURTI BRUNO) Adalbert Magyarországi szerepéről lásd: QUERFURTI BRUNO 164.

⁶ Anonymní legenda vojtěšská legenda *Tempore illo* In: *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. (ed. Rostislav Nový) Praha, 1987. 245.

⁷ Anonymní legenda *Post mortem* In: *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. (ed. Rostislav Nový) Praha, 1987. 258.

⁸ PŘIBÍK PULKAVA Z RADENÍNA: *Kronika česká* In: *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. (ed. Rostislav Nový) Praha, 1987. 356. KNIHOPIS 14697, 14698. KNIHOPIS=Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století. (ed. HORÁK, František, TOBOLKA, Zdeněk, URBÁNKOVÁ, Emma, BADUROVÁ, Anežka) Praha, 1925-2008. A KNIHOPIS adataira nem oldaszám, hanem dokumentumszám alapján utalok.

⁹ GYÖRFFY, 1977. 138.

¹⁰ BALBÍN, Bohuslav: *Epitome historica rerum bohemicarum*. Pragae, 1677. 140. BALBÍN, Bohuslav: *Miscellanea Historica Regni Bohemiae dec.I. liber IV. seu Bohemia Sancta*, Pragae, 1682. 26.

¹¹ DOBNER, Gelasius: *Monumenta Historia Bohemiae II*. Pragae. 1768. 5-51.

Szent Adalbert közeli munkatársai közül ki kell emelnünk, Bonifácot, Radlát, Anasztáz/Asztrikot. Radla szent Adalbert nevelője, tanulótársa és barátja volt Magdeburgban. Származásáról keveset tudunk, feltételezések szerint Slavnik törvénytelen fia volt. Tanulmányai végeztével hazatért Csehországba, majd 992-ben tagja lett annak a követségnek, ami Rómából hazahozta Adalbertet. 995-ben átélte a Slavnikok libicei katasztrófáját. Az eset után Magyarországra menekült. Adalbert hívta Lengyelországba, de ő inkább a magyar udvart választotta.¹² Győrffy György azonosítja Sebestyén esztergomi érsekkel,¹³ de ez az elképzelés nem bizonyított.¹⁴ 1003/1004-ben Magyarországon találkozott Querfurti Brunnóval, Adalbert életrajzírójával, akinek segítségére volt Adalbertől szóló munkája egyes részeinek megírásánál.¹⁵

Anasztáz sokan azonosították Radlával, de mára biztosan tudjuk, hogy két külön személyről van szó. Anasztáz nem volt cseh származású, de Szent Adalbert köréhez tartozott. Elkísérte Adalbertet itáliai, franciaországi és szászországi útjaira. Végül Lengyelországban Adalbert neki jutatta az általa alapított meseritzi apátság vezetését. Hosszabb időt töltött Lengyelországban meseritzi apátként, majd 1000 körül III. Ottó kíséretéhez csatlakozva Achenbe, Dijonba, majd Itáliába ment. Innen küldték a koronával Magyarországra. A hagyomány szerint ő koronázta meg Szent Istvánt, és komoly szerepe volt a magyarországi egyházszervezésben.¹⁶ 1000-1002 közt pápai legátus volt, közben kalocsai érsek lett, majd 1007-től esztergomi érsek.¹⁷ 1012-ben ő képviselte Magyarországot II. Henrik előtt, és ő szentelte fel a babenbergi székesegyház egyik oltárát.¹⁸ Bár Istvántól Pécsváradon kapott birtokokat, a köztudattal ellentétben nem volt pécsváradi apát.¹⁹ A forrásokban gyakran Asztrik néven szerepel, amely névváltozat hivatalának elnevezéséből, a magyar érsek szóból alakult ki.²⁰

A cseh krónikákban pannonthalmi apátként jelenik meg. Ez azonban szintén tévedés.²¹ Pannonthalma hasonló nevű apátja szintén Szent Adalbert köréhez tartozott, a római

¹² GYÖRFFY, 1977. 80. Querfurti Bruno szerint ekkoriban Géza felesége, Sarolt irányította az országot, és pogány szokásokkal keveredett a kereszténység, ami meglátása szerint veszedelmesebb, mint a pogányság. Ettől akarta Adalbert menteni barátját. (v.ö. QUERFURTI BRUNO 170.)

¹³ GYÖRFFY, 1977. 181-182.

¹⁴ ÉRSZEGI Géza: Radla In: *Esztergomi érsekek* (szerk. BEKE Margit) Budapest, 2003. 18.

¹⁵ QUERFURTI BRUNO 163. (római úttal kapcsolatban) 168. (libicei mészárlás)

¹⁶ GYÖRFFY, 1977. 141-144.

¹⁷ GYÖRFFY, 1977. 182.

¹⁸ LEGEZA István: Szent Adalbert missziós szerepe a magyar történelemben. In: *Kelet-Közép-Európa szentje Szent Adalbert*, Budapest, 1994. 172.

¹⁹ GYÖRFFY, 1977. 187-188.

²⁰ ÉRSZEGI, 2003. 19.

²¹ GYÖRFFY, 1977. 140.

Szent Elek kolostorból kísérte Prágába, ahol hamarosan a břevnovi kolostor apátja lett. A libicei tragédia után ő is Magyarországra jött, és a pannonthalmi bencés kolostor apátja lett.²²

Anasztázhoz hasonlóan Bonifác sem volt cseh származású, a Szent Elek kolostorban csatlakozott Adalberthez. Magyarországon teljesen a keresztény hit terjesztésének szentelte az életét, egy térítőútja során súlyosan meg is sebesítették.

A fentiek csak a legjelentősebb magyarországi misszióba bekapcsolódó cseh és morva papok és szerzetesek. A szlávok fontos szerepére utal, hogy a vallásos szókincsünk nagy része szláv közvetítéssel jutott hozzánk.²³ A břevnovi kolostor szerzeteseinek szerepe a magyarországi hitterjesztésben a mai napig vitatott, ezzel kapcsolatban alig vannak forrásaink. A Günther legenda több motívuma és a břevnovi évkönyvek alapján arra következtethetünk, hogy Szent István idején és később is állandóan volt kapcsolatuk a magyarországi bencésekkel.²⁴

Szent István korának szentje Szent Günther (Vintř) remete, aki előbb Észak-Csehországban, valamint Észak és Nyugat Morvaországban működött misszionáriusként,²⁵ majd valószínűleg Gizella hívására Magyarországra jött, és megalapította a Bakonybéli kolostort, ahol egy ideig Gellért püspök is élt.²⁶ Tisztelete egyaránt erős volt Magyarországon és Csehországban.

Ez jelentette a nyitányát annak a gazdag kapcsolatrendszernek, ami a középkorban a két ország között kialakult. A magyar-cseh viszony nem mindig volt békés, de az aktív interakció maradandó nyomot hagyott a két nép kultúrájában, ami a közös szentek kultuszában jelentkezett. Az uralkodóházakat több házasság kötötte össze, melyeknek célja a békés viszony biztosítása volt az országok között. A házasságokból született gyermekek között több kanonizált szent is van, akiknek tisztelete mindkét országban meghonosodott. Ez napjainkban is kapcsolatot biztosíthatna a katolikusok közt.

István halála után több háborús konfliktus is kialakult Csehország és Magyarország között, majd I. András békés viszony kialakítására törekedett, ezért leányát, Adelheidot II. Vratislav cseh fejedelemhez adta feleségül. Házasságukból több gyermek is született, öt unokájukat tiszteljük a boldogok között. Margit, Erzsébet és Hedvig premontrei, Ágnes és

²² LEGEZA, 1994. 171.

²³ TÖLGYESI Tamás: A cseh, a szlovák és a magyar nyelvbe a latinból, ill. görögből német közvetítéssel átvett vallási terminológia. In: *Tavaszi Szél 2008*. Budapest, 2008, 129-133. *Etimológiai szótár – Magyar szavak és toldalékok eredete*. Szerk.: ZAICZ Gábor, Budapest, 2006, 971-973.

²⁴ BOGYAI Tamás: Břevnov és a magyar misszió In: *Kelet-Közép-Európa szentje Szent Adalbert*, Budapest, 1994. 193-202.

²⁵ KADLEC, Jaroslav: Pouštevnik Vintř, In: *Bohemia Sancta*, (red.: KADLEC, Jaroslav) Praha, 1989. 143. BALBÍN, 1682. 32-33.

²⁶ Legenda S. Stephani ab Hartvico episcopo conscripta. In: SRH II. 422.

Amabila bencés szerzetesnők voltak, de pontosabb életrajzi adataikat nem ismerjük.²⁷Dédunokáik közül hármat avattak szentté, illetve boldoggá, Adalbertet, Angélát és Eufráziát.²⁸

Testvére példáját követve I. Béla is házassággal kívánta biztosítani a két ország közti jó viszonyt, ezért lányát Eufémiát Ottó morva őrgrófhoz adta feleségül. Halála után fiai, Géza és László cseh segédcsapatokkal harcoltak Salamon ellen a magyar trónért.²⁹A cseh hercegek gyakran avatkoztak be a magyarországi trónviszályokba, hiszen cseh szempontból sem volt érdektelen, ki került a szomszédos ország trónjára. Ugyanígy a magyar királyok is igyekeztek érdekeiknek megfelelően befolyásolni a cseh belpolitikai eseményeket. I. László Břetislav herceget támogatta a cseh trónért vívott harcaiban, majd Břetislav fejdelemmé választása után Kálmán király beavatkozott az utódlási harcba.³⁰A többi uralkodó sem tudott semleges maradni, a cseh belső konfliktusok mindig állásfoglalásra kényszerítették a magyar királyokat.

Mindkét országnak tartós békés viszony kialakítása állt érdekében. Ezért II. Géza Odola leányát Svatopluk, Erzsébetet Frigyes cseh herceggel házásította össze. Fia, III. Béla szintén jó viszonyra törekedett az egyre komolyabb hatalommal rendelkező I. Ottokárral, ezért hozzáadta feleségül leányát, Konstanciát.³¹

Konstancia hercegnő és II. Přemysl Ottokár házasságából több gyermek született, akik közül Ágnest szentként, Annát és Kingát boldogként tiszteljük. Boldog Anna II. Henrik sziléziai herceg felesége volt,³²Kinga klarissza apáca lett, a rend prágai kolostorában élt, aminek később apátnője lett.³³ Ágnes (a magyar szakirodalomban Csehországi Szent Ágnes) szintén klarissza szerzetesnő volt. Levelezett a klarissza rend alapítójával, Szent Klárával, és még a rendbe lépése előtt klarissza kolostort építtetett Prágában, ahová később ő maga is beköltözött, és ott élt haláláig szigorú aszkézisben.³⁴

II. Ottokár uralkodása idején a Babenberg örökségért folyó harc nyomta rá a bélyegét a cseh-magyar kapcsolatokra. IV. Béla a harcokban alulmaradt cseh ellenfelével szemben, és 1261-ben békét kötött vele. Lemondott a Babenberg örökségről, és a béke megerősítéseként

²⁷ PUSKELY Mária: *Virágoskert vala híres Pannónia*. Budapest, 1994. 134-137.

²⁸ Boldog Adalbert, II. Ulászló fejedelem (a későbbi I. Ulászló cseh király) fia salzburgi érsek lett. Szent Angéla kármelita szerzetesnő volt, a jeruzsálemi Kármel-hegyi Boldogasszony kolostorban élt. Szent Eufráziáról mindössze annyit tudunk, hogy a tisztaság szeretete miatt vértanúságot szenvedett. PUSKELY, 1994. 216; 139; 143.

²⁹ ENGEL, Pál: *Szent István birodalma*. Budapest, 2001. 31.

³⁰ KOVÁCS, Endre: Cseh-magyar történelmi kapcsolatok. Budapest, 1952. 30-31.

³¹ KOVÁCS, 1952. 31.

³² PUSKELY, 1994. 215-216.

³³ PUSKELY, 1994. 233-234.

³⁴ PUSKELY, 1994. 213-215.

hozzáadta Ottokárhoz unokáját, Kunigundát.³⁵ Először leányát, Margitot szánta Ottokárnak, aki azonban a királyi kérő kedvéért sem volt hajlandó megszegni szerzetesi fogadalmát. IV. Béla halála előtt Ottokár oltalmába ajánlotta családját. A trónon fia V. István követte, akivel élete utolsó éveiben szinte folyamatosan harcban állt. IV. Béla hívei, félve az új király bosszújától, valamint leánya Anna, Ottokár anyósa Prágába menekültek.³⁶ V. István és IV. László egyaránt sokat háborúzott Ottokárral, míg végül IV. László Habsburg Rudolffal szövetségben, 1278. augusztus 26-án, a morvamezei csatában legyőzte. A cseh király a csatában maga is elesett.³⁷

Az árpádkori történeti irodalomból szoros kulturális kapcsolatokra lehet következtetni. A Kosmas krónikából egyértelműen kimutatható, hogy szerzője jól ismerte és fel is használta a magyarországi történeti hagyományt. Kosmast valószínűleg Esztergomban szentelték pappá és krónikájában igen sokat foglalkozott a cseh-magyar kapcsolatokkal.³⁸ Magyarországon is kimutatható a cseh írástudó értelmiség jelenléte. A nagyobb Szent István legendaként ismert forrás szerzője is cseh szerzetes.³⁹

Az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András 1301-ben örökös nélkül halt meg. Távolabbi rokonai közül többen is igényt tartottak a magyar trónra, többek között II. Vencel cseh király fia, a leendő III. Vencel, akinek dédanyja IV. Béla lánya volt. A még gyermek trónkövetelő azonban hamarosan lemondott trónigényéről Ottó bajor herceg javára.⁴⁰ A trónharcokból a nápolyi herceg került ki győztesen, aki I. (Anjou) Károly néven lett magyar király. Uralkodása alatt néhány kisebb hadi konfliktustól eltekintve békés volt Magyarország és Csehország viszonya. Károly egyik fiatalon elhunyt felesége cseh hercegnő volt. I. Károly uralkodása alatt zajlott le 1335-ben a híres visegrádi királytalálkozó, amin a magyar király mellett Luxemburgi János cseh és III. Kázmér lengyel király vett részt. Károly közvetített a cseh és lengyel király között Szilézia birtoklásáért kialakult konfliktusban, a cseh királlyal pedig megállapodtak egy Bécset elkerülő kereskedelmi útról.⁴¹

I. Lajos apja politikáját folytatta. Igyekezett közvetíteni a csehek és a lengyelek között, akiknek korábbi konfliktusa újra és újra kiújult. Békés viszonyra törekedett IV. Károly cseh királlyal, amit néhány kisebb fegyveres összetűzést leszámítva sikerült is megőriznie. Lajos

³⁵ ENGEL, 2001. 92.

³⁶ ENGEL, 2001. 93.

³⁷ ENGEL, 2001. 93-94.

³⁸ PRAŽÁK, 2001. 12.

³⁹ PRAŽÁK, 2001. 11.

⁴⁰ ENGEL, 2001. 112.

⁴¹ ENGEL, 2001. 118-119.

első felesége Károly leánya volt, második házasságából született leányát, Máriát pedig Károly fiával, Zsigmonddal jegyezte el.⁴²

IV. Károly uralkodása a cseh történelem egyik legfényesebb és legtöbbet idealizált korszaka, és egyben a vallási élet megújulásának az időszaka is. Ebben az időben jött létre a prágai érsekség, melynek első érseke Arnošt z Pardubic volt. Új szerzetesrendeket (kartauziak, kármeliták, szerviták, celesztiniánusok, ágostonos remeték stb.) hívott az országba, a régebben letelepedetteket is jelentős összegekkel támogatta, így több új kolostort tudtak létesíteni.⁴³ Igyekezett emelni a papképzés színvonalát, amihez nagy segítséget jelentett a prágai egyetem alapítása 1348-ban, így a felsőfokú képzés az ország határain belül is megoldhatóvá vált.⁴⁴ Az egyetem kezdettől fogva vonzotta a magyarországi diákokat, és hosszú ideig az egyik legfontosabb kapocs lett a két ország között.

Károlyt idősebb fia, IV. Vencel követte Csehország trónján, aki nem örökölte apja tehetségét. Míg Károly kifejezetten jó viszonyt alakított ki az Egyházzal, fia léha életmódja, meggondolatlan politikai lépései és az egyház szabadságának korlátozása miatt hamar szembekerült Jan z Jenštejna érsekkel.⁴⁵ Valószínűleg ez az ellentét volt az oka Jan z Pomuku (Nepomuki Szent János) érseki vikárius meggyilkolásának. Ebben a nehéz időszakban kezdett prédikálni a Betlehem kápolnában Husz János, akinek fellépése a cseh történelem egyik legfontosabb fordulópontja lett.

Husz Jánost 1400-ban szentelték pappá és 1402-ben kezdett prédikálni a Betlehem kápolnában. Erős ellenszenvet váltottak ki belőle a gyakran tapasztalt szociális igazságtalanságok, és az Egyházban is jelentkező visszaélések, amit prédikációiban gyakran hangoztatott. Erős hatással volt rá az angol reformátor, John Wyclif tanítása, de nem mindenben követte.⁴⁶ 1409-ben a pápa eretneknek nyilvánította Wyclifet, és elrendelte könyvei elégetését. 1410-ben a prágai érsek kihirdette a pápai bullát, Husz azonban nem engedelmeskedett, sőt írásaiban és prédikációiban kiállt Wyclif mellett, bár hangsúlyozta, hogy csak azokat a tanait fogadja el, amiket a Szentírásból vagy a természetes ész fényénél bizonyítani lehet. Mivel többszöri felszólításra sem volt hajlandó Rómába utazni, hogy ott válaszoljon az ellen felhozott vádakra, 1411-ben Odo Colonna bíboros kiközösítette.⁴⁷

Wyclif téves dogmatikai tételeit Husz valóban nem vette át. Eukarisztiaiban elutasította Wyclif álláspontját, miszerint a kenyér és a bor csak jel, de nem lényegül át

⁴² ENGEL, 2001. 145.

⁴³ KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin I.* Řím. 1987. 212-217.

⁴⁴ KADLEC, 1987./1. 190-193.

⁴⁵ KADLEC, 1987./1. 227-229.

⁴⁶ *Teológusok lexikona.* Szerk.: KRÁNITZ Mihály, GÖRFÖL Tibor, Budapest, 2002. 175.

⁴⁷ ROKAY Zoltán: Luxemburgi Zsigmond teológiai kompetenciája. *Teológia* 2005. 3-4. szám. 137.

valóban Jézus testévé és vérévé. A két szín alatti áldozás kérdésében nem foglalt egyértelműen állást. Nem utasította el a halottakért mondott miséket, és hitt a tisztítótűz létezésében. Műveiből kiolvasható egyfajta predestinációs elmélet, de csak az üdvösségre rendeltekről beszél, tagadja, hogy Isten bárkit is a kárhozatra szánt volna. Husz erősen bírálta korának papságát, de nem vonta kétségbe a papság intézményének létjogosultságát. Legtöbb indulatot kiváltó tanítása szerint a halálos bűn által a pap vagy uralkodó elveszti hivatalát, a bűnös törvényhozó által hozott törvényeknek nincs kötelező erejük, sőt a halálos bűnben élő keresztény is megszűnik keresztény lenni.⁴⁸

1414-ben Konstanzban összeült az egyetemes zsinat, melynek legfontosabb célja a nyugati egyházszakadás megszüntetése, és egy olyan pápa megválasztása volt, akit az egész nyugati keresztény világ elfogad. A zsinaton Husz ügye is napirendre került, ezért őt magát is Konstanzba idézték, hogy válaszoljon az ellen felhozott vádakra. Zsigmond menlevelével személyesen gondoskodott arról, hogy megjelenhessen a zsinat előtt. Husz a zsinat előtt visszautasította az ellen felhozott vádakat, tagadta, hogy Wyclif eretneknek ítélt tanait valaha is vallotta volna, de megtagadta Wyclif egyértelmű elítélését is, ezért a zsinat eretneknek nyilvánította.⁴⁹ IV. Vencel, aki korábban támogatta 1415. június 6.-án máglyahalálra ítélte.⁵⁰

Husz elítélése és kivégzése alapjaiban forgatta fel Csehországot. Hívei fegyverrel akarták kikényszeríteni sérelmeik orvoslását, amivel hosszú és véres belháború vette kezdetét. A huszitizmus megosztotta az országot. Nem minden cseh állt a husziták oldalára, és a katolikus lakosság igen sokat szenvedett a husziták miatt. Sok pap, szerzetes és világi hívő halt vértanúhalált ezekben az években.⁵¹ A cseh és morva katolikusok ezért csatlakoztak Zsigmondhoz, aki Vencel halála után 1419-ben Csehország törvényes uralkodója lett, és jelentős hadsereg élén érkezett az országba, hogy átvegye jogos örökségét. Zsigmond elsősorban Morvaországra és Sziléziára számíthatott a cseh tartományok közül, de Csehországban is voltak hívei.⁵² A közös ellenségnek tekintett husziták elleni harc összefogta a Cseh tartományok és Magyarország katolikus lakosait.

A huszita háborúk hatása Magyarországon is érződött. A határhoz közeli területen élők sokat szenvedtek a huszita betörésektől. 1428-1433 között több magyarországi várost is elfoglaltak, köztük Nagyszombatot és Körmöcbányát, a falvakat feldúlták. A helyi nemesség

⁴⁸ ROKAY, 2005. 131-134.

⁴⁹ KRÁNITZ-GÖRFÖL, 2002. 176. A témáról bővebben: KEJŘ, Jiří: *Husuv proces*, Praha, 2000. KOTYK, Jiří: *Spor o revizi Husova procesu*, Praha, 2001.

⁵⁰ KADLEC 1987/I. 248-264. ROKAY, 2005. 122-125.

⁵¹ MEDEK, Václav: Mučedníci doby husitské v Čechách In: *Bohemia Sancta*, Praha, 1989. 219-222.

⁵² ENGEL, 2001. 194-195.

sikertelenül küzdött ellenük, csapataik sorra vereséget szenvedtek, és a betörések csak a husziták végső veresége (1434) után maradtak abba.⁵³

A huszita eszmék gyorsan terjedtek, és hamar megjelentek Magyarországon, már Husz János életében. Az új vallás elsősorban a déli területeken és Erdélyben vert gyökeret. Követői 1437-ben Budai Nagy Antal vezetésével fegyveres felkelést robbantottak ki Zsigmond ellen. A felkelést hamar felszámolták, a huszita tanok hirdetését megtiltották, de ennek ellenére nem tűntek el maradéktalanul. A magyarországi huszita mozgalom legismertebb szellemi terméke a huszita Bibliának nevezett bibliafordítás.⁵⁴

A huszita háborúk után Zsigmond sok magyarországi családnak adományozott birtokot cseh területeken. Korábban is előfordult, hogy magyarországi nemesek Csehországban telepedtek le, de a huszita háborúk után ez a folyamat felerősödött. A költözködést elsősorban az uralkodó adományai irányították, és a legtöbb esetben csak ideiglenes letelepedésről van szó.⁵⁵

A pápa keresztes hadjáratot hirdetett a husziták ellen, vezetését Zsigmondra és Habsburg Albertre bízta. Miután a bázeli zsinaton megegyeztek a husziták mérsékeltebb irányzata, a kelyhesek képviselőivel, segítségükkel Lipanyánál győzelmet arattak. A huszita háborúk után Zsigmond lett a cseh király, és ettől kezdve alig volt olyan időszak, mikor a cseh és a magyar király nem ugyanaz a személy. Ez nem jelentett rögtön közös kormányzást, de igen intenzív kapcsolatokat eredményezett a két ország között. Morvaországban egyre több magyarországi lakos telepedett le, és Magyarországon is megnőtt a csehek száma.

Habsburg Albert fia V. László korai halála után Podjebrád György lett Csehország kormányzója, Magyarországon pedig Hunyadi Mátyást választották királlyá. Pogyebrád és Mátyás viszonya eleinte békés volt. Mátyás feleségül vette Pogyebrád György leányát, Katalint, de felesége korai halála után hamarosan egykori apósa ellen fordult, és Jagello Ulászlóval közösen hadsereggel indultak a pápa által kiközösített kelyhes király ellen. Ekkor hasonló összefogásra került sor a cseh katolikusok és Magyarország között, mint a huszita háborúk alatt. Pogyebrád királlyá koronázása előtt katolikus hitre tért, de később újra a husziták mellé állt, így elveszítette a cseh katolikus papság és nemesség támogatását. Amikor II. Pál pápa eretneknek nyilvánította György királyt, és keresztes hadjáratot hirdetett ellene a

⁵³ ENGEL, 2001. 201-202.

⁵⁴ KÁROLY Sándor: A huszita mozgalom és a magyar írásbeliség In: *Tanulmányok a csehszlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből.* (szerk.: ADAMOVÁ, Zuzana, ROSENBAUM, Karol, SZIKLAY László) Budapest, 1965. 73-75.

⁵⁵ POKLUDA, Zdeněk: A magyarországi nemesek földbirtoklása cseh és Morvaországban a XV-XX. században. *Levéltári Közlemények* 1975. 238-239.

cseh katolikusok Mátyáshoz fordultak, és felajánlották neki a cseh trónt. Mátyás sereggel támadt egykori apósára, és csapataihoz csatlakoztak Pogyebrád cseh ellenfelei.

A háború végeztével Mátyást és Ulászlót is cseh királlyá koronázták, az ország területét pedig felosztották. Mátyás megkapta Morvaországot és Sziléziát, Ulászló Csehországot, és mind a ketten használhatták a cseh királyi címet. Mátyás halála után egész Csehországban és Magyarországon is Ulászló lett a király.⁵⁶A Jagellók alatt a két országot csak az uralkodó személye kötötte össze, mindenütt saját kormányzati apparátussal és saját törvényeik szerint kormányoztak.

A Jagellók alatt komoly problémát jelentett a török-birodalom terjeszkedése, ami összefogásra készítette a két terület lakosait. Mivel a törökök közvetlenül Magyarországot fenyegették, a védekezés így elsősorban Magyarország feladata lett, de részt vettek benne cseh katonák is. Bohuslav Balbín adatai szerint már Pogyebrád György is küldött Magyarországra cseh csapatokat a törökök ellen.⁵⁷

A mohácsi csata Csehország történetét is hosszú időre meghatározta. Jelentős számú cseh nemes és közrendű lelte halálát a harcmezőn, és meghalt II. Lajos is, Csehország és Magyarország királya. A csata után a cseh trónt Habsburg Ferdinánd foglalta el. Magyarorszáért hosszú küzdelem kezdődött, míg végül a törökök által meghagyott észak-magyarországi részt Ferdinánd szerezte meg, Erdélyben pedig Szapolyai János hozott létre önálló államot.

1.2. Cseh-magyar kapcsolatok a 16-18. században

1526-től a 20. század elejéig a Habsburg dinasztia uralkodott Csehországban és Magyarországon is. A két ország között megszűntek a korábban gyakran előforduló katonai konfliktusok. Az ellenséges fenyegetettség az egész birodalom békéjét veszélyeztette, ezért uralkodói irányítással közösen védekeztek a külső támadásokkal szemben. A 16-17. században a Habsburgok Magyarországon vívták legnagyobb harcaikat a török birodalommal szemben. Ebben a háborúban a birodalom minden országa részt vett, egyrészt úgy, hogy anyagi segítséget nyújtottak a törökök ellen, másrészt jelentős katonai támogatás is érkezett. A 16. századtól egyre több cseh, morva vagy sziléziai katona érkezett Magyarországra. Többségük szolgálati ideje lejártá után visszatért szülőföldjére. Sokan családjukkal együtt érkeztek, így a magyarországi alap és középfokú iskolákban is egyre több cseh diákot

⁵⁶ ENGEL, 2001. 253.

⁵⁷ BALBÍN 1677. 538.

találunk. Magyarországi katonaság Csehországba áramlása a 16-17. században nem számottevő, hiszen Magyarország itthon is szükség volt a katonaságra.

A katonasággal éppen ellentétes volt a nemesség migrációjának iránya. A 16.-17. században egyre több magyarországi nemes telepedett le Cseh és Morvaországban. Számuk 1550-1650 között volt a legmagasabb, ekkor szerezte birtokait a 15-20. században betelepülő családoknak több mint a fele. Ez egyrészt a 15. század végén elindult folyamat természetes következménye, másrészt a törökök előrenyomulása gyorsította a betelepülést.⁵⁸ Emellett az is közrejátszott, hogy a cseh tartományokban nem létezett az „ösiség törvénye”, ezért ott könnyebb volt nemesi birtokhoz jutni, mint Magyarországon.

A Fehérhegyi csata után a felkelésben részt vevő nemesek birtokait elkobozták. Csehországban a nemesi birtokok kétharmada visszakerült a kincstárhoz. Morvaországban ez az arány kisebb volt, de ott is komoly területeket koboztak el. A protestáns lakosságnak az 1620 után hozott törvények értelmében el kellett hagynia a cseh tartományokat, így jelentős földterületek váltak gazdátlanná, ami idegen lakosság betelepítését eredményezte.⁵⁹ Az idegen nemesi családok mellett a városokba is jelentős számú idegen lakos érkezett, de a Fehérhegy utáni ki- és betelepítések még a falusi lakosságot is érintették. A protestánsoknak, ha nem akartak katolikus hitre térni, a falvakból is távozniuk kellett, helyükre katolikusokat telepítettek, és a 17. században új falvak is keletkeztek.⁶⁰ Gondoljunk csak a Pázmány Miklós által alapított falvakra, amiket Lengyelországból és Magyarországból érkező telepeseikkel népesített be.⁶¹ Éppen ezért a 17. század második felére Cseh és Morvaország valamennyi társadalmi rétege, etnikailag igen vegyes képet mutatott. Különösen is jellemző volt ez Morvaországban, ahol főleg a határmenti régiókban jelentős számú magyarországi telepese élt, akik igyekeztek beilleszkedni a helyi társadalomba.

Rendkívül aktív kapcsolatrendszer alakult ki az iskolák, elsősorban az egyetemek révén. Magyarországon 1635-ig nem volt egyetem, így a prágai és az olomouci egyetem egyaránt vonzotta a tanulni vágyó magyarországi fiatalokat. A prágai egyetem kevésbé az olomouci a 18. század végéig igen népszerű volt, a nagyszombati egyetem alapítása után is csak rövid időre csökkent le az ott tanuló magyarországi diákok száma. Annak ellenére, hogy a cseh tartományokban számos színvonalas iskola működött, szép számmal érkeztek cseh, morva vagy sziléziai diákok magyarországi iskolákba is. Az értelmiség gyakori cseréje a két ország

⁵⁸ POKLUDA, 1975. 241-243; 248;

⁵⁹ POKLUDA, 1975. 244-245.

⁶⁰ KADLEC, 1987. 78.

⁶¹ VÁCLAVEK, Matouš, „Hrabě Mikuláš Pasman z Panasu prodává panství Vsacké hraběti Jiřimu Illésházovi z Illeshazu r 1652” *Sborník musejní společnosti ve Valašském Meziříčí* 1900. č. 5-6. 5.

között döntő hatással volt a kulturális kapcsolatok alakulására. Nem elhanyagolható a közös királyi udvar szerepe sem.

1.3. Az egyházak szerepe a 16-18. században

A két ország közti interakció biztosításában jelentős szerepe volt az egyházaknak. A Katolikus egyházban ennek megvoltak a történelmi gyökerei. Közös szentjeink kultusza, Szent István idején a cseh hittérítők tevékenysége, a husziták elleni összefogás erős és hosszú ideig tartó köteléket hozott létre. A protestáns egyházaknál megjelenésüktől kezdve hasonló együttműködés alakult ki.

A cseh és magyar protestáns kapcsolatok történetében meghatározó volt a cseh rendek 1620-as fehérhegyi veresége. II. Ferdinánd uralkodása kezdetétől igyekezett visszaszorítani a protestáns egyházakat Csehországban és a felkelés után a jogeljátszási elméletre hivatkozva különösen keményen lépett fel velük szemben. 1621-ben kiutasította az országból a református és cseh testvér lelkészeket. Az evangélikusok és az ókelyhesek elfogadták a katolikus vallás elsőségét és Ferdinánd uralmát, ezért egyelőre maradhattak, de még ebben az évben a pápa visszavonta a korábban kiadott engedélyt a laikus kehely csehországi használatára. Ekkor az utraquista lelkészeknek is távozniuk kellett. A cseh tartományok területén minden templomból és közterületről eltüntették a huszita jelképeket, és a naptárból is törölték a huszita ünnepeket.⁶²

A kitelepítések hamarosan a laikus hívekre is kiterjedtek. Először a Morvaország déli részén élő németajkú anabaptistákat (habánok) utasították ki az országból 1622-ben. A királyi Magyarországon és Erdélyben telepedtek le, híres fazekasmesterek voltak, vallási identitásukat új hazájukban is megőrizték.⁶³ 1624-ben megtiltották, hogy a városokba protestánsok költözhessenek, illetve a városok vezetőinek el kellett bocsátani a városból azokat, akik a felkelés idején a rendeket támogatták. Ugyanebben az évben megtiltották a nem katolikus nemeseknek, hogy birtokot vegyenek, örököljenek, vagy meglévő birtokaikat eladják. 1626-ban kötelezték a nemességet, hogy amennyiben nem térnek katolikus hitre, birtokaikat adják el a királyi kamarának a valós érték negyedéért.⁶⁴ 1627-ben Csehországban, majd 1628-ban Morvaországban kiadták a Megújított Tartományi Rendtartást, ami kimondta,

⁶² KADLEC, 1987. 74.

⁶³ KOVÁCS, 1952. 176. KADLEC, 1987. 78.

⁶⁴ KADLEC, 1987. 78-79.

hogy a cseh korona országaiban egyedül a katolikus az engedélyezett vallás.⁶⁵Más vallások követőinek el kellett hagyni az országot. Ez úgy 300-350 nemesi és 30.000 polgári családot jelentett, vagyis összesen körülbelül 2 000 000 fő vándorolt ki.⁶⁶

Sokan jöttek Magyarországra, köztük a cseh testvér egyház utolsó püspöke, Jan Amos Komenský (Comenius) is 1650-ben. Korábban 1628-ig Morvaországban bujkált Karel z Žerotína gróf birtokain, majd Lešnoba, később Angliába vándorolt. Innen érkezett Sárospatakra Rákóczi Zsigmond hívására. Munkássága ekkor már ismert volt Magyarországon, híres pedagógiai munkáit hazai nyomdákban is nyomtatták.⁶⁷ Sárospatakon a gimnáziumban tanított, gyakorlatba is átültetve híres pedagógiai elveit.⁶⁸Tudományos munkásságára termékenyen hatott négyéves magyarországi tartózkodása. A Sárospataki nyomdában jelent meg számos jelentős műve,⁶⁹és ekkor írta később kiadott munkái közül az *Orbis Pictus*, *Schola ludus*, *Schola pansophica* és *De cultura ingeniorum* című könyveket. Különösen érdekes számunkra *Gentis Felicitas* című írása, melyben véleményt mond Magyarország korabeli állapotáról.⁷⁰

⁶⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana: *Dějiny zemí koruny české I.* Praha, 2002, 103.

⁶⁶ KADLEC, 1987. 83.

⁶⁷ *Janua linguae Latinae vestibulum*, Várad, 1643. RMK I 748, RMK II 638, RMNY III. 2038. 1649-ben Lőcsén újra kiadták RMNY III. 2265, RMK II 701, RMK II 702, RMK II 705, *Janua linguarum*, Brassó, 1638. RMNY III. 1717; *Přidavkové někteří k této knížce vzdychání nábožná, to gest krátké rytmovní modlitbičky...* Trencsén, 1641. RMNY III. 1906. RMK II 483, RMK II 581, KNIHOPIS 1016, *Index Vocabulorum*, Lőcse, 1649. SZTIRPSZKY 1992 199. (RMK I.=SZABÓ Károly: *Régi magyar könyvtár I. az 1531-1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve* Budapest, 1879. RMK II. SZABÓ Károly: *Régi magyar könyvtár II. az 1531-1711. megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*. Budapest, 1885. RMK III= SZABÓ Károly-HELLEBRANDT Árpád: *Régi magyar könyvtár III, az magyar szerzőktől külföldön 1480-1711. megjelent nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*.Budapest, 1993, SZTIRPSZY=SZTIRPSZY, Hiador: *Adalékok Szabó Károly Régi magyar könyvtár című munkájának I-II. kötetéhez* , Budapest, 1912. RMNY I=*Régi magyarországi nyomtatványok I. 1473-1600.* (szerk: BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla, KÁFER István, KELECSÉNYI Ákos) Budapest, 1971. RMNY II.= *Régi magyarországi nyomtatványok II. 1600-1635.* (szerk: BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla) Budapest, 1983. RMNY III.= *Régi magyarországi nyomtatványok III. 1635-1655* (szerk: HELTAI János, HOLL Béla, PAVERCSEK ILONA, P. VÁSÁRHELYI Judit) Budapest, 2000. Az RMK, RMNY és SZTIRPSZKY adatokra nem odaszám, hanem a dokumentum száma szerint hivatkozom.

⁶⁸ ÖSZ Ferenc: Bevezető tanulmány Comenius Apológiájához, In: *Comenius Apológiája* Piliscsaba-Esztergom 2005. 9-10. DÖRÖMBÖZI János előszava In: COMENIUS, Johannes Amos: *Didactica Magna*, Pécs, 1992. 7.

⁶⁹ Sárospatakon 1650-1654 között megjelent művei: 1651:*Primitiae laborum scholasticorum in... Patakino gymnasio, auspiciis... domini... Sigismvndi Rakoci... principum Rakociorum... haereditarii domini in majus et melius transformari coepto.* RMK II 773; RMNY III. 2390 1652: *Primitis laborvm scholasticorum.* RMK II. 772 RMNY III 2433; *Eruditionis Scholastics Pars Prima.* RMK II. 770. RMNY III. 2429 1653: *Praecepta morum in usum juventutis collecta anno 1653.* RMNY III. 2483 *Vestibuli et Januae linguarum lucidarium, hoc est nomenclatura rerum ad autopsiam deducta.* RMNY III. 2484 1654: *Johannis Amos Comenii Laborum scholasticorum Patakiní obitorum coronis, sermone valedictorio ad scholam Patakinam eiusq(ue) solertes... scholarchas et visitatores... magnam panegyrim habito imposita, anno MDCLIV Jun(ii) 2.* RMNY III. 2547

⁷⁰ *Gentis Felicitas Speculo exhibita iis, qui num felices sint, & quomodo fieri possint, cognoscere velint.* Várad, 17. sz. RMK II. 2051.

A cseh exulánsok közül érdemes megemlíteni Jakob Jakobeust. Nevét *Lacrumae gentis slavinicae* című verses írása tette ismertté.⁷¹ Munkája valójában Václav Clemens Žebrácký *Tempus erat, quo parva quidem sed debita caelo gens...* című versének átdolgozása, reakcióképpen David Frölich vádjaira a magyarországi szláv lakosság ellen, amiket 1641-ben, Lőcsén kiadott *Der vralte deutsch-ungerische-zipserische und – siebenbürgische Landßmann*⁷² című írásában fogalmazott meg. A cseh protestánsok kilátástalan helyzetéről szóló költeményt a kulcsszavak felcserélésével a magyarországi protestáns szlovákok helyzetére alkalmazta.⁷³ Emellett más, kevésbé ismert munkái is megjelentek magyarországi nyomdáiban.⁷⁴

Csehországból érkezett a szlovák evangélikusok évszázadokig használt énekeskönyvének, a Cithara Sanctorumnak összeállítója, Jiří Tranovský is. Énekeskönyve először 1636-ben jelent meg Lőcsén, ekkor még *Písň duchovní staré y nové* cím alatt,⁷⁵ majd később is számos kiadást ért meg. Végül említést érdemel Václav Rataj, aki 1636-ban Gyulafehérváron dicsőítő költeményt jelentetett meg Rákóczi György tiszteletére, akibe a cseh exulánsok ekkor reményüket helyezték.⁷⁶ Életművéből emellett biblíamagyarázatai érdekesek.⁷⁷

A legtöbb cseh menekült a Cseh testvérek egyházához tartozott, akiknek tanai Kálvin tanításához álltak legközelebb. Már a rendi felkelés előtt is keresték egymással a kapcsolatot, miről levelezésük tanúskodik.⁷⁸ 1647-ben a farkasdi zsinaton felvették őket a református egyházba.⁷⁹ A Magyarországra érkező utraquisták az evangélikusokhoz közeledtek, mivel tanításuk Luther tanaira hasonlított leginkább.

A 17. század közepétől megfordult a két ország közt a protestáns egyházi értelmiség mozgásának iránya. Csehországban és Morvaországban a szigorú törvények ellenére is továbbéltek a protestáns felekezetek, és a környező országokból gyakran jártak át lelkészek, hogy lelkipásztori teendők ellátására. Magyarországról a közeli Morvaországba érkeztek szép

⁷¹ *Viva gentis Slavonicae delineatio... gentis Slavonicae lacrumae*. Lőcse, 1642. RMK II 596, RMNY III. 1939.

⁷² RMNY III. 1891.

⁷³ KÄFER István: *Dona nobis pacem*, Piliscsaba, 2005. 75.

⁷⁴ *Anamnis, to gest věčnā a nevijragicy pamět, založenij domu božijho národu vherskému w... městě Pressowě... julij 25... léta 1642ho* Lőcse, 1642. RMK II 597, RMK II 598, RMNY III. 1938 *Pascha lachrymosum inclutae urbi Epperiensi ominosum...* Lőcse, 1643, RMK II 624, RMNY III. 2009.

⁷⁵ RMNY III. 1655. KNIHOPIS 16.302

⁷⁶ RATAJ, Václav: *Carmen panegyricum ...* Gyulafehérvár, 1636. RMNY III. 1644. v.ö. KÄFER 2005. 98-99.

⁷⁷ RATAJ, Václav: *Sententiae evangeliorum dominicalium, in usum scholarum collectae, hemistichiis et distichis Latinis, nec non rhythmis Bohemicis*. Lőcse. 1637. RMNY III. 1686.

⁷⁸ KUR Géza: *Cseh-magyar református történelmi kapcsolatok*. Komárom, 1937.

⁷⁹ KOVÁCS, 1952. 176.

számmal protestáns (főleg evangélikus) lelkészek. Tevékenységükről a jezsuiták éves jelentései is beszámolnak.⁸⁰

Rendszeresen cserélődött a két terület között a katolikus egyházi értelmiség is. A cseh katonákkal mindig érkeztek cseh tábori papok, akik lelkipásztori és missziós feladatokat láttak el a katonák, és a környék lakosai közt. Erről saját jelentéseik mellett a jellegzetesen cseh szentek magyarországi kultusza is tanúskodik. A tábori missziók mellett jelentős szerepe volt az egyetemnek. A magyarországi iskolák tanárai és diákjai közül sokan származtak a cseh korona valamelyik országából, és számos magyarországi tanárt és diákot találunk cseh egyetemeken. A pálos rend egyik legkedveltebb képzési helye volt az olomouci egyetem.⁸¹ Diákjai és tanárai közt mindig voltak magyarországi világi papok és jezsuiták, sőt az egyetemnek két rektora magyarországi volt, Rumer Gergely és Tamásfy Mihály.⁸² Johannes Seidel, a nagyszombati egyetem első rektora Csehországból érkezett, és később is sok cseh származású tudós papot találunk a tanárok között. Az interakció nyomai ezért a szentek kultusza mellett, az egyházi irodalomban és az egyházi értelmiség tudományos írásaiban figyelhető meg legjobban.

1.4. A jezsuita rend kiemelkedő szerepe

A jezsuiták 1556-ban telepedtek le Csehországban, 1566-ban Morvaországban, és az uralkodó és a katolikus főúri családok támogatásának köszönhetően gyorsan gyarapodtak. A 16. század végére a jezsuita rend az egyik legtámogatottabb és legeredményesebb szerzetesrend volt a Cseh korona országaiban. Csehországnak öt, Morvaországnak két városában voltak iskoláik, emellett az ő irányításuk alatt működött az olomouci akadémia és a prágai Ferdinánd Egyetem is. A missziók Csehország, Morvaország és Szilézia minden tájára elértek, színvonalas iskoláik, a rendtagok tudományos és irodalmi tevékenysége is növelte a fiatal rend tekintélyét.

Magyarországon először 1561-ben telepedtek le Nagyszombatban, de ez ekkor még nem bizonyult tartósnak. Kényszerszünet után 1589-ben visszatértek, először kisebb missziós állomásokat alapítottak, majd alap és középfokú iskolákat, 1635-ban Nagyszombatban

⁸⁰ *Litterae Annuae Provinciae Bohemiae 1631* kézirat (Österreichische Nationalbibliothek (továbbiakban ÖNB), Wien, Cod.N. 11960) 403. r-v.; 466.v.

⁸¹ SZÖGI László: Az olmützi egyetemen tanult magyarországi, erdélyi és horvátországi születésű hallgatók 1576-1850. In: *Unger Mátvás emlékkönyv*. Budapest, 1991. 193.

⁸² Rumer Gergely 1613-1618. Tamásfy Mihály 1649-1652 és 1662. FECHTNEROVÁ, Anna: *Rectores collegiorum Societatis Iesu in Bohemia, Moravia ac Silesia usque ad annum MDCCLXXIII*. Pragae, 1993. 325-329.

egyetemet.⁸³ Erdélyben csak a törökök kiűzése, és Erdélynek a Habsburg birodalomhoz csatolása után stabilizálódott a jezsuiták helyzete. Korábban rendeletekkel nehezítették működésüket, többször kitiltották őket a fejedelemségből.⁸⁴ A 18. században zavartalanul működhettek, új iskolákat és missziósállomásokat is alapítottak.

A 16. század végétől 1773-ig a cseh tartományokban egyértelműen a jezsuita volt a legtevékenyebb és legeredményesebb szerzetesrend. Magyarországon nem volt ennyire egyértelmű vezető szerepük, de a 17. század elejétől rend feloszlataáig idehaza is a legjelentősebb szerzetesrendek közé tartozott.

Mivel tanító és missziós rend, igen nagy hatást gyakorolt a világi hívőkre, a legsőbb néprétegektől az uralkodói családig. Misszióstevékenységük révén jelen voltak a falvakban, városokban, sőt a gyéren lakott pusztásodó vidékekre is eljutottak. A legfontosabb katolikus főnemesi családok állandó kapcsolatokat áptak velük, támogatták iskoláikat és misszióikat, gyakran közülük választottak lelki vezetőt. A Habsburg uralkodók is nagyra becsülték és támogatták munkájukat, többször személyesen is ellátogattak rendházaikba, és rendszeresen volt a királyi udvarban olyan jezsuita pap, aki az udvari nemesség és a királyi család lelki gondozását látta el.⁸⁵

A missziós és papi munka mellett a rend egyik legfontosabb feladat volt mindkét országban a tanítás. Iskoláikban színvonalas oktatás folyt, ami külföldről is vonzotta a diákokat, a Habsburg birodalom minden népéből, sőt a birodalom határain kívülről is. Ugyanez vonatkozik a rendházakra is. A jezsuita kollégium kultúrák találkozásának színhelye, ami lehetővé tette a közös tudományos munkát, és elősegítette egymás eredményeinek megismerését. A cseh-magyar kapcsolatrendszer másik fontos hatása volt, hogy Magyarországon megerősödött több, eddig kifejezetten Csehországra jellemző szent, Szent Cirill és Szent Metód, a Morva birodalom szentjei, Nepomuki Szent János kultusza. A jezsuita rend tagjai tehát a társadalom minden rétegével kapcsolatban álltak, így gondolataik, közös munka során kialakult nézeteik és az általuk különösen fontosnak tartott szentek kultusza gyorsan és széles körben elterjedt. Eredményeik a rend feloszlataása óta is gazdagítják hazánk kultúráját.

1.5. A cseh-magyar jezsuita kapcsolatok kutatásának története

⁸³ VELICS, László: Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából I. Budapest. 1912. 61-64.

⁸⁴ VELICS, László 1912. 79-85.

⁸⁵ Legjobb példa erre II. Ferdinánd barátsága Rumer Gergellyel, akinek temetésén személyesen is részt vett. Gyóntatója Wilhelm Lamormaini szintén jezsuita volt. A jezsuita rend katalógusaiban minden évben találunk olyan atyát, aki a királyi család valamely tagjának, vagy valamely udvari előkelőségnek lelki vezetője volt.

Gelasius Dobner, piarista történész már a 18. században felismerte a cseh-magyar kapcsolatok kutatásának fontosságát. A cseh történelem ismerte szempontjából fontosnak tartotta a magyar történelem kutatását. Élénk levelezést folytatott a kor olyan jelentős személyiségeivel, mint Pray György, Koppi Károly,⁸⁶ sőt közös munkára is sor került.⁸⁷ Művei bővelkednek magyar vonatkozásokban, számunkra mégis a legfontosabb *Monumenta Historia Bohemiae* című forráskiadvány-sorozatának második kötete, amit 1768-ban jelentetett meg Prágában, és amelyben a cseh és magyar történelem közös forrásait gyűjtötte össze. Bár több jelentős egyháztörténeti kötődésre, például Szent Iván és Szent Adalbert kultuszára világított rá, a jezsuita kapcsolatokat nem említi. Ennek egyik lehetséges oka, hogy bár több jezsuita tudóssal is igen jó barátságban volt, és rendszeresen használta a jezsuiták könyvtárát, piarista tartományfőnökként elég sok összetűzése volt a jezsuitákkal. Egyéb műveiben is alig említi őket. Átmásolt viszont több fontos magyar vonatkozású dokumentumot, ami korábban a jezsuiták tulajdonában volt.⁸⁸

A 19. században kifejezetten jezsuita kapcsolattörténeti kutatásra nem került sor. Emellett a jezsuita rend csehországi virágkorát, a cseh nemzeti történetírás a hanyatlás korszakának tartotta. Érdeklődése elsősorban a huszita idők felé fordult, amiben a nemzet hőskorát látta. Ugyanígy idealizálták a rendi felkelést, és a Fehérhegy utáni rekatolizációt az ősi cseh kultúra elleni támadásként értelmezték. Az emigrációban élő protestáns szerzők műveit igen nagyra tartották, míg a Csehországban a 17. században virágzó katolikus barokk irodalmat meglehetősen szigorúan ítélték meg. A 19. századi történeti gondolkodók, köztük František Palacký, a cseh nemzeti kultúra elválaszthatatlan részének tekintették a protestáns hagyományokat, ezért a jezsuitákban a nemzeti hagyományok ellenségeit látták. A katolikus barokk és a jezsuita rend meglehetősen igazságtalan megítélése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a korszak kutatása Csehországban háttérbe szorult. Napjainkban fedezik fel újra a korszakban rejlő értékeket.

A 20. században újra felfedezték a kapcsolattörténet kutatásának fontosságát, és jelentős irodalomtörténeti és történeti munkák keletkeztek Magyarországon és Csehországban egyaránt. A II. világháború után a kommunista ideológia miatt alig tettek említést az egyházak

⁸⁶ Néhány levelét Josef Macůrek kiadta 1953-ban. V.ö. Josef Macůrek: České a uherské dějepisectví v počátcích českého a maďarského národního obrození In: *Josef Dobrovský 1753-1953*, Praha, 1953. 495-499. Koppi Károlyhoz írt egyik levelére Richard Pražák bukkant rá a Piarista Központi Levéltárban, Budapesten. V.ö. PRAŽÁK, Richárd: *Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist*, Brno, 1967, 38.

⁸⁷ Pray György: *Annales Regum Hungariae* II. kötetébe Dobner rövid írása is bekerült a prágai garasról. V.ö. PRAY György: *Annales Regum Hungariae II*. Vindobonae, 1764. 237-244.

⁸⁸ Pl. Szent Adalbert legendái DOBNER, 1793. 51-60. Szent Iván legendája DOBNER, 1793. 60-68.

szerepéről a kapcsolatok ápolásában. A cseh-magyar egyháztörténeti kapcsolatok kutatása legfeljebb a protestáns kapcsolatokra korlátozódott. További problémát jelentett, hogy az akkor kialakult történelmi viszonyokat igyekeztek a 16-18. századi állapotokra rávetíteni, így – főleg Csehszlovákiában – a Cseh tartományok és Magyarország viszonyát a koraújkorban is csehszlovák-magyar, illetve szlovák-cseh kapcsolatként értelmezték.

Kovács Endre 1952-ban a cseh-magyar történelmi kapcsolatokról megjelent könyvének az újkori kapcsolatokról szóló fejezete csak a protestáns kapcsolatokat mutatta be, ezeknek is elsősorban politikai vetületeit. A jezsuita kapcsolatokról egy oldalnyi összefoglalót találunk, elrejtve az emigránsokról szóló részben.⁸⁹Ebből az időből meg kell még említeni Angyal Endrét, aki 1965-ben a cseh-magyar barokk kori kapcsolatokról megjelent tanulmányában több fontos jezsuita vonatkozású témára hívta fel a figyelmet. Ilyen például az olomouci jezsuita kollégium magyarországi kapcsolatai, cseh szentek tisztelete a barokk kori Magyarországon, Nádas János cseh és Bohuslav Balbín magyarországi kapcsolatai.⁹⁰

A rendszerváltás után több jelentős publikáció jelent meg ebben a témában.⁹¹Bár a protestánsok mellett egyre több katolikus kapcsolattörténeti munka jelenik meg, a kifejezetten jezsuita kapcsolattörténettel foglalkozó tanulmányok száma elenyészően kevés. Csehországban Richard Pražák kutatta ezt a témát, és eredményeit a barokk kori katolikus kapcsolatokról írt tanulmányában tette közzé.⁹²Magyarországon Szörényi Lászlónak jelentek meg ilyen témájú publikációi.⁹³Átfogó monográfia még nem született.

Az elmúlt 20 évben nagy változás következett be a Fehérhegy utáni időszak csehországi megítélésében is. A közelmúltban több olyan könyv jelent meg, ami a korábbi felfogással ellentétben elismeri a jezsuita rend tevékenységének eredményeit, és felfedezi a Fehérhegy utáni időszak kulturális örökségének értékeit.⁹⁴Ennek a szemléletváltásnak köszönhetően a cseh barokk kutatása napjainkban új lendületet kapott, és igen figyelemreméltó eredményei vannak. Hazánkban a cseh barokk új szemléletű kutatásának egyik legfontosabb eseménye

⁸⁹ KOVÁCS, 1952. 177-178.

⁹⁰ ANGAL, Endre: Cseh-magyar, szlovák-magyar kapcsolatok a barokk korban. In: *Tanulmányok a csehszlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. Budapest, 1965. 93-115.

⁹¹ Néhány példa: *Cseh - magyar történelmi kapcsolatok: történeti, irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok* Szerk.: PRAŽÁK, Richárd Budapest, 2001. *Bohemia et Hungaria: tanulmányok a cseh-magyar irodalmi kapcsolatok köréből* Szerk.: BERKES Tamás. Budapest, 1998. DOBOSSY László: *Párhuzamok találkozási esszék és tanulmányok a magyar-cseh szellemi érintkezésekről* Budapest, 2000.

⁹² PRAŽÁK, Richárd: Česko-maďarské kulturní styty v době baroka. *Teologie a společnost*, I. č. 5. Brno, 2003. 35-38.;

⁹³ SZÖRÉNYI László: Magyar-morva jezsuita rendtartomány terve 1660-ból. *Acta Universitatis Carolinae-Philologica Slavica Pragensis* XXXVII. 175-182. SZÖRÉNYI László: Balbínus és a magyarok. *Bohemia et Hungaria tanulmányok a cseh-magyar irodalmi kapcsolatok köréből* szerk. BERKES Tamás. Budapest, Osiris, 1998. 17-23.

⁹⁴ Ez a szemléletváltás érződik például Jiří Rak, Jan Kučera, Josef Koláček, Jindřich Schultz, Jan Royt, Ivana Čornejová és Kateřina Bobková publikációiban.

volt a 2003-ban *A cseh barokk új interpretációi* címmel Piliscsabán megrendezett konferencia, melyen számos neves cseh és magyar történész és irodalomtörténész vett részt.⁹⁵

1.6. A források

A jezsuita rend magyarországi történetének kutatásához igen jó forráskiadványok állnak rendelkezésünkre. A legfontosabb közülük az ausztriai provincia katalógusainak kiadása Lukács László szerkesztésében.⁹⁶ Csehországban ilyen forráskiadványok alig vannak, ugyanakkor igen jó átfogó munkák készültek a rend történetéről. A 18. században a csehországi letelepedés 100 éves jubileumára Jan Schmidl megírta a cseh provincia történetét, amivel csak a 17. század közepéig jutott. Így is jól használható, mivel nem csak feldolgozta, hanem át is másolta a fontosabb forrásokat. Az éves jelentéseket szinte változtatás nélkül beépítette munkájába.⁹⁷ Hasonlóan jó összefoglaló munka jelent meg a 20. század elején Alois Kroesstől, de ő sem dolgozott fel hosszabb időszakot, mint Schmidl.⁹⁸ A rend korai történetét azonban igen alaposan feltárta.

Kutatásaimhoz a jezsuita rend történetének jellegzetes forrástípusait használtam fel, a katalógusokat, rendházak diariumait, historia domusait, az éves jelentéseket (*litterae annuae*), inventáriumokat, és az okleveles anyagot. Jól használhatók a kortárs történetírók (Miller, Schmidl, Balbín) munkái, mivel a felhasznált forrásokat általában át is másolták. További fontos forráscsoport a kora újkori irodalmi művek, különösen a protestáns és katolikus apológiák, valamint a hagiográfiai munkák.

⁹⁵ A konferencia anyag kötetben is megjelent: *Nové interpretace českého baroka sborník z mezinárodní konference, Piliscsaba, 12-13. května 2003* szerk. Beke Márton, Mészáros Andor. Esztergom, Piliscsaba, 2004.

⁹⁶ *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae Societatis Iesu. I - XI. collegit et edidit Ladislaus LUKÁCS, Romae, 1978-1995.* (A továbbiakban: *Catalogi personarum*, kötetszám. oldalszám.)

⁹⁷ SCHMIDL, Johannes: *Historia Societatis Iesu provinciae Bohemiae I-IV.*, Pragae 1747-1759. (A továbbiakban SCHMIDL kötetszám, oldalszám megadásával hivatkozom rá.)

⁹⁸ KROESS, Alois: *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu I-II.* Wien, 1910-1938. (A továbbiakban a Schmidl kötetekhez hasonlóan: KROESS kötetszám oldalszám formában hivatkozom adataira.)

2. Magyarország és cseh jezsuiták közös tartományban (a kezdetektől 1623-ig)

1526-ban a mohácsi csatamezőn meghalt II. Lajos, Csehország és Magyarország királya. II. Lajos gyermektelen volt, a trónt halála után mindkét országban I. Habsburg Ferdinánd örökölte. Ferdinándnak komoly nehézségekkel kellett szembenéznie. Magyarországon megállíthatatlanul nyomultak előre a török csapatok, és a század közepére Budát is elfoglalták. A meghódított területeket nem tudta visszaszerezni, az ország középső része a törökök kezére került. Közben állandó harcot vívott ellenfelével, Szapolyai Jánossal, aki végül Erdélyben önálló államot hozott létre. Ferdinánd többször is sikertelen kísérletet tett arra, hogy Szapolyaival megegyezve uralma alatt egyesítse Erdélyt Magyarország megmaradt részével, ezek azonban kudarcot vallottak. Szapolyai halála után fia János Zsigmond lett Erdély fejedelme, és az ország csak a 18. században a törökök kiűzése idején egyesült a Habsburgok uralma alatt.

A kilátástalan politikai helyzet mellett komoly problémát jelentett a reformáció megjelenése és terjedése. A mohácsi csatamezőn elesett számos egyházi vezető, és a zavaros politikai helyzet miatt az egyházi hivatalok egy része később is betöltetlen maradt, emellett súlyos nehézségek jelentkeztek a papság képzése és az utánpótlás biztosítása terén. A paphiány elősegítette a reformáció terjedését, hamar megjelent Magyarországon a reformáció lutheri, kálvini és unitárius irányzata.

Csehországban egészen egyedi volt a helyzet. Már Luther fellépése előtt a lakosság több mint 70%-a protestáns volt. A legelterjedtebb a kelyhes (utraquista) egyház volt, emellett számottevő volt az 1609-ig illegalitásban működő Cseh testvérek egyháza.⁹⁹ A 16. század elejétől terjedtek a lutheri és a kálvini tanok is. A huszita háborúk után a katolikus egyház nem tudta visszanyerni korábbi tekintélyét. A prágai érseki székhely Jan z Rokycany halála után betöltetlen maradt hosszú évtizedekre, egészen 1561-ig. Morvaországnak ekkoriban Olomoucban volt püspöke, ami lehetővé tette, hogy továbbra is szenteljenek papokat a cseh korona országaiban. A papi szolgálatra jelentkezők száma azonban alacsony volt, és nem voltak megfelelő iskolák a papnövendékek képzéséhez. A prágai egyetem utraquista irányítás alatt működött. A paphiány és a papok alacsony iskolázottsága kedvezett a reformáció

⁹⁹ A cseh testvérek egyházát Petr Chelčický alapította a 15. század közepén. A radikálisabb huszita irányzatok nézeteit vallotta, nem fogadott el semmit a keresztény tanítások közül, ami nincs benne konkrétan a Szentírásban. Minden keresztény egyenlőségét hirdette, minden esetben megengedhetetlennek tartotta bárminemű erőszak alkalmazását. KADLEC, 1987/I. 286.

terjedésének, mivel a protestáns felekezetek színvonalas iskolákat tartottak fenn, és nagyszámú, magasan képzett lelkésszel rendelkeztek. A szerzetesrendek többsége a huszita háborúk után nem települt vissza Csehországba. A 16. század elején a huszita háborúk előtti állapotokhoz képest csak kevés kolostor, rendház működött, felújításuk, fenntartásuk komoly nehézségekbe ütközött, mivel az ehhez szükséges anyagi javaktól a rendeket megfosztották. A legtöbb szerzetesrend igen kis létszámmal működött, kevés fiatal vállalkozott a szerzetesi életre.¹⁰⁰

1526-ban a Habsburgok trónra lépésével egy olyan uralkodóház került hatalomra, amelynek tagjai a katolikus megújulás hívei voltak, és mindent megtettek azért, hogy az országaik területén élőket a katolikus egyházba visszavezessék. Ehhez tudós papokra volt szükségük, ezért I. Ferdinánd azzal a kéréssel fordult a jezsuita rend alapítójához, Loyolai Szent Ignáchoz, hogy küldjön tudós jezsuita papokat országai számára. Elsősorban azt várta tőlük, hogy színvonalas iskolákat hozzanak létre, és szervezzenek missziókat olyan területekre, ahová a paphiány miatt nem tudnak pásztorokat küldeni. Az első jezsuita kollégiumot Bécsben alapították, 1551-ben, és még ebben az évben kezdett tárgyalni az uralkodó a rendalapítóval a rend csehországi letelepedéséről. 1555-ben a bécsi kollégiumból Petrus Canisius Prágába jött, hogy alkalmas helyet keressen egy leendő jezsuita kollégiumnak.¹⁰¹

2.1. Magyarországi jezsuiták a cseh rendházakban

Az első jezsuiták 1556-ban érkeztek meg Csehországba a bécsi kollégiumból. Az atyák többsége a spanyol Németalföldről származott, páran a Német birodalom területeiről, illetve Itáliából. Valamennyien beszéltek német nyelven, így kezdetben ez vált közös nyelvvé, de a rend szabályainak megfelelően mindenkinek meg kellett tanulnia csehül, aki hosszabb időt töltött Csehországban. A jezsuita rend első székhelye Csehország területén a prágai Szent Kelemen kolostor lett, amely azelőtt a domonkos rend kolostora volt.¹⁰² Legfontosabb feladatuk a katolikus hitélet fellendítése, missziószervezés és az oktatás, legfőképpen a papnevelés megreformálása volt, amihez elengedhetetlen volt egy katolikus egyetem alapítása. Emellett az akadémiák, gimnáziumok szervezése, de leginkább a papképző

¹⁰⁰ KADLEC 1987/II. 36-39, ČORNEJOVÁ, Ivana: *Tovaryšstvo Ježišovo, Jesuité v Čechách*, Praha, 2002. 30-34.

¹⁰¹ KADLEC 1987/II. 34.

¹⁰² A domonkosok a Szent Egyed kolostorba kerültek.

intézmények létrehozása, illetve a már meglévő intézményekben az oktatás színvonalának emelése.¹⁰³

Hamarosan vidéken megjelentek az első jezsuita kollégiumok, általában világi vagy egyházi főurak adományai révén. Český Krumlovban Vilém z Rožmberka alapított jezsuita iskolát 1586-ban, Jindřichův Hradecben Adam z Hradce 1594-ben, Chomutovban Jiří Popel z Lobkovic 1598-ban. Morvaországba Vilém Prusinovský püspök hívta be a jezsuita rendet. 1566-ban Olomoucban gimnáziumot alapított, és vezetését a jezsuitákra bízta. A középfokú iskola mellett pár éven belül elindult a felsőfokú bölcsész és teológusképzés is. 1573-ban Prusinovský Brnoban alapított új jezsuita kollégiumot, ahová még ebben az évben átköltözött a prágai novíciátus.¹⁰⁴

Magyarországon a jezsuita rend később telepedett le. Először 1561-ben történt kísérlet a Társaság meghonosítására. Nagyszombatban iskolát alapítottak, és missziókat szerveztek a városba és a környékbeli településekre. Munkájuk kevés eredménnyel járt, amihez nagyban hozzájárult, hogy nem volt elég magyarországi jezsuita, a külföldi rendtagok többsége nem beszélte a környék lakosainak nyelvét. A nagyszombati kollégium 1581-ben leégett. Ekkor a rendfőnök reménytelennek ítélte a rend magyarországi helyzetét, és visszarendelte papjait.¹⁰⁵

1589-ban már sikerült tartósan letelepedniük Magyarország területén. Ekkor két missziósállomást alapítottak, az egyiket Vágsellyén, a másikat Zníváraalján. Mindkettőt Bocskai 1605-ös hadjárata szüntette meg.¹⁰⁶ Bocskai hadjárata után a jezsuiták egy harmadik kísérletet tettek a visszatérésre, és ekkor már a megtelepedés tartósnak bizonyult. Homonnán 1608-tól kezdve volt rezidencia, ami 1615-től kollégiummá alakult. Ugyanebben az évben Nagyszombatban is alapítottak rendházat és iskolát.¹⁰⁷ Ettől kezdve a jezsuita rend folyamatosan erősödött.

Erdélyben a jezsuiták helyzete még nehezebb volt. Báthory István fejedelem támogatta a Jézus Társaság erdélyi letelepedését, és uralkodása alatt több városban létesült jezsuita rezidencia, illetve missziósállomás. 1579-ben Leleszi János volt az első jezsuita Erdélyben, de még ugyanebben az évben többen is érkeztek, elsősorban Lengyelországból. Az első rezidenciát Kolozsmonostorban hozták létre, majd később Kolozsváron, Gyulafehérváron és Nagyváradon is megtelepedtek. Kolozsmonostorban iskolát alapítottak, ahol a középfokú

¹⁰³ ČORNEJOVÁ, 2002. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. 32-34.

¹⁰⁴ KADLEC, 1987/II. 36.

¹⁰⁵ VELICS 1912. 61-64.

¹⁰⁶ VELICS 1912. 86.

¹⁰⁷ VELICS, László. *Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából II*. Budapest, 1913. 4-11.

oktatás mellett bölcsészeti és teológiai kurzusok is indultak, emellett pápai szemináriumot működtettek.¹⁰⁸

Báthory István halála után az erdélyi fejedelmek nem támogatták többet a jezsuiták megtelepedését, és 1588-ban a medgyesi országgyűlésen kitiltották őket Erdélyből. 1590-ben Báthory Zsigmond visszahívta a rendet, de ezúttal az atyák nem Lengyelországból, hanem Bécsből érkeztek. 1606-ig zavartalanul működhettek, de ekkor Bocskai újra kiűzte őket,¹⁰⁹ és csak 1622-ben kezdődtek újra a missziók, nagyon nehéz körülmények közt.

Magyarországon és Erdélyben a 16. században és a 17. század elején a jezsuita iskolarendszer még nem alakult ki. A missziókhoz, és tanintézmények alapításához szükség volt tudós papokra, de képzésük Magyarországon ekkor még megoldhatatlan volt. Erdélyben csak rövid ideig működött a kolozsmonostori iskolaközpont, próbaházak egyáltalán nem voltak. A magyarországi és az erdélyi jezsuiták képzését ezért külföldön kellett megoldani. Az erdélyi jezsuiták Báthory István fejedelemsége alatt gyakran megfordultak a lengyelországi iskolákban, különösen népszerű volt a krakkói noviciátus, emellett rendkívül látogatottak voltak az ausztriai egyetemek is. A magyarországi jezsuiták a Habsburg birodalom többi tartományában végezték iskoláikat. A magyarországi és erdélyi jezsuiták hamar felfedezték a csehországi iskolákban rejlő lehetőséget, és már a 16. század végén sokan éltek, tanultak vagy tanítottak közülük cseh kollégiumokban.

2.1.1. Magyarországi jezsuiták a cseh rendházakban 1618 előtt

Prága

Az első jezsuita kollégium Prágában, a Szent Kelemen kolostor épületében indult, miután előző tulajdonosai, a domonkosok kiköltöztek onnan, és átadták helyüket a jezsuitáknak. 1556-ban a pápa és a császár is megerősítette az alapítást,¹¹⁰ és ugyanennek az évnek őszén megkezdődött az oktatás. A gimnázium mellett nemesi konviktus is működött, és egy évvel később noviciátus alakult, ami 1573-ban Brnoba költözött. 1559-ben szemináriumot alapítottak szegény diákok számára, majd 1575-ben XIII. Gergely a Klementinum épületében pápai szemináriumot létesített, és vezetését a jezsuitákra bízta. Az iskolát a 18. század közepéig folyamatosan fejlesztették, az utolsó intézmény, amit a prágai jezsuita egyetemhez

¹⁰⁸ VELICS 1912. 79-80.

¹⁰⁹ VELICS 1912. 81- 85.

¹¹⁰ ČORNEJOVÁ, 2002. *Tovaryšstvo Ježíšovo* 61.

kapcsoltak, az 1751-ben felépített csillagvizsgáló volt.¹¹¹ 1562-től működött bölcsészeti és teológiai fakultás. A jezsuita akadémián magas színvonalú, egyetemi szintű képzés folyt, de hivatalos megerősítésre várni kellett 1616-ig, mikor II. Mátyás császár a prágai akadémiát egyetemi rangra emelte, Ferdinánd egyetem néven.

A prágai egyetemen kezdettől fogva sok külföldi diák tanult, köztük szép számmal voltak Magyarországról érkező tanulók is. Az első magyarországi jezsuita, aki hosszabb időt töltött Csehországban, Labrai János volt, aki 1562-1563 között a bölcsészeti fakultás tanára volt.¹¹² A katalógusokba *bohemusként* jegyezték be, születési helye azonban Besztercebánya. Nem kizárt, hogy bár Magyarországon látta meg a napvilágot, szülei csehek voltak. 1563-ban rövid ideig egy magyarországi jezsuita, Istvanich András volt a kollégium portása.¹¹³ A következő évben (1564) nyolc magyarországi diák nyert felvételt a noviciátusba. Közülük három hamarosan elhagyta a rendet, a többiek közül Bozsik Márton később is Prágában maradt, és görög nyelvet tanított, Budisich Balázs matematikus lett, és az olomouci kollégium alapító tagjai közt volt. Ekkor kezdte tanulmányait Leleszi János, aki később elsőként szervezett jezsuita missziót Erdélybe,¹¹⁴ Törös György,¹¹⁵ aki 1568-ig tanult Prágában, és a bölcsészeti fakultás elvégzése után távozott, végül Pálffy Dávid, aki 1566-ig humán tanulmányai mellett az alsóbb osztályokra felügyelt és a konyhán segített.¹¹⁶ Gyakori volt a jezsuita iskolákban, hogy a szegényebb diákok valami munkát végeztek a kollégiumban ellátás fejében. 1565-ben érkezett a prágai noviciátusba Kerui Abstenius János, aki később az olomouci akadémia első poétikatanára lett.¹¹⁷ Ettől fogva évről évre 4-6 magyarországi diák tanult a prágai noviciátusba, de ezeknek csak kis részét szentelték pappá. 1570-es évektől kezdve a prágai kollégium folyamatosan veszített korábbi népszerűségéből, és egyre inkább a Magyarországhoz közelebb eső Olomouc vált fontossá magyarországi jezsuita képzés szempontjából. Ebből az időszakból a prágai kollégium diákjai közül Undó Mártont érdemes megemlíteni, aki 1567-1569 közt humán tanulmányokat folytatott.¹¹⁸ Az utolsó magyarországi jezsuita a prágai noviciátusba Polosticzay András volt 1572-ben.¹¹⁹ Miután a noviciátus

¹¹¹ FECHTNEROVÁ, Anna: *Rectores collegiorum Societatis Iesu in Bohemia, Moravia ac Silesia usque ad annum MDCCLXXIII iacentum.* Pragae, 1903, 35-36.

¹¹² Labrai Johannes n. 1540 Besztercebánya i. 1557 Róma m. 1564 Róma, *Catalogi personarum* I. 713.

¹¹³ *Catalogi personarum* I. 226

¹¹⁴ *Catalogi personarum* I. 633; 638; 719; Leleszi János életét Matěj Tanner is feldolgozta a jezsuita vértanúkról és hitvallókról írt könyvében: TANNER, Matěj: *Societas Iesu usque ad sanguinis et vitae profusionem militans...* Pragae, 1675, 26-27.

¹¹⁵ *Catalogi personarum* I. 799.

¹¹⁶ *Catalogi personarum* I. 745.

¹¹⁷ *Catalogi personarum* I. 615.

¹¹⁸ *Catalogi personarum* I. 803.

¹¹⁹ *Catalogi personarum* I. 755.

átkerült Brnoba, Prága teljesen kiesett a magyarországi jezsuiták érdeklődési köréből. 1572 után hosszú ideig egyáltalán nem volt Magyarországról származó rendtag a kollégiumban, végül 1595-ben három magyarországi jezsuita érkezett a kollégiumba, Marcellus Gáspár és Sartorius Ferenc, akik a bölcsészkar hallgatói voltak¹²⁰, és Urbani János, aki a grammatikai osztályokban tanított.¹²¹ Urbani János 1601-ben visszatért, hogy elvégezze a bölcsészeti kurzust, vele érkezett Paulisich András, aki szintén a bölcsészkart látogatta. Urbani János 1602-ben elhagyta Prágát, Paulisich viszont itt fejezte be tanulmányait 1603-ban.

A 17. század első felében lassan elkezdtek újra felfedezni a magyarországi jezsuiták Prágát. Továbbra is elsősorban a tanulni vágyó fiatalok és tudós tanárok érkeztek, de már megjelennek az egyszerűbb tevékenységet végző magyarországi rendtagok is. 1603-ban a kolozsvári Ádámosi Gergely a kollégiumi gondnok mellett dolgozott, majd a következő évben visszatért Erdélybe.¹²² 1604-ben egy fiatal jezsuita jött Prágába tanulni, Nyíri Mihály, aki a teológiai karon tanult, de még ez év októberében meghalt.¹²³ 1605-től 1607-ig Prágában tanult filozófiát a Kassán meggyilkolt erdélyi jezsuita Pongrácz István.¹²⁴ 1606-ban a korábbi évekhez képest jelentősen nőtt a Prágában tanuló magyarországi és erdélyi jezsuiták száma. A már régebb óta itt tanuló Pongrácz István mellé három új jezsuita is érkezett. Szöllősy János és Jékel Zakariás, akik 1607-ig a bölcsészkaron tanultak,¹²⁵ és Szalay István, aki csak ebben az évben maradt, és filozófiát tanított.¹²⁶ Ezekben az években Bocskai hadjárata miatt radikálisan megnőtt a magyarországi és erdélyi rendtagok száma a cseh kollégiumokban, de a prágai kollégiumban ez alig érződött. 1607-ben hat magyarországi jezsuita volt a kollégiumban, ebből hárman az év folyamán érkeztek, Matus György, aki a többiekhez hasonlóan a bölcsészkaron tanult, és 1610-ig a grammatikai osztályokban tanított,¹²⁷ Holovich Ádám grammatikatanár és Némethi Jakab, aki a bölcsészkaron tanult 1608-ig.¹²⁸

1608-tól vannak adataink arra nézve, hogy a magyarországi rendtagok bekapcsolódtak a prágai jezsuiták missziós munkájába. Ádámosi Gergely erdélyi és Besko Mihály magyarországi jezsuita Prága környékén térítettek Jindřich Kolovrat birtokain.¹²⁹ Ugyanebben az évben még két új rendtag érkezett, Mysius György és Maurach Mátyás grammatikatanár,

¹²⁰ *Catalogi personarum I.* 726.; I. 774;

¹²¹ *Catalogi personarum I.* 726; 803.

¹²² *Catalogi personarum I.* 616.

¹²³ *Catalogi personarum I.* 741.

¹²⁴ *Catalogi personarum II.* 766; 710.

¹²⁵ *Catalogi personarum II.* 630.

¹²⁶ *Catalogi personarum I.* 794.

¹²⁷ *Catalogi personarum II.* 683.

¹²⁸ *Catalogi personarum II.* 688.

¹²⁹ *Catalogi personarum I.* 616; 630.

de mindketten még ebben az évben elhagyták a kollégiumot.¹³⁰ Ettől az évtől a prágai rendház magyarországi és erdélyi látogatottsága jelentősen visszaesett. Ebben nagy szerepe volt a morva kollégiumoknak, elsősorban az olomouci egyetemnek, amit ebben az időben sokkal több magyarországi és erdélyi diák látogatott, mint a prágait. 1609-ben a két régi rendtag mellé egy új érkezett, Moyses György grammatikatanár, de még ebben az évben távozott.¹³¹ 1610-ben már csak két magyarországi jezsuita élt ebben a kollégiumban, Matus György és az újonnan érkezett Szél György, aki a kollégium gazdasági ügyeinek intézésében segédkezett. A következő évben már őt sem találjuk Prágában.¹³² 1611-ben Szöllősy János misszionárius, Nagy János filozófia professzor¹³³ és Végh János élt Prágában, aki rossz egészségi állapota miatt nem tudott semmiféle tisztséget betölteni, és még ebben az évben meg is halt.¹³⁴ 1612-ben már csak Szöllősy János élt a kollégiumban a magyarországi jezsuiták közül. 1613-ban érkezett az erdélyi Vásárhelyi Dániel, aki tudományos kutatásokkal foglalkozott a filozófia köréből.¹³⁵ 1614-1618 között szintén csak egy magyarországi jezsuitát találunk a kollégiumban, Antaly Jánost, aki filozófiát tanult, és grammatikát tanított. A felkelés kitörése után a tartományfőnök engedélyével a városban maradt a jezsuiták kiűzése után is, hogy a városban maradó katolikus lakosság ne maradjon lelki vezető nélkül.¹³⁶ 1619-ben a homonnai rendházba ment, majd Bethlen csapatai elől Lengyelországba menekült.¹³⁷

Olomouc

1566-ban Vilém Prusinovský olomouci püspök engedélyt kapott II. Miksa császártól, hogy az üresen álló Mindenszentek kolostorban, mely előtte a ferences rend tulajdonában volt, iskolát működtessen. Az új iskola beindításához tudós paptanárokra volt szüksége, és választása a jezsuita rendre esett.¹³⁸ Még ez év karácsonyán megérkeztek az első jezsuiták Olomoucba, Stephan Rimel és Johann Aschermann, akik tanítói és lelkipásztori feladatokat is elláttak.¹³⁹ Mikor a generális augusztusra vizitátort küldött Olomoucba, már három

¹³⁰ *Catalogi personarum I* 737.; II. 669.

¹³¹ *Catalogi personarum II.* 683.

¹³² *Catalogi personarum II.* 765.

¹³³ *Catalogi personarum II.* 115.

¹³⁴ *Catalogi personarum II.* 766., 778.,

¹³⁵ *Catalogi personarum I.* 806.

¹³⁶ KROESS, Alois: *Příspěvek k dějinám vypuzení jesuitů z Čech r. 1618*. In: Sborník Historického Kroužku č. 3-4, 1907. ročník VII (8). 20.

¹³⁷ *Catalogi personarum I.* 537.

¹³⁸ SCHULTZ, Jindřich: *Jezuité v Olomouci*. In: *Jezuitský konvikt*. Olomouc, 2002. 12.

¹³⁹ SCHULTZ, 2002. 13. o.

grammatikai osztály működött,¹⁴⁰ és öt jezsuita tevékenykedett a kollégiumban Hurtado Perez, az egykori nagyszombati rektor vezetése alatt.

Az akadémia indulásakor két magyar származású jezsuita működött Olomoucban. Budisich Balázs matematikát tanított, és Kerui (Absternius) János a poétika tanára volt.¹⁴¹ Kerui János 1544-ben született Kassán, alapfokú tanulmányait Prágában végezte. 1566-ban került Olomoucba, ahol a szemináriumban tanult¹⁴² és Miller szerint mellette poetikát is tanított. Budisich Balázs 1543-ban született Fertőszentmiklóson, 1566-ig szintén Prágában tanult, majd 1566-ban Olomoucban tanított matematikát. 1567-ben mindketten Nagyszombatba mentek, de még ebben az évben Prágából Olomoucba küldték Hercegszőlősi Balázst, aki az olomouci gimnázium első magyarországi diákja lett. 1566-ban lépett a rend kötelékébe, latinul, görögül, héberül és magyarul beszélt, görögül olyan jól tudott, hogy tanítani is tudta. Olomoucban humán tanulmányokat folytatott, és az ebédlő rendjére felügyelt 1574-ig.¹⁴³ 1569-ben érkezett a kollégiumba Undó Márton, aki a gimnázium retorikai és szintaxista osztályaiban tanult. A tanulás mellett tanított is a grammatikai osztályokban, és a kertet gondozta. 1574-ben Rómába távozott.¹⁴⁴ 1572-ben csatlakozott hozzájuk Ajkay Gáspár magyar novícius, aki a kollégium számára szükséges javak beszerezésével és gazdasági ügyekkel foglalkozott.¹⁴⁵

1575-1583 között nem volt magyarországi rendtag az olomouci rendházban. 1583-ban egy jezsuita érkezett, Kassai Todt István, aki filozófiát tanult, és szintaxist tanított. A következő évben Nagy István iratkozott be, aki 1584-90 között a gimnáziumi osztályokba járt, majd filozófiát tanult.¹⁴⁶ 1602-ben újra visszatért Olomoucba, szintaxist tanított és felügyelt az idősebb diákokra. 1583-ban érkezett a városba a kopcsányi Czando Boldizsár. A gimnáziumban tanult, illetve az alsóbb osztályokban tanított 1587-ig.¹⁴⁷

1585-ig zavartalanul folyt az oktatás az egyetemen, de ekkor a pestisjárvány miatt el kellett hagyniuk Olomoucot, és Vyškovba költözött az egyetem, diákokkal és tanárokkal együtt. 1586 januárjában térhettek vissza. 1587-ben újabb Magyarországról származó jezsuita érkezett a kollégiumban Thomas (Scholtz) Flascher, aki retorikát tanult és tanított az alsóbb

¹⁴⁰ NEŠPOR, Václav: *Dějiny Univerzity Olomoucké*, Olomouc, 1947 15-16.

¹⁴¹ MILLER, Joannes: *Historia Provinciae Societatis Iesu*. Strahovská knihovna, kézirat sign. DG III 19 I. könyv I. num. 1-3§ (Johannes Miller munkáját könyvekre, fejezetekre és §-okra osztotta. A strahovi kézirat adatira ezek alapján hivatkozom.)

¹⁴² *Catalogi personarum I.* 615.

¹⁴³ *Catalogi personarum I.* 250, 281, 358.

¹⁴⁴ *Catalogi personarum I.* 358.

¹⁴⁵ *Catalogi personarum I.* 617.

¹⁴⁶ *Catalogi personarum I.* 643, 421.

¹⁴⁷ *Catalogi personarum I.* 456.

osztályokban. 1599-ben visszatért ide, a konviktus diákjaira felügyelt és német nyelvű gyóntató volt 1607-ig.¹⁴⁸ 1589-ben két új jezsuita érkezett Magyarországról, Káldi Márton, Káldi György bátyja, és Gombay Boldizsár. Mindketten retorikát tanultak.¹⁴⁹ 1591-től 1594-ig itt tanult filozófiát a híres erdélyi jezsuita, Forró György, aki a tanulás mellett a konviktus diákjaira is felügyelt.¹⁵⁰ Ő volt az első erdélyi jezsuita Csehországban. 1592-ben két újabb erdélyi jezsuita érkezett, Jegenyey János,¹⁵¹ és Puskás László,¹⁵² mind a ketten a bölcsészkar hallgatói voltak.

A következő évben (1595) Pápai János és Rumer Gergely csatlakoztak az olomouci jezsuitákhoz, mind a ketten logikát tanultak, majd a következő két évben folytatták bölcsészeti tanulmányaikat. Pápai János már korábban is látogatta az akadémiát, 1593-ben találkozunk nevével az olomouci egyetem anyakönyveiben, de akkor még nem volt a rend tagja.¹⁵³ 1597-ig tanult az olomouci egyetemen, majd Zníváraljára ment, ahol grammatistákat tanította. Az Olomoucban tanuló magyarországi jezsuiták közül Rumer Gergely az egyik legkiemelkedőbb személyiség. 1595-1597 között az olomouci egyetemen tanult filozófiát, majd Grázban folytatta tanulmányait. 1613-ban tért vissza Olomoucba, ahol 1618-ig az egyetem rektora volt. 1618-tól az ausztriai provincia tartományfőnökének választották, ekkor Bécsbe távozott.¹⁵⁴

Igen figyelemreméltó egyéniség Urbáni János is, aki 1598-99 között a bölcsészkaron tanult, és konviktus lakóira felügyelt. 1605-ben visszatért egykori iskolájában, ahol cseh nyelvű gyóntatóként tevékenykedett 1619-ig, emellett 1613-tól Rumer Gergely rektor helyettese és tanácsadója volt.¹⁵⁵ Nevét Betheln Gábor katonáival szemben a čejkvicei missziósház hősiei védelmezésével tette ismertté.

A 17. században lassan, de folyamatosan nőtt az Olomoucban tevékenykedő, Magyarországról származó jezsuiták száma. Az egykori diákok közül többen visszatértek tanítani. 1600-ban került Olomoucba a nagyszombati Hajnal Mátyás, mint a grammatika tanára. 1610-ben visszatért, de ekkor már poétikát tanított.¹⁵⁶ 1602-ben a régiek mellé egy új

¹⁴⁸ *Catalogi personarum* I. 457, 662.

¹⁴⁹ *Catalogi personarum* I. 472.

¹⁵⁰ *Catalogi personarum* I. 668.

¹⁵¹ *Catalogi personarum* I. 699. Még ebben az évben távozott.

¹⁵² *Catalogi personarum* I. 759. 1594-ig maradt.

¹⁵³ SZÖGI, 1991. 197.

¹⁵⁴ *Catalogi personarum* I. 770.

¹⁵⁵ *Catalogi personarum* I. 803.

¹⁵⁶ *Catalogi personarum* I. 683. Hajnal Mátyás korának népszerű költője és lelki írója volt. Legismertebb munkái: *Az Jesus szívet szerető szíveknek aytatosságára szíves kepekkel ki formaltatott és azokról való elmélkedésekkel és imádságokkal megh magyaráztatott könyvechke...* Bécs, 1629 (RMK I. 576.) második kiadás:

rendtag is érkezett Magyarországról, Nyíri Mihály, aki 1603-ig a bölcsészkaron tanult, és a grammatikai osztályokban tanított, majd Prágába ment. A 17. század első éveitől a korábbinál sokkal több jezsuita érkezett Magyarországról. 1604-ben itt élt a már említett Tomas Flascher, Hersa Mátyás, az erdélyi szász Jékel Zakariás és a szintén erdélyi (nagyszebeni) Mysius György, aki poétikát tanított, de még ebben az évben elhagyta a rendházat. Hersa Mátyás 1608-ig élt a kollégiumban,¹⁵⁷ Jékel Zakariás 1605-ben befejezte filozófiai tanulmányait, és távozott.¹⁵⁸

1606-ban ketten érkeztek Magyarországról. Egyikük, Klassovits Lénárd 1608-ig maradt, és a kollégiumban a tanulószoba rendjére felügyelt, templomi gyóntató és prédikátor volt, emellett hittant tanított. 1610-ben visszatért és 1614-ig lekipásztori tevékenységet végzett, német és cseh nyelvű gyóntató volt. Már korábban is előfordult, hogy a jó nyelvismerettel rendelkező szlovák jezsuiták cseh diákok közt lekipásztori feladatokat láttak el.¹⁵⁹ A másik Szántó (Arator) István volt, aki Bocskai István katonái elől menekült Morvaországba.¹⁶⁰ Olomoucban teljesen a tudománynak szentelhette idejét 1612-ben bekövetkezett haláláig. Szántó István jelentős irodalmi tevékenységet folytatott, bár munkáinak nagy része egy tűzvész során megsemmisült. Ő fordította magyar nyelvre Petrus Canisius katekizmusát, mely a korban egyik legnépszerűbb teológiai tárgyú könyv volt Közép-Európában, emellett magyarra fordította a Biblia jelentős részét. Az egész Bibliát le akarta fordítani, de nem tudta befejezni, elkészült fordításai eddig még nem kerültek elő. Irodalmi, tudományos és papi tevékenysége azonban a korban komoly elismerést váltott ki.¹⁶¹

1607-ben a már Olomoucban élő öt magyarországi jezsuita mellé további négy érkezett. Ebben az évben különösen magasnak számított a kollégiumban működő magyarországi jezsuiták száma, amiben nem kis része volt Bocskai István előző évi magyarországi hadjáratának, minek következtében több jezsuita is külföldre menekült. 1607-

Pozsony 1642.; *Ki-tett czégér, melly-alatt fel-talállya akár-ki-is, minémü poshatt és mérges tejet fejt Kereszt-úri Pál Erdélyben egy Catechismusnak tömlőjebe neminemü Hajdelberga-táján nőtt és hizlalt teheneknek tölgyéből a nem régen született Chechemö keresztyénnek szoptatására. Melly megorvosoltatik egy keresztyén orvosdoctor által.* Pozsony, 1640. (RMNy III. 1841); Több verse dallammal megjelent a Cantus Catholiciben. Saját versei és meditációi mellett fordításai is ismertek, Jacopone da Todi Stabat Materét és Aquinói Szent Tamás himnuszait ő fordította magyarra. V.ö. Régi Magyar Költők Tára (a továbbiakban RMKT) 7. (szerk.: STOLL Béla) Budapest, 1974. 466-535.

¹⁵⁷ *Catalogi personarum I.* 618.

¹⁵⁸ *Catalogi personarum II.* 630.

¹⁵⁹ *Catalogi personarum, II.* 645.

¹⁶⁰ Szántó István 1541-ben született Devecserben. Tanulmányait Bécsben, Rómában végezte. 1566-ban a nagyszombati jezsuita iskola retorikatanára volt. 1567-ben Bécsben, 1573-tól Grácban tanított filozófiát. 1575-ben Rómában a jubileumi év folyamán magyar nyelvű gyóntatóként tevékenykedett. 1582-ben visszatért Nagyváradra, ahol lekipásztori és missziós munkát végzett. 1606-ban menekülnie kellett Bocskai elől.

¹⁶¹ VELICS, 1912. 92-101.

ben érkezett Olomouchba az erdélyi szász Besztercei János, aki két évig teológiát tanult,¹⁶²Besko Mihály, aki szintén teológiát tanult,¹⁶³ illetve Ferenczffy Pál, aki szintaktikai osztályba járt¹⁶⁴és Káldi György. Káldi György már tanárként került az olomouci kollégiumba, morálteológiát tanított és gyóntató volt. Itt fejezte be a Biblia fordítását.¹⁶⁵

1608-ban tíz magyarországi és erdélyi jezsuita élt a rendházban. Hárman közülük ebben az évben érkeztek. Szemczy Mátyás grammatikát tanított, majd 1609-ben elhagyta a kollégiumot, 1612-ben visszatért, és szintén pedagógiai feladatokat látott el.¹⁶⁶ A másik Bizó János, akit a következő évben már nem találunk a kollégiumban,¹⁶⁷a harmadik Holovich Ádám, aki 1609-ig grammatistákat tanította.¹⁶⁸

1610-ben csak egy új jezsuita érkezett, Antaly János, és visszatért Hajnal Mátyás és Klassovits Lénárd. Antaly János 1613-ig grammatikatanárként tevékenykedett az akadémia alsóbb osztályaiban,¹⁶⁹Klassovits a Kavka Řičan család birtokain volt misszionárius.¹⁷⁰ A következő évben (1611) érkezett Olomouchba Lovass Ferenc, aki teológiát tanult az egyetemen, és Rumer Gergely öccse, Rumer János, aki később 1637-40 között az osztrák provincia tartományfőnöke lett. Olomouchban poétikát tanított.¹⁷¹ 1612-ben összesen kilenc magyarországi és erdélyi jezsuita élt a rendházban. A régiek mellett visszatért Szemczy Mátyás és akkor érkezett Morvaországba a trencsényi Móry István,¹⁷²és Maurach Mátyás.¹⁷³Mindhárman a harmadik próbaévüket töltötték. 1613-ban a bécsi egyetem matematika professzora, Kocsis (Carpentarius) János, brassói jezsuita növelte az egyetem hírnevét, de még ebben az évben Clagenfurtba távozott.¹⁷⁴Bár sok magyarországi jezsuita fordult meg ebben az időben Olomouchban nagyon ritkán fordult elő, hogy egy-két évnél hosszabb időt töltöttek volna itt. Annál gyakoribb volt, hogy rövid időszakokra többször visszatértek.

1614-ban Magyarországról két újabb rendtag érkezett, Schifferer B. János¹⁷⁵és Trescher János. Mindketten az akadémia logikai osztályába jártak.¹⁷⁶Ugyanebben az évben a

¹⁶² *Catalogi personarum II.* 551.

¹⁶³ *Catalogi personarum II.* 630.

¹⁶⁴ *Catalogi personarum II.* 665.

¹⁶⁵ LUKÁCS László: Káldi György a bibliafordító. *Katolikus Szemle*, 7/1955.

¹⁶⁶ *Catalogi personarum II.* 765.

¹⁶⁷ *Catalogi personarum II.* 551.

¹⁶⁸ *Catalogi personarum II.* 624.

¹⁶⁹ *Catalogi personarum II.* 537.

¹⁷⁰ *Catalogi personarum II.* 154.

¹⁷¹ *Catalogi personarum II.* 731.

¹⁷² *Catalogi personarum II.* 736.

¹⁷³ *Catalogi personarum II.* 669.

¹⁷⁴ *Catalogi personarum II.* 559.

¹⁷⁵ *Catalogi personarum II.* 741.

tartományfőnök Rumer Gergelyt nevezte ki az egyetem rektorává. 1615-6-ban Rumer Gergelyen kívül csak három magyar jezsuita élt Olomoucban, Trescher János, Schifferer János és Urbani János. Újak egyáltalán nem érkeztek. 1617-ben csak egy magyar jezsuita volt a kollégiumban, Urbani János, aki a magyarországi jezsuiták közül legtöbb időt töltötte ezen a helyen.

1618-ban változott a helyzet, mikor hárman is érkeztek Magyarországról, Puchovsky István, Trescher György, akik logikai osztályokban tanultak és Vásárhelyi Dániel, aki gyóntató és filozófiatanár volt.¹⁷⁷ A következő évben még érkezett három magyar jezsuita, Kecskeméti István, Szalay István és Makó István, akik a bölcsészkar logikai osztályába jártak,¹⁷⁸ tanulmányaikat azonban nem fejezhették be, mert még ebben az évben a rendi felkelés elérte Morvaországot is.

1619-ben a jezsuitáknak el kellett hagyniuk a várost. Ekkor a kollégiumban 80 jezsuita élt, és 580 diákjuk volt. 1619. május 13-án a rektor, Pedro Ximenez Magyarországra menekült.¹⁷⁹ A jezsuita iskolák egy időre bezárták kapuikat és csak a felkelés leverése után indult újra az oktatás.

Brno

A cseh és morvaországi kollégiumok közül a brnoi volt a leglátogatottabb a magyarországi és erdélyi jezsuiták körében. Ehhez nagyban hozzájárult, hogy 1573-tól a prágai noviciátus Brnoban működött. Magyarországon ekkor még nem volt ilyen intézmény így a magyarországi jezsuiták általában a bécsi, vagy a brnoi kollégiumban töltötték próbaidejüket. Bár ezen a helyen fordult meg a legtöbb magyarországi jezsuita, ritka volt, hogy a noviciátus után is Brnoban maradtak volna. 1578-ban II. Rudolf a jezsuitáknak adományozta az Ágoston rendi apácák kolostorát, ahol gimnáziumot alapítottak. 1696-tól működött a kollégium mellett a Szűz Mária szeminárium.¹⁸⁰

A kezdeti időszakról nem könnyű pontos képet alkotni, mivel a katalógusok eléggé pontatlanok. Nem jegyezték be minden novíciust az évenként összeállított névsorba. A legjobb példa erre Pázmány Péter, aki valószínűleg legalább egy ideig Brnoban tanult, a katalógusban azonban hiába keressük a nevét.

¹⁷⁶ *Catalogi personarum I.* 800.

¹⁷⁷ *Catalogi personarum II.* 603, 716, 774.; I. 806.

¹⁷⁸ *Catalogi personarum II.* 636, 666.

¹⁷⁹ SCHULTZ, 2002. 50.

¹⁸⁰ FECHTNEROVÁ, 1993. 347.

Az első magyarországi jezsuita, Czando Boldizsár 1582-ben kérte felvételét a noviciátusba. 1583-ban távozott, és Olomoucban folytatta tanulmányait.¹⁸¹ Ezután 1590-ig nem volt magyarországi tagja a rendháznak.¹⁸² 1590-ben két fiatal jezsuita érkezett Magyarországról. Gombay Boldizsár az alsóbb osztályok diákjaira felügyelt, Auceps (Vogler) János novícius volt, majd később 1592-től a grammatikai osztályokban tanított.¹⁸³ 1591-ben újabb magyarországi novícius érkezett, Marcellus Gáspár.¹⁸⁴ 1592-ben összesen négy magyarországi fiatal jezsuita élt a noviciátusban, a következő évben már öt.¹⁸⁵ Közülük fontos kiemelni Rumer Gergelyt (1593-1594) és Urbani Jánost (1593-1594).¹⁸⁶ A noviciátusban tanuló magyarországi diákok nagy számára való tekintettel nem sorolom fel mindegyiket név szerint, csak a jelentősebbekre térek ki, és azokra, akik a novíciusi időn túl is Brnóban maradtak.

1594-ben hat magyarországi jezsuita élt a brnoi próbaházban, majd a következő két évben erős visszaesés tapasztalható. 1595-ben csak két magyarországi novíciusról tudunk, 1596-ban nem volt magyarországi jezsuita Brnóban.¹⁸⁷ 1597 egyszerre öt magyarországi (Besko Mihály, Ferenczffy Pál,¹⁸⁸ a későbbi nagyszombati rektor, Móry István, Paulisich András, Váradi István.) és egy erdélyi (Fejér János) jezsuita kezdte meg próbaidejét. A következő évben a régiek közül csak Besko Mihályt és Paulisich Andrást találjuk meg a novíciusok névsorában, és egy új rendtagot, Körtes Jánost.¹⁸⁹ 1599-ben öt új novícius érkezett Magyarországról köztük Hajnal Mátyás.¹⁹⁰ 1600-ban öt, 1601-ben nyolc, 1602-ben hét novícius jött Magyarországról. 1602-ben már volt egy magyarországi jezsuita, Pápai János, aki a harmadik próbaévet töltötte Brnóban.¹⁹¹

1603-ban ugrásszerűen megnőtt a Brnóban próbaéveiket töltő magyarországi jezsuiták száma, összesen tizennégyen tanultak itt. Ebben minden bizonnyal az is közrejátszott, hogy ebben az évben egy magyarországi jezsuita, a bibliafordító Káldi György lett a brnoi próbaház vezetőjének helyettese.¹⁹² Az 1603-ban Brnóban élő novíciusok közül érdemes kiemelni

¹⁸¹ *Catalogi personarum I.* 652.

¹⁸² 1583-1590-ig csak Olomoucban voltak magyarországi rendtagok.

¹⁸³ *Catalogi personarum I.* 677., 623.

¹⁸⁴ *Catalogi personarum I.* 726.

¹⁸⁵ 1592: *Catalogi personarum I.* 509-510. 1593: *Catalogi personarum I.* 524-525. A Brnóban tanuló magyarországi jezsuiták számát a katalógusok adatait és a Lukács László által összeállított és a katalógusokhoz csatolt függelékkel összehasonlítva határoztam meg.

¹⁸⁶ *Catalogi personarum I.* 770. I. 803

¹⁸⁷ *Catalogi personarum I.* 533-534. 543-544.

¹⁸⁸ *Catalogi personarum I.* 665-666.

¹⁸⁹ *Catalogi personarum I.* 709.

¹⁹⁰ *Catalogi personarum I.* 683.

¹⁹¹ *Catalogi personarum I.* 746.

¹⁹² *Catalogi personarum II.* 633.

Pongrácz Istvánt, a szentté avatott kassai vértanút és Káldi Istvánt, Káldi György öccsét, aki azonban a család és a jezsuita rend előjárói kérésére később kilépett e rendből,¹⁹³ valamint a brassói Kocsis (Carpentarius) Jánost, a híres matematikust. Ebben az évben is volt egy harmadik próbaévét töltő magyarországi jezsuita a rendházban, Urbani János.¹⁹⁴ 1604-ben nyolc magyarországi jezsuita élt Brnoban. A következő évben Káldi Márton töltötte harmadik próbaévét Brnoban,¹⁹⁵ és közben ő látta el a noviciátus vezetőjének tisztségét. Az ő vezetése alatt a magyarországi novíciusok közül többen már a próbaidő alatt bekapcsolódtak a kollégium munkájába. Dobay Zsigmond portai szolgálatot látott el és a betegeket ápolta 1607-ig,¹⁹⁶ Besztercei János, már 1604-től tanított grammatikát,¹⁹⁷ végül Moyses György 1605-1607 között szintén grammatikát tanított.¹⁹⁸ 1606-ban újabb magyarországi jezsuita töltötte itt a harmadik próbaévét, Ferencffy Pál.¹⁹⁹

1607-től több olyan magyarországi jezsuita is élt Brnoban, akik nem próbaidejüket töltötték. Ilyen volt Albensis Gáspár, aki portai szolgálatot látott el 1612-ig,²⁰⁰ Kerekes András, aki szakács volt,²⁰¹ vagy Szemczi Mátyás grammatikatanár.²⁰² 1607-ben egy magyarországi jezsuita töltötte itt harmadik próbaévét, Trescher János.²⁰³ 1608-ban Kerekes András helyére Wolf György érkezett, aki a konyha vezetése mellett az élelem beszerzéséről is gondoskodott.²⁰⁴ Ebben az évben költözött be a noviciátusba Rumer János,²⁰⁵ és Antaly János.²⁰⁶

1610-ben Káldi Márton átadta a noviciátus vezetését öccsének, Káldi Györgynek, aki rektori feladatai mellett olasz és német nyelvű gyóntató volt. 1615-ig töltötte be ezeket a tisztségeket.²⁰⁷ Ebben az időben a novíciusok közt volt Dobronoki György (1611-1612),²⁰⁸ a későbbi nagyszombati rektor, Rumer Péter²⁰⁹ és Pethő Ferenc.²¹⁰ Káldi Györgyön és a

¹⁹³ *Catalogi personarum II.* 634.

¹⁹⁴ *Catalogi personarum I.* 803.

¹⁹⁵ *Catalogi personarum II.* 634.

¹⁹⁶ *Catalogi personarum II.* 574.

¹⁹⁷ *Catalogi personarum II.* 551.

¹⁹⁸ *Catalogi personarum II.* 683.

¹⁹⁹ *Catalogi personarum I.* 665-666.

²⁰⁰ *Catalogi personarum I.* 617.

²⁰¹ *Catalogi personarum II.* 638.

²⁰² *Catalogi personarum II.* 765.

²⁰³ *Catalogi personarum I.* 800.

²⁰⁴ *Catalogi personarum II.* 791.

²⁰⁵ *Catalogi personarum II.* 731.

²⁰⁶ *Catalogi personarum II.* 537.

²⁰⁷ *Catalogi personarum II.* 633.

²⁰⁸ *Catalogi personarum II.* 575.

²⁰⁹ *Catalogi personarum II.* 731. Rumer Gergely és János öccse. 1626-ban elhagyta a rendet.

²¹⁰ *Catalogi personarum II.* 702.

novíciusokon kívül Moyses György volt az egyetlen magyarországi jezsuita Brnoban. 1613-ban a humanista osztályokban tanított.²¹¹

1616-ban nem volt magyarországi jezsuita Brnoban, 1617-ben viszont nyolc új rendtag is érkezett, köztük a későbbi nagyszombati rektor, Trinckel Zakariás.²¹² 1618-ban hatan voltak Brnoban magyarországiak, közülük egy érkezett abban az évben, Szilágyi János.²¹³ 1619-ben egy magyarországi atya élt Brnoban, Chrenovius Mihály grammatikatanár.²¹⁴

Jinřichův Hradec

A jindřichův hradeci kollégiumot 1594-ben alapította Adam z Hradce felesége, Kateřina z Monfortu ösztönzésére. A kollégium mellett gimnázium, könyvtár és szegényház is működött.²¹⁵

Jindřichův Hradec nem tartozott a népszerű kollégiumok közé, mivel semmi olyan intézmény (noviciátus, egyetem) nem kapcsolódott a kollégiumhoz, ami vonzotta volna a külföldi rendtagokat. Az első magyarországi jezsuita, Matus György 1606-ban költözött be a kollégiumba, és a gimnázium retorikai osztályában tanult.²¹⁶ 1607-ben Bizo János került Hradecbe, aki kamarás volt és betegeket ápolt.²¹⁷ A következő évben már nem találjuk a kollégiumban, helyette Spissiach János érkezett, aki portai szolgálatot látott el és ugyancsak betegeket ápolt.²¹⁸ 1610-ben egy magyarországi jezsuita volt Jindřichův Hradecben Moyses György, aki grammatikát tanított.²¹⁹ Utána sokáig nem volt Magyarországról származó jezsuita a kollégiumban, majd 1613-ban Schifferer B. János a hradeci gimnáziumban végezte retorikai tanulmányait.²²⁰

Hosszú szünet után először 1617-ben került újra magyarországi jezsuita Jindřichův Hradecbe, Puchovsky István grammatikatanár.²²¹ Ő is csak egy évig maradt. 1618-ban egy magyarországi jezsuita volt a kollégiumban, ő azonban elődeinél fontosabb pozíciókat töltött

²¹¹ *Catalogi personarum II.* 683.

²¹² *Catalogi personarum II.* 775.

²¹³ *Catalogi personarum II.* 766.

²¹⁴ *Catalogi personarum II.* 561.

²¹⁵ FECHTNEROVÁ, 1993. 113.

²¹⁶ *Catalogi personarum II.* 683.

²¹⁷ *Catalogi personarum II.* 551.

²¹⁸ *Catalogi personarum I.* 787.

²¹⁹ *Catalogi personarum II.* 683.

²²⁰ *Catalogi personarum II.* 741.

²²¹ *Catalogi personarum II.* 716.

be. Trescher János a kollégium könyvtárosa volt, emellett lelkipásztori tevékenységet végzett az iskolában és a városban.²²²A felkelés kirobbanása után Bécsbe menekült, többet nem is tért vissza.

Český Krumlov

A český krumlovi kollégiumot Vilém Ursin z Rožmberka alapította 1584-ben. A kollégium mellett a jezsuiták vezették az ugyanitt működő Szent József szemináriumot is.²²³

A magyarországi jezsuiták körében ez a kollégium sem volt túl népszerű, bár látogatottabb volt, mint a jindřichův hradeci. Először 1593-ból találunk a kollégium lakói közt magyarországi jezsuitákat, Káldi Mártont, aki a humanista és retorikai osztályokban tanított, és Marcell Gáspár erdélyi jezsuitát, aki retorikát tanított. Mind a ketten 1594-ben elhagyták a kollégiumot.²²⁴1596-1597 között a kollégiumban tanult retorikát és tanított grammatikát Trescher János, emellett ő volt a kollégium könyvtárosa.²²⁵1599-ben József György volt a kollégium portása és ő felügyelt az ebédlő rendjére.²²⁶Egy évvel később Paulisich András tanított grammatikát a gimnáziumban.²²⁷

Ezután hosszú szünet következett, és csak 1605-ben lett újra magyarországi rendtag a český krumlovi kollégiumban, Bizo János aki a betegek ápolásában segített, és szakács volt.²²⁸A következő évben négy új rendtag érkezett Magyarországról, ami egy ilyen kis kollégium esetében szokatlan dolognak számított. A jezsuiták Bocskai hajdúi elől menekültek. Dormannus Tamás erdélyi jezsuita konzultor, és az iskola prefektusa volt, emellett lelkipásztori feladatokat látott el 1611-ig.²²⁹ Spissiach János a kollégium gondnoka volt 1607-ig.²³⁰A harmadik, Vásárhelyi Gergely, Dormannushoz hasonlóan szintén Erdélyből származott, és a kollégium könyvtárosa volt.²³¹Végül az erdélyi Rivulinus János, aki a

²²² *Catalogi personarum* I. 800.

²²³ FECHTNEROVÁ, 1993. 71.

²²⁴ *Catalogi personarum* I. 726

²²⁵ *Catalogi personarum* I. 800.

²²⁶ *Catalogi personarum* I. 703.

²²⁷ *Catalogi personarum* I. 747.

²²⁸ *Catalogi personarum* I. 657.

²²⁹ *Catalogi personarum* I. 657.

²³⁰ *Catalogi personarum* I. 787.

²³¹ *Catalogi personarum* I. 807. Vásárhelyi Gergely erdélyi jezsuita egyrészt Erdélyben és környékén végzett missziós tevékenysége, másrészt lelki könyvei miatt vált ismertté. Legfontosabb munkái: *Catechismvs. Canisivs Petertől irattatott kereztényi tudománynac rövid summája magyar kalendariummal és az egy igaz hűtnece bizonyos ismeretiuel.* 1599, Kolozsvár (RMNy I. 860) *Eszendő által az anyaszentegyháztól rendeltetett vasárnapokra és innepekre evangeliomok és epistolák es ezekre való lelki elmélkedések* Bécs, 1605. (RMNy II.

rendház prokurátora volt, felügyelte a betegszobát, emellett lelkipásztori tevékenységet is végzett 1617-ig.²³² 1607-ben Móry István érkezett Český Krumlovba, és a gimnázium humán osztályaiban tanított.²³³ 1608-ban két magyarországi jezsuita csatlakozott a régiekhez, Szöllősy János és Végh János. Mindketten tanítottak a grammatikai osztályokban, emellett Szöllősy János hitszónok, gyóntató és a könyvtár vezetője is volt. Végh János még ebben az évben távozott, Szöllősy 1610-ig maradt.²³⁴

Ezt követően 1615-ig nem jött újabb Magyarországról származó jezsuita Český Krumlovba. Ekkor Holovich Ádám költözött a rendházba, aki 1616-ig a retorikai osztályok tanulóit tanította.²³⁵ 1616-ban érkezett a következő új atya, Puchowský István, aki retorikai tanulmányait végezte a dél-csehországi kollégiumban, majd a következő évben már Jindřichův Hradecben tanított.²³⁶ 1617-ben két magyarországi jezsuita került a kollégiumba, Pethő Ferenc, aki retorikát tanult,²³⁷ és Szeghy Ferenc, aki retorikát tanított.²³⁸

1618-ban nem volt magyarországi rendtag a kollégiumban.

Chomutov

Chomutovban 1590-ben alapított kollégiumot Jiří Popel z Lobkovic. A kollégiumban gimnázium és szeminárium is működött, sőt egyetem alapítása is szóba jött. A chomutovi jezsuiták számára az oktatásnál fontosabb volt a missziós tevékenység, ők látták el a lelkipásztori teendőket a környék számos plébániáján.²³⁹

A chomutovi kollégiumban 1618-ig mindössze két magyarországi jezsuita fordult meg. Először Maurach Mátyás, aki 1606-tól 1607-ig a gimnázium humán osztályaiban tanított,²⁴⁰ majd nem sokkal később Trescher János, aki 1608-1613 között lelkipásztori feladatokat végzett, és a kollégium könyvtárosa volt.²⁴¹

926) *Világ kezdetitől fogva ióságos es gonosz czelekedeteknek példáinak summái*. Kassa 1623. (RMNy II. 1289) Canisius katekizmusa mellett Kempis Tamás: Krisztus követése című munkáját is magyar nyelvre fordította. RMKT.7. 418-419.

²³² *Catalogi personarum I.* 765.

²³³ *Catalogi personarum I.* 736.

²³⁴ *Catalogi personarum II.* 778, *Catalogi personarum II.* 766.

²³⁵ *Catalogi personarum II.* 624.

²³⁶ *Catalogi personarum II.* 716.

²³⁷ *Catalogi personarum II.* 702.

²³⁸ *Catalogi personarum II.* 764.

²³⁹ FECHTNEROVÁ, 1993. 93.

²⁴⁰ *Catalogi personarum II.* 669.

²⁴¹ *Catalogi personarum I.* 800.

Kladskoban a jezsuiták 1597-ben nyitottak kollégiumot. 1614-ben a gimnázium mellett létrehozták a Szent Alajos szemináriumot.²⁴²

Kladskoban sem találunk sok magyarországi, illetve erdélyi jezsuitát. Az első 1602-ben Hersa Mátyás volt, aki a kollégium élelmiszerkészleteire felügyelt és a konyhán segédkezett 1603-ig.²⁴³ 1603-ban Jékel Zakariás tanított a gimnáziumban grammatikát.²⁴⁴ 1606-tól 1609-ig a brassói Szél György volt a portás és a gondnok,²⁴⁵ 1608-ban Moyses György a gimnáziumban grammatikát tanított.²⁴⁶ 1609-1610 között Végh János erdélyi jezsuita a gimnázium grammatikai osztályait oktatta, majd sokáig, 1617-ig nem érkezett újabb magyarországi jezsuita a kollégiumba. Ekkor Trescher János Kladskoba jött, és egy évig a gimnáziumban tanított retorikát.²⁴⁷ 1618-ban nem voltak magyarországi jezsuiták a kollégiumban.

2.1.2. Magyarországi jezsuiták Csehországban 1621-1623

Prágába nem sokkal a fehérhegyi csata után visszatérhettek a jezsuiták, majd lassan újra benépesedtek a vidéki rendházak is. 1620. december 17-én két jezsuita tért vissza Jindřichův Hradecbe, akik megkezdték az iskola és a missziók újrászervezését.²⁴⁸ Chomutovba, Brnoba és Olomoucba 1621-ben költöztek vissza.²⁴⁹ Egyedül a kladskoi rendházat nem tudták újra birtokba venni a lakosság ellenállása miatt.

Először a prágai rendházba térhettek vissza a jezsuiták. Eleinte nem volt köztük magyarországi rendtag. Az első magyarországi jezsuita aki visszatért a városba, Antaly János volt, 1622-ben.²⁵⁰ Antaly ettől kezdve teljesen a missziós munkának szentelte magát Prága környékén, és Albert Chanovskýval közösen jelentős eredményeket értek el.²⁵¹

²⁴² FECHTNEROVÁ, 1993. 133.

²⁴³ *Catalogi personarum II.* 618.

²⁴⁴ *Catalogi personarum II.* 630.

²⁴⁵ *Catalogi personarum II.* 765.

²⁴⁶ *Catalogi personarum II.* 683.

²⁴⁷ *Catalogi personarum I.* 800.

²⁴⁸ SCHMIDL. III. 249.

²⁴⁹ SCHMIDL. III. 253.

²⁵⁰ *Catalogi personarum II.* 537.

²⁵¹ SCHMIDL IV/1. 146-147, BALBÍN 1682, A *victimae charitatis* című függelékben található Antaly életrajza az 1634-es évnél. (A függeléknél már nincsenek oldalszámok.)

Olomoucba a felkelés után először 1622-ben telepedett le két magyarországi jezsuita, Hári Ambrus és Keresztes István.²⁵² A következő évben a brnoi noviciátusból érkezett Gyöngyösi Pál,²⁵³ és Urbani János, így az olomouci magyar jezsuiták száma négyre emelkedett. 1623-ban Olomoucban élő négy magyarországi jezsuita közül Keresztes István Grácban folytatta tanulmányait, Hári Ambrus Nagyszombatba ment, Urbani János és Gyöngyösi Pál a cseh rendtartományban maradtak.

Brnoba már 1621-ben visszatért néhány jezsuita, köztük két magyarországi, Urbani János és Bisztricei János. Mind a ketten a környékben végeztek missziósmunkát.²⁵⁴ 1622-ben csatlakozott hozzájuk Besko Mihály,²⁵⁵ és a fehérhegyi csata után ekkor volt először magyarországi novícius, Gyöngyösi Pál.²⁵⁶ Rajtuk kívül még egy magyarországi jezsuita volt a kollégiumban, Szalay István, aki az alsóbb osztályok diákjait tanította.²⁵⁷ 1623-ban Pethő Ferenc Brnoba tanított grammatikát, két magyarországi jezsuita, Satko András és Tamásfy Mihály pedig próbaidejüket töltötték a noviciátusban.²⁵⁸ A tartomány különválása után Tamásfy és Pethő a cseh provinciában maradt, a többiek az ausztriai provinciát választották. A többi rendházban a visszatérés után 1623-ig nem élt magyarországi jezsuita.

A magyarországi jezsuiták magas száma mutatja, hogy a kezdeti időszakban igen fontos volt számukra Csehország. 1556-1623 között 155 magyarországi fiatal lépett a jezsuita rend kötelékébe, ebből 93 töltött valamennyi időt cseh vagy morva rendházakban. Általában elmondhatjuk hogy ebben az időben Csehország elsősorban képzési hely. Kizárólag az egyetemmel, illetve próbaházzal rendelkező rendházak igazán látogatottak, a kisebb helységeken alig találunk magyarországi, illetve erdélyi jezsuitákat. Az itt élő magyarországi jezsuiták többsége tanulni jött Csehországba, mivel otthon erre nem volt lehetősége. A 16. és a 17. század első felének kiemelkedő jezsuitái (Pl. Szántó István, Káldi György és Márton, Hajnal Mátyás, Vásárhelyi Gergely és Dániel, Undó Márton, Pázmány Péter, Rumer Gergely és János, Forró György, Trinckel Zakariás, Dobronoki György, Tamásfy Mihály, Antal János stb.) mind Csehországban tanultak, legalább egy ideig. A jezsuita rend első magyarországi megtelepedési kísérletének ideje alatt a nagyszombati kollégium rektorai valamennyien Csehországban tanultak, vagy onnan jöttek (Jan Seidel, olomouci születésű,

²⁵² *Catalogi personarum II.* 251, 638.

²⁵³ *Catalogi personarum II.* 83.

²⁵⁴ *Catalogi personarum II.* 244.

²⁵⁵ *Catalogi personarum I.* 630.

²⁵⁶ *Catalogi personarum II.* 608.

²⁵⁷ *Catalogi personarum II.* 764.

²⁵⁸ *Catalogi personarum II.* 271.

Hurtado Perez, korábban az olomouci egyetemen tanított, Ferenczffi Pál, Brnoban volt novícius, Olomouchban járt egyetemre).

Ha a rendtagok rendházak szerinti eloszlását figyeljük, akkor láthatjuk, hogy a rendházak közül Brno volt a legnépszerűbb, elsősorban a próbaháza miatt. A második leglátogatottabb kollégium az olomouci volt, és a prágai csak a harmadik. Az olomouci egyetemen sokkal több magyarországi jezsuita tanult és tanított, mint a prágain. Magyarország szempontjából tehát Morvaország sokkal fontosabb volt, mint a Cseh korona többi tartománya.

Bár szép számmal voltak a cseh rendházakban erdélyi jezsuiták is, többségük Magyarország területéről származott, olyan területekről, ahol magyar, szlovák és német népesség egyaránt jelen volt a lakosság körében. A cseh kollégiumokban 1577-től kötelező volt minden jezsuitának, a külföldieknek is csehül tanulni.²⁵⁹ A magyarországi jezsuiták egy jelentős része már családi környezetből ismerhette a cseh nyelvet, de a többieknek is valamilyen szinten meg kellett tanulnia, ami később nagy segítséget jelentett a magyarországi missziókhoz is, főleg a szlovák lakosság körében.

A cseh tartományokban tanuló jezsuitákról el lehet mondani, hogy többségük a kezdeti időszakban nem tért vissza tanulmányai befejezése után Magyarországra. Ennek lehetséges oka, hogy Magyarországon nem volt olyan fejlett iskolahálózat, hogy nagyszámú magasan képzett tanárra lett volna szükség. A rendi felkelés után ellenben csak kevesen tértek vissza Csehországba, és szívesebben maradtak Magyarországon, ahol abban az időben kezdett felvirágozni a rend. A cseh provincia 1623-as különválásakor pedig a Csehországban vagy Morvaországban élő magyarországi jezsuitáknak csak kicsiny töredéke maradt a cseh tartományban. A cseh tartományokban élő magyarországi jezsuiták tehát maguk is a tanulás és tapasztalatszerzés helyének tekintették Csehországot és Morvaországot, hosszú távon kevesen szerettek volna ott letelepedni.

2.2. Nem jezsuita magyarországi diákok cseh jezsuita egyetemeken, akadémiákon

A prágai egyetemen rendszeresen tanultak magyarországi diákok, de számuk nem volt különösebben magas, és többségükben protestánsok voltak, mivel az egyetem ekkor még

²⁵⁹ KUBIČEK, Egon: Národní vědomí českých jezuitů až po dobu Balbínovu, In: *Výroční zpráva arcibiskupského gymnázia*. 1929/30, 7.

utraquista vezetés alatt állt. A jezsuiták által vezetett akadémia magyar szempontból nem volt különösebben jelentős. A fehérhegyi csata utána a jezsuiták átvették az egyetem vezetését, és összevonták az akadémiával. Az akadémiának önálló fennállása alatt összesen 22 magyarországi diákja volt.²⁶⁰ Ezzel szemben a közelebbi olomouci akadémiának ugyanebben az időszakban közel 300 magyarországi nem jezsuita diákja volt.²⁶¹ A cseh provincia egyetemei közül egyértelműen a közelebbi olomouci volt a legfontosabb a magyarországi diákok számára. Az intézmény népszerűségét emelte, hogy 1581-ben egyetemi rangot kapott.

A magyar diákok Olomucba vándorlásának lendületet adott a Collegium Nordicum (1578) megalapítása, mely azért jött létre, hogy magasan képzett, nagy tudású papokat képezzen olyan országok számára, ahol ebből hiány van. A Collegium lakói a pápai szemináriumban tanultak, majd hazatérve lelkipásztori és missziós feladatokat láttak el. Már 1579-ben nyolc magyarországi diákja volt, és 1619-es megszűnéséig igen sok magyarországi és erdélyi diáknak adott otthont. A jezsuita rend irányítása alatt álló pápai szeminárium a Collegium Nordicum megszűnése után is fontos szerepet játszott a magyarországi papképzésben.²⁶²

Az első magyarországi diákok, akik nem voltak tagjai a jezsuita rendnek 1576-ban iratkoztak be az akadémiára.²⁶³ A következő évben újabb diákok érkeztek, és néhány kezdeti év kivételével az 1618-as felkelésig alig volt olyan év, mikor ne lett volna magyarországi diákja a jezsuita akadémiának, később egyetemnek. A magyarországi diákok száma évről évre emelkedett, de természetesen emelkedett az egyetem diákjainak összlétszáma is. Az egyetem színvonalának emelkedését mutatja, hogy egyre népszerűbb volt külföldi diákok körében. Legtöbbször Lengyelországból és az osztrák provinciából érkeztek, de igen jelentős volt a távolabbi vidékekről érkező (dán, belga, svéd) diákok száma. A külföldiek között a magyar diákok aránya mindig kiemelkedően magas volt, különösen 1607-1617 közötti időszakban.²⁶⁴

²⁶⁰ VARGA Júlia: *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin*. Budapest, 2004. 182.

²⁶¹ VARGA, 2004. 185-199.

²⁶² HOJDA, Zdeněk: Několik poznámek k dějinám collegia nordica v Olomouci In: *Historická Olomouc IV*. Olomouc, 1983. 48-56.

²⁶³ 1576-ban három világi diák érkezett Magyarországról: Michael Novak, Michael Raykovacz, Ladislaus Thelegdinus. VARGA 2004. 185.

²⁶⁴ Az olomouci egyetemen tanuló magyarországi, horvátországi és erdélyi diákok névsorát Szögi László adta ki. (v.ö. Szögi László: Az olomouci egyetemen tanult magyarországi, erdélyi és horvátországi születésű hallgatók 1576-1850. In: Unger Máttyás emlékkönyv. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1991.) Ez a lista az egyetem matriculái alapján készült, amik nem tartalmazzák a jezsuita hallgatókat. A jezsuita hallgatókkal kiegészítve 2004-ben jelent meg újabb forrásközlés az Olomoucban tanuló magyarországi diákokkal kapcsolatban. (v.ö. Varga Júlia: *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin*. Budapest, 2004. 185-304.) Az olomouci egyetem matriculáinak egy részét František Čínek adta ki 1929-ben, de csak a 17. század elejéig adta ki ezt a forrást. Ha teljes képet akarunk kapni az olomouci egyetem

A diákok többsége nemesi származású volt, sokan közülük főnemesi családból származtak. Az egyetem magyarországi népszerűségét mutatja, hogy milyen sok főnemesi család (Pálffy, Pongrácz, Gersei Petheo)²⁶⁵küldte ide tanulni gyermekeit. Természetesen az Olomouchban tanuló magyarországi nemesek számának növekedéséhez az is hozzájárult, hogy a 16. század végétől jelentősen megnőtt a Morvaországban letelepedő magyarországi nemesi családok száma. Jelentős birtokokat szerzett például az Illésházy és a Ledenicky család, így nem meglepő, hogy megtaláljuk ezeket a neveket az egyetem matriculáiban is.²⁶⁶

2.3. Cseh, morva és sziléziai jezsuiták Magyarországon 1623-ig

A 16. században és a 17. század elején igen szép számmal dolgoztak, tanultak, tanítottak magyarországi jezsuiták csehországi és morvaországi kollégiumokban. Természetesen Magyarországon is éltek jezsuiták, akik a cseh tartományokból származtak, Csehországból, Morvaországból és Sziléziából. Csehország és Morvaország a történelem folyamán majdnem mindig összetartozott, Sziléziával azonban más a helyzet. Szilézia határai gyakran módosultak, legtöbbször Csehország és Lengyelország osztozott ezen a területen. Lakossága etnikailag igen színes képet mutat, csehek, lengyelek és németek lakják. Jezsuita szempontból viszont Szilézia mindig a cseh tartományok közé tartozott. 1623-ban, mikor létrejött az önálló cseh jezsuita rendtartomány, Szilézia teljes területe, a lakosság etnikai összetételétől, és államhatároktól függetlenül a cseh provinciához csatlakozott egészen 1755-ig, amikor önálló provinciává alakult. Éppen ezért ha teljes képet akarunk kapni a cseh tartományokból származó jezsuiták magyarországi jelenlétéről, a sziléziaiakat is vizsgálnunk kell, függetlenül attól, hogy Szilézia mely területéről valók, illetve melyik etnikumhoz tartoznak.²⁶⁷

A Nagyszombati kollégium 10 alapító tagja közt egy jezsuitát találunk a cseh tartományokból, Jan Seidel morva teológust, aki 1562-ig a kollégium rektora volt.²⁶⁸ Az alapítók közt csak egy magyarországi volt, a többiek Európa különböző tájairól érkezettek. A rendtagok száma lassan emelkedett, 1562-ben 13, 1563-ban 16 jezsuita volt a kollégiumban, majd számuk csökkenni kezdett, 1564-ben 14, 1565-ben 10, 1566-ban 9 jezsuita élt

látogatottságáról, az Olomouci levéltárban őrzött eredeti Matriculákat kell használnunk. (v.ö. *Matriculae Academiae Olomucensis*, Zemský archiv Opava pracoviště Olomouc fond olomoucká univerzita 4-5.)

²⁶⁵ VARGA, 2004. 194, 197.

²⁶⁶ VARGA, 2004. 199.

²⁶⁷ A Magyarországra érkező sziléziai jezsuiták túlnyomó többsége lengyel, illetve német volt.

²⁶⁸ *Catalogi personarum* I. 784.

Nagyszombatban, akiknek többsége külföldi volt.²⁶⁹ Ugyanakkor ebben az időben évente 4-5 magyarországi jezsuita került ki a prágai noviciátusból, és sokan éltek ausztriai rendházakban is, mégis tanulmányaik elvégzése után csak töredékük tért vissza Magyarországra.

A cseh és morva rendtagok száma viszont lassan növekedett. 1563-ban érkezett Nagyszombatba Jan Aschermann morva jezsuita hitszónok, miután Rómában befejezte filozófiai és teológiai tanulmányait. 1565-ig maradt Magyarországon.²⁷⁰ 1564-ben csatlakozott hozzá Jindřich Vinck prágai születésű jezsuita, az első cseh diák magyarországi jezsuita iskolában. 1564-1565-ig a gimnázium grammatikai osztályába járt.²⁷¹ 1565-ben a már itt élő két cseh, illetve morva jezsuita mellé csatlakozott Jan Seidel, akinek nem tudjuk, mi volt ekkor a feladata.²⁷²

A nagyszombati kollégiumban 1566-ban már nem találunk cseh vagy morva rendtagokat, a következő évben pedig a tartományfőnök visszahívta a jezsuitákat Magyarországról, de Jan Seidel 1570-ig maradt, és Pozsonyban hitszónokként tevékenykedett.²⁷³

A nagyszombati letelepedés kudarca után nem sokkal a jezsuitáknak Báthory István erdélyi fejedelem támogatásával 1579-től sikerült Kolozsváron letelepedniük, ahol hamarosan iskolát és szemináriumot hoztak létre. A Kolozsvári jezsuita tanintézmények 1588-ig működhettek zavartalanul, ekkor Báthory Zsigmond elűzte őket Erdélyből. Kolozsvárra Lengyelországból érkeztek a jezsuiták, a missziót tehát nem Bécsből irányították, így nem meglepő, hogy 1579 és 1588 között mindössze egy morvaországi születésű jezsuitát találunk, Petr Szydlowsky-t, aki 1584-ben Kolozsváron tanult a gimnázium humán osztályiban, de nem sokkal később 1586-ban Váradon meghalt. Szydlowsky-ról tudjuk, hogy Poznanban lépett a rend kötelékébe, és bár születési helyeül egy morvaországi helység van bejegyezve, neve alapján is feltételezhetjük, hogy ő is lengyel volt.²⁷⁴ A jezsuiták korai erdélyi megtelepedésekor tehát még nem mutatható ki semmiféle kapcsolat a cseh tartományokkal.

Magyarországon közben folyamatosan történtek kísérletek a jezsuita rend visszahívására. 1589-től működött Znívóáralján és Vágsellyén missziósállomás. Znívóáralján

²⁶⁹ *Catalogi personarum I* 108, 149, 189, 223-224, 262-263, 335,

²⁷⁰ *Catalogi personarum I.* 622. Johannes Aschermann római tanulmányait megelőzően Bécsben tanult. A kor elismert teológusa volt, a Szentírásban volt a szakterülete. Nagyszombat mellett a lengyelországi Pultovi jezsuita rezidencia és a morvaországi olomouci kollégium alapítói közt is megtaláljuk. 1585-ben a bécsi petisjárvány idején Bécsbe utazott, hogy ott a betegek szolgálatának szentelje magát. 1588-ban halt meg Olomoucban. SCHMIDL I. 571-572.

²⁷¹ *Catalogi personarum I.* 809.

²⁷² *Catalogi personarum I.* 784.

²⁷³ *Catalogi personarum I.* 784.

²⁷⁴ *Catalogi personarum I.* 794.

1591-től kollégium is nyílt, ami 1598-ban Vágsellyére került. Ezek eleinte csak missziósállomások voltak, ezért kevés jezsuita élt itt. Már az alapítás évében 1589-ben érkezett egy gyóntató atya Zniováraljára Sziléziából, Martin Ignatz hitszónok, aki még ebben az évben távozott. 1592-ben visszatért és újra hitszónokként tevékenykedett és a kollégium egyik konzultora volt.²⁷⁵

Martin Ignatz után 1591-ben lett újra sziléziai rendtag a zniováraljai misszióban. Jan Hamman 1592-ig maradt a kollégiumban és lelkipásztori, illetve tanítói feladatokat látott el. 1593-ban még Zniováralján élt, de a következő évben már nem találjuk Magyarországon.²⁷⁶ 1595-ben Valentín Reymann sziléziai jezsuita tanította a gimnázium alsóbb osztályainak diákjait, de csak ezt az egy évet töltötte ezen a helyen.²⁷⁷ A következő évben két sziléziai és egy cseh jezsuita élt a rendházban. Jan Kadlovský sziléziai jezsuita a humán osztályokat tanította,²⁷⁸ az ugyancsak Sziléziából származó Matthias Sartorius gyóntató volt,²⁷⁹ a prágai Adam Kročman vezette a konyhát, és ő volt a sekrestyés is.²⁸⁰ Ezekben a rendházakban a korai években igen kevés atya élt, így a cseh tartományokból származó jezsuiták száma arányukat tekintve egyáltalán nem elhanyagolható.

1597-ben Sartorius távozott, és egy újabb jezsuita érkezett a zniováraljai kollégiumba Sziléziából, Martin Gloss, aki Kroczmannel segített a konyhán és a sekrestyében. 1600-ig maradt Zniováralján.²⁸¹ 1598-ban Kadlovský elhagyta a rendházat, és helyette Bartoloměj Masuch sziléziai jezsuita érkezett, aki a grammatikai osztályokban tanított.²⁸² 1599-ben ő is távozott, viszont egy évre visszatért Matthias Sartorius. 1600-ban csak Gloss és Kroczmannel volt Magyarországon, 1601-ben Kroczmannel volt az egyetlen cseh jezsuita Magyarországon.

1602-ben hosszú szünet után újra volt cseh jezsuita Vágsellyén Jan Pilmann személyében, aki gazdasági és beszerzési feladatokat látott el, de még ebben az évben másik rendházba helyezték.²⁸³ Utána 1605-ig a cseh tartományok jezsuitái közül egyedül Kroczmannel élt Magyarországon. 1605-ben Zniováraljára jött Jonas Ladnicer cseh jezsuita prédikátor, de még ebben az évben a jezsuitáknak el kellett hagyniuk Magyarországot Bocskai támadása miatt.²⁸⁴

²⁷⁵ *Catalogi personarum I.* 696.

²⁷⁶ *Catalogi personarum I.* 684.

²⁷⁷ *Catalogi personarum I.* 764.

²⁷⁸ *Catalogi personarum I.* 702.

²⁷⁹ *Catalogi personarum I.* 774.

²⁸⁰ *Catalogi personarum I.* 711.

²⁸¹ *Catalogi personarum I.* 676.

²⁸² *Catalogi personarum I.* 728.

²⁸³ *Catalogi personarum II.* 706.

²⁸⁴ *Catalogi personarum I.* 713.

Ezután hosszú ideig nem egyáltalán nem voltak csehek, morvák, sziléziaiak magyarországi rendházakban, viszont tudunk egy rövid misszióról, amit az olomouci és a bécsi jezsuiták közösen szerveztek Topolcsányba és környékére. A misszió ádvent végétől húsvét nyolcadik napjáig tartott. Forgách Zsigmond hívta be a jezsuitákat, a misszió vezetője Klassovits Lénárd Olomoucban élő magyarországi jezsuita volt. Három helységben állították helyre a katolikus plébániát, majd átadták a püspökségnek, aki plébánost nevezett ki az érintett falvakba. További két helyen gyóntattak, prédikáltak és egyéb papi feladatokat láttak el, és munkájuk eredményeként összesen 373-an tértek át a katolikus hitre. A misszió azzal ért véget, hogy Illésházy István nádor kiutasította őket Magyarországról, ezért Forgách Zsigmond elbocsátotta őket, ők pedig visszatértek rendházaikba.²⁸⁵

1616-ban találjuk Bocskai támadása után az első cseh jezsuitát hazánkban, a homonnai rendházban. Martin Ignác Dingik 1616-1619-ig élt Homonnán, és konyhai, portai és egyéb feladatokat látott el.²⁸⁶ 1617-ben Nagyszombatba is került egy sziléziai jezsuita, David Seiffridt, aki a grammatikai és a humán osztályokban tanított 1618-ig.²⁸⁷

Magyarországon 1618-ban még nem érződik a felkelés hatása. Nem nőtt meg a kollégiumokban a csehek, morvák és sziléziaiak száma, csak egy új atya érkezett Nagyszombatba ezekről a területekről, Simon Marcellus, aki az alsóbb osztályokban tanított.²⁸⁸

1619-ben viszont a korábbi évekhez képest jelentős számú jezsuita érkezett Cseh és Morvaországból. Az kezdeti időszaknak ebben az évében a legmagasabb a számuk, összesen 11-en voltak, és közülük csak Martinus Dingik tartózkodott már 1619 előtt is Magyarországon. Homonnára heten érkeztek. Georg Aquitanus sziléziai jezsuita, aki itt tartózkodása alatt retorikát tanított,²⁸⁹ Georg Aulius fizikai munkát végzett,²⁹⁰ Alex Fronde grammatikát tanított,²⁹¹ Tobias Mohaupt szakács volt,²⁹² Martin Seiffridt humán osztályokban tanított,²⁹³ Wolfgang Sylvanus lekipásztori feladatokat látott el.²⁹⁴ Két jezsuitát, a cseh Jan Pozdřasky-t²⁹⁵ és a sziléziai Melchior Grodecký-t Homonnán pappá szenteltek. Melchior Grodecký ezután Kassára került, ahol őt, és két társát, Pongrácz Istvánt és Körösi Márkot

²⁸⁵ *Historia domus collegii Olomouci* (Österreichische Nationalbibliothek, Wien 12026) 29.r.

²⁸⁶ *Catalogi personarum II.* 574.

²⁸⁷ *Catalogi personarum II.* 750.

²⁸⁸ *Catalogi personarum II.* 667.

²⁸⁹ *Catalogi personarum II.* 538.

²⁹⁰ *Catalogi personarum II.* 540.

²⁹¹ *Catalogi personarum II.* 594.

²⁹² *Catalogi personarum II.* 681.

²⁹³ *Catalogi personarum II.* 751.

²⁹⁴ *Catalogi personarum II.* 763.

²⁹⁵ *Catalogi personarum II.* 713.

Bethlen katonái kegyetlenül meggyilkolták.²⁹⁶ Haláluk után rögtön szentként kezdték tisztelni őket, de a hivatalos szentté avatásra 1995-ig várni kellett. Ebben az évben Nagyszombatba is érkezett két cseh jezsuita, Adam Krocsmann, aki már korábban is járt Magyarországon, és ezúttal a kollégium portásaként dolgozott,²⁹⁷ illetve Pavel Kerner, aki lelkipásztori feladatokat látott el.²⁹⁸

1619-ben Magyarország is hadszíntér lett, az itteni jezsuitáknak is menekülni kellett. Ekkor újabb hosszú időszak következik, mikor a magyarországi jezsuita rendházakban egyáltalán nem éltek cseh területekről származó rendtagok. 1623-ban találunk ismét cseh jezsuitákat Magyarországon, mikor Pavel Kerner visszatért Nagyszombatba, és továbbra is lelkipásztori feladatokat látott el.²⁹⁹ Nagyszombatban élt még Jiří Krauss sziléziai jezsuita, aki a kertet gondozta.³⁰⁰ Erdélyben Martin Bouda cseh misszionárius dolgozott 1624-ig.³⁰¹

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy ebben az időszakban viszonylag kevés jezsuita érkezett Magyarországra cseh területekről, annak ellenére, hogy a külföldiek szám a kollégiumokban mindig magas volt. Sokkal kevesebb cseh, morva, sziléziai jezsuita élt Magyarországon, mint ahány magyarországi a cseh tartományokban. Ennek elsődleges oka, hogy míg a magyarországi jezsuiták számára Csehország ebben az időben jelentős képzési hely egyetemekkel és noviciátussal, ahová évente több diák utazott tanulmányi célból, és a legjobbak közülük utána is ott maradtak tanítani, addig Magyarország elsősorban missziósterület volt, ahol kevés jezsuita rendház működött, és azokban is kevés rendtag élt, akik csak középfokú iskolát tartottak fenn. Emellett fontos megjegyezni, hogy a cseh tartományokban ebben az időben sokkal biztosabb volt a jezsuiták helyzete, mint Magyarországon. Magyarországon (és Erdélyben) több sikertelen próbálkozás után sikerült csak megtelepednie a rendnek, és utána is gyakran kényszerültek menekülésre, Csehországban viszont az 1618-as rendi felkelésig zavartalanul dolgozhattak, és a felkelés után is viszonylag gyorsan visszatérhettek rendházaikba, és minden segítséget megkaptak az újrakezdéshez. Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy 1623-ig a cseh és magyarországi jezsuita kapcsolataiban egyértelműen a cseh tartományok dominanciája érvényesül.

²⁹⁶ *Catalogi personarum II.* 606.

²⁹⁷ *Catalogi personarum II.* 711.

²⁹⁸ *Catalogi personarum II.* 639.

²⁹⁹ *Catalogi personarum II.* 639.

³⁰⁰ *Catalogi personarum II.* 650.

³⁰¹ *Catalogi personarum II.* 544-545.

3. Az önálló cseh rendtartomány létrejötte és Rumer Gergely tartományfőnöksége

A cseh provinciában élő magyarországi jezsuiták közül kiemelkedően fontos Rumer Gergely, aki 1618-1623 között az ausztriai provincia tartományfőnöke volt, majd az önálló cseh rendtartomány élére került. Igen nehéz időszakban látta el ezeket a feladatokat. 1618-ban a rendi felkelés alatt Prágában tartózkodott, maga is részese lett az eseményeknek, majd a fehérhegyi csata után az ő feladata lett a rend újrászervezése, a felkelés alatt lerombolt rendházak felépítése, missziók szervezése, valamint újabb rendházak, iskolák alapítása. A cseh rendtartomány önálósulása után ő lett a provincia első tartományfőnöke 1627-ben bekövetkezett haláláig. Rövid tartományfőnöksége alatt három új kollégiumot alapított Csehországban, kettőt Moravországban, számos rezidenciát és missziósállomást hozott létre, és az ő nevéhez fűződik a jezsuita rend letelepedése Sziléziában. Jelentősége miatt pályáját érdemes részletesen bemutatni.

3.1. Rumer Gergely származása, tanulmányai és pályája 1618-ig

Rumer Gergely 1570-ben született a Nagyszombat melletti Báhony településen jómódú jobbágyszülők gyermekeként.³⁰² Az eddig róla megjelent csekély számú publikációk szinte kizárólag csak származásával foglalkoznak. Először Vendelín Jankovič jelentett meg egy rövid cikket Rumer Gergelyről és testvéréről Rumer Jánosról, aki a 1638-1643 között az ausztriai rendtartomány élén állt. Ebben kizárólag a Rumer testvérek származásának kérdésével foglalkozott, és arra a megállapításra jutott, hogy kétnyelvű etnikai régióból származnak, nem lehet egyértelműen meghatározni nemzetiségi hovatartozásukat.³⁰³ Josef Koláček *Kříž nad Těšinem* (Praha, 1994) című könyvében magyarnak mondja, míg ezzel szemben Jozef Šimončič szerint egyértelműen szlovák származású.³⁰⁴ Lukács László kutatásaiból ismert egy dokumentum, amelyben a rendfőnök három társával együtt Rumer Gergelyt bízta meg a magyar bibliafordítás ellenőrzésével.³⁰⁵ Ehhez a munkához elengedhetetlen volt, hogy a cenzorok anyanyelvi szinten beszéljenek magyarul. Emellett nem

³⁰² JANKOVIČ, Vendelín: Dvaja významní jezuiti zo Slovenska, z Báhoňa In. *ECHO duchovného prúdenia dneška* 1988/45. Cambridge, Ontario, Canada, 61.

³⁰³ JANKOVIČ, 1988, 58-62.

³⁰⁴ ŠIMONČIČ, Jozef: P. Gregor Rumer-prvý provinciál Českej provincie Spoločnosti Ježišovej In. *Viera a Život* ročník XVII. 2006/5.

³⁰⁵ LUKÁCS László: Újabb adatok Káldi bibliafordításának történetéhez. In: *Káldi György Társaság Civitas Dei évkönyve* (1.) 1956.

kétséges, hogy Rumer Gergely már családi környezetből jól ismerte a cseh nyelvet is.³⁰⁶ Valószínűleg Vendelín Jankovič véleménye áll legközelebb az igazsághoz, de Rumer Gergely pályájában, származása és szülőföldjéhez való viszonya nem játszott jelentős szerepet. Identitását elsősorban katolikus vallása és jezsuita szerzetes volta határozta meg.

Rumer Gergely 1592-ben lépett a jezsuita rendbe. Brnóban töltötte noviciusi éveit, majd az olomouci akadémián filozófiát tanult. 1598-ban visszatért Magyarországra, és Zniováralján a gimnázium humanista osztályaiban oktatott, de a következő évben már áthelyezték Bécsbe, ahol retorikát tanított. 1600-ban kezdte teológiai tanulmányait Grázban, és 1609-ben szentelték pappá.³⁰⁷ Ezt követően a grázi egyetemen tanított szentírás- és bibliafordítással is, Martin Del Rio³⁰⁸ spanyol jezsuita részére elkészítette az Énekek Éneke újabb latin fordítását héber eredetiről, amit Del Rio a *Commentari de Cantica Cantorum* címmel 1604-ben Párizsban megjelent könyvéhez használt fel.³⁰⁹ Grázban kötött szoros barátságot az akkori stájer főherceggel, a későbbi II. Ferdinánd császárral, és édesanyjával, Mária főhercegnővel, akinek temetésén Wilhelm Lamormaini és Pedro Ximenez jezsuitákkal közösen ő mondta a gyászbeszédet.³¹⁰ 1613-ban Grázból Olomoucba ment, ahol 1618-ig az akadémia rektora volt. 1618. március 23-án a jezsuita generális, Mutius Vitelleschi az ausztriai jezsuita provincia tartományfőnökévé nevezte ki.³¹¹

3.2. Rumer Gergely szerepe az 1618-as rendi felkelés alatt

A politikai életben közben nagy változások mentek végbe. 1617-ben II. Mátyás helyett a stájer főherceg lett a cseh király, aki II. Ferdinánd néven lépett trónra. Cseh királlyá való megkoronázásának feltételeként elfogadta, hogy tiszteletben fogja tartani a cseh rendek ősi szabadságjogait, de II. Rudolf 1609-es törvényeit nem erősítette meg, sőt rendeleteivel

³⁰⁶ Az ezzel kapcsolatos római forrásokat (katalógusok, matrikulák) Jozef Šimončič dolgozta fel idézett munkájában.

³⁰⁷ *Catalogi personarum* I. 770.

³⁰⁸ Martino Antonio del Rio spanyol jezsuita, teológus, ószövetségi exegézissel foglalkozott. Az Énekek Éneke mellett írt kommentárokat a Teremtés könyvéhez, Jeremiás könyvéhez és a Prédikátor könyvéhez, illetve megjelentek mariológiai munkái is. Rumer Gergelyt Grázban ismerhette meg, ahol az 1600-as évek elején szentírás- és bibliafordítással is foglalkozott. (KOCH, Ludwig: *Jesuiten-lexikon*, Paderborn, 1934, 383.)

³⁰⁹ SOMMERVOGEL, Carlos: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. I-X. Bruxelles-Paris, 1890-1909. A továbbiakban SOMMERVOGEL kötet-szám oszlop-szám megadásával hivatkozom erre a munkára. SOMMERVOGEL VII. 325.

³¹⁰ A gyászbeszéd szövege nyomtatásban is megjelent: *Parentalia Serenissimae Principi ac Dominae D. Mariae Archiducis Austriae, Graeci*, 1608.

³¹¹ *Catalogi personarum* I. 770.

korlátozta a protestánsok szabad vallásgyakorlását, és gyülekezési szabadságukat. Újabb feszültségeket szült, hogy Ferdinánd Brumovban és Hrobban bezáratta a katolikus egyházi birtokokon épült protestáns templomokat. 1618. május 23-án protestáns nemesekből álló bizottság Prágába ment, hogy a császári helytartóktól, Vilém Slavatától és Jaroslav Martinictól kényszerítse ki sérelmeik orvoslását, de a velük való tárgyalás nem vezetett eredményre, ezért a két helytartót írnokukkal együtt elítélték és kidobták őket a prágai vár ablakából, amit csodával határos módon túléltek, csak Vilém Slavata szenvedett könnyebb sérüléseket.³¹²

Ez délelőtt 11 óra tájban történt, dél körül mindenütt csapatokba verődtek a polgárok. Thurn Mátyás a felkelés vezetője beszélt a néphez, és megígérte, hogy a két helytartóhoz hasonlóan mindenki bűnhődni fog, akinek köze volt a protestánsok elnyomásához. Beszédében külön kiemelte, hogy a jezsuitákat, mint a császár rossz tanácsadóit meg kell büntetni.³¹³ Ebben a helyzetben érkezett meg váratlanul, délután négykor a prágai kollégiumba Rumer Gergely. Miután értesült az eseményekről nyolc órára tárgyalásra hívta a rendek képviselőit, ők azonban elzárkóztak. Látva, hogy a megegyezésre kevés az esély, tizenkét társát világi ruhában elküldte a kollégiumból, hogy hírt vigyenek a többi kollégiumba a prágai eseményekről.³¹⁴ A kollégium diákjait is hazaküldték. Közben a botokkal és fáklyákkal felfegyverzett tömeg a kollégiumot fenyegette.³¹⁵ A jezsuiták katolikus nemesektől próbáltak segítséget kérni, de ekkor már ezek a nemesek sem voltak abban a helyzetben, hogy segíteni tudtak volna, végül Thurn Mátyástól kértek segítséget, de ő is visszautasította segélykérésüket.³¹⁶

Május 25-én a rendek harminctagú direktóriumot bíztak meg az irányítással. Ezen a napon a Rumer Gergely titokban néhány társával együtt elhagyta a kollégiumot, és Chomutovba ment.³¹⁷ A kollégiumban maradó harminc jezsuitát a direktórium június 1-jén levélben felszólította, hogy hagyják el a Cseh királyság területét. Száműzetésüket azzal indokolta, hogy ők szítottak vizsályt Csehország lakosai közt, valamint a cseh nép ellen fordították a katolikus nemeseket és az udvart.³¹⁸ Egy hetet adtak nekik, hogy felkészüljenek

³¹² BÍLEK, Václav Tomáš: *Dějiny Tovaryšstva Ježíšová a působení jeho vůbec v zemích království českého zvlášť*, Praha, 1896, 413.

³¹³ KROESS II/1. 918.

³¹⁴ KROESS, II/1. 918-919.

³¹⁵ SCHMIDL, III. 1749-1759. 98-99.

³¹⁶ SCHMIDL, III. 99.

³¹⁷ SCHMIDL, III. 103.

³¹⁸ A dekretum tartalmát és a jezsuiták válaszát lásd: TANNER, Adam: *Apologia ab uno Societate Iesu composita, pro eadem Societate ex Bohemiae Regno ab eiusdem Regni statibus religionis sub utraque publico decreto immerito proscripta*, Viennae, 1619. 1-10.

az útra.³¹⁹ Közben a tartományfőnök, Rumer Gergely június 2-án visszatért Chomutovból Prágába, de miután értesült az eseményekről úgy döntött, hogy nem megy be a városba. Követek útján arra utasította a rektort, hogy készüljenek fel arra, hogy valószínűleg el kell hagyniuk a kollégiumot, majd tovább utazott.³²⁰ A rektor még próbált egyezkedni a rendekkel, de a megbékélésre nem volt semmi esély. Június 7-én a direktórium ismét távozásra szólította fel a jezsuitákat, és komoly büntetéseket helyezett kilátásba, ha ellenszegülnének.³²¹ Ekkor három jezsuita kivételével elhagyták Prágát. Antaly János, Vitus Johannides és Georgius van der Boon a rektor engedélyével titokban a városban maradtak, hogy a katolikus lakosság ne maradjon pásztor nélkül.³²² A jezsuita rendházat a rendek azonnal birtokba vették.

A vidéki városokat csak később érte el a felkelés. Český Krumlovban június 6-án hirdették ki a direktórium határozatát. Mivel már korábban értesültek a felkelésről, fontosabb irataikat és értékeiket még időben Passauba szállították.³²³ Június 7-én a jezsuiták eladták az addig begyűjtött terményeiket és borukat, hogy legyen pénzük az útra, majd másnap elhagyták a várost. Távozásuk után a katonaság és a város lakosai a rendházat feldúlták és kirabolták.³²⁴ Jindřichův Hradecből már június 6-án kiköltöztek, Chomutovból néhány jezsuita még a dekrétum kihirdetése előtt elmenekült Rumer Gergely parancsára. A dekrétum közzététele után a többiek is elhagyták a rendházat, amit a lakosság rögtön utána feldúlt. Legnagyobb kárt Kladskoban okozta a feldühödött tömeg, amely június 13-án, miután értesült a direktórium határozatairól a jezsuita rendházhoz vonult, a jezsuitákat elűzte, a rendházat pedig nem csak kirabolta, hanem fel is gyújtotta.³²⁵

Rumer Gergely 1618. június 19-én levelet írt Wilhelm Lamormaininak, a gráci egyetem rektorának, melyben a rendházba menekült cseh jezsuitákkal kapcsolatban adott néhány utasítást. A levél elején röviden beszámolt a csehországi helyzetről is, majd pár mondatban leírta a saját véleményét is a felkelésről:

„A rendek biztos, hogy nem fogadnának el minket másképp, csak erőszak árán. Küldök tisztelendő atyámnak egy példányt a csehek dekrétumából, amit cseh nyelvről szóról szóra fordítottam le. Ugyanezt küldték el az összes cseh kollégiumnak. Isten adjon vezetőinknek

³¹⁹ SCHMIDL, III. 104-105.

³²⁰ KROESS, I. 927.

³²¹ SCHMIDL, III. 108.

³²² KROESS, I. 20.

³²³ SCHMIDL, III. 115.

³²⁴ BÍLEK, 1896. 420.

³²⁵ BÍLEK, 1896. 420-421.

tisztánlátás; soha nem volt még jobb alkalom arra, hogy a cseheknek azon kiváltságait, amik a vallás kárára vannak, így a Felséglevelet is, eltöröljék, és amennyiben lehet, visszaszerezzük a templomokat.”³²⁶

A levél hangulata nagyon borúlátó és kétségbeesett. Leírja, hogy eddig eredménytelen volt minden egyezkedési kísérlet, békés úton nincs esély a megegyezésre.

A protestáns felkelők már korábban 1618. május 25-én kiadtak német és cseh nyelven egy kis írást, hogy tudassák a világgal, miért fogtak fegyvert.³²⁷ Ezt később lefordították latin és holland nyelvre,³²⁸ sőt még ebben az évben megjelent Debrecenben magyar nyelven is.³²⁹ Ebben még nincs szó arról, hogy szakítani akarnak a Habsburg-házzal, sőt a törvényes császártól (II. Mátyás) várnak segítséget, és teljes mértékben a jezsuitákat tették felelőssé a kialakult helyzetért. Azzal vádolták őket, hogy viszályt szítottak az uralkodó és a cseh nép közt, és ők bíztatták arra az uralkodót, hogy vegye semmibe Rudolf 1609-es felséglevelét. Mivel a rendi felkelők propagandája a jezsuitákat nevezte meg bűnbakként, a megegyezésre kezdettől fogva nem volt semmi esély. Rumer Gergely levele így az események alakulását nem befolyásolta, mégis olaj volt a tűzre, és a jezsuita rend ellen írott protestáns vádiratokban központi szerepet kapott a fent idézett pár sor.

1618-ban jelent meg egy nagyobb terjedelmű protestáns védekező irat cseh és német nyelven.³³⁰ Később ezt is lefordították latin, olasz és francia nyelvre is.³³¹ Ez a kötet két részből áll. Az első részében leírja, hogy miért fogtak fegyvert Csehország protestáns rendjei, a másodikban cseh nyelven közli azokat a dokumentumokat, amikre az első részben hivatkozott. A kötet szerzője néhány jezsuitát név szerint is kiemelt azok közül, akiket szerinte személyes felelősség is terhel a felkelés kirobbanása miatt. Itt többek közt Rumer Gergelyt is megnevezi, a második részben pedig cseh illetve német fordításban közli az említett levelet.

³²⁶ „Status certe nos non admitterent, nisi vi coacti. Mitti R. ae V. ae copiam decreti ex Boemico pene ad verbum conversi. Similia missa ad omnia Collegia Boemica. Deus det nostris Principibus bonum animum; nunquam erat major occasio eripiendi Boemis omnia Privilegia, qua sunt in detrimentum religionis, litteras Majestatis, quae modo est: et recuperandi templa.” SUA (Státní Ústřední Archiv Praha) ck151 IIIo 422; 1618 17/7

³²⁷ *Apologia, oder entschuldigungsschrift, aus was für undermeindlichen Erfachen alla drei Stände des löblichen Königreiches Bohaim sub utraque ein Defension werck anstellen müssen*, Praha, 1618.

³²⁸ KAVKA, František: *Bílá hora a české dějiny*, Praha, 1962, 102.

³²⁹ *APOLOGIA, az az mentsegre valo iras tudni illik, micsoda el tavoztathatatlan okokbol kenszeritettének Cseh orszagnak mind három statusi, kik az Ur vacsorajat mind az ket szín alatt veszik, magok oltalmaert hadat fogadni. Az pragai nemet nyelven (Veleszlavi Samuel által) nyomtattatott exemplarbol magyar nyelvre fordítatott*. Debrecen, 1618, RMNY, 1153.

³³⁰ *Druhá Apologie, stawûw králowství českého tělo a krev Pána Ježíse Krista pod oboji přijímajících*, Praha, 1618.

³³¹ KAVKA, 103.

A jezsuiták kiűzése után nem sokkal a császár felszólította rendeket, hogy indokolják meg, milyen jogon üztek el egy olyan szerzetesrendet, ami királyi engedéllyel működött. A direktorok ezért 1618. augusztus 28-án újabb dokumentumot állítottak ki, melyben válaszul a császár számon kérő levelére tételesen összegyűjtötték a jezsuiták ellen felhozott vádakat.³³²Először is, hogy a császárok akaratával szembeszállva a protestánsok ellen hangolták a katolikusokat, eretneknek nevezték a két szín alatt áldozókat, Rudolf felséglevelét nem fogadták el, mivel azt a pápa nem erősítette meg. A császári udvarban rossz hírért keltették Csehországnak, a rendek engedélye nélkül telepedtek le Prágában. Azt is felrója nekik, hogy egyetemet alapították Prágában, hogy a IV. Károly által alapított egyetemet eltörölhessék, hiszen egy városban nem lehet két egyetem. Végül itt is felemlégetik Rumer Gergely levelét, amely szerintük bizonyíték arra, hogy a jezsuiták kezdettől fogva erőszakkal akarták érvényesíteni jogaikat.³³³

Az utraquisták vádirataira nem sokkal később megszülettek az első katolikus válaszok. Közülük a legismertebb, Adam Tanner *Apológia pro Societate Iesu*- című könyve, melyben a június 9-én kiadott nyílt levél vádjaira reagál. Ennek szövegét Johannes Schmidl teljes terjedelmében közli.³³⁴Mivel a június 9-i dekrétumban Rumert személy szerint nem támadták, így Tanner sem említi védőiratában. Az augusztus 28-i dekrétum vádjaira, ami már Rumert is érintette, a rendek által elítélt, és megtámadott császári helytartók egyike, Vilém Slavata reagált. Apológiájának rövid összefoglalását Johannes Schmidl közli a jezsuita rend történetéről írott könyvének harmadik kötetében. Schmidl szerint Slavata német, latin és cseh nyelvre is lefordította írását, de nyomtatásban nem jelent meg.³³⁵Slavata ebben három hibára hívja fel a figyelmet a levélben. Az első, hogy Rumer Gergely nem volt akkor passzaui rektor, a levélből nem lehet arra következtetni, hogy háborúra biztatott volna bárkit is, végül ez a levél nem lehetett oka a felkelésnek, hiszen jóval később keletkezett. Ugyanitt megjegyzi, hogy a felkelők fogtak fegyvert először, így nem vádolhatnak másokat azzal, hogy háborút kezdeményeztek.³³⁶

Rumer Gergely levelét katolikus részről is felemás érzelmekkel fogadták. Nem sokkal nyilvánosságra kerülése után, 1618. október 26-án Rómában Reinerus Reineccius, az ingolstadti egyetem teológia tanára egy rövid füzetben latinul közölte a híressé vált levelet, és pár oldalas kommentárt fűzött hozzá. Mondanivalóját azzal vezette be, hogy a jezsuita rend

³³² BÍLEK, 1896. 427-428.

³³³ BÍLEK, 1896. 428-429.

³³⁴ SCHMIDL, III. 132-142.

³³⁵ SCHMIDL III. 141.

³³⁶ SCHMIDL III. 144.

mindig híres volt arról, hogy mindenütt a világon békességet hozott az emberek közé, ezért csodálkozik Rumer Gergely írásán. Nem vonja kétségbe, hogy mikor ezeket leírta, csak a buzgóság és katolikus vallás iránti odaadása vezette, de ennek ellenére nem tud egyetérteni vele. Arra kéri Rumert, hogy mindig a megbékélésre törekedjen, mert ez kedves Isten előtt, és ez válik javára az Egyháznak és Csehországnak egyaránt. Végül arra biztatja, hogy ne fáradjon bele a szeretet gyakorlásába. Jézus szavait idézi Máté evangéliumából: „Boldogok a békeszerzők, mert őket Isten fiainak fogják hívni.”(Mt. 5,9) Adam Tanner Apológiájának kimértebb, józan hangvételét hozza fel követendő példának. Ezzel szemben ő maga is, már a címlapon szenvedélyesen kikel az „utraquisták hazugságai” ellen, amik azt akarják elhitetni a világgal, hogy a jezsuiták a béke akadályai.³³⁷

Rumer Gergely azonban reálisan látta a helyzetet. A jezsuiták és a rendek megegyezésére a felkelés kirobbanása után már nem volt semmi esély. A felkelők kezdetben nem akartak egyértelműen szembefordulni az uralkodóval, ezért a „király rossz tanácsadóit”, és a jezsuitákat nevezték meg legfőbb ellenségként. A protestáns röpiratok is azt hirdették, hogy minden vallásszabadságot érintő sérelem mögött a jezsuiták állnak, akik kezdettől fogva a cseh nép ellenségei voltak, és a cseh nép ellen hangolták a királyt.³³⁸ Az iratok hangvételéből látszik, hogy a rendek eleve kizárták a jezsuitákkal való megegyezés lehetőségét.

1619. május 8-án Morvaországban is kihirdették a jezsuiták kitiltását tartalmazó dekrétumot. Az atyák május 11-én elhagyták Brnot, 14-én Olomoucot, ahonnan néhányan még a dekrétum kihirdetése előtt elmenekültek.³³⁹ Az elűzött jezsuiták Ausztriába mentek, és ott várták ki a felkelés végét.

3.3. A jezsuita rend visszatérése Csehországba és II. Ferdinánd fehérhegy utáni egyházpolitikája

1620. november 8-án a császári csapatok megsemmisítő vereséget mértek a cseh rendekre. A csata után Ferdinánd katonái bevonultak Prágába. A rendek által választott új

³³⁷ REUNECCIUS, Reinerus: *Tuba pacis*. Roma, 1618

³³⁸ *Apologia, oder eintschuldigungsschrift, aus was für undermeindlichen Erfachen alla drei Stände des löblichen Königreiches Bohaim sub utraque ein Defension werck anstellen müssen*, Praha, 1618, (Samuel Adam von Veleslavin nyomdájában jelent meg.) Ugyanezt a vádat fogalmazza meg a jezsuiták kitiltását kihirdető (június 9-i) dekrétum.

³³⁹ BÍLEK, 1896. 421.

király, Pfalzi Frigyes elmenekült, vele ment a felkelés vezetője Thurn Mátyás is. A cseh tartományok ekkor meghódoltak Ferdinánd előtt.

A cseh rendek veresége után a jezsuiták is visszatérhettek Csehországba, és folytathatták működésüket. Először Český Krumlovba térhettek vissza, 1619. augusztusában. Buquoi katonái már júniusban elfoglalták a várost, és a császár úgy intézkedett, hogy a jezsuiták minél előbb térjenek vissza, kapják vissza a korábbi javaikat, és folytassák munkájukat. Először a rektor költözött vissza Passzauból öt társával, és nekiálltak helyreállítani a kollégiumot, hogy újra dolgozni tudjanak.³⁴⁰ 1620 őszén Valentín Koruna prágai rektor mikor megtudta, hogy a császári csapatok Prága felé közelednek, engedélyt kért Rumer Gergelytől, hogy csatlakozhasson hozzájuk. Mikor megkapta az engedélyt, Ferdinánd katonáival együtt Csehországba ment, hogy győzelem esetén minél hamarabb visszatérhessen Prágába.³⁴¹ A fehérhegyi győzelem után elsőként költözött vissza a városba. November 23-án II. Ferdinánd nevében a Karel z Lichtenštejna rendeletet adott ki, miszerint a jezsuitáknak vissza kell kapniuk elkobzott javaikat.³⁴²

Prága után lassan újra benépesedtek a vidéki rendházak is. December 17-én két jezsuita visszatért Jindřichův Hradecbe, és megkezdték az iskola és a missziók újrászervezését.³⁴³ Chomutovba, Brnoba és Olomoucba 1621-ben tértek vissza.³⁴⁴ Egyedül a kladskoi rendházba nem tudtak visszatérni a lakosság ellenállása miatt.

Helyzetük azonban nem volt könnyű. Rendházaik többsége kifosztott és romos állapotban volt. Hiányoztak a legalapvetőbb könyvek és taneszközök az oktatáshoz. Az udvar és katolikus főnemeseinek támogatásának köszönhetően a rendházak és a templomok újjáépítése gyors ütemben folyt, de ezek a munkálatok sok pénzbe kerültek, így kevesebb jutott a rendtagok ellátására.

Az országban továbbra sem volt béke. Morvaországból még nem vonultak ki Bethlen Gábor csapatai, Sziléziában harcok folytak, Prága környéke sem volt biztonságos.³⁴⁵ Végül sok helyen a lakosság ellenállása is nehezítette munkájukat. Gyakoriak voltak a jezsuiták ellen elkövetett támadások az idegen katonaság³⁴⁶ és a protestáns lakosság részéről egyaránt.³⁴⁷

³⁴⁰ SCHMIDL. III. 189-190.

³⁴¹ SCHMIDL. III. 233.

³⁴² SCHMIDL. III. 246.

³⁴³ SCHMIDL. III. 249.

³⁴⁴ SCHMIDL. III. 253.

³⁴⁵ SCHMIDL. III. 308.

³⁴⁶ A legismertebb ilyen eset Čejkoviceben történt 1623 októberében, mikor Bethlen Gábor betört Morvaországba. Urbani János (magyarországi jezsuita, az olomouci kollégium prokurátora) társával október 21-

A protestáns lakosság ellenérzéséhez nagyban hozzájárult II. Ferdinánd egyházpolitikája. A 17. század elején a lakosság többsége valamely protestáns felekezethez tartozott. A fehérhegyi csata után II. Ferdinánd úgy gondolta, hogy egy esetleges újabb felkelést csak a protestánsok ellen való keményen fellépéssel lehet elkerülni, ezért 1620. november 23-án hatályon kívül helyezte II. Rudolf vallásszabadságot biztosító felséglevelét,³⁴⁸ korlátozta a protestánsokat személyi jogaik (öröklés, vásárlás, gyülekezési szabadság stb.) gyakorlásában, lelkészeiket kiutasította. 1627-ben II. Ferdinánd Csehországra, majd 1628-ban Morvaországra vonatkozóan rendeletet adott ki, Megújított Tartományi Rendtartás néven, melyben kimondták, hogy a cseh tartományok a Habsburg dinasztia ősi örökségei közé tartoznak, hogy egyedül a katolikus az engedélyezett vallás és a német nyelv egyenrangú ezeken a területeken a cseh nyelvvel.³⁴⁹ A katolikus lett az egyetlen törvényes vallás, a többi felekezethez nem lehetett temploma, lelkésze. A protestáns lakosság előtt két lehetőség állt, vagy elhagyják az országot, vagy katolikus hitre térnek. 1621-1630 között az összlakosságnak közel negyede elhagyta Csehországot.³⁵⁰

II. Ferdinánd az ország rekatolizálásában fontos szerepet szánt a jezsuita rendnek, így minden eszközzel igyekezett támogatni tevékenységüket. Radikális rendeletei a legtöbb esetben azonban nem segítették elő a jezsuita missziók sikerét, hanem inkább ellenséges érzelmeket ébresztettek a katolikus misszionáriusok, különösen a jezsuiták iránt. Főleg a kisebb falvakban gyakoriak voltak a jezsuitákkal szembeni atrocitások, kisebb, helyi jellegű felkelések. A jezsuiták munkáját az ellenséges környezet nagyon megnehezítette, ezért az atyák nem egyszer próbálták a protestánsokkal szembeni türelemre bírni a gyakran túlbuzgó katolikus nemeseket.

3.4. A független cseh jezsuita rendtartomány létrejötte

én bort szállított Čejkovicébe, mikor négy katona Bethlen seregéből megtámadta őket, elvették ruháikat, szekerükből kifogták a lovakat, és elvitték. Mikor ennek híre ment a rendházból sokan biztonságosabb vidékre menekültek. Urbani János, Vitus Weismann és Johannes Körner maradtak. Másnap a katonák megtámadták a rendházat, Vitus Weismann meggyilkolták, Urbani János életét egy magyar katona megmentette ugyan, de súlyosan megsebesült. A környék lakosai közül sokakat megöltek. SCHMIDL III. 457-458; *Historia domus collegii Olomouci* (ÖNB, Wien 12026) 72.r. BALBÍN, 1682. pars II. 187-188.

³⁴⁷ Klatovban például 1621-ben a lakosság nem akarta visszaengedni a jezsuitákat a rendházukba, és csak 1623-ban költözhetek vissza katonai segítséggel. Kromčřížben a lakosság ellenállása miatt nem tudtak tartósan megtelepedni. A missziókat is nagyban nehezítette, hogy a többségében protestáns lakosság a rendi felkelés alatti propaganda hatására minden bajának okát a jezsuitákban látta.

³⁴⁸ KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin II.* Řím, 1987, 73.

³⁴⁹ ČORNEJOVÁ, 2002. *Tovaryšstvo Ježíšovo* 103.

³⁵⁰ KADLEC. 1987/2. 83.

1622-re az ausztriai rendtartomány nagysága miatt áttekinthetetlen lett. A rendházak meglehetősen távol helyezkedtek el egymástól, és ezért komoly nehézségek árán tudott csak eleget tenni a tartományfőnök évenkénti látogatási kötelezettségeinek. További nehézségeket jelentett a provincia nyelvi, etnikai és kulturális sokszínűsége. A cseh tartományokban ekkor már megvoltak a feltételek ahhoz, hogy ezeken a területeken önálló jezsuita rendtartomány jöhessen létre, és a provincia rohamosan fejlődött. Csehországnak 5 városában volt kollégiumuk, Prágában, Český Krumlovban, Chomutovban, Jindřichův Hradecben és Kladskoban,³⁵¹ illetve Jičínben is volt rendházuk, de egyelőre iskolájuk még nem. Morvaországban kevésbé volt jó a helyzet, itt két helyen volt rendházuk, Brnoban, ahol gimnáziumot és novíciátust tartottak fenn, és Olomoucban, ahol az ő vezetésük alá tartozott a gimnázium és az egyetem is. Sziléziában egyetlen rendházuk volt, Nissben. Emellett számos missziósállomás működött sikeresen az 1618-1621 közt bekövetkezett események ellenére is. A Cseh korona országainak területén összesen 221 jezsuita élt.³⁵² Az önálló cseh jezsuita rendtartomány létrehozását sürgették Rumer Gergely mellett más jelentős egyházi személyiségek is, többek közt František Ditrichštejn, olomouci püspök.³⁵³

Ezen okokból 1622 áprilisában, a grázi rendtartományi gyűlésen Johannes Cobentzl, az osztrák provincia prokurátora kezdeményezte a tartomány megosztását oly módon, hogy az osztrák provinciához tartozzanak továbbra is az ausztriai, a magyarországi, horvátországi és az egyéb déli területek rendházai, a cseh, morva sziléziai és luzsicei rendházakból pedig alakuljon önálló rendtartomány. A generális, Mutio Viteleschi a korábbi tartományfőnöki jelentésekből jól ismerte az ausztriai tartomány problémáit, és jogosnak találta kérésüket.³⁵⁴ 1622. december 10-én a kihirdette az ausztriai rendtartomány szétválását,³⁵⁵ és kinevezte a két új rendtartomány előljáróit, az ausztriai rendtartomány élére Giovanni Argentit, a cseh rendtartomány élre Rumer Gergelyt. A cseh tartománynak vizitátora és ellenőre továbbra is Argenti maradt.³⁵⁶

³⁵¹ Kladskoban nem tudtak visszaköltözni a kollégiumba a lakosság ellenséges és erőszakos fellépése miatt, csak 1623-ban, katonai biztosítással tudták újra birtokba venni rendházukat.

³⁵² *Litterae Annuae Provinciae Bohemiae 1623* (Österreichische Nationalbibliothek, Wien, 13563) 70.

³⁵³ *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I. II.*, Romae, 1982. LUKÁCS László, bevezetője 2*

³⁵⁴ A generális válaszána rövid összefoglalását lásd: *Proponenda R.Ad. P.N. generali numine congregationis in Austria celebratae anno 1622*, (ÖNB Wien, cod. 11954) Hosszabb kivonatot közöl LUKÁCS László, a *Catalogus Provinciae Bohemiae S.I. II. (1601-1640)* bevezetőjében (2* - 3*)

³⁵⁵ SCHMIDL. III. 483.

³⁵⁶ SCHMIDL. III. 484.

Rumer Gergely 1623. november 4-én vette át tartományfőnöki tisztségét, helyettese Paulus Thurn francia jezsuita lett,³⁵⁷ aki korábban a jindřichův hradeči kollégium rektora volt. A cseh provincia első konzultorai Pedro Ximenez, Paulus Thurn, Valentín Koruna, Martino Santino voltak. Rumer Gergely életében egy rendi gyűlést tartottak 1625-ben.³⁵⁸

3.5. Új rendházak

Csehországban, ...

A független cseh jezsuita rendtartomány létrejöttét a generális azért hagyat jóvá, mert a korábbi eredmények alapján feltételezte, hogy radikális gyorsasággal fog fejlődni. Ez valóban így volt, Rumer Gergely rövid, mindössze négy évig tartó tartományfőnöksége alatt összesen kilenc állandó rendházat alapított, és még további rendházak alapításához is megteremtette a szükséges feltételeket.

A cseh jezsuiták a fehérhegyi csata után először Jičínben létesítettek újabb missziósállomást. Jičín fontos város volt nagysága és központi fekvése miatt egyaránt. Különösen lényeges volt, hogy közel van Sziléziához, ahol akkoriban még csak elvétve akadtak jezsuita missziós központok. Lakossága szinte teljes egészében protestáns volt, katolikus pap nem volt a közelben.

1622. Szeptember 21-én Giovanni Argenti két jezsuita misszionáriust küldött a városba, akik rövid idő alatt szép eredményeket értek el.³⁵⁹ 1623-ban Albrecht z Valdštejna támogatásával állandó rezidenciává alakult.³⁶⁰ Ebben az évben megkapták a város templomát, amit korábban a protestánsok használtak.³⁶¹ Az alapító bőkezű anyagi támogatásának köszönhetően hamarosan gimnáziumot is alapítottak, 1625-ben megindult az oktatás. Albrecht z Valdštejna eredeti terve az volt, hogy Jičínben egyetemet hoz létre, amit Arnošt Vojtěch Harrach prágai érsek, metropolita is támogatott volna. Erre ugyan nem került sor, de 1627-ben papnevelő szemináriumot alapított, és vezetését szintén a jezsuitákra bízta.³⁶² Jičín fontos misszióközpont volt, már 1625-ben két önálló missziósállomás tartozott hozzá, Častolovice és Kostelec.³⁶³

³⁵⁷ SCHMIDL. III. 486.

³⁵⁸ SCHMIDL. III. 606-607.

³⁵⁹ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1623-7* (ÖNB 11960) 112. r-v.

³⁶⁰ *Litterae Annuae Bohemiae 1623-7* 162.v.

³⁶¹ *Litterae Annuae Bohemiae 1623-7* 113.r.

³⁶² ČORNEJOVÁ, Ivana: Jičinské gymnázium za jezuitů In: *Jičinské gymnázium 1624-1999*, Jičín, 1999. 9-12.

³⁶³ *Litterae Annuae Bohemiae 1623-7* 162.b.

1625 áprilisában a prágai malá stranái városrész előjárói, Karel z Lichtenstejna, Albrecht z Valdstejna és II. Ferdinánd ösztönzésére a jezsuitákra bízták a Szent Miklós templomot és plébániát. A plébánia épületéből hamarosan rendházat alakítottak ki. Rumer Gergely terve az volt, hogy iskolát is szervez a rendház mellett, de a generális engedélye csak Rumer halála után érkezett meg, 1628-ban. Ettől fogva gimnázium és a Szent Angyalok szeminárium működött ezen a helyen.³⁶⁴

1626-ban Kutna Horában létesült új jezsuita missziósállomás. Kutna Hora lakossága korábban közismerten erősen katolikus volt, ezért a huszita háborúk alatt szinte állandóan hadszíntérre vált. A huszita háborúk után egyre több protestáns család telepedett le a városban, a 16. század végére a Szent Borbála templomba is bekerültek a kelyhes jelképek. A 17. század elején lényegében protestáns város volt. Már 1618 előtt felmerült egy kutna horai jezsuita rendház alapításának gondolata, de a felkelés miatt ez nem valósult meg.³⁶⁵

A fehérhegyi csata utána II. Ferdinánd minden cseh várost kötelezett arra, hogy tegyenek meg minden tőlük telhetőt a protestantizmus visszaszorítására, és a katolikus vallás helyzetének megerősítésére. A város vezetői közül többen úgy látták, hogy erre a jezsuita rend betelepítése jelentené a megoldást. Ezt az elképzelést támogatta többek közt a város egyik előjárója, Jiří Středa, Martin Středa testvére.³⁶⁶

Rumer Gergely támogatta a tervet, és 1624-ben Kutna Horába küldte Paulus Thurnt és Martinus Středát, akik úgy találták, hogy a Szent Borbála székesegyház és a hozzá tartozó épületek megfelelőek lennének egy jezsuita kollégium számára. Kiválasztottak még további két házat a templom közelében. A császár a leendő kollégiumnak ítélte a felkelők elkobzott birtokaiból Křecetice falut tartozékaival, Bikanec és Trinistie birtokokkal együtt, ezen felül Kraft, Krupa, Předbořič, Černin, Bahno, Krašenovic, Perštejnec, Neškaredič, Štěgovič és Puherc birtokokat.³⁶⁷

1626 őszén a császár parancsára átadták a jezsuitáknak a nekik ígért javakat, és két jezsuita Martino Santino és Jan Dakazat Kutna Horába mentek, később mások is csatlakoztak hozzájuk. Átvették a Szent Borbála székesegyházat, a Szent György templomot, és gimnázium, kollégium és szeminárium építése céljára megkapták a Szent Borbála

³⁶⁴ FECHTNEROVÁ, 1993. 171. SCHMIDL III. 603-605.

³⁶⁵ SCHMIDL III. 710-714. Kutna Hora történetét ebben az időben Jan Kořínek jezsuita dolgozta fel *Staré paměti kutnohorské* című munkájában, ami 1675-ben jelent meg Prágában cseh nyelven.

³⁶⁶ Martinus Stredonius (1587-1649) 1627-1629 a brnoi, 1629-1634 a prágai Klementinum, 1634-1638 a malá stranai kollégium rektora. Népszerű prédikátor, lelki író. 1638-1641 és 1648-1649 tartományfőnök. FECHTNEROVÁ, 1993. 45-46., 173., 351., 353., 618.

³⁶⁷ SCHMIDL III. 715.

székesegyház környékén lévő házakat.³⁶⁸ A tervezett iskola csak 1630-ban nyitotta meg kapuit, a Szent Borbála templom környéki épületek felújítása és újjáépítése csak a 17. század második felében valósult meg.³⁶⁹

... Morvaországban, ...

Morvaországban a jezsuiták lelkes támogatóra találtak az olomouci püspök, František Ditrichštejn személyében, aki egyben Morvaország kormányzója is volt. A jezsuita renddel való együttműködését megkönnyítette Rumer Gergellyel való személyes barátsága. Kiterjedt ismeretségi köre lehetővé tette, hogy könnyen találjon támogatókat az újonnan alakuló jezsuita kollégiumok számára. A fehérhegyi csata után rövidesen két új kollégiumot is alapítottak itt a jezsuiták, Jihlavában és Znojmoban.

Znojmo régi, nagy múltú város, Prágához, Brnohoz és Bécshez egyaránt közel van, így fekvése miatt különösen jelentős. Lakosságának többsége protestáns volt.³⁷⁰ Michal Adolf z Althanu gróf és František Ditrichštejn olomouci püspök hívták be először a jezsuitákat. Három épületet is adományoztak nekik, hogy ott iskolát működtethessenek, és Ditrichštejn püspök 1624. május 20-án kelt levelében a rendre bízta a Szent Mihály templomot tartozékaival együtt.³⁷¹ Május 22-én két jezsuita érkezett Znojmobá, Jan Drachovský és Jonas Ladnicer. Ők újraindították a gimnáziumot, amelyet korábban a protestánsok működtettek, prédikáltak és ellátták a cseh testvérektől visszavett Szent Mihály templomban a plébánosi teendőket. Anyagi fedezetet a kollégium alapítására az említett két pártfogó mellett a Wollersdorf család és II. Ferdinánd biztosították.³⁷² A császár a kollégiumnak adományozta Bohutice falut tartozékaival együtt, majd ezt később Ditrichštejn közbenjárására megtoldotta Brenditz birtokkal, a hozzá tartozó malommal és erdővel együtt.³⁷³

Május 23-án volt a kollégium megnyitó ünnepsége, amin Wilhelm Lamormaini, a bécsi kollégium rektora, a császár gyóntatója is részt vett. A jezsuiták nem csak a lelkipásztori

³⁶⁸ SCHMIDL III. 716-717.

³⁶⁹ FECHTNEROVÁ, 1993. 195

³⁷⁰ SCHMIDL III. 492.

³⁷¹ *Copia rerum memorabilium Collegii Znojmensis qua in Historia Provinciae Bohemiae S.J. a patre Johanne Miller conscriptae in diversis eiusdem Historiae libris inveniuntur* Moravsky Zemský Archiv Brno (a továbbiakban MZA) G12 II. 283. 14-21.

³⁷² SCHMIDL III. 493-4.

³⁷³ SCHMIDL III. 495.

és a karitatív feladatokat vették át, hanem szeptember 3-án megnyílt az iskolájuk is.³⁷⁴ Az alapítók a saját könyvtárukból kölcsönözték az oktatáshoz szükséges köteteket.³⁷⁵

A jihlavai kollégium alapítása a znojmoival párhuzamosan történt, hasonló körülmények közt. Jihlava ősi, szabad királyi város, 799-ben alapították. Lakossága 1523 óta evangélikus. II. Ferdinánd május 5-én és 10-én levélben utasította Johannes Rudolf Heidler jihlavai bírót, hogy hívja be a városba a jezsuita rendet. Ezt azzal indokolta, hogy a katolikus hitélet a városban siralmas állapotban van. A lakosság többsége protestáns és nincs elegendő katolikus pap, de főleg az a baj, hogy nincs iskola. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a jezsuita rend éppen ilyen helyeken a leghatékonyabb.³⁷⁶ A császár figyelmét Ditrichštejn és Althan gróf hívta fel Jihlavára. A császár a kollégiumnak adományozta Hibrálec várat, Radkov, Mesericko, Řehořov és Věžnice birtokokkal együtt.³⁷⁷ Ezek mellett 900 arannyal járult hozzá a kollégium megnyitásához.³⁷⁸ Rumer Gergely 1624-ben két jezsuitát küldött Jihlavába, Blažej Slaninát és Jan Odstročilt, de az időközben kitört pestisjárvány miatt nem tudtak bemenni a városba.³⁷⁹

1625 augusztus 23-án a császár Ditrichštejnnek írott levelében újra sürgette a jezsuiták megtelepedését Jihlavában.³⁸⁰ A püspök erre újra kérte Rumer Gergelyt, hogy küldjön jezsuitákat a városba. A városi tanács 23 házat bocsátott a rendelkezésükre, a domonkosok egykori birtokait és a templomukat. A kollégium megnyitó ünnepségén a püspök, Lamormaini, és egyéb magas rangú személyiségek mellett ezúttal Rumer Gergely is részt vett.³⁸¹ A császár és Ditrichštejn ezután újabb birtokokat (Jamné, Rybná) és komoly pénzüsszeget adományozott a jezsuitáknak, a felkelőktől elvett birtokokból.³⁸² Még ebben az évben megindult az oktatás a gimnáziumban és a szemináriumban egyaránt.³⁸³

A két kollégium mellett létesült egy rezidencia is Morvaországban a Lobkovic család támogatásával 1625-ben Holešovban. Sokáig csak két jezsuita élt itt, akik a környékben missziós és lelkipásztori feladatokat láttak el.³⁸⁴ Később próbaházzá alakult, de iskola nem működött mellette.

³⁷⁴ SCHMIDL III. 496.

³⁷⁵ *Litterae Annuae Bohemiae 1623-7* 171.r.

³⁷⁶ *Historia Collegii Iglao: compactae* (ÖNB 13748) 2.r.

³⁷⁷ SCHMIDL III. 497.

³⁷⁸ *Historia Collegii Iglao*, 2.r.

³⁷⁹ SCHMIDL III. 498.

³⁸⁰ *Historia Collegii Iglao*, 3.v.

³⁸¹ *Historia Collegii Iglao*, 3.v.

³⁸² *Historia Collegii Iglao*. 4.a.

³⁸³ SCHMIDL III. 727.

³⁸⁴ *Litterae Annuae Bohemiae 1623-7* 173.v.

Rumer Gergely tervezett még egy kollégiumot Morvaországba, de ezzel kapcsolatban összeütközésbe került Ditrichštejnnek. Rumer Gergely azt szeretne volna, ha a harmadik kollégium Uherské Hradiště-ben jön létre, míg Ditrichštejn Kroměřížt nézte ki. Az alapítás költségeit fedező támogató, Kateřina Alžběta Zoubková z Zdětína csak azt kötötte ki, hogy az új jezsuita kollégium Morvaországban legyen. Rumer Gergely úgy gondolta, hogy Uherské Hradiště nagy település, és fekvése miatt jó misszióközpont lehetne. Indulhatnának innen missziók a közeli Magyarországra és a valachok által lakott területekre egyaránt. Ditrichštejn ezzel szemben azzal érvelt, hogy Kroměříž sem kisebb város, mint Uherské Hradiště, a valachok területe is közel van hozzá, a város népesebb, és közelebb fekszik az ő birtokaihoz, jobb feltételek közt dolgozhatnak a jezsuiták, mint Uherské Hradištěben.³⁸⁵ Végül Rumer Gergely halála miatt Ditrichštejn akarata érvényesült, 1636-ban Kroměřížben alakult meg az új kollégium, de nem tudott tartósan megmaradni a lakosság ellenállása miatt. 1643-ban a svéd támadás a földdel tette egyenlővé, ezért a jezsuiták átköltöztek a Rumer Gergely által eredetileg kiszemelt Uherské Hradiště-be.

... és Sziléziában

Az önálló cseh provincia része lett Szilézia teljes területe, azokat a területeket is beleértve, amelyek hagyományosan nem tartoztak a cseh korona alá. A fehérhegyi csata előtt Sziléziában nem volt önálló jezsuita rendház, csak ideiglenes misszióállomások működtek, a terület nagysága azonban szükségessé tette egy állandó rendház, illetve kollégium alapítását. Ez komoly nehézségekbe ütközött, hiszen Szilézia ekkor még hadszíntér volt.

1622. április 1-én a császári csapatok elfoglalták Nisst. A katonákkal együtt érkeztek meg az első jezsuiták, de egyelőre nagyon szerény körülmények közt dolgoztak. A város az ostrom után teljesen romos volt, a legalapvetőbb élelmiszerek, árucikkek is hiányoztak. További problémát jelentett, hogy a város lakosságának túlnyomó többsége protestáns volt, és nem nézték jó szemmel a jezsuiták tevékenységét.³⁸⁶

A jezsuita rendet hivatalosan Károly osztrák főherceg, vratislavi püspök hívta Nissbe, gyóntatója, a híres jezsuita csillagász és matematikus, Christof Schneiner biztatására. Megfelelő épületeket bocsátott rendelkezésükre, és birtokokat adományozott nekik a városon kívül, hogy azok jövedelméből fenn tudják tartani a kollégiumot.³⁸⁷ Az alapító azzal is

³⁸⁵ MILLER, Johannes: *Historia Collegii Hradistensis* MZA G12 282 8-11.

³⁸⁶ SCHMIDL III. 309-312.

³⁸⁷ *Litterae annuae provinciae Bohemiae 1624-1627.*(ÖNB, Wien 11960) 127.r.

támogatta a jezsuitákat, hogy nekik adományozta saját könyvtárát.³⁸⁸ 1624-ben négy grammatikai osztály indult, mellette filozófiai és teológiai kurzus. Az abc osztályokban közel 40 diák tanult. Ugyanebben az évben egy Mária kongregáció is alakult, és már ekkor indultak missziók a környékbeli falvakba.³⁸⁹ A kollégium alapítását a császár 1625. május 26-án erősítette meg.³⁹⁰ Az alapító eredeti terve az volt, hogy gimnázium, akadémia és papnevelő szeminárium is legyen a városban. Ez utóbbi csak később 1630-ban valósult meg.³⁹¹ 1624-től indultak missziók Nissből a környékbeli területekre, és a helybeli nemesi családokhoz. Friedenthal család birtokain önálló missziósállomást hoztak létre, két jezsuita élt ott.³⁹² Ugyanebben az évben a nissi jezsuiták kaptak egy házat Boroszlóban, de ekkor még nem alapítottak kollégiumot.³⁹³

1625-ben Georg von Oppersdorf kérte Rumer Gergelyt, hogy küldjön jezsuitákat Hlohovba. Két szerzetesrendnek is volt ott kolostora, a ferenceseknek és a domonkosoknak, de csak kevés tagja volt mindkét rendnek. További problémát jelentett, hogy lengyel anyanyelvűek voltak, míg a protestáns lakosság körében végzendő missziókhoz elsősorban német anyanyelvű papokra lett volna szükség.³⁹⁴ Rumer Gergely két jezsuitát küldött Nissből Hlohovba, Christof Wellert és Fridrich Gittlert.³⁹⁵ Ők lassan átvették az egész város lelki vezetését.

Missziós papok mellett nagy szüksége volt a városnak iskolára is. Korábban működött itt protestáns gimnázium, de a felkelés után ezt bezáratták. A városi tanács ezért erősen sürgette egy katolikus gimnázium létrehozását. A császár Lamormaini tanácsára nagyobb összeggel támogatta a leendő kollégiumot, amiből két birtokot vettek (Modlau, Zarkau), de ezek jövedelme nem volt elég ahhoz, hogy iskolát szervezzenek. Az oktatás 1627-ben indulhatott el, egy magánházban, és csak 1629-ben kaptak a jezsuiták a várostól épületeket gimnáziumuk számára.³⁹⁶

Rumer idején egy rövid ideig Opavában is voltak jezsuiták. 1625-ben Karel z Lichtenstejna hívta be őket. Ennek a városnak a missziója nem Nisshez kötődik, mint a többi sziléziai város esetében, hanem Olomouchoz. 1625-ben először csak egy jezsuita, Jonas Ladnicer jött Opavába, majd Bathazar Gulden, Giovanni Severini és egy rövid ideig itt élt

³⁸⁸ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1627.* 127.v.

³⁸⁹ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1627.* 130.r-v.

³⁹⁰ SCHMIDL III. 589.

³⁹¹ FECHTNEROVÁ, 1993. 443.

³⁹² *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1627.* 130.v.

³⁹³ SCHMIDL III. 510. Vratislavban 1638-ban jött létre kollégium.

³⁹⁴ KROESS II/1. 310.

³⁹⁵ SCHMIDL III. 596.

³⁹⁶ KROESS II/1. 311-312.

Adalbert Martinides is. 1626-ban Ernő weimari herceg szolgálatában a valachok segítségével Mansfeld tábornok hadsereggel megtámadta Sziléziát, és elfoglalta Opavát is.³⁹⁷ A jezsuitáknak ekkor el kellett menekülniük a városból, és csak 1629-ben térhettek vissza.³⁹⁸

3.6. Missziók

Rumer Gergely legfontosabb feladata a jezsuita misszióshálózat újraszervezése volt. A jezsuita rend legfontosabb feladata a hit terjesztése volt, ezért a rendi felkelés előtt jelentős számú missziósközpontot tartottak fenn, amik a felkelés alatt megszűntek. 1622-ben a jezsuiták visszatérhettek rendházaikba, és ezzel párhuzamosan újraindulhattak a missziók. Eleinte az állandó rendházak környékére, illetve katolikus nemesek kérésére azok birtokaira indítottak missziókat. Különösen nagylelkűen támogatta a rendet a Slavata, Martinic, Lichtenšten, Valdštejn, Kolovrat, Kinský, Šternberg és az Althan család. Később a jezsuita missziók az egész országra kiterjedtek. A katolikus hit terjesztése gyakran komoly nehézségekbe ütközött, kiváltképpen a falvakban. A városokból a protestáns családok többsége elköltözött, akárcsak a protestáns nemesség, a falusi lakosság viszont nem tudta olyan könnyen elhagyni korábbi lakóhelyét, a rendeleti úton való áttérítés pedig csak újabb ellenérzéseket szült. Tovább rontott a helyzeten sok misszionárius, de főleg a katolikus nemesek türelmetlensége és gyakran erőszakos módszerei.³⁹⁹ A falusi lakosság ezért legtöbbször ellenségesen fogadta a jezsuita vándormisszionáriusokat, a legtöbb atrocitás őket érte. A missziók nem csak a protestáns lakosság áttérítésére jöttek létre. Missziós jelentések beszámolnak arról, hogy nem volt elég katolikus pap az országban, és voltak falvak, ahol évek óta pásztor nélkül élt a katolikus lakosság. Sok misszionárius ebben látta a protestantizmus terjedésének fő okát. A jezsuita misszionáriusok másik feladata ezért a hit terjesztése mellett a katolikus lakosság hitéletének fellendítése és ápolása volt.

A jezsuita misszionáriusok a cseh tartományokban szinte minden településre eljutottak. Itt csak a legfontosabb irányvonalakat, állomásokat fogom bemutatni.

1622-ben a jezsuiták elsődleges feladata romos épületeik rendbehozatala, iskoláik újraindítása és a kollégiummal rendelkező városok, illetve azok környékén lakók körében

³⁹⁷ SCHMIDL III. 704-707.

³⁹⁸ KROESS II/1. 323.

³⁹⁹ Johannes Schmidl maga is lelkesedéssel ír például a moravský krumloviaktól elvett, illetve beszolgáltatott eretnek könyvek elégetéséről (SCHMIDL III. 406-7.) A lakosságnak utána az elkobzott könyvek helyett ingyen katolikus könyveket osztottak. Néhány misszionárius igénybe vette a császár által felajánlott katonai segítséget. 1625-ben Brtniceben Maria Polyxena de Turri Collalton hercegnő és bátyja személyesen segítettek a jezsuitáknak a könyvégetéshez az eretnek könyvek összegyűjtésében. (SCHMIDL III. 674.)

végzett lelkipásztori munka volt, de már ekkor indultak missziók távolabbi településekre is. Első komolyabb missziós központ Dél-Csehországban jött létre Bechině-Tábor-Písek városok körül. Pavel Michna hívott ezekre a területekre három jezsuita hittérítőt.⁴⁰⁰ A közeli Vodňanyban, a Zdiarský család birtokán Albert Chanovsky⁴⁰¹ és Antaly János munkájának gyümölcseként 40 ember tért meg.⁴⁰² Český Krumlovból két jezsuita Třeboňaba ment, ahol önálló állomást hoztak létre a Kolovrat család segítségével.⁴⁰³ Missziók indultak Jindřichův Hradecből a Slavata család kérésére és támogatásával Řečicebe, valamint Počatkyba, Bechiněbe, Žirovnicébe, Slanovicebe és Dešnába, egészen a morva határig. Itt már több száz megtérőről szólnak a híradások.⁴⁰⁴ Morvaországban az olomouci püspök, Ditrichštejn kérésére Brnóból jezsuita hittérítők mentek Mikulovba, ami az anabaptisták (újrakeresztelők) központja volt. Az anabaptisták közt szerényebb eredményeket értek el, de az evangélikus lakosságból sokan megtértek.⁴⁰⁵ Ugyanekkor az olomouci jezsuiták a császár kegyéből megkapták Čejkovicét, a brnoiak Polehranicét, hogy azok jövedelmével hozzájáruljon iskoláik működéséhez. Ezek a birtokok is misszióközpontok lettek.⁴⁰⁶

1623-ban a cseh rendtartomány függetlenedése után a Cseh királyság területén Prágában, Český Krumlovban, Chomutovban, Jindřichův Hradecben, Kladskoban és Jičínben volt állandó jezsuita központ, Morvaországban Olomoucban és Brnóban, Sziléziában Niss. Ekkorra már a rendházak újra használható állapotban voltak, az iskolák elindultak, az említett városokban több templomot is a jezsuiták vettek át. A kezdeti nehézségek miatt ekkor még viszonylag kevés komolyabb misszióközpont működött. 1623-ban český krumlovi jezsuita misszionáriusok térítettek Prachaticében, Rožmberk nad Vltavouban, és Kaplicében.⁴⁰⁷ Chanovský és Antaly 1623-ban a Kolovrat család kérésére Střebelské Hostice, Písek és Sušice településeken dolgozott.⁴⁰⁸ A prágai kollégiumból Mělníkbe és Úsekbe szerveztek missziókat.⁴⁰⁹

⁴⁰⁰ SCHMIDL III. 330-332.

⁴⁰¹ Albert Chanovský (1581 - 1643) talán a legismertebb és legeredményesebb a Csehországban működő jezsuita misszionáriusok közül. 1621-1622 a český krumlovi kollégium rektora volt, több hagiográfiai munka szerzője, a szentírásban és a héber nyelv professzora. 1622-ben új döntött, hogy egész életét missziós szolgálattal akarja tölteni. Könnyen kapcsolatot teremtett az egyszerű emberekkel, ő maga is köztük élt, sokat nélkülözött, alázatos, türelmes módszereivel sok embert katolikus hitre térített. Életét Jan Tanner dolgozta fel *Vir apostolicus seu vita et virtutes R. P. Alberti Chanovsky* (Colonnae, 1660) című könyvében, amiben megőrizte azoknak az egyszerű embereknek a beszámolóit, akiket Chanovský térített át a katolikus vallásra.

⁴⁰² SCHMIDL III. 332.

⁴⁰³ SCHMIDL III. 335.

⁴⁰⁴ SCHMIDL III. 332-336.

⁴⁰⁵ SCHMIDL III. 341.

⁴⁰⁶ SCHMIDL III. 394-395.

⁴⁰⁷ SCHMIDL III. 408-9.

⁴⁰⁸ SCHMIDL III. 415-417.

⁴⁰⁹ SCHMIDL III. 417-419.

Morvaországban két kollégium (Brno és Olomouc) körül alakult ki fontos misszióshálózat. A fehérhegyi csata után természetesen itt is a legfontosabb feladat a régi rendházak és misszióállomások rendbehozatala volt, de közben egyre több katolikus nemes kért jezsuita missziós papokat birtokaira. 1623-ban Jaroslav Drahovský Biskupice falu részére kért hittérítőket az olomouci kollégiumból.⁴¹⁰ A brnoi jezsuiták Ditrichštejn kívánságára misszionáriust küldtek Slavkovba (Austerlitz), Pernštejn család kérésére Doubravníkba, Dubský grófnő kérésére Jimramovba és Nové Město-ba (Neustadt), Karel z Lichtenštejn kérésére Moravský Krumlovba, Hynek z Kolovrat kérésére Řečkovicebe, Polnába és környékére.⁴¹¹ A falvakat birtokló nemesi családok nem csak kezdeményezték, hanem támogatták is a jezsuita missziókat. A falvak templomait a jezsuitákra bízták, gondoskodtak ellátásukról.⁴¹²

1624-ben Pavel Michna Prága környéki birtokaira, Benešovba és Netvořicebe hívott jezsuita hittérítőket. A prágai jezsuitáknak ezen kívül még Chlumecben is (Lobkovitz birtok) volt önálló missziós állomásuk, de hamarosan meg is szűntek, mert lakosaik elfogadták a katolikus hitet.⁴¹³ A környék települései közül Bernartice, Tuhoměřice és Ústěk továbbra is az ő gondozásuk alatt maradt.⁴¹⁴ Kladskoi kolégiumuk mellett állt a híres Mária kegyhely Varta, amit az uralkodó és a prágai érsek 1624-ben a jezsuiták gondjaira bízott.⁴¹⁵ Ugyanebben az évben Jičínből a jezsuiták Lužany, Radim, Libaň, Lomnice nad Popelkou és Železnice falvak lelképásztori teendőit látták el. Nem kisebb személyiség munkálkodott ezen a területen, mint a későbbi vértanú misszionárius, Matěj Burnatius.⁴¹⁶

1624-ben Bethlen Gábor betörése és a háborús helyzet ellenére is lendületesen haladtak a morvaországi missziók. Az olomouci jezsuiták a város szorosan vett környékén kívül több településen is dolgoztak, így például Čejkoviceben, Lipnicében és Hranicében. Karel Lichtenštejn herceg birtokaira érkezett a legtöbb jezsuita misszionárius. Két nagyobb missziós központ működött birtokain, a lanškrouni és a prostějov-úsovi.⁴¹⁷ Később missziók alakultak a herceg egyéb falvaiban is, mint például Kostelec, Mostkovice, Pěňčín, Stínava, Zábřeh és Třebon, Prostějovból pedig további missziók indultak Litovelbe és Úsovba.⁴¹⁸ Az

⁴¹⁰ SCHMIDL III. 407.

⁴¹¹ SCHMIDL III. 409-415.

⁴¹² A jezsuiták által átvett templomok többségét korábban valamely protestáns felekezet használta.

⁴¹³ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1637.* 117r.-118r.

⁴¹⁴ SCHMIDL III. 575.

⁴¹⁵ SCHMIDL III. 524-525.

⁴¹⁶ SCHMIDL III. 526-527.

⁴¹⁷ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1637.* 119.v.-120.r.

⁴¹⁸ SCHMIDL III. 577-581.

olomouci jezsuiták Těšín mellett is kaptak birtokokat, ami utat nyitott Szilézia felé.⁴¹⁹ A brnoi jezsuitáknak ebben az évben két fontos missziósállomásuk volt, Polna és Moravec. Mind a két falu Ditrichštejn püspök birtoka volt, ő kért hittérítőket, és támogatta is őket, ezek köré szerveződtek a környékre induló missziók.⁴²⁰ Újabb missziókat szerveztek a Prusinovský család (Prusinovice, Bartošovice), a Náchod család, (Wislitz) és Jindřich Šlik (Ivanovice), birtokaira a családok kezdeményezésére, és azok támogatásával. Ivanovicében két plébániát is átvettek.⁴²¹

Egy évvel később, 1625-ben a jezsuitáké lett a stará boleslavi népszerű Mária kegyhely.⁴²² Stará Boleslav lakossága akkoriban szinte teljes egészében protestáns volt, a kegyhelyet a jezsuiták újítták fel, és ők állították vissza régi népszerűségét.⁴²³ Az év végére a stará boleslavi jezsuiták több falu lelkigondozását látták el (Střela, Birkštejn). Ezek valamennyien a Kolovrat családhoz tartoztak. Újabb misszióslehetőség kínálkozott, mikor Jindřich Kolovrat jezsuita misszionáriust kért családjá és birtokai (Janovice, Herald) számára. A Warenberg és a Sternberg család birtokain szintén a jezsuita rend látta el a lelkipásztori teendőket. Jelentős misszióállomás volt Litoměřicén és Litomyšlben, a Lobkovic család birtokain. A nagyobb városok közül ebben az évben Plzenben alapítottak missziós állomást.⁴²⁴ Misszióközpont jött létre Chomutovhoz kapcsolódva Selleben a Kolovrat család támogatásával,⁴²⁵ majd a kollégiumi rangra emelkedett jičini rendház mellett alapítottak két missziót, Častolovicet és Kostelec nad Orlicí.⁴²⁶ Világi nemesek támogatásával, Netvorčice, Kolín, Zelena Hora, Svojšice, Slana, Písek, Tynec, és Košumberk településekre is eljutottak a misszionáriusok.⁴²⁷

A legnagyobb missziós sikereket Adalbert Chanovský és Adam Kravarský közösen érték el. 1625-ben viszont Rumer Gergely a megszorodott missziós területekre való tekintettel úgy határozott, hogy az állandó rezidenciák és missziósállomások kivételével egy területen csak egy hittérítő lehet. Ekkor elváltak útjaik, Csehország területét pedig felosztották egymás közt. Az ausztriai és bajor határon fekvő területek Chanovskýhoz tartoztak,

⁴¹⁹ SCHMIDL III. 567-569

⁴²⁰ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1637.* 135.v.-136.r.

⁴²¹ SCHMIDL III. 576-577.

⁴²² Korábban már kérelmezték ezt a jezsuiták és katolikus nemesek egyaránt. 1623-tól már folyamatban volt a kegyhely átadása. (SCHMIDL III. 404.)

⁴²³ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1637.* 141.r. Stará Boleslav történetét Bohulav Balbín akarta megírni *Epitome rerum bohemicarum* című könyvében. A kegyhely története végül csak egy elhanyagolható része lett az elkészült munkának, ami Csehország történetét dolgozza fel a szerző koráig.

⁴²⁴ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1637.* 141. v.

⁴²⁵ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1637.* 155.v.

⁴²⁶ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1637.* 162.r. Mindkét állomáson tevékenykedett Adam Kravarský.

⁴²⁷ SCHMIDL III. 658-660.

Kravarskýhoz sziléziai, morva határterületek.⁴²⁸ Mind a ketten vándormisszionáriusok voltak, számtalan faluban térítettek, de állandó rezidenciákat nem alapítottak.

Morvaországban 1625-ben a brnoi jezsuiták újabb területeken térítettek, Brtnicében, Lysicében és Hustopečeiben. A lysicei missziót a Náchod család, míg az hustopečeit Karel z Lichtenštejn támogatta.⁴²⁹

1626-ban Prágából Sobotkára indultak hittérítők Lobkovic herceg kívánságára. Litoměřicében továbbra is működött a missziósállomásuk, de még ebben az évben lakói áttértek a katolikus hitre, és az itteni jezsuita Rakvicebe ment. Később Horaždoviceben is létesítettek missziósállomást.⁴³⁰ A legtöbb misszió megszűnt, amint a településen lakók áttértek a katolikus hitre, csak a nagyobb, kiemelkedő jelentőségű helyeken látta el a jezsuita rend a lakosság körében a lelkipásztori feladatokat (Pl. Stará Boleslav, Plzeň). 1626-ban Jindřichův Hradechez három jelentősebb missziós központ tartozott, Třebon (ide tartozott Soběslav is), Lomnice és környéke, illetve Veselý nad Moravou.⁴³¹ Jičínhez tartoztak természetesen a város környéki falvak, ezen kívül Bdzov és Libaň környéke. Misszióikat a Lobkovic család támogatta. Kutna Horában ebben az évben önálló rezidenciává alakult. Morvaországban 1626-ban már az akkor alapított znojmoi rendházból is indultak missziók, Moravské Budějovicébe.⁴³² A brnoi jezsuiták ebben az évben Řečkovice, Bučovice, Lytomyšl, Slavkov, Břeclav és egyéb környékbeli területekre vezettek missziókat.⁴³³ A következő évben csak egy új állomást alapítottak, Ivančicét, a régiéket továbbra is fenntartották.⁴³⁴

Ezek csak a legjelentősebb missziók, ezeken kívül még számos nemesi család kért saját maga, illetve jobbágysai számára jezsuita hittérítőket, és még nagyon sok más településre szerveztek missziókat. A vándormisszionáriusok tevékenységéről különösen nehéz pontos áttekintést nyújtani, hiszen jelentéseik legtöbbször igen hiányosak, vagy el sem készültek. Működésük pontos helyszínét ritkán nevezik meg. A rendelkezésünkre álló adatok alapján azonban feltételezhetjük, hogy mikor Rumer Gergely meghalt 1627-ben, csak a sziléziai misszióshálózat volt kezdetleges állapotban.

A missziósállomások száma Rumer Gergely idején, amint láttuk gyorsan gyarapodott. A jezsuiták éves jelentései minden évben több ezer megtérőről számolnak be.⁴³⁵ A megtérők

⁴²⁸ SCHMIDL III. 661.

⁴²⁹ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1637.* 176.r.-177.r.

⁴³⁰ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1637.* 184.r.-186.r.

⁴³¹ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1637.* 195.r.

⁴³² *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1637.* 208.r.

⁴³³ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1637.* 210.v. SCHMIDL III. 755.

⁴³⁴ *Litterae Annuae Bohemiae 1624-1637.* 241.r.

⁴³⁵ Például 1625-ben a *Litterae Annuae* (177.r.) szerint így alakult a megtérők száma: Prága: 6355; Olomouc: 1081; Český Krumlov: 210; Jindřichův Hradec: 60; Chomutov: 686; Kladsko: 219; Jičín: 515; Niss: 299;

magas számához bizonyára II. Ferdinánd szigora is hozzájárult, illetve sokszor a birtokok urai is sürgették a missziókat. Bár ezeken a helyeken igen magas volt a megtérők száma, ezek az áttérések nem bizonyultak tartósnak. A missziókat gyakran előlről kellett kezdeni. Arra is láttunk példát, hogy egy másik jezsuita rendház vette át az adott terület misszióját (Třebon, Ivanovice). Nagyszerű eredményeket tudott elérni egy-egy kimagasló egyéniségű misszionárius, mint Albrecht Chanovský, Adam Kravarský vagy Antaly János. A rendi felkelés előtt már voltak a cseh jezsuitáknak tengerentúli missziói (Japán), de Rumer Gergely nem küldött újabb rendtagokat, hiszen Csehország maga is missziósterület volt. Sőt, inkább igyekezett külföldről (Spanyol Németalföld, Spanyolország, Ausztria) Csehországba csalogatni művelt jezsuitákat, hiszen „az aratnivaló sok, a munkás kevés.”

3.7. A jezsuita felsőoktatás fellendülése Rumer Gergely idején

A missziókhoz jól képzett, nyelveket beszélő, tudós papokra volt szükség. A katolikus papképzés színvonala ebben a korban nem volt megfelelő, míg a protestáns lelkészek magasán képzettek voltak. Ezért nagy szükség olyan intézményekre, amelyek biztosítják a papképzés színvonalát, illetve ellátják a katolikus világi szellemi elit képzésének feladatát.

Rumer Gergely tartományfőnöksége alatt a cseh rendtartomány hét új kollégiummal gazdagodott, ahol középfokú iskolák működtek, a régi iskolákban is igyekeztek növelni a tanulók létszámát, hogy minél többen vegyenek részt katolikus oktatásban. Míg a középfokú iskolákban a tanulói létszám növelése volt fontos, a felsőoktatásban és a papképzésben inkább az oktatás színvonalának emelésére helyezték a hangsúlyt.⁴³⁶

Rumer Gergely idején három jezsuita felsőoktatási intézmény működött, egy Csehországban, egy Morvaországban és egy Sziléziában. A prágai Klementinumban 1556-tól működött gimnázium, és tartottak teológiai és filozófiai előadásokat is. 1616-ban II. Mátyás császár a prágai akadémiát egyetemi rangra emelte, és így létrejött a Ferdinánd egyetem. 1576-ban az olomouci kollégium mellett 86 hallgatóval megindult a bölcsészkar, mely ekkor még csak kétéves volt, de pár évvel később teológiai kurzus is indult. 1581-ben II. Rudolf újabb jogokat adományozott az akadémiának, mely ettől kezdve kiadhatott tudományos fozozatokat, és tarthatott szigorlatokat. Mivel az akadémia szigorlati joggal rendelkezett, így már egyetemi rangra emelkedett, innentől kezdve teljes jogú egyetemként működött

Znojmo: 300; Jihlava: nihil memoria prodiderunt; Brno: 2120; Holešovice: 150; Regni Bohemiae: 11995 1626-ban Chomutovban és környékén összesen 2108 megtérő volt, tehát jóval több, mint a korábbi években. (193.r.)

⁴³⁶ ČORNEJOVÁ, 2002. *Tovaryšstvo Ježíšovo*. 32-34.

tovább.⁴³⁷ 1624-ben Nissben a kollégium alapítása után nem sokkal már megindult a bölcsészeti és a teológiai képzés.

A prágai Károly Egyetem elveszítette korábbi nemzetközi szintű jelentőségét, színvonala csökkent, gyakorlatilag csak a bölcsészeti fakultás működött, és az oktatás lényegében különféle felekezetek hitvitáira szorítkozott, végül már vizsgákat sem tartottak. Emellett az egyetem nagy hátránya volt, hogy utraquista irányítás alatt állt. A felkelés alatt katonai célokra használták.

A fehérhegyi csata után 1622-ben II. Ferdinánd Giovanni Argenti vizitátorral és Rumer Gergely tartományfőnökkel való tanácskozás után átadta a prágai Károly Egyetemet a jezsuitáknak. Az egyetem minden privilégiuma a jezsuita rendre szállt.⁴³⁸ Ekkor négy fakultás működött, a bölcsészeti és a teológiai a Ferdinánd Egyetemen, a jogi és az orvosi a Károly Egyetemen. Természetesen az első kettő volt a leglátogatottabb.⁴³⁹ Az utraquista tanároknak el kellett hagyniuk az egyetemet, vagy át kellett térniük a katolikus hitre. Az egykori rektor Johannes Campanus Wodnianensis is katolikus hitre tért.⁴⁴⁰ Ekkor a jezsuiták egyesítették az egyetemet a saját akadémiájukkal, (bár hivatalosan csak 1654-ben jött létre az egység), ettől kezdve Károly-Ferdinánd egyetemnek nevezték, és 1918-ig viselte ezt a nevet.⁴⁴¹ Már 1622-ben négy doktort avattak az egyetemen, kettőt filozófiából (Martin Středa, Pavel Geronius) és kettőt teológiából (Rumer János,⁴⁴² Simeon Sidecius)⁴⁴³

Az új egyetemi vezetés új tanrendet és egyetemi szabályzatot alakított ki, melyet a császár megerősített. Az egyetem vezetésében a legfontosabb posztokat (rektor, kancellár) csak jezsuiták tölthették be, minden tanárnak el kellett fogadni a tridenti hitvallást és a tanári állások betöltéséhez a rektor engedélye kellett, aki csak jezsuita lehetett. Továbbá szabályozták az oktatás menetét.⁴⁴⁴ 1624-ben a bölcsészeti és a teológiai karon csak jezsuita tanárok voltak, a többi karon is csak a jezsuita rend hozzájárulásával lehetett tanítani.⁴⁴⁵ A jezsuitáknak az egyetemen betöltött privilegizált helyzete ellenkezést váltott ki a többi szerzetesrend tagjaiból és Arnošt Harrach prágai érsekből is. Az érsek különösen sérelmesnek találta, hogy az egyetem kancellárja az új szabályok szerint csak jezsuita lehet, annak ellenére,

⁴³⁷ NEŠPOR, 1947. 19.

⁴³⁸ SCHMIDL III. 356-358.

⁴³⁹ SCHMIDL III. 422-423

⁴⁴⁰ SCHMIDL III. 328.

⁴⁴¹ ČORNEJOVÁ, 2002. *Tovaryšstvo Ježíšovo*, 62-63.

⁴⁴² Rumer Gergely öccse, későbbi ausztriai tartományfőnök.

⁴⁴³ SCHMIDL III.

⁴⁴⁴ KROESS, II/1 109-111

⁴⁴⁵ KROESS II/1 122-123.

hogy ez a tisztség hagyományosan a mindenkori prágai metropolitának volt fenntartva. Ez hosszan tartó ellenségeskedést eredményezett az érsek és a jezsuiták között.⁴⁴⁶

Arnošt Harrach érsek igényt tartott bizonyos jogokra az egyetemen, mivel az egyetem alapítását annak idején nem csak a császár, hanem a pápa is jóváhagyta. Ezen kívül azt akarta, hogy más szerzetesrendek tagjai is kapjanak helyet az egyetem oktatóinak sorában. Sérelmeinek orvoslásáért a pápához fordult. A pápa Carlo Caraffa nunciusra bízta az ügyet. Hosszas közvetítő munka eredményeként 1624-ben Bécsben összeültek a jezsuiták képviselői (Rumer Gergely, Pedro Ximenez) az érsek, a nuncius, és a császár képviselői és megállapodtak abban, hogy az egyetem vezetése továbbra is a jezsuita rend feladata, ehhez megkapják a pápai hozzájárulást is. Másodszor, az érsek egykor birtokolt bizonyos jogokat, de ma ezek, beleértve a kancellári méltóságra való igényét is a jezsuita rendet illetik. A császár által adományozott kegyek érvényben maradnak, és megelőzik az érsek rendeleteit. Az egyetemmel kapcsolatos ügyekben a jezsuita rend felülbíráhatja az érseket. A Károly-Ferdinánd egyetem hivatalos neve Prágai egyetem legyen. Végül kimondták, hogy az egyetem birtokait és egyéb javait egyedül a jezsuita rend kezeli. A dokumentumot az érsek is aláírta.⁴⁴⁷

Ennek ellenére nem állt helyre a béke, az érsek ezután a római *Propaganda fide* kongregációhoz fordult, ahol segítőtársa Valerián Magni kapucinus szerzetes jó kapcsolatokkal rendelkezett.⁴⁴⁸ További hosszas levélváltások és viták következtek, minden eredmény nélkül. A Szentszék egyre inkább sürgette a megegyezést, végül 1627. augusztus 13-án a kongregáció dekrétumot adott ki a Prágai Egyetem ügyében, de csak Rumer Gergely halála után, október 20-án vehették át a jezsuiták Prágában. Ebben a kongregáció arra utasítja a jezsuitákat, hogy a Szentszéktől és a trentói zsinattól eredő jogokat, jogszokásokat, az érsek egyetértésével gyakorolják.⁴⁴⁹ A vita azonban nem csillapodott, és véglegesen csak 1654-ben a Károly és a Ferdinánd egyetem jezsuita vezetés alatti végleges integrációjával rendeződött.⁴⁵⁰

3.8. Utolsó évek

Rumer Gergely nagy terve volt egy egységes szabályzat létrehozása a cseh provencia számára, így azonos lett volna minden kollégium és rendház belső szabályzata. Ezek az

⁴⁴⁶ KROESS II/1 116-143.

⁴⁴⁷ SCHMIDL III. 558-559.

⁴⁴⁸ KROESS II/1 134.

⁴⁴⁹ SCHMIDL III. 827.

⁴⁵⁰ KADLEC, 1987/2. 75.

életvitelre, ruházatra, művelődésre, lelki életre vonatkoztak. A szabályzat elkészült, és Rumer Gergely kérte a generálist, hogy engedélyezze bevezetését. A válasz nem érkezett meg Rumer Gergely életében, ezért utóda Christof Gensing vezette be.⁴⁵¹

Életének utolsó szakaszában sokat szenvedett veseköve miatt, ami végül a halálát okozta. 1627. szeptember 29.-én halt meg. Temetésén II. Ferdinánd is részt vett, a gyászmiséjét František Ditrichštejn celebrálta.⁴⁵²

Rumer Gergely tartományfőnökségének időszaka kiemelten fontos a cseh jezsuiták történetében. Az önálló cseh rendtartomány egy olyan felkelés után jött létre, ami romba döntötte a cseh tartományokat. A jezsuiták különösen sokat szenvedtek a felkelés alatt, és bár a fehérhegyi csata után visszakapták elkobzott javaikat, komoly anyagi károkat szenvedtek. Ilyen körülmények közt kellett megszervezniük az önálló cseh provinciát, iskolákat alapítani mindhárom tartományban, és az egész provinciára kiterjedő misszióshálózatot létrehozni. Rumer Gergely rövid tartományfőnöksége alatt megduplázta a kollégiumok számát, megszervezte Szilézia rekatolizációját, és a provincia minden területére szervezett missziókat. Mikor meghalt, a már működő iskolák mellett több később szerveződött kollégium alapításához is megteremtette a szükséges feltételeket.

⁴⁵¹ KROESS, II/1 98-99.

⁴⁵² *Elogia nostrorum in Provincia Bohemiae defunctorum* (1593 – 1686) Praha Knihovna Národní knihovna České republiky Signatura XXIII C 112/1 49.r.-53.v.

4. Magyar jezsuiták az önálló cseh rendtartományban (1623-1773)

Az önálló cseh rendtartomány létrejötte új fejezetet nyitott a cseh-magyar jezsuita kapcsolatok történetében. A cseh tartomány önállósulása után minimálisra csökkent a cseh tartományokban élő magyarországi jezsuiták száma. A magyarországi atyák eleinte az ausztriai próbaházakban és egyetemeken végezték tanulmányaikat, majd nem sokkal később Magyarországon is megalakult az első, és sokáig egyetlen egyetem (1635, Nagyszombat). Próbaházak is alakultak, Nagyszombatban, Pozsonyban és Trencsénben. Míg korábban nagy számban találtunk magyarországi jezsuitákat cseh kollégiumokban, és viszonylag kevés cseh jezsuita jött Magyarországra, most fordított helyzet állt elő.

1623 után a cseh tartományban hat magyarországi jezsuita maradt, számuk azonban Gyöngyösi Pál távozásával hamarosan ötre csökkent. A provincia tartományfőnöke, Rumer Gergely is magyarországi származású volt. Rajta kívül a cseh rendtartományban maradt Urbani János, Petheő Ferenc, Antaly János és Tamásfy Mihály. Urbani János⁴⁵³ a čejkovicei rezidencia egyik előjárója lett. Ebben az évben Bethlen Gábor tatár segédcsoportokkal megtámadta Morvaországot, és feldúlták a čejkovicei rendházat is. Az ott tartózkodó jezsuiták közül egyet megöltek (Vitus Weismann), a többieket súlyosan bántalmazták. Urbani János ekkor súlyosan megsebesült, és bár csodával határos módon felépült, többet nem tudott komolyabb feladatokat vállalni. Élete végéig Čejkovicében maradt, illetve a közeli Olomoucban volt cseh nyelvű gyóntató. 1634-ben halt meg Čejkovicében.⁴⁵⁴

Petheő Ferenc⁴⁵⁵ egész életében lelkipásztori munkát végzett, elógiuma szerint kitűnő katekéta és hitszónok volt.⁴⁵⁶ Hozzá hasonlóan Antaly János⁴⁵⁷ is 1623 után már csak lelkipásztorkodással foglalkozott. A jezsuiták visszatérése után Prága környéki falvakban végzett missziós tevékenységet, majd Albrecht Chanovský-val közösen Dél-Csehországba szervezett missziókat.⁴⁵⁸ 12 évig volt misszionárius, és jelentős sikereket ért el. Mivel

⁴⁵³ Johannes Urbani n. cca. 1573. Pruskensis, slavus, i.; 1592. csf. 1607. máj. 25. +1634. okt. 23. Czeikovicensis v.ö. FISCHER, Karl Adolf Franz: *Catalogus generalis provinciae Bohemiae (1623-1773) et Silesiae, (1755-1773) Societatis Iesu*. München, 1985. 170.

⁴⁵⁴ SCHMIDL III. 457-458; *Historia domus collegii Olomouci* (ÖNB, 12026) 72.r. BALBÍN, 1682. pars II. 187-188.

⁴⁵⁵ Petheo Franciscus: n. cca. 1596. Ungarus, i.. cca. 1614. csf. +1644 márc. 5. Opava FISCHER, 1985. 117.

⁴⁵⁶ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1636-1650* (ÖNB 11961) 1644. 109.r.

⁴⁵⁷ Antaly Johannes: n. 1583. moravus, i. cca 1607. csf. 1622. május 22. + 1634. nov. 25. Prága FISCHER, 1985. 3. Fischer rosszul írja származását, valójában hungarus, Gajensis. V.ö. SCHMIDL IV/1. 146-147. BALBÍN, 1682, függelék 1634-es év, *Catalogi personarum* II. 537.

⁴⁵⁸ SCHMIDL III. 332.

protestáns családból származott jól ismerte a reformátorok tanítását, ami nagy segítségére volt missziói során. 1634-ben mikor értesült a prágai pestisjárványról, a városba ment a tartományfőnök engedélyével, a pestisesek gondozása közben ő is megfertőződött, és rövidesen meghalt.⁴⁵⁹ Életrajzát többen is feldolgozták, így például Bohuslav Balbín, Johannes Miller, Johannes Schmidl, Nádas János, Philippus Alegambe.

Tamásfy Mihály⁴⁶⁰ a provincia szétválásának évében lépett a rendbe, és 1623 után is a cseh provinciában maradt. A novíciátus elvégzése után filozófiát majd teológiát tanult Prágában, közben az alsóbb osztályokban tanított. Filozófiából és teológiából is doktori fokozatot szerzett, de teológusként volt igazán jelentős. Egyetlen rövid írását ismerjük, *Imago Beatae Mariae Virginis Boskoviensis* címmel.⁴⁶¹ Jan Miller külön megemlékezik róla művének a jezsuita tudósoknak szentelt fejezetében, nagyra méltatja tudományát és emberi nagyságát.⁴⁶² Filozófiából Arisztotelész munkáihoz készített magyarázatai szereztek neki hírnevet, ezeket azonban nem ismerjük.⁴⁶³

1637-ben még Prágában volt cseh nyelvű templomi gyóntató, de a következő évben miután lette negyedik fogadalmát Kutna Horába helyezték, ahol szintén lelkipásztori feladatokat látott el, prédikációi hatására sokan tértek vissza az Egyházba. Kutna Horát nem sokkal később elfoglalták a svédek, akik feldúlták és kirabolták a jezsuita rendházat és a templomot. Tamásfy megpróbálta megvédeni a templomot, de a svéd katonák rátámadtak, és majdnem megölték.⁴⁶⁴ 1641-ben Jičínbe került, mint a gimnázium rektora. 1644-ig viselte ezt a tisztséget.⁴⁶⁵ Igen nehéz körülmények közt dolgozott, hiszen Csehország ekkor hadszíntér volt, a svédek egymás után foglalták el a cseh városokat. Tamásfy ezekben a nehéz időkben nem csak a város, hanem a környező falvak lelki vezetését is biztosította. Igen szigorú fegyelmet tartott, ami adott körülmények közt elengedhetetlen volt. 1643-ban a svédek Jičint is elfoglalták.⁴⁶⁶ A jezsuita gimnázium ugyan továbbra is működhetett, bár ebben az időben

⁴⁵⁹ Schmidl IV. 146-147.

⁴⁶⁰ Tamásfy Mihály: n. cca. 1600 Pulmirensis/Ungarus, i. cca. 1622. Phil. Theol. Dr. p4v. 1638. nov. 1. +1662. márc. 19. Olomouc FISCHER, 1985. 163.

⁴⁶¹ FECHTNEROVÁ, 1993. 328. Az említett munka egy rövid szócikk V. Gumpenberg Atlas Marianus című munkájában a bosovicei Mária kegyhelyről. GUMPPENBERG, Wilhelm: *Atlas marianus*, Monachi, 1672. 532-533.

⁴⁶² MILLER, Johannes: *Historia provinciae Bohemiae Societatis Iesu ab anno 1555 usque ad annum 1723*. X. könyv NKP (Národní knihovna Praha) kézirat XXIII C 104/6. 3334. (a továbbiakban MILLER X.)

⁴⁶³ *Elogia nostrorum in provincia Bohemiae defunctorum (1593-1686) Michal Tamásffy*, 1662. 19. martii NKP. (Národní knihovna České Republiky, Praha) XXIII C 112/1 272r-273r.

⁴⁶⁴ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1636-1651* 59.v. *Elogia nostrorum...* Michal Tamásffy 272.r.

⁴⁶⁵ FECHTNEROVÁ 1993. 153.

⁴⁶⁶ *Elogia nostrorum Michal Tamásffy*, 272r.

igen kevés diák látogatta.⁴⁶⁷ Komoly erőfeszítést igényel azonban a rendház és a templom védelme a svéd és a császári katonáktól egyaránt, emellett erejéhez mérten újabb beszerzésekről fejlesztésekről is gondoskodott. 1649-től az Olomouci egyetem rektora volt.⁴⁶⁸ A svédek ebben az évben hagyták el Olomoucot. 1643-ban a svédek elűzték a jezsuitákat, épületeikben katonákat szállásoltak el. Az oktatás gyorsan újraindult, de eleinte nagyon nehéz körülmények közt, az épületek felújításra szorultak, és befejezetlen építkezés is volt a kollégiumban. Tamásfy 1652-ig élt Olomoucban. Innen Prágába került, ahol az egyetemen tanított és a kollégium rektorának egyik tanácsadója volt.⁴⁶⁹ 1655-1658-ig újra a jičini gimnázium vezetője volt, majd Prágába került, ahol 1661-ig a malá stranái jezsuita papnevelő intézet vezetője,⁴⁷⁰ és a tartományfőnök egyik helyettese lett.⁴⁷¹ 1662-ben újra kinevezték az olomouci egyetem rektorának, de még ebben az évben meghalt, tisztségét Georg König vette át.⁴⁷²

Az önálló cseh provincia létrejötte után is voltak olyan magyarországi jezsuiták, akik a cseh provinciába kérték felvételüket. Az esetek többségében nehéz eldönteni, hogy valóban magyarországi családokból valók-e, ugyanis a katalógusokba hungarusként jegyezték be mindenkit, aki Magyarország területén született. Mivel Csehország és Magyarország is a Habsburg birodalom része volt, katonák, tisztviselők gyakran utaztak, általában családjukkal együtt idegen országokba. Ezért előfordult, hogy cseh családok gyermekeit is hungarusként jegyezték be, mint például Josef Dobrovskýt⁴⁷³ és František Heislert.⁴⁷⁴ Ugyanakkor lehetséges, hogy magyarországi családokból származó jezsuiták bohemusként, moravusként vagy austriacusként kerültek bejegyzésre, és ezért kiesnek vizsgálódási körünkől.

1623 után először 1627-ben jelentkezett hungarusként jegyzett jezsuita a Brno novíciátusba, Halgasch Mátyás.⁴⁷⁵ Tanulmányai elvégzése után Olomoucba került,⁴⁷⁶ ahol hitszónokként tevékenykedett, majd Uherské Hradištěbe került. 1642-1653 között Hradiště környékén volt misszionárius, illetve időnként a rendházban is vállalt

⁴⁶⁷ ČORNEJOVÁ, 1999. 13.

⁴⁶⁸ FECHTNEROVÁ, 1993. 328.

⁴⁶⁹ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1652-1659* (ÖNB 11962) 229.v.

⁴⁷⁰ FECHTNEROVÁ, 1993. 154; 175.

⁴⁷¹ *Elogia defunctorum 272.r. Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1652-1659.* 707.r.

⁴⁷² FECHTNEROVÁ, 1993. 329.

⁴⁷³ Dobrovský, Josef: n. 1753. aug. 17. Raab/Ungarus, i. 1772. okt. 9. FISCHER. 1985. 25.

⁴⁷⁴ Heisler Franciscus: n. 1697. Posoniensis/ Ungarus i. 1711. okt. 14. p4v. 1731. febr. 2. Phil. Theol. Dr. + 1749. dec. 12. Vet. Praga Cb. 1750. FISCHER. 55.

⁴⁷⁵ Halgatsch (Halgas) Matthias: n. cca. 1607. Kosolnensis/ Ungarus, i. cca. 1627. csf. 1642. jun. 9. + 1658. szept. 7. Neo-Praga FISCHER. 50 Fischernél hibásan szerepel halálának dátuma.

⁴⁷⁶ SUA JS 51 IIIo 461. Cat. Olomouc. 1639, in residentia superioior concionator

feladatokat.⁴⁷⁷ Misszionáriusként főleg magyarországi nemesi családok (Dóczy, Pázmány, Forgách, Serényi) birtokain tevékenykedet, hiszen ekkoriban Uherské Hradiště környékén többségében magyarországi nemesi családok telepedtek le. Ezek a családok falvakat is alapítottak, amiket magyarországi telepésekkel népesítettek be, így nem meglepő, hogy a tartományfőnök fontosnak tartotta, hogy legalább egy magyarországi misszionáriust is kinevezzen ezekre a területekre. 1653 után Březnicébe került, ahol gyóntató volt, a kollégium gondnoka és a rektor egyik tanácsadója.⁴⁷⁸ 1656-ban Hradec Královében töltötte be ugyanezeket a tisztségeket.⁴⁷⁹ 1657-ben Kutna Horában lekipásztorkodás mellett a betegszobában dolgozott.⁴⁸⁰ A következő évben Prágába került, ahol ugyanezek voltak a feladatai.⁴⁸¹ 1659-ben Prágában az újjvárosi kollégiumban halt meg.⁴⁸²

Johannes Institoris⁴⁸³ Brnóban lépett a jezsuita rend kötelékébe 1634-ben. A tanulás mellett alsóbb osztályok diákjaira felügyelt. 1636-ban Opavába került, ahol a gimnáziumban tanított,⁴⁸⁴ majd Jindřichův Hradecbe helyezték, ahol ugyancsak tanárként tevékenykedett.⁴⁸⁵ Később filozófiát tanult majd 1643-1647 között Prágában teológiát végzett.⁴⁸⁶ 1648-ban Brnóban töltötte harmadik próbaévét.⁴⁸⁷ Utána négy évig misszionárius volt a de Souches család birtokain és Svata Horán Znojmo közelében.⁴⁸⁸ 1653-ban Jindřichův Hradecbe került, mint cseh nyelvű hitoktató, gyóntató és a betegszoba felügyelője, illetve ezek mellett a rektor tanácsadója volt, de még ebben az évben rektorra választották. 1656-ig töltötte be ezt a tisztséget.⁴⁸⁹ 1657-ben Prágába helyezték, ahol a Szent Vencel szeminárium vezetője lett. A következő évben a konviktus vezetése volt a feladata, a kollégiumban pedig konzultor volt.⁴⁹⁰ 1659-1664-ig a Klatovy kollégium rektora volt.⁴⁹¹ Utána Těšínben és Olomucban élt,

⁴⁷⁷ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1637-1651.* 275.r.; 307.v., 344.v.; 430.r. *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1652-1659* 128.r.; 174.v.,

⁴⁷⁸ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1652-1659.* 220.v.

⁴⁷⁹ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1652-1659.* 426.v.

⁴⁸⁰ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1652-1659.* 539.v.

⁴⁸¹ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1652-1659.* 304.r.

⁴⁸² *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1652-1659.* 707.r.

⁴⁸³ Institoris_Johannes: n. cca. 1615. Sassimensis/ Ungarus, i.: cca. 1634. p4v. 1652. szept. 8. FISCHER, 1985. 64.

⁴⁸⁴ *Elogium R.P. Johannis Institoris...* (MZA G12 II. 142.) 784.

⁴⁸⁵ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1637-1651.* 271.v.

⁴⁸⁶ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1637-1651* 298.v.

⁴⁸⁷ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1637-1651* 435.v.

⁴⁸⁸ *Elogium R.P. Johannis Institoris...* 475. *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1652-1659.* 134.r.

⁴⁸⁹ FECHTNEROVÁ, 1993. 117. *Litterae Annuae provinciae Bohemiae* (ÖNB 11962) 178.r.; 226.r.; 426.v.

⁴⁹⁰ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1652-1659.* 426.v.; 307.r.

⁴⁹¹ FECHTNEROVÁ, 1993. 270.

lelkipásztori feladatokat látott el, és a kollégium konzultora volt. 1673-ban a jičini gimnázium vezetője lett, de még ebben az évben meghalt.⁴⁹²

Institoris 1634-ben kérte felvételét a brnoi noviciátusba. Ezután harminc évig nem volt újabb magyarországi jelentkező a cseh rendtartományba. 1665-től élt a cseh provinciában Peichtmann Márton,⁴⁹³ testvére Kristóf 1666-tól.⁴⁹⁴ Márton egész életében kétkezi munkát végzett, viszonylag fiatalon halt meg 1679-ben Brnoban.⁴⁹⁵ Kristóf szintén egyszerűbb feladatokat végzett, portás, gondnok, beszerző volt. Halála időpontját Fischer hibásan adja meg, 1696-ban halt meg Jihlavában.⁴⁹⁶

1667-ben kérte felvételét a noviciátusba Wilkowitz Márton.⁴⁹⁷ Korábban az olomouci egyetem bölcsészkarán szerzett magisteri címet.⁴⁹⁸ Teológiai tanulmányai után lelkipásztori feladatokat látott el, Uherské Hradištěben halt meg 1686-ban.⁴⁹⁹ Utána évekig nem volt újabb magyarországi jelentkező. 1670-ben jelentkezett Maksberger Márton,⁵⁰⁰ aki nem viselt magas tisztségeket, a kertet gondozta, szabó és sekrestyés volt.⁵⁰¹ Két évvel később Fercheliuss Mátyás kérte felvételét a brnoi noviciátusba.⁵⁰² Különböző kollégiumban látta el a gazdasági ügyintéző, beszerző és a gondnok feladatait.⁵⁰³

1684-ben a török háborúk miatt sok jezsuita ment külföldre tanulni. Ebben az évben összesen 16 jezsuita jött át cseh és morva egyetemekre az ausztriai tartományból. Ebből hét slavus és egy hungarus (Dévai János). Rusecky István másodéves teológushallgató volt, mikor Olomoucba érkezett, 1687-ben szentelték pappá Olomoucban.⁵⁰⁴ Szintén Olomoucba került Farkas János, aki itt kezdte teológiai tanulmányait, 1687-ben azonban Grázba távozott, ott

⁴⁹² FECHTNEROVÁ, 1993. 156. *Elogium R.P. Johannis Institoris*....784-794.

⁴⁹³ Peichtman Martinus: n. 1639. St. Margaritensis/Ungarus i.: 1665. május 12. + 1679. Brunae. FISCHER, 1993. 115.

⁴⁹⁴ Peichtman Cristophorus: n. 1627. jul. 17. Wulkensis/Ungarius, i. 1666. febr. 23. ctf. 1671. aug. 15. +1695. febr. 1. Iglaviae FISCHER, 1993. 115.

⁴⁹⁵ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1679.* (ÖNB 12286) 136.r.

⁴⁹⁶ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1694-1696.* (ÖNB 11967) 297.r.

⁴⁹⁷ Wilkowitz Martinus: n. 1646. nov. 10. Witencziensis/Ungarus, i.: 1667. nov. 11. Phil.Mag. p4v. 1682. dec. 8. + 1686. dec. 14. Hradiště, FISCHER, 1993. 179.

⁴⁹⁸ VARGA, 2004. 204.

⁴⁹⁹ *Historia Domus Hradistensis* MZA G12 II. 201. 173.

⁵⁰⁰ Maksberger (Mansberger) Martinus: n. 1649. febr. 16. Groscherfliensis/Hungarus, i. 1670. okt. 24. ctf. 1681. febr. 2. + 1730 febr. 2. Glacii FISCHER, 1993. 96.

⁵⁰¹ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1690-1693.* (ÖNB 11966) 6.r., 170.r.; 322.v., 489.v.; *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1694-1696.* 4.r.; 149.v., 440.r.

⁵⁰² Fercheliuss (Förcheliuss) Matthias: n. cca 1642. Novariensis/Ungarus i. 1672. aug. 9. ctf. 1682. dec. 8. + 1707. jun. 17. Schwiednici FISCHER, 1993. 35.

⁵⁰³ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1690-1693.* 3.v.; 168.v.; 331.r.; 504.v. (11967) 13.v.; 156.r.; 305.r.; 448.v.

⁵⁰⁴ *Catalogi personarum* V. 188.

szentelték pappá.⁵⁰⁵A többiek Prágába mentek. Marsovsky Gáspár, Hluchovich György, Cassis János és Ladislavsky János ott kezdte teológiai tanulmányait, Dévai János és Holovich Mihály a gimnáziumba iratkozott be.⁵⁰⁶A következő évben mindenki ott folytatta tanulmányait, ahol elkezdte.⁵⁰⁷Buda felszabadulása után visszatértek az ausztriai rendtartományba.

A 17. században még egy magyarországi jezsuita kérte a cseh tartományba való felvételét, Gadischer János.⁵⁰⁸Valószínűleg ő sem törzsgyökeres magyarországi család tagja, ugyanis csak németül tudott. Egyszerűbb munkákat végzett, általában a konyhán dolgozott.⁵⁰⁹

A 18. században sem élt jelentős számú magyarországi jezsuita a cseh tartományba. 1709-ben ketten is érkeztek, Floder Ferenc⁵¹⁰és Röhr János.⁵¹¹ Mindketten Brnoban töltötték noviciusi idejüket. Floder Ferenc pár évig tanított, de élete legnagyobb részét Vsetini valach misszióban töltötte a Pázmány, Illésházy, Dóczy és Forgách család birtokain. 1727-ben negyedik fogadalma letétele után került Vsetinbe, ahol haláláig misszionáriusként tevékenykedett.⁵¹²Röhr János a noviciátus után az olomouci egyetem bölcsészkarán tanult tovább, majd tanulmányai elvégzése után a zaháňi, olomouci és a brnoi gimnáziumokban tanított. 1719-1722 között Prágában tanult teológiát. 1723-ban Jičínben töltötte harmadik próbaévét, majd ezt követően Peruba küldték, ahol először matematikát tanított, majd a mochos törzsnél végzett missziós munkát. 1746-ban ő tervezte meg a limai katedrális újjáépítését. 1762-ben halt meg Limában.⁵¹³

1711-ben újabb két magyarországi jezsuita jelentkezett a noviciátusba, Heisler Ferenc⁵¹⁴és Wurm György.⁵¹⁵ Heisler Ferenc Pozsonyban született, de cseh szülőktől, édesapja katonai szolgálatot teljesített Magyarországon, és családja is követte, és bár Heisler

⁵⁰⁵ *Catalogi personarum* V. 146.

⁵⁰⁶ *Catalogi personarum* V. 40.

⁵⁰⁷ *Catalogi personarum* V. 86.

⁵⁰⁸ Gagitscher Johannes: 1676. dec. 25. Petschinger Ungarus i. 1698. márc. 31. ctf. 1709. febr. 2. + Glogoviae 1720. jun. 24. Fischer. 40.

⁵⁰⁹ *Catalogus Iglaviensis SUA* (Státní Ústřední Archiv, Praha) JS (fond jesuitica) III.o 455 184.

⁵¹⁰ Floder Franciscus Ignatius: n. 1693. márc. 2. Bajensis/ Transilvanus i. 1709. okt. 9. +1756. nov. 4. Holesovici Cb. 1757. FISCHER, 1993. 35. Fischer hibásan írja születési helyét: elogiuma szerint Gaján született.

⁵¹¹ Röhr_Johannes: n. 1691. dec. 26. Repac, Ungarus, i.. 9. Oct. 1709. 1723 Peru, +1762 Lima FISCHER, 1993. 134.

⁵¹² *Elogia nostrorum in provincia Bohemiae defunctorum* MZA G12 II. 141. 481. r-v.

⁵¹³ HOFFMANN, Hermann: *Schlesische mährische und böhmische Jesuiten in der Heidenmission*. Breslau, 1939. 48.

⁵¹⁴ Heisler Franciscus: n. 1697. Posoniensis/ Ungarus i. 1711. okt. 14. p4v. 1731. febr. 2. Phil. Theol. Dr. + 1749. dec. 12. Vet. Praga Cb. 1750. FISCHER, 1993. 55.

⁵¹⁵ Heisler Franciscus: n. 1697. Posoniensis/ Ungarus i. 1711. okt. 14. p4v. 1731. febr. 2. Phil. Theol. Dr. + 1749. dec. 12. Vet. Praga Cb. 1750. FISCHER, 1993. 55.

Ferencet hungarusként jegyezték be, nem magyarországi családból származott.⁵¹⁶ Wurm György erdélyi jezsuita családjáról semmi közelebbit nem tudunk, az mindenesetre biztos, hogy magyarul nem tudott. A kollégiumokban beszerzői, gondnoki feladatokat látott el.⁵¹⁷

1725-ben lépett a rend kötelékébe Thalmar József,⁵¹⁸ aki szintén egyszerűbb feladatokat vállalt. A portán és a sekrestyében dolgozott.⁵¹⁹ Három évvel később a nagyszebeni Ádám Ignác nyert felvételt a brnoi noviciátusba. Filozófiai és teológiai tanulmányokat végzett, majd jezsuita gimnáziumok grammatikai osztályiban tanított. 10 évig tábori misszionárius és olasz, francia valamint német nyelvű gyóntató volt a Luzzani ezrednél. Életének utolsó két évében a de Clary családnál volt lelkipásztor. Szülőhelyén Nagyszebenben halt meg.⁵²⁰

Seichter János⁵²¹ 1732-ben lett a jezsuita rend tagja. Filozófiát és teológiát tanult, három évig grammatikát tanított, majd tanítás helyett az olomouci és a prágai kollégiumok gazdasági ügyeit intézte, és a többi gazdasági ügyintéző munkáját ellenőrizte.⁵²² 1735-ban kezdte meg novíciusi éveit Brnoban Lagler János.⁵²³ Teológiai és filozófiai kurzust is végzett, filozófiából szerzett doktori fokozatot. Utána egy ideig különféle jezsuita iskolákban tanított, de élete legnagyobb részét kórházi misszionárius és gyóntatóként töltötte.⁵²⁴

Utána még öt hungarusként jegyzett jezsuita kérte felvételét a cseh rendtartományba, Thiel József,⁵²⁵ aki a beszerzési munkákat végzett, Scheeder Domonkos⁵²⁶ és Scheeder János,⁵²⁷ akik a bölcsészeti és teológiai kurzus elvégzése után gimnáziumokban tanítottak, Muschka Károly,⁵²⁸ a görög nyelv tanára, és Josef Dobrovský a híres filológus, aki bár Gyarmaton született, szülei csehek voltak, édesapja katonaként került Magyarországra, ahová

⁵¹⁶ *Elogia nostrorum MZA G12 II. 142. 637.r.*

⁵¹⁷ *Catalogus personarum et officiorum provinciae Bohemiae SÚA SJ 51. IIIo-439*

⁵¹⁸ Thalmar Josef: n. 1698. márc. 19. Comoriensis/Ungarus, i.: 1725. nov. 21. ctf. 1736. febr. 2. 1770. szept. 28. Hradiště, FISCHER, 1993. 165.

⁵¹⁹ *Catalogus personarum ... Bohemiae SÚA SJ 51. IIIo-439*

⁵²⁰ *Elogia nostrorum MZA G12 II. 141. 7. r.-v.*

⁵²¹ Saychter (Seichter) Johannes: n. 1716. nov. 12. Saschienensis ungarus, i.: 1732. okt. 21. p4v: 1750. febr. 2. 1759. máj. 6. Znojmo, FISCHER, 1993. 138.

⁵²² *Elogia nostrorum MZA G12 II. 143. 357.r.*

⁵²³ Lagler Joannes: n. 1718. dec.8. Oraviczensis /Hungarus, i. 1735. okt. 9. Brno, Phil. Dr. p4v. 1753. febr. 2. + 1772. jul. 10. Roketnici Cb. 1773. FISCHER, 1993. 85.

⁵²⁴ *Elogia nostrorum MZA G12 II. 142. 1051.r-v.*

⁵²⁵ Thiel Josefus: n. 1716. márc. 10. Sobothlenobis/Ungarus, i.: 1739. szept. 26. ctf. 1750. febr. 2. + nach 1772. FISCHER, 1993. 165.

⁵²⁶ Scheeder, Dominicus: n.: 1742. febr. 9. Schemnicensis, ungarus, i.: 1758. febr. 4. + nah 1772. FISCHER, 1993. 139. 141.

⁵²⁷ Scheeder Johannes: n. 1744. márc. 26. Schemnitzeusis, Ungarus, i.: 1761. okt. 9. + nach 1772. FISCHER, 1993. 139.

⁵²⁸ Muschka Carolus: n. 1743. okt. 3. Czakoviensis/Ungarus, i.: 1760. okt. 27. sa., + 1772. Cb. 1773. FISCHER, 1993. 105.

családja is követte.⁵²⁹ Ők mind a cseh tartományban éltek 1773-ban a jezsuita rend feloszlásakor.

Összességében elmondható, hogy 1623 előtti állapothoz képest igen csekély a cseh tartományban élő magyarországi jezsuiták száma. Még Rumer Gergely tartományfőnöksége idején is csak néhányan élnek a cseh tartományokban, és Tamásfy Mihály kivételével kizárólag olyanok, akik már korábban is hosszabb időt töltöttek a cseh tartományban. Később akadtak olyan magyarországi jezsuiták, akik a cseh tartományba kérték felvételüket. A forrásokból nem derül ki, hogy döntésüket mi motiválta, de valószínű, hogy valamilyen szállal kötődtek Csehországhoz. (Pl. Wilkovitz Márton Olomoucban járt egyetemre.) A rendelkezésünkre álló katalógusok hiányosak, így csak néhány jezsuitával kapcsolatban van adatunk arra nézve, hogy milyen nyelven beszélt, de közülük egyikük esetében sem volt feltüntetve, hogy tudott volna magyarul. A 17. század első felében a cseh tartományban élő magyarországi jezsuiták esetében kimutatható, hogy magyarországi családokból valók (Petheő Ferenc, Tamásfy Mihály...), később azonban csak a „hungarus” bejegyzés utal magyarországi születésükre, és bizonytalan, hogy a születésükön kívül kötötte-e más őket Magyarországhoz.

1623 előtt Csehország a magyarországi jezsuiták egyik legkedveltebb képzési helye volt. A tartomány szétválása után viszont az ausztriai tartományon belül oldották meg a fiatalok képzését. A 17. század második felére Magyarországon is volt egyetem, próbaház, és a jezsuita iskolahálózat dinamikusan fejlődött, a tudós papképzés otthon is lehetőségessé vált. Magyarország területe az ausztriai jezsuita provinciához tartozott, így a magyarországi jezsuiták gond nélkül tanulhattak színvonalas ausztriai egyetemeken (Bécs, Graz, Passau). Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy a Csehországban élő magyarországi jezsuiták száma a tartomány különválásával minimálisra csökkent.

4.1. Cseh egyetemek jelentősége magyar szempontból a cseh rendtartomány önállósulása után

A magyarországi jezsuiták ugyan eltűntek az egyetemekről, de világi vagy más szerzetesrendhez tartozó magyarországi diákok 1623 után is látogatták a cseh felsőoktatási intézményeket.

⁵²⁹ Dobrovsky, Josef: n. 1753. aug. 17. Raab/Ungarus, i. 1772. okt. 9. FISCHER, 1993. 25. v.ö. HANKÓ B. Ludmilla-HEÉ Veronika: A cseh irodalom története a kezdetektől napjainkig. Budapest, 2003. 159.

A prágai egyetem továbbra sem lett népszerű a magyarországi diákok körében. Mészáros Andor kutatásai során 69 magyarországi diákot talált a prágai egyetemen. Általában évente egy, ritkábban kettő vagy három magyarországi diákja volt az egyetemnek. Ezeknek azonban jelentős százaléka szerzett tudományos fokozatot.⁵³⁰

Az olomouci egyetem látogatottságát azonban az 1618-as felkelés, a jezsuiták elűzése és az önálló cseh jezsuita rendtartomány létrejötte is csak ideiglenesen befolyásolta. 1628-ban újra találunk magyarországi diákokat, és ettől kezdve a svéd megszállásig minden évben volt magyarországi beiratkozója az egyetemnek, bár ritka volt az olyan év, mikor annyi magyarországi diák jelentkezett az olomouci akadémiára, mint a felkelés előtt. Ebben jelentős szerepe lehetett a nagyszombati egyetem létrejöttének, ami egy időre visszavetette az olomouci egyetem magyarországi látogatottságát.

A svéd megszállás miatt újra kimaradt pár év az egyetem történetéből, 1651-ben újra sok diákja volt az egyetemnek, köztük számos külföldi, többek közt három horvát pálos szerzetes. Az egyetem történetének ebben a szakaszában már veszített korábbi népszerűségéből. Külföldi diákok között leginkább a közeli osztrák provinciából származókat találunk, távolabbi vidékekről alig jöttek hallgatók. A magyarországi diákok száma csak ritkán érte el a 6-7 főt, pedig ez a szám a korábbi időkben átlagosnak, sőt a 16. század végén 17. század elején alacsonynak számított. Előfordult olyan év, mikor egyáltalán nem iratkozott be magyarországi diák az egyetemre. A 18. században az egyetem veszített jelentőségéből, mivel a kor szellemének megfelelően nagyobb igény volt a diplomata vagy katonai karrierre felkészítő iskolákra, mint a régi típusú filozófián, teológián, antik irodalmi ismereteken alapuló tudósképzésre. A kor igényeit szolgáló nemesi akadémiák komoly konkurenciát jelentettek az egyetem számára. A diákok számának csökkenését okozhatta az a császári rendelet is, melyet 1712-ben adott ki III. Károly, és amelyben megtiltotta, hogy nem nemesi származású diákokat felvegyenek a konviktusba.⁵³¹ További nehézségeket okozott, hogy 1721-től csak az mehetett Magyarországról külföldre tanulni, aki kötelezte magát írásban, hogy egyházi pályára fog lépni. Az erdélyiek külföldi tanulmányútjait más intézkedésekkel is korlátozták. Bár ezeknek az intézkedéseknek az volt a célja, hogy a protestánsok egyetemre járását korlátozzák, a katolikus fiatalok is nehezebben juthattak külföldre, mint eddig.⁵³² A

⁵³⁰ MÉSZÁROS Andor: A cseh és morvaországi jezsuita akadémiák és kollégiumok szerepe a magyarországi egyetemrejárásban In. *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig.* (szerk.. SZILÁGYI Csaba) Piliscsaba, 2006. 506-507.

⁵³¹ MZA, E28 (fond olomoučtí jezuitů) D2/12

⁵³² SZABÓ Miklós-SZÖGI László: *Erdélyi peregrinusok.* Marosvásárhely, 1998, 9-10.

jezsuiták anyagi helyzete is sokat romlott ebben az időben, ami szintén megnehezítette az iskolák korábbi nagy diáklétszámmal való fenntartását.

A beiratkozottakhoz képest csak kevés diák szerzett itt tudományos fokozatot. A diákok gyakran változtatták meg iskolájukat, így többen más egyetemen szereztek fokozatot, mint ahol tanulmányaikat kezdték. Az Olomouciban őrzött Matriculákban megtaláljuk a fokozatot szerzett hallgatók listáját is. Általában el lehet mondani, hogy kevés köztük a külföldi, A fokozatot szerzett külföldiek közt a magyarországiak számaránya viszonylag magas,⁵³³ de a beiratkozottak számát figyelembe véve számuk igen kevés.

A jezsuita egyetemet szívesen látogatták más rendek tagjai is, elsősorban pálosok. A jezsuita rend feloszlásáig összesen 39 magyarországi pálos diák tanult Olmoucban. Számuk a 17. század második felében és a 18. század elején volt a legmagasabb.⁵³⁴

Végül külön kell szólnunk az erdélyi diákokról. Az első erdélyi diák 1583-ban iratkozott be az olomouci egyetemre.⁵³⁵ A kezdeti időkben szinte minden évben volt erdélyi diákja az egyetemnek. Az erdélyi diákok körében Olomouc nem volt túl népszerű, számuk mindig alacsonyabb volt, mint a magyarországiaké. Ennek oka egyrészt a távolság, másrészt az, hogy az erdélyi diákok nehezebben találtak támogatót, aki fizette volna jezsuita egyetemen folytatott tanulmányaikat. Az itt tanuló erdélyiek közt leginkább nemeseket találunk, akik vállalni tudták képzésük költségeit. 1608-tól 1614-ig egyáltalán nem volt erdélyi diákja az egyetemnek. Utána is kevesebben jelentkeztek, mint korábban. A 18. században számuk valamennyit növekedett, de még mindig nem volt magas.

A jezsuita rend feloszlása és az egyetem állami kézbe kerülése nem akasztotta meg a magyarországi diákok Olomoucba vándorlását. A feloszlás után is sok magyarországi diák iratkozott be az egyetemre, amely a korábbtól egyre inkább eltérő szellemű képzést nyújtott diákjainak.

4.2. Pázmány Péter és az olomouci jezsuita akadémia

⁵³³ Egy példa: 1636-ban a Matricula szerint 33 diákból lett magister, ebből három magyarországi származású volt. Ez az arány jóval magasabb, mint a beiratkozók közt a magyarországiak aránya. (v.ö. *Matriculae Academiae Olomucensis: Nomina eorum, qui in hoc Olomoucensi societatis iesu Collegio ad magisteriis oradum promoti sunt*. 1636-os év ZAO-Olomouc, (Zemský Archiv Opava-pobočka Olomouc) fond Olomoucká Universita 4.)

⁵³⁴ SZÖGI, 1991. 193.

⁵³⁵ Korábban is találunk százként (saxo) bejegyzett diákokat, de nem tudjuk, hogy erdélyi szászokról van-e szó. 1583-ben találjuk az első „transylvanus” bejegyzést Marcus Demetriensis neve mellett. VARGA, 2004. 186.

Az Olomouci egyetem jelentőségét a magyarországi papképzés szempontjából Pázmány Péter is felismerte. Igen nagyra becsülte az egyetemet, amit bizonyít, hogy évről évre küldött Olomoucha magyarországi diákokat. Jó barátságban volt František Ditrichštejn püspökkel, és birtokai is Olomouc közelében voltak. 1637-1638 között unokaöccse, Pázmány Miklós is ezen az egyetemen tanult Püsky János, a későbbi kalocsai érsek felügyelete alatt.⁵³⁶

A bíboros 1628-ban megírta első ismert végrendeletét, melyben morvaországi birtokait, az előző évben vásárolt Litenčicét és tartozékait unokaöccsére, Pázmány Miklósrá hagyta, azzal a kikötéssel, hogy nem idegenítheti el azokat, és ha utód nélkül halna meg, vagy elhagyná a katolikus hitet, a birtokok jövedelméből magyar papnevelő intézményt hozzanak létre.⁵³⁷ 1637-ben újabb végrendeletet készített, melyben a később megvásárolt Vsetín birtokot is unokaöccsére hagyta. 1637. február 17-én kelt levelében úgy intézkedett, hogy Pázmány Miklós a birtokokat nem adhatja el, csak élvezheti javait. Halála után, ha nincs fiú örököse, közeli rokonai (Naményi János és Solymosi Péter) kapják, ha ők is örökös nélkül halnának meg, vagy elhagynák a katolikus hitet, a birtokok szálljanak az esztergomi érsekre és a káptalanra. Ebből a vagyonból hozzanak létre Olomouchban magyarországi diákok számára papnevelő intézetet a jezsuita rend irányítása alatt, a bécsi Pázmáneum mintájára.⁵³⁸

Pázmány Miklós nagybátyja halálakor (1637) Olomouchban tartózkodott. Ekkor megörökölte Pázmány Péter minden morvaországi birtokát: Litenčice mellett az 1627-ben megvásárolt Chvalnovot és Chvalkovicét, és 1634-ben szerzett Vsetínt is, de csak Vsetínt és Litenčicet vette át, a többit 1642-ben átengedte mostohaapjának, Ürményi Jánosnak.⁵³⁹ Később tovább gyarapította morvaországi javait, megvette Veseli nad Moravou uradalmat, Lišent és Sokolnicet, Litenčicet és Vsetínt azonban Pázmány Péter végakaratóval szembehelyezkedve 1652-ben eladta.⁵⁴⁰ Valószínűleg a lakosság állandó lázongása és időközben felmerülő anyagi problémái miatt hozta ezt a döntést. Pázmány Péter birtokai tehát, melyeket az olomouci magyar szeminárium felállítására szánt, nem kerültek soha az érsekség vagy a káptalan tulajdonába, így az olomouci magyar szeminárium terve nem valósult meg. Szelepcsényi György 1666-ban sikertelen kísérletet tett Vsetín visszaszerzésére, és ebben Pázmány Miklós is megpróbált segítségére lenni.⁵⁴¹ 1666. november 19-én Pázmány Miklós

⁵³⁶ JENEI, Ferenc, „Pázmány Miklós veszprémi főkapitány” *Veszprémi Múzeumok Közleményei* 1963. 161.

⁵³⁷ HANUY Ferenc, *Pázmány Péter összegyűjtött levelei, I.* Budapest, 1910. 687-691.

⁵³⁸ JANKOVICS József, „Pázmány Péter ismeretlen végrendelete 1637-ből” *Lymbus, Magyarságtudományi Forrásközlemények* 2004. 66-67.

⁵³⁹ POKLUDA, 1975. 268.

⁵⁴⁰ POKLUDA, 1975. 268.

⁵⁴¹ FRAKNÓI Vilmos, *Pázmány Péter és kora III.* Pest, 1872. 276-277.

az elidegenített birtokok helyett felajánlotta Veseli nad Moravou birtokot, illetve hogy ha ennek értéke kevesebb lenne, mint az eladott birtokoké, akkor többi birtokából egészítsék ki.⁵⁴² Ugyanebben az évben nagy veszteséggel visszavásárolta Litenčicet.⁵⁴³ Végrendeletében 500 aranyt hagyott az olomouci kollégiumra,⁵⁴⁴ de mindez kevésnek bizonyult a Pázmány Péter által tervezett olomouci magyar szeminárium létrehozásához. Pázmány Miklós halála után birtokai mostohatestvérére, Ürményi János Mihályra szálltak.⁵⁴⁵

⁵⁴² MZA C2, P1, 365-366.

⁵⁴³ FRAKNÓI, 1872. 277.

⁵⁴⁴ MZA, C2 P1; E28 M31

⁵⁴⁵ POKLUDA, 1975. 273.

5. Cseh jezsuiták Magyarországon 1623-1773.

5.1. 1623-1650

1623-ban Magyarországon Nagyszombatban és Pozsonyban volt állandó jezsuita rendház, illetve kisebb misszióközpontok működtek. Bethlen hadjárata komoly károkat okozott, de a háborús veszély elmúltával a jezsuita rend Magyarországon is fejlődésnek indult, pozíciói folyamatosan erősödtek, a rendházak és missziósállomások száma gyorsan nőtt.

A cseh tartomány különválásakor három olyan jezsuita élt Magyarországon, aki a cseh tartományok valamelyikéből származott. Közülük Martin Bouda folytatta Erdélyben missziós munkáját, de a következő évben hazatért. Pavel Kerner morva jezsuita Nagyszombatban maradt, és továbbra is lekipásztori tevékenységet végzett 1625-ig. 1630-ban visszatért Nagyszombatba, hitszónok és gyóntató volt. 1631-1633 között a pozsonyi kollégium könyvtárosi tisztségét töltötte be, emellett lekipásztorkodott.⁵⁴⁶ Harmadik társuk Jiří Krauss sziléziai atya a cseh provinciát választotta.⁵⁴⁷

Az első cseh származású jezsuita, aki a cseh rendtartomány függetlenedése után érkezett először Magyarországra, Štěpán Fodor volt. 1627-1630 között egyedül élt Komáromban, a város templomában plébánosi tisztséget töltött be, mellette a környék lakosai körében végzett missziós munkát. Utána nem maradt Magyarországon, visszatért a cseh provinciába, és a sziléziai Nissben halt meg 1633-ban.⁵⁴⁸

1635-ig alig találunk egy-egy bohemus, moravus vagy silesius-ként bejegyzett jezsuitát magyarországi rendházakban. Fodor távozása után egy jezsuitát ismerünk, aki a cseh rendtartomány területéről jött Magyarországra, Valentinus Detkit, aki 1634-ben költözött be a pozsonyi rendházba. Egyszerűbb feladatokat végzett, a konyhán dolgozott, és a beszerzéseket bonyolította. 1639-ig maradt Pozsonyban, majd Nagyszombatba ment, de egy év után visszatért, és haláláig Pozsonyban lakott.⁵⁴⁹

1636-tól azonban lassan emelkedni kezd az itt élő cseh, morva vagy sziléziai jezsuiták száma. 1636-ban két cseh és egy sziléziai jezsuitát találunk Magyarországon, a már említett

⁵⁴⁶ *Catalogi personarum II.* 639.

⁵⁴⁷ *Catalogi personarum II.* 650.

⁵⁴⁸ *Catalogi personarum II.* 591. TANNER, Matěj: *Societas Iesu usque ad sudorem et mortem pro salute proximi laborans*. Pragae, 1690-1693. 139.

⁵⁴⁹ *Catalogi personarum II.* 572

Valentinus Detkit, Václav Sboskýt, a pozsony gimnázium grammatikatanárát,⁵⁵⁰ és a nagyszombati egyetem első cseh jezsuita diákját, Leopold Gagelmayert.⁵⁵¹

1637-ben a győri kollégiumban is lakott két cseh rendtag, Kašpar Oderwolff⁵⁵² Sziléziából, és Václav Sboský. Győrben 1627-ben létesült jezsuita iskola, ami Draskovich György püspök támogatásának köszönhetően 1637-ben jelentős birtokokkal gyarapodott. Ez lehetővé tette a gimnázium bővítését. Oderwolff és Sboský a humán osztályokban tanítottak. Ugyanebben az évben a nagyszombati egyetemre is újabb cseh jezsuita érkezett tanulni, Jiří Harmann.⁵⁵³

A következő években 2-5 fő között mozgott a Magyarországon élő cseh jezsuiták száma. A nagyszombati egyetemnek minden évben volt cseh tartományokból való jezsuita hallgatója. Így például 1638-1640 között a teológiai karon tanult Kašpar Oderwolff.⁵⁵⁴ 1639-ben a bölcsészkar hallgatója volt Ladislav Velčnovský morva jezsuita, de a következő évben már Bécsben folytatta tanulmányait. Teológiai tanulmányait megintcsak Nagyszombatban végezte 1643-1644-ben.⁵⁵⁵ Szintén a bölcsészkaron tanult Alex Fronde 1641-1643 között.⁵⁵⁶

A jezsuita iskolák tanárai közt ekkor még kevés cseh, morva vagy sziléziai jezsuitát találunk, 1638-ben Václav Sboský grammatikát tanított Győrben, Ladislav Velčnovský Pozsonyban. Kašpar Oderwolff tanulmányai mellett Nagyszombatban a humán osztályokban tanított, testvére Jindřich Oderwolff 1640-ben ugyanott oktatott retorikát.⁵⁵⁷ A missziós és lekipásztori munkába 1638-1642 között csak egy sziléziai jezsuita kapcsolódott be, Jiří Šimonský, Pozsonyban.⁵⁵⁸

1643-ban hirtelen megnőtt a Magyarországon élő cseh jezsuiták száma. Ebben nagy szerepe volt a svédek előrenyomulásának. 1643-ban a svédek elfoglalták Olomoucot, ekkor a végzősök Johannes Weyer vezetésével Nagyszombatba jöttek, hogy itt fejezzék be tanulmányaikat.⁵⁵⁹ Ekkor az egyetem világi diákjai között is jóval több cseh, morva és sziléziai diákot találunk, mint általában. A korábban jellemző 2-5 fő helyett ebben az évben kilenc olyan jezsuita élt Magyarországon, aki a cseh provinciából származott. Ebből négyen a nagyszombati egyetemen tanultak, ketten (Jiří Bouda és Ladislav Velčnovský) teológiát,

⁵⁵⁰ *Catalogi personarum II.* 736.

⁵⁵¹ *Catalogi personarum II.* 596.

⁵⁵² *Catalogi personarum II.* 693.

⁵⁵³ *Catalogi personarum II.* 612.

⁵⁵⁴ *Catalogi personarum II.* 693.

⁵⁵⁵ *Catalogi personarum II.* 787.

⁵⁵⁶ *Catalogi personarum II.* 594.

⁵⁵⁷ *Catalogi personarum II.* 693.

⁵⁵⁸ *Catalogi personarum II.* 741.

⁵⁵⁹ KAZY, Franciscus: *Ortus et progressus almae archiepiscopalis Societatis Iesu Universitatis Tyrnaviensis, a primi illius initiis ad annum usque 1660*, Tyrnaviae, 1725. 147-148.

ketten (Alex Fronde és Leopold Jacob Hopper) filozófiát.⁵⁶⁰ 1645-ben Rákóczi György hadai eljutottak Nagyszombatig, ezért a jezsuiták menekülni kényszerültek, iskoláikat ideiglenesen bezárták. Ebben az évben megint visszaesett a Magyarországon élő cseh jezsuiták száma, és csak 1647-ben kezdett ismét emelkedni. Ebben az évben újra lett cseh jezsuita diákja a nagyszombati egyetemnek, Kryštof Fleischer, aki 1648-ig tanult itt, majd a győri gimnázium tanára lett.⁵⁶¹

Eddig cseh jezsuitákat csak a nagyszombati, pozsonyi és a győri rendházakban találtunk, de ebben az évben Ladislav Velčnovský személyében Pécssett is élt egy morva jezsuita.⁵⁶² Pécssett már 1634-ben letelepedtek a jezsuiták,⁵⁶³ de cseh, morva vagy sziléziai korábban nem volt köztük. Ez a kollégium később sem lett különösebben érdekes számukra, Velčnovský 1648-ban távozott, majd 1651-1652-ben újra Pécssett és környékén végzett missziós munkát. Rajta kívül egy cseh jezsuita élt ebben a rendházban a 17. században, Kašpar Franz 1688-ban.⁵⁶⁴ A pécsi rezidencia gyenge látogatottságának több oka is volt. Egyik, hogy kisebb missziósállomás volt, viszonylag kevesen éltek itt, és a török miatt igen nehéz körülmények közt dolgoztak, másrészt a cseh tartományokból érkező jezsuiták elsősorban azokon a területeken telepedtek meg, ahol jelentős szlovák vagy német etnikum élt, így a lelkipásztorkodásnál nem voltak nyelvi nehézségeik.

1648-ban tanított először cseh jezsuita a nagyszombati egyetemen. Korábban már a gimnáziumi osztályokban tanítottak cseh jezsuiták, de az egyetem bölcsészkarának első cseh jezsuita tanára Václav Sboský lett.⁵⁶⁵ A középfokú iskolákba a korábbiak mellett új cseh tanárok is kerültek, például Kryštof Kotwicz,⁵⁶⁶ Ludvik Döring⁵⁶⁷ és Antonín Haller.⁵⁶⁸

Bár voltak olyanok, akik a tanítás mellett lelkipásztori feladatokat is végeztek, ebben az időszakban (1642-1649) nem találunk olyan cseh jezsuitát, aki csakis papi tevékenységet

⁵⁶⁰ Velčnovský és Fronde már korábban is az egyetemen tanultak, a két új diák közül Jiří Bouda sziléziai jezsuita 1640-ben Bécsbe jött tanulni, majd innen került Nagyszombatba. 1645-ben visszatért a cseh provinciába. (*Catalogi personarum II.* 555) Leopold Hopper 1644-ben tanult Nagyszombatban, majd távozott, de 1649-ben újra visszatért, ahol szintén a bölcsészkaron tanult, de még ebben az évben kilépett a rendből. (LUKÁCS László: *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551-1773)*, I-III, Romae, 1987-1988. 597. (A továbbiakban LUKÁCS: *Catalogus gen.*)

⁵⁶¹ LUKÁCS: *Catalogus gen.* 348.

⁵⁶² *Catalogi personarum II.* 787.

⁵⁶³ GYENIS András: Régi jezsuita rendházak. Vác, 1941. 42.

⁵⁶⁴ LUKÁCS: *Catalogus gen.* 364.

⁵⁶⁵ *Catalogi personarum II.* 736.

⁵⁶⁶ 1644 Nagyszombat, grammatikát tanított, a következő évben meghalt. *Catalogi personarum II.* 648.

⁵⁶⁷ 1648 Pozsonyban, 1649 Nagyszombatban, 1650 Trencsénben tanított grammatikát. LUKÁCS: *Catalogus gen.* 254.

⁵⁶⁸ 1649. Pozsonyban tanított grammatikát, 1650-1651 Nagyszombatban majd 1652-ben Szepeshelyen tanított a humán osztályokban. LUKÁCS: *Catalogus gen.* 500.

végzett volna. Sokkal inkább jellemző volt, hogy tanultak, tanítottak vagy egyszerűbb szolgálatot végeztek (portai, konyhai, kerti munkák).

Összességében elmondható, hogy a 17. század első felében igen kevés cseh jezsuita élt Magyarországon, és ezek is kevés kivétellel három kollégiumban (Nagyszombat, Győr, Pozsony) koncentrálnak, kisebb missziósállomásokon alig voltak. Számuk a nagyszombati egyetem alapítása után sem nőtt meg jelentősen, hiszen a cseh jezsuiták meg tudták oldani a fiatalok képzését saját területükön, azokat pedig, akik az ausztriai tartományba kérték felvételüket, elsősorban a nagy múltú osztrák egyetemek vonzották. Igazi változás a svéd támadás hatására következett be. 1643-ban ugrásszerűen megnőtt a Magyarországon élő cseh jezsuiták száma, és kisebb-nagyobb visszaesések ellenére is elmondható, hogy innentől kezdve egyre több cseh, morva és sziléziai jezsuita költözött Magyarországra.

5.2. 1650-1700

1650-től változás mutatkozik a cseh tartományokból származó jezsuiták rendházakban való eloszlásában. Korábban a nagyszombati, pozsonyi és a győri rendházakban élt a legtöbb cseh jezsuita, a többi helységben elhanyagolható volt a számuk. Az 1650-es évektől viszont egyre több városban jelennek meg cseh területekről származó jezsuita hittérítők, tanárok és egyszerűbb munkákat végző laikus testvérek. Számuk az 1650-es évektől kezdve sokkal magasabb lett, mint korábban, és folyamatosan emelkedett.

A nagyszombati kollégium volt továbbra is a legnépszerűbb. Nagyszombatban volt ekkor az egyik legnagyobb jezsuita kollégium Magyarországon, emellett az egyetem körül komoly jezsuita tudományos és oktatási központ alakult ki. Az egyetem jezsuita diákjai közt 1643-ban volt a legtöbb cseh, morva, illetve sziléziai, számuk a svédok visszavonulása után hirtelen lecsökkent. 1650-1700 között mindössze 10 cseh, morva, vagy sziléziai jezsuita diákot találunk a nagyszombati egyetemen. Ebből öten tanultak a bölcsészeti és a teológiai karon is, négyen csak a teológiai karon, és ketten csak a bölcsészkaron.

Az egyetem tanárai közül is többen érkeztek a cseh tartományokból. Václav Sboský már korábban is tanított filozófiát a nagyszombati egyetemen 1647-1650 között. 1653-ban visszatért, szentírást tanított, és 1655-től 1662-ig a bölcsészkar dékánja volt. 1678-1683 között szintén Nagyszombatban élt, de már nem tanított, csak papi feladatokat látott el.⁵⁶⁹ 1653-ban Daniel Hainau sziléziai jezsuita volt a bölcsészkar dékánja, természetesen tanított is

⁵⁶⁹ *Catalogi personarum II.* 736.

az egyetemen, és mellette lelkipásztori feladatokat látott el.⁵⁷⁰ 1658-ban az egyetemen tanított Alois Medek, morva filozófia professzor.⁵⁷¹ 1663-ban Alois Mattheides morva jezsuita volt a bölcsészkaron az etika tanára. 1671 és 1674 között újra a nagyszombati egyetem tanárai között volt, filozófiát tanított.⁵⁷² Végül meg kell említenünk Christof Wezgert, aki 1685 és 1687 között kánonjogot és kazuisztikát tanított, majd 1686-tól a bölcsészkar dékánja volt. 1694-ben visszatért és 1696-ig a bölcsészkaron tanította korábbi tárgyait.⁵⁷³

A cseh jezsuita tanárok többsége a gimnáziumi osztályokban tanított. Előfordult itt is, hogy a diákok a tanulás mellett az alsóbb osztályok tanulóit oktatták, például Daniel Mitis cseh jezsuita bölcsészeti tanulmányai mellett a grammatikát,⁵⁷⁴ Johannes Radecki hittant,⁵⁷⁵ Václav Adami teológushallgató pedig a humán és retorikai osztályokban tanított.⁵⁷⁶ A többségük azonban kizárólag tanítással foglalkozott. 1650-1700 között összesen 13 cseh területről származó jezsuita tanított a nagyszombati gimnáziumban.

A nagyszombati egyetem a 17. század végétől jezsuita papképző központként is működött, az első cseh novícius, akit név szerint ismerünk, Karel Aichenfels 1693-ból.⁵⁷⁷ A lelkipásztori tevékenységet végzők közt a 17. században alig találunk cseh, morva vagy sziléziai származásúakat, ők is csak valamilyen más tevékenység mellett végeztek lelkipásztori munkát. Václav Kubiei például teológiai tanulmányai mellett hitszónok és misszionárius volt,⁵⁷⁸ Václav Sboský a tanítás mellett gyóntatói szolgálatot végzett.

A 17. században a Nagyszombatban élő cseh, morva vagy sziléziai jezsuiták többsége egyszerűbb munkákat végzett, a sekrestyében, varrodában, konyhán vagy a portán dolgoztak. Meglepően sok cseh származású jezsuitát találunk a rendház patikusai közt.⁵⁷⁹

A győri kollégium soha nem érte el a nagyszombati látogatottságát, de cseh szempontból a legfontosabb kollégiumok közé tartozott. Míg Nagyszombat elsősorban oktatási centrum volt, addig Győr missziós, papképző és lelkeségi központ. Így nem meglepő, hogy míg Nagyszombatban elsősorban cseh jezsuita tanárokat és diákokat találunk, addig Győrben több olyan jezsuita is élt, aki kizárólag lelkipásztori munkát végzett.

⁵⁷⁰ *Catalogi personarum II.* 610. Daniel Hainau a korszak elismert költője, írója volt. Irodalmi művei közül csak kevet ismerünk. Nyomtatásban egy kultúrtörténeti munkája maradt ránk, *Centum Societatis Iesu heroes, seu celeberrimae scriptores* (Graeci, 1640) címmel. (v.ö. SOMMERVOGEL: IV. 27.)

⁵⁷¹ LUKÁCS: *Catalogus gen.* 986.

⁵⁷² LUKÁCS: *Catalogus gen.* 956.

⁵⁷³ LUKÁCS: *Catalogus gen.* 1816.

⁵⁷⁴ LUKÁCS: *Catalogus gen.* 1030-1031.

⁵⁷⁵ LUKÁCS: *Catalogi personarum II.* 1320.

⁵⁷⁶ LUKÁCS: *Catalogus gen.* 7.

⁵⁷⁷ LUKÁCS: *Catalogus gen.* 10.

⁵⁷⁸ LUKÁCS: *Catalogus gen.* 816.

⁵⁷⁹ Pl. Ondřej Heder, Jan Hološinský, Matthias Mayerhoffer, Jan Rauplik, Jan Taborský, Jan Talek, ... (LUKÁCS: *Catalogus gen.* 529; 589; 982; 1341; 1678; 1680)

A noviciátusban a 17. században csak egy olyan jezsuitát találunk, aki valamely cseh tartományból származott, a sziléziai Jan Adolphot, aki 1677-1679-ben töltötte próbaidejét a győri rendházban.⁵⁸⁰ Ismerünk még két morva jezsuitát, aki harmadik próbaévet Győrben töltötte, Georgius Méhest, és Jan Radeczit.⁵⁸¹ A gimnázium tanárai közt összesen 9 cseh, morva, illetve sziléziai jezsuitát találunk, ezeknek többsége a grammatikai osztályokban tanított. Érdemes megemlíteni még Hynek Skála morva jezsuita nevét, aki 1686-1688 között az iskola egyik vezetője, a könyvtáros és a háztörténész volt.⁵⁸² Kizárólag papi feladatokat a cseh tartományokból származó jezsuiták közül összesen heten láttak el, de a tanárok többsége is foglalkozott lelkipásztorkodással.

Pozsonyban 1650 után is sok cseh származású jezsuitát találunk. A többi kollégiumhoz hasonlóan itt is többségben vannak a „Márta szolgálatát végző” laikus testvérek, de találunk köztük lelkipásztorokat, tanárokat is. 1650-1700 között a cseh tartományokból való atyák közül heten végeztek lelkipásztori munkát. Érdemes megemlíteni név szerint, Johannes Mann, cseh jezsuitát, aki 1659-1662 között egyéb papi teendői mellett az esztergomi érsek gyóntatója volt,⁵⁸³ és Ignác Jungot, több német nyelvű lelkigyakorlatos könyv szerzőjét.⁵⁸⁴

A vizsgált időszakban tizenegy cseh, morva vagy sziléziai tanára volt a pozsonyi gimnáziumnak. Kettő kivételével mindannyian a grammatikai osztályokban tanítottak.⁵⁸⁵ A pozsonyi gimnáziumnak két morva rektora volt a 17. században, Jan Radeczki 1690-1692,⁵⁸⁶ és Alois Mattheides 1695-1697.⁵⁸⁷ A 17. században csak egy olyan morva jezsuitát találunk, aki papi és tanári feladatokat is ellátott, de ő sem egyszerre végezte a kétféle feladatot. Daniel Benutius 1677-ben a grammatistákat tanította, 1697-ben pedig kizárólag lelkipásztori munkát végzett.⁵⁸⁸

1649-ben gimnázium nyílt Trencsénben, ami a későbbiekben a cseh jezsuiták egyik legkedveltebb magyarországi kollégiuma lett. Már a gimnázium indulásakor volt cseh rendtag

⁵⁸⁰ LUKÁCS: Catalogus gen. 8. Jan Adolphnak ismerjük néhány irodalmi és történeti munkáit, de ezek nem jelentek meg nyomtatásban. Könyvet írt I. Lipót császárról, a római, görög és török császárokról, és drámákat is írt. (v.ö. SOMMERVOGEL. I. 53-54.)

⁵⁸¹ LUKÁCS: Catalogus gen. 988; 1320.

⁵⁸² LUKÁCS: Catalogus gen. 1557

⁵⁸³ *Catalogi personarum II.* 667.

⁵⁸⁴ Ignác Jung 1661-ben és 1663-ban végzett lelkipásztori munkát Pozsonyban és környékén. Pozsony mellett 1676-1677-ben Győrben is élt, és szintén papi feladatokat látott el. (LUKÁCS: Catalogus gen. 666.; SOMMERVOGEL IV. 874.)

⁵⁸⁵ Joachym Hilari a humán, (LUKÁCS: Catalogus gen. 560.) Kryštof Fleischer a retorikai osztályokban tanított. (LUKÁCS: Catalogus gen. 345.)

⁵⁸⁶ *Catalogi personarum II.* 1320.

⁵⁸⁷ LUKÁCS: Catalogus gen. 956.

⁵⁸⁸ LUKÁCS: Catalogus gen. 84. Daniel Benutiustól egy I. Józsefet dicsőítő írás maradt ránk, ami Bécsben jelent meg, majd 1686-ban Nagyszombatban is kiadták. (SOMMERVOGEL I. 1312)

a kollégiumban, Thomas Vulpianus,⁵⁸⁹ és látogatottsága tovább növekedett, mikor 1655-ben a kollégiumban novíciátus létesült.⁵⁹⁰ A 17. században összesen 42 jezsuita élt ebben a rendházban, ennek közel fele (20 fő) a novíciátusban töltötte próbaidejét. Az első cseh tartományokból való novícius Christof Wezger volt, a nagyszombati egyetem bölcsészkarának későbbi dékánja, kánonjog, filozófia és matematika professzor. 1568-1659-ben töltötte itt próbaéveit.⁵⁹¹ A trencsényi kollégiumban is rendszeresen voltak cseh jezsuita tanárok (pl. Jiří Mimmer, Daniel Mitis), és egy morva vezető helyettese is volt a novíciátusnak, Alois Medek 1657-ben.⁵⁹²

1650-től találunk először cseh jezsuitákat a besztercebányai és selmecbányai rendházakban. Besztercebányán 1648-ban telepedett le a Társaság, gimnáziumot hoztak létre és hamarosan próbaházat is alapítottak.⁵⁹³ A 17. században egy cseh, és egy sziléziai novícius élt Besztecebányán. Ferdinánd Bitka cseh jezsuita 1698-ban töltötte egyik novíciusi évét ebben a rendházban,⁵⁹⁴ de utána nem maradt Magyarországon, később sem tért vissza. Jan Kreiz sziléziai jezsuita 1694-ben került a novíciátusban. Ő felszentelése után is a rendházban maradt sekrestyés és portás volt.⁵⁹⁵ A gimnáziumban 1700-ig tizenkét cseh jezsuita tanár fordult meg. Mindannyian a grammatikai osztályokban tanítottak, egyikük Michal Landtschöner egy ideig a humán osztályok diákjait is oktatta.⁵⁹⁶ A cseh tartományokból származó jezsuiták közül öten végeztek kizárólag lelkipásztori és missziós tevékenységet, de ebben a rendházban előfordult, hogy a tanítás mellett a jezsuiták missziós vagy papi feladatokat is elláttak, mint például Jiří Szorani és Tomaš Vulpianus.⁵⁹⁷ A rendházban szolgálatot végző testvérek közt itt kevés csehet találunk, 1700-ig mindössze kettőt.⁵⁹⁸

Selmecbánya nem tartozott a fontosabb kollégiumok közé. 1649-ben telepedtek le a jezsuiták, elemi iskolát és kétosztályos gimnáziumot működtettek, emellett a városban és környékén missziós tevékenységet végeztek.⁵⁹⁹ A rendház tagjai közt kevés csehet találunk,

⁵⁸⁹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1791.

⁵⁹⁰ GYENIS, 1941. 52.

⁵⁹¹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1816.

⁵⁹² LUKÁCS: Catalogus gen. 986.

⁵⁹³ GYENIS, 1941. 21.

⁵⁹⁴ LUKÁCS: Catalogus gen. 102. Ferdinand Bitka irodalmi munkásságából egy prédikációját ismerjük, amit Bécsben tartott 1712-ben a Pázmáneum diákjainak Szent László királyról. (SOMMERVOGEL I. 1520.)

⁵⁹⁵ LUKÁCS: Catalogus gen. 803.

⁵⁹⁶ LUKÁCS: Catalogus gen. 841.

⁵⁹⁷ LUKÁCS: Catalogus gen. 1671-1672; 1791

⁵⁹⁸ LUKÁCS: Catalogus gen. 1020: Johannes Miller 1675-1681, illetve 1689-1691 között a kollégium gazdasági ügyeit intézte; Catalogi Personarum 590.: Paulus Fischer 1652-ben a konyhán dolgozott.

⁵⁹⁹ GYENIS, 1941. 45.

1650-1700 között mindössze ötöt, közülük ketten a grammatistákat tanították, hárman missziós munkát végeztek.⁶⁰⁰

1651-ben találunk először cseh jezsuitát a soproni és a szepeshelyi rendházakban. Sopronban 1636-óta volt jezsuita rezidencia, ami 1650-ben kollégiumi rangra emelkedett.⁶⁰¹ Cseh szempontból a 17. században a közepesen látogatott kollégiumok közé tartozott. Mivel elsősorban missziósközpont volt az itt élő cseh jezsuiták többsége lelkipásztori munkát végzett. Nyolc cseh jezsuita kizárólag papi és missziós feladatokat látott el, hárman tanítottak, de köztük is volt olyan, aki mellette gyóntatóként is tevékenykedett. Az itteni cseh jezsuiták közül egyet érdemes megemlíteni, František Hladkýt, aki 1699-1701 között a kollégium rektora volt.⁶⁰²

Szepeshelyen már Pázmány Péter kezdeményezésére 1622-ben megjelentek az első jezsuiták, iskolát is tartottak fenn, de a missziósszállomás csak a 18. században alakult rezidenciává. A rendházban élő kevés jezsuita a környéken végzett missziós tevékenységet. A cseh rendtagok száma a nagyobb kollégiumokhoz képest nem túl magas, összesen tízen fordultak meg itt, köztük Václav Sboský és Ladislav Velčnovský. Sboský 1663-1665 között, illetve 1677-ben a missziósközpont vezetője volt,⁶⁰³ Velčnovský 1675-ben látta el ezt a tisztséget.⁶⁰⁴ Ezen kívül többször megfordultak itt, általában missziós munkát végeztek. A Szepeshelyi gimnáziumnak összesen négy cseh tanára volt, mindannyian egy, legfeljebb két évet töltöttek itt. Négy olyan jezsuitát találunk, akik csak lelkipásztori tevékenységet végeztek, ők azonban általában hosszabb időt töltöttek Szepeshelyen.⁶⁰⁵ Természetesen voltak fizikai munkát végző cseh jezsuiták ebben a rendházban is, számuk azonban nem volt magas.

1640-ban Drugeth János az apja által alapított homonnai kollégiumot áthelyezte a jobban megerősített és biztonságosabb Ungvárra.⁶⁰⁶ Innentől kezdve a homonnai iskola is Ungváron működött. I. Rákóczi György 1644-ben lerombolta a rendházat, így érdemi munka

⁶⁰⁰ Misszionáriusok: 1650-1651 Jan Mann, (*Catalogi personarum II.* 538.) 1664 Václav Kubiei, (LUKÁCS: *Catalogus gen.* 816.) 1666-1668 Hynek Skála, (LUKÁCS: *Catalogus gen.* 1557.) tanárok: 1690 Daniel Benutius, (LUKÁCS: *Catalogus gen.* 84.) 1689, Michal Landtschöner. (LUKÁCS: *Catalogus gen.* 841.)

⁶⁰¹ GYENIS, 1941. 45.

⁶⁰² LUKÁCS: *Catalogus gen.* 568.

⁶⁰³ *Catalogi personarum II.* 736.

⁶⁰⁴ *Catalogi personarum II.* 787.

⁶⁰⁵ Misszionáriusok: 1651, 1663-1665, 1677 Sbosky, Wenceslaus (*Catalogi personarum II.* 736.); 1659-60, 1668, 1670-1671, 1675 Welcznovsky Ladislaus (LUKÁCS: *Catalogus gen.* 787.), 1664-5 Mitis, Daniel (LUKÁCS: *Catalogus gen.* 1030-1031) 1669 Skala, Igantius (LUKÁCS: *Catalogus gen.* 1557), tanárok: 1652 Haller, Antonius, (LUKÁCS: *Catalogus gen.* 500) 1671 Méhes, Georgius (LUKÁCS: *Catalogus gen.* 988.) 1653-4 Oczko, Georgius (LUKÁCS: *Catalogus gen.* 1111-1112), 1657 Tamius, Franciscus (LUKÁCS: *Catalogus gen.* 1683-1684)

⁶⁰⁶ VELICS, László: *Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából II.* Budapest. 1913. 69.

csak 1646-ban kezdődhetett.⁶⁰⁷ Az első cseh jezsuita az ungvári rezidencián Václav Sboský volt, 1652-ben.⁶⁰⁸ Ungváron viszonylag kevés cseh jezsuitát találunk, 1650-1700 között mindössze nyolcat, közülük csak ketten (1668-1669 Johannes Radecki⁶⁰⁹ és 1661-1664 Johannes Miller⁶¹⁰) maradtak egy évnél tovább.

A vizsgált időszakban élt néhány cseh, morva, illetve sziléziai jezsuita Komáromban, Znióváránál, Kőszegen, Báhyonban, Budán, Eperjesen, Lipótvárosban, Pécsen, Rózsahegyen, Sárospatakon, Zsolnán és Nagyvárán is, számuk azonban 1650-1700 között minden felsorolt helyen öt fő alatt van, és nem töltötték be különösen fontos tisztségeket.

Sokkal fontosabb volt cseh szempontból a kassai, szakolcai és löcsei kollégium. Kassán 1601-től kezdve vannak jezsuiták, de hivatalosan csak 1654-ben jött létre kollégium.⁶¹¹ Az első itt élő cseh jezsuita Václav Kubie volt, aki 1655-1656 között a grammatikai és a humán osztályokban tanított.⁶¹² Kassa Nagyszombathoz hasonlóan fontos oktatási központ volt, gimnáziummal, noviciátussal, és 1660-tól akadémiával rendelkezett. Éppen ezért elsősorban tanulni vágyó fiatalokat és tudós paptanárokat találunk az itt élő cseh, morva vagy sziléziai jezsuiták közt.

1660-ban, az akadémia indulásának évében iratkozott be az első olyan jezsuita diák az akadémiára, aki a cseh provincia területéről származott. Christof Wezger sziléziai jezsuita bölcsészeti tanulmányai elvégzése után is Kassán maradt és a gimnáziumban tanított 1664-ig. 1666-1670 között megint itt tanult, ezúttal a teológiai karon, és mellette újra tanított a gimnáziumi osztályokban. Később is szívesen visszatért egykori iskolájába, 1674-1682 között filozófiát, matematikát tanított az akadémián, mellette lelkipásztori munkát végzett. Kassán szentelték pappá 1675-ben. 1688-1693 között újra Kassán volt, filozófiát tanított és lelkipásztorkodott.⁶¹³ Rajta kívül érdemes megemlíteni a Kassán dolgozó cseh jezsuita paptanárok közül Alois Medek filozófiaprofesszor nevét, aki 1662-1663 között a bölcsészkar dékánja volt,⁶¹⁴ és Václav Sboskýt, aki 1666-1675 között töltötte be ugyanezt a tisztséget.⁶¹⁵ Rajtuk kívül szép számmal tanítottak a gimnáziumi osztályokban olyan tanárok, akik a cseh korona valamelyik országából érkeztek.

⁶⁰⁷ GYENIS, 1941. 54.

⁶⁰⁸ *Catalogi personarum II.* 736.

⁶⁰⁹ *Catalogi personarum II.* 1320.

⁶¹⁰ *Catalogi personarum I.* 590.

⁶¹¹ VELICS, 1913. 90.

⁶¹² LUKÁCS: *Catalogus gen.* 816.

⁶¹³ LUKÁCS: *Catalogus gen.* 1816.

⁶¹⁴ LUKÁCS: *Catalogus gen.* 986.

⁶¹⁵ *Catalogi personarum II.* 736.

A kassai akadémia a 17. században soha nem érte el a nagyszombati egyetem népszerűségét, de így is találunk diákjai közt cseh jezsuitákat. 1650-1700 között három cseh jezsuita hallgatója volt a bölcsészkarnek, és egy a teológiaiának. Kryštof Wezger után először 1669-ben érkezett egy morva diák Kassára, Václav Kisely, aki teológiát tanult, és közben a könyvtárban dolgozott. 1671-ig maradt a kollégiumban.⁶¹⁶ Utána hosszú szünet után 1694-ben Jan Wir morva jezsuita egy évig itt tanult bölcsészetet.⁶¹⁷

Kassán noviciátus is működött, aminek viszont a 17. században csak két morva tagja volt, mind a ketten 1698-ban érkeztek. Egyikük Mikuláš Obadalich még ebben az évben távozott,⁶¹⁸ Tobiaš Sargon viszont noviciusi éveit után is maradt, és a bölcsészkaron tanult tovább 1702-ig.⁶¹⁹

Mivel Kassa a 17. század második felében elsősorban oktatási központ volt, kizárólag missziós és lelkipásztori tevékenységgel viszonylag kevesen foglalkoztak az itt élő cseh jezsuiták közül, viszont gyakori volt, hogy a tanárok, még a magas beosztásban lévők is a tanítás mellett lelkipásztori munkát végeztek. Az itt tanító cseh tanárok közül Jiří Szoránit érdemes megemlíteni, aki 1681-ben tanított a gimnáziumban.⁶²⁰

Lőcsén 1673-ban jött létre az első állandó jezsuita rendház, ami rövid időn belül kollégiumi rangot kapott.⁶²¹ Lőcse a 17. században nem tartozott cseh szempontból a leglátogatottabb kollégiumok közé. Ebben közrejátszhatott, hogy ez a vidék ebben az időben nem volt biztonságos. Létrejötté után nem sokkal máris menekülniük kellett az itt élőknek Thököly katonái elől, és a 17. század végéig meglehetősen nehéz körülmények közt dolgoztak. 1700-ig nyolc cseh jezsuita élt a kollégiumban, közülük meg kell említeni Jan Radeczit, aki 1685-1686 között a kollégium vezetője volt,⁶²² és Abraham Poneczet, aki a gimnázium humán osztályainak tanára, a háztörténésze és lelkipásztor volt.⁶²³ Rajtuk kívül a többi cseh jezsuita csak lelkipásztori munkát végzett.

⁶¹⁶ LUKÁCS: Catalogus gen. 729.

⁶¹⁷ LUKÁCS: Catalogus gen. 1857.

⁶¹⁸ LUKÁCS: Catalogus gen. 1107.

⁶¹⁹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1434.

⁶²⁰ Szoráni 1684-ig maradt Magyarországon, majd Olomoucba ment, és ott végezte el az egyetem hittudományi karát. 1687-ben visszatért az ausztriai provinciába, és haláláig itt maradt. Különféle osztrák kollégiumok mellett megfordult Besztercebányán, Szakolcán, Eperjesen, Lőcsén, Pozsonyban, és 1707-ben Kassára is visszatért. Általában papi, lelkipásztori feladatokat látott el, néha a gimnáziumokban tanított. (LUKÁCS: Catalogus gen. 1671-1672.) Nevét *Hebdomas sancta pii sacerdotis* című munkája tette ismertté, ami többször is megjelent külföldön. Magyarországon 1707-ben jelent meg Nagyszombatban. (v.ö. SOMMERVOGEL VII. 1788-1789., RMK II. 2436)

⁶²¹ GYENIS, 1941. 35.

⁶²² LUKÁCS: Catalogus gen. 1320.

⁶²³ LUKÁCS: Catalogus gen. 1258.

Szokolcán 1646-ban létesítettek missziósállomást, ami 1702-ben kollégiumi rangot kapott.⁶²⁴ Az első cseh jezsuita ebben a rendházban Pavel Kiell volt, aki a gimnázium előjárója volt, és hittant tanított.⁶²⁵ Utána 1700-ig összesen 11 cseh, morva vagy sziléziai jezsuita fordult meg a szokolcai rezidencián, ami elég kevés, ha figyelembe vesszük, hogy Szokolca igen közel van a cseh határhoz, és a környékén jelentős cseh, illetve szlovák etnikum élt. Többségük lelkipásztori és missziósmunkát végzett, emellett sokan tanítottak a gimnáziumban is. Az 1690-es évektől kezdik a cseh jezsuiták felfedezni, és a rendház bővülésével és fejlődésével párhuzamosan a 18. században folyamatosan emelkedik tagjai közt a cseh, morva vagy sziléziai származásúak száma.

5.3. Cseh, morva és sziléziai jezsuiták Erdélyben 1623-1700

A 17. században Erdélyben a katolikus vallást a fejedelmek igyekeztek háttérbe szorítani. Erdélyben nem volt katolikus püspök, ami egyrészt azt jelentette, hogy nem volt megfelelő irányító szerve ott a katolikusoknak, másrészt lehetetlen volt papot szentelni, csak külföldről érkező papokra lehetett számítani. Ez rövidesen komoly paphiányhoz vezetett, ami kedvezett a reformáció terjedésének. A jezsuita rend helyzete különösen kedvezőtlen volt. Az erdélyi misszió 1607-ben Bocskai rendelete nyomán megszakadt, és a jezsuitáknak el kellett hagyniuk Erdélyt. Nem sokkal később visszatértek, de eleinte csak titokban dolgoztak. Bethlen Gábor 1615-ben engedélyezte működésüket, de 1619-ben újra kitiltotta őket, és csak 1621-ben térhettek vissza. 1625-től Karánsebesen és Székelyudvarhelyen működött jezsuita missziósállomás.⁶²⁶ Ebben az időben a jezsuiták igen nehéz körülmények közt dolgoztak, általában illegalitásban, így nem meglepő, hogy a 17. században alig találunk cseh tartományokból származó rendtagokat Erdélyben.

1623-tól 1624-ig Erdélyben dolgozott Martin Bouda morva misszionárius, majd visszatért Csehországba.⁶²⁷ Innentől kezdve egészen 1683-ig nem találunk cseh jezsuitát Erdélyben. Az 1680-as évektől folyamatosan szerveződtek újra a kollégiumok, és vándor misszionáriusok is szép számmal érkeztek. Köztük 1683-ban találunk először morva jezsuitát, Matěj Machovskýt, aki 1686-ig, majd 1688-ban a kolozsvári jezsuita kollégium gazdasági ügyeit intézte. Közben 1687-ben vándormisszionáriusként tevékenykedett.⁶²⁸

⁶²⁴ GYENIS, 1941. 46.

⁶²⁵ LUKÁCS: Catalogus gen. 719.

⁶²⁶ GYENIS, 1941. 29., 48.

⁶²⁷ *Catalogi personarum II.* 544-545.

⁶²⁸ LUKÁCS: Catalogus gen. 916.

1690 után Erdély a Habsburg-birodalom része lett, ami lehetővé tette, hogy a jezsuiták újabb rendházakat alapítsanak és missziókat szervezzenek. A rendházakba elsősorban Magyarország területéről érkeztek szerzetesek, de találunk köztük cseheket is. 1692-től 1696-ban bekövetkezett haláláig Nagyszebenben élt Antonín Templmann cseh jezsuita hitszónok,⁶²⁹ majd 1698-ban Kryštof Gebhardt nevű cseh jezsuita látott el lelkipásztori feladatokat ugyanebben a kollégiumban. Gebhardt korábban a cseh provinciában élt, és csak 1698-ban hagyat el hazáját. További tevékenységéről nincsenek adataink, valószínűleg hamarosan visszatért a cseh tartományba. 1720-ban halt meg Uherské Hradištěben.⁶³⁰

Brassóban a jezsuiták 1690-ben alapítottak missziósállomást. 1694-ben elemi iskolát is szerveztek az állomás mellé, komolyabb oktatási intézmény azonban nem jött létre.⁶³¹ 17. század végén egy cseh jezsuitát találunk itt, az ismert történetírót, Rudolf Břenský-t. Břenský tábori misszionáriusként került Erdélybe, és haláláig az ausztriai provinciában maradt. 1695-1701 között hitszónok volt a brassói kollégiumban.⁶³²

5.4. A független magyar-morva jezsuita tartomány létrehozásának terve

Mikor 1623-ban létrejött az önálló cseh jezsuita rendtartomány, a magyar jezsuiták még nem gondoltak az osztrák tartományból való kiválásra. Az első erre irányuló kísérlet 1649-ben történt és ettől kezdve évekig rendszeresen kérelmezték az elszakadást, de nem kaptak rá engedélyt. A szétválást sürgető kérelmekben elsősorban az osztrák provincia nagyságára és ebből következő áttekinthetetlenségére hivatkoztak, valamint Magyarország alkalmasságát hangsúlyozták arra, hogy területén önálló jezsuita tartomány jöjjön létre. Kérelmeikben gyakran hivatkoztak a cseh provincia példájára. Az osztrák provincia nagysága miatt komoly akadályokban ütközött a tartományfőnök kapcsolattartása az egyes házfőnökökkel. A rendházak évenkénti körbelátogatása különösen nehézkes volt. Indokolt lett volna, hogy ezt a nagy provinciát kettéosztani.⁶³³ Az ellenzők legfőbb érve az volt, hogy a magyarok sokat zúgolódnak az uralkodó ellen, meggondolatlanul beszélnek, írnak és a

⁶²⁹ LUKÁCS: Catalogus generalis 1696. Egy irodalmi munkáját ismerjük, *Musarum Choreae seu Applausus Heliconius Festiva Nuptiali die Divo Martino Sacra* (Nagyszeben, 1693) (Sommervogel VII. 1924.)

⁶³⁰ LUKÁCS: Catalogus gen. 405.

⁶³¹ GYENIS, 1941. 21.

⁶³² LUKÁCS: Catalogus gen. 146. jelentősebb munkái: *Bipartita historia Transylvaniae et societatis Iesu in ea militantis, quam Syllogismeam vocat Ecclesiae Transylvaniae; De origine et progressu cultus et lacrymis prodigiosis Claudiopolitanae Iconis B.V. Mariae; Dissertatio historia de Dacia mediterranea*; (v.ö. SOMMERVOGEL II. 480.)

⁶³³ LUKÁCS, László: *A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus 1649-1773*. Szeged, 1989. 10-13.

jezsuita kollégiumokra különösen erős hazafias szellemiség jellemző. Az elszakadás mellett szóló tények jelentőségét igyekeztek lekicsinyíteni, jelentéktelennek feltüntetni.⁶³⁴

1660-ban több sikertelen kísérlet után a magyarországi jezsuiták újra kérték, hogy elszakadva az osztrák tartománytól önálló magyar jezsuita tartomány jöhessen létre. A kezdeményezés legfőbb támogatója Trinckel Zakariás, nagyszombati házfőnök volt. A generális korábban már hajlott volna arra, hogy az osztrák tartományon belül magyar viceprovinciát hozzon létre, de ennek a viceprovinciának olyan kevés joga lett volna, hogy megoldatlanul hagyta volna a vitás ügyek nagy részét.⁶³⁵ 1660-ban a tartományi gyűlésen tehát újra előkerült az önálló magyar tartomány ügye. Az eddigi érveken túl legfőbb érvként szerepelt, hogy az osztrák provincia népei nyelvileg, történelmileg és hagyományaikat tekintve annyira sokfélék, hogy egy ember nem képes mindet megismerni, így a tartományfőnök nem tudja jól végezni a feladatát. Trinckel válaszolt az önálló provincia létrehozása ellen felhozott érvekre. Ilyen érv volt például, hogy az országgyűlés nem hagyta jóvá a jezsuita rend Magyarországon való letelepedését, tehát a jezsuitákat bármikor kiutasíthatják Magyarországról. Trinckel ezzel szemben rámutatott arra, hogy a magyarországi jezsuita rendházak mind királyi és főúri tekintéllyel és alapítvánnyal jöttek létre, ami biztonságot nyújt a rendnek. A másik ellenérv az volt, hogy kevés a magyarországi jezsuita rendtag. Erre Trinckel azt javasolta, hogy csatolják hozzá a létrehozandó magyar tartományhoz a morva rendházakat. Nagyon hevesen tiltakozott ugyanakkor a viceprovincia létrehozása ellen, ami csak részmegoldás lenne, helyette elképzelhetőnek tartotta, hogy az új provincia korlátozott jogokkal rendelkezzen és bizonyos ügyekben (anyagi ügyek, tartományi gyűlés összehívása) ne legyen független az osztrák tartománytól. A vita 1665-ig tartott, mikor a generális azzal zárta le az ügyet, hogy meg kell várni, mi lesz a vasvári béke sorsa, mert nem érzi ezt a békét szilárdnak.⁶³⁶

A közös magyar-morva rendtartomány terve Bécsben, Rómában, de Morvaországban is ellenállást váltott ki. Joannes Miller a már említett *Historia Provinciae Bohemiae* című művének ötödik fejezetében közli azt a levelet, melyet a morva jezsuiták írtak a generálisnak és melyben leírják, hogy milyen károk származhattak volna abból, ha megvalósul a közös morva-magyar tartomány terve. Ezt a fontos dokumentumot Szörényi László tárta fel. Ebben a levélben arra hivatkoznak, hogy a cseh rendtartományt, a cseh államot és az egész jezsuita rendet is komoly károk érték volna, ha a terv sikerül. A cseh rendtartomány elvesztette volna

⁶³⁴ LUKÁCS, 1989. 21.

⁶³⁵ LUKÁCS, 1989. 13.

⁶³⁶ LUKÁCS, 1989. 16.

hat rendházát, két próbaházát és egy egyetemét. Az egyetem elvesztése különösen nagy kár lett volna. Morvaország mellett menedékhelye volt a Csehországból menekülő jezsuitáknak, ami ezáltal megszűnt volna. Végül arra hivatkoztak, hogy a cseh tartomány nem áttekinthetetlen, nincs szükség arra, hogy kettéosztsák. A cseh államot szintén sok kár érné, mivel a magyarok ragaszkodnak hozzá, hogy maguk választják királyaikat és ha olyan királyt választanának, aki nem osztrák fejedelem, akkor háború esetén ezek a rendházak gondot jelentenének. Emellett kiemelték, hogy a morva rendházak cseh és morva főurak adományaiból jöttek létre, így ezek az adományok magyar kézbe kerülnének. Harmadik érv az volt, hogy a konviktus, amely eddig cseh és morva nemes ifjakat nevelt most magyarországi diákokkal telne meg. Végül a jezsuita rendet, magát is károk érnék, mert többé nem akarnának morva ifjak a rend kötelékébe lépni, mert félnének, hogy a csehekre és németekre veszélyes éghajlatú Magyarországra kerülnek. Emellett a magyar jezsuitáknak több kapcsolatuk van Béccsel, mint Morvaországgal. Megoldásnak ajánlja, hogy vagy maradjon minden a régiben, vagy jöjjön létre az osztrák provincián belül magyar viceprovincia, esetleg a magyar tartomány Erdéllyel egyesülve jöjjön létre.⁶³⁷

A levél elég határozott hangon tiltakozik a morva-magyar rendtartomány terve ellen, mégsem értelmezhetjük úgy, hogy Morvaország és Magyarország jezsuitái közti ellentét jele lenne. Trinckel Zakariás maga is Moravországban tanult, valószínűleg jó kapcsolatokkal rendelkezett ezen a területen. Ezért esett választása Morvaországra. A morva jezsuiták azonban nem támogatták az elszakadást, mert nem akarták veszélyeztetni az önálló cseh rendtartomány létét, hiszen Morvaország nélkül az egymástól távolabb eső Csehország és Szilézia nem valószínű, hogy megőrizhette volna függetlenségét. A cseh korona országai több évszázadra visszanyúló közös múlttal rendelkeztek, ezért nem akartak külön tartományba kerülni. Hasonló vita zajlott a 18. század végén a piarista renden belül az önálló cseh piarista rendtartomány hatáiról. Végül itt is az országhatárokhöz igazították a rendtartomány határait.⁶³⁸

5.5. A cseh jezsuiták szerepvállalása a törökök kiűzése idején

A 17. század végén a török birodalom újabb háborúra készült, aminek célja Bécs elfoglalása volt. 1681-ig a törökök Oroszországgal háborúztak, de a béke megkötése után a

⁶³⁷ Szörényi, László: Magyar-morva jezsuita rendtartomány terve 1660-ból In: Acta Universitatis Carolinae-Philologia I. Slavica Pragensia XXXVII. 176-182.

⁶³⁸ HAUBELT, Josef: *Dějepisectví Gelasia Dobnera* Praha, 1979. 11.

Magyarország felé fordultak. I. Lipót eleinte békére törekedett, de diplomáciája sikertelen volt, megbékélésre nem volt esély. XI. Ince pápa próbálta egységbe fogni a keresztény uralkodókat, és jelentős összegeket juttatott a törökök elleni védekezéshez. A törökellenes szövetség létrejött, és sikeresen visszaverte a Bécsre támadó török csapatokat.

Bécs ostromának híre hamar eljutott a Habsburg-birodalom minden területére. Csehországban a jezsuita kollégiumok diákjai és a rendházakban élő szerzetesek naponta imádkoztak a győzelemért.⁶³⁹A pápa utasítására a háború által nem sújtott tartományok egyházi intézményei jelentős összegekkel járultak hozzá a hadjárat költségeihez. 1683-ban a pápa 500 000 aranyat kért a három cseh tartomány egyházi intézményeitől összesen. Ehhez a különféle jezsuita kollégiumok hozzájárulása nem volt egyenlő, hanem a kollégium nagyságától és a fenntartott intézmények számától függött. Nem minden kollégium esetében tudjuk, hogy milyen összeggel járultak hozzá a hadjárat költségeihez. A morva kollégiumoknál vannak legpontosabb adataink, de itt sem minden kollégiumnak maradtak meg a számlái. Morvaország legnagyobb kollégiuma az olomouci, amelyhez gimnázium, nemesi konviktus, egyetem és szeminárium is tartozott, 1500 aranyat fizetett.⁶⁴⁰A brnoi kollégiumnak 600 aranyat kellett fizetnie, de mivel ennyi pénze nem volt, a rektor kérte a püspököt, hogy csökkentse az összeget. Kérését elutasították, így kisebb részletekben törlesztette tartozását.⁶⁴¹A brnoi kollégiumhoz gimnázium és szeminárium tartozott, jelentőssége nem közelítette meg az olomouci kollégiumét, de a fontosabbak közé tartozott. A kisebb kollégiumok közé tartozott a znojmoi rendház. Gimnáziumot tartottak fenn, de más intézményük nem volt. 1683-ban 300 forintot fizettek.⁶⁴²A többi tartományban ugyanilyen módon határozták meg a kifizetendő összeget, az intézmény nagyságának és vagyonának megfelelően.

Bécs ostroma után I. Lipót és XI. Ince Magyarország felszabadítását tűzte ki célul. 1685-ben XI. Ince utasította a Habsburg tartományok területén lévő szerzetesi intézményeket, hogy az elmúlt hatvan évben szerzett vagyonuk harmadát adják át a háború költségeire.⁶⁴³ Ez komoly áldozatot jelentett a jezsuita kollégiumoknak, hiszen ők ebből tartották fenn iskoláikat és így tudták a szükséges javakkal ellátni missziósállomásaikat. A jezsuita kollégiumok ekkor

⁶³⁹ Az olomouci kollégiumban pontos nyilvántartást vezettek arról, hogy hány misét, szentségimádást stb. tartottak a győzelemért. Ezeket az iratokat lásd: MZA E28 (fond: Jesuité v Olomouci) K 3 19.

⁶⁴⁰ MZA E28 N 8 7

⁶⁴¹ MZA E25 K26 454 5.r.

⁶⁴² MZA E 33 20 F 420 1. és E33 20R 430 4-8.

⁶⁴³ A pápai körlevél másolata minden szerzetesi intézménybe eljutott, így több példányát is őrzik ma a brnoi morva levéltárban (Moravský Zemský Archiv) pl. MZA E25 K26 454 26r.-28.v.

összeírták és megbecsültették vagyonukat.⁶⁴⁴Itt is a morva rendházak adatait ismerjük legjobban. Az olomouci kollégium rendelkezett ekkoriban a morvaországi kollégiumok közül legnagyobb ingatlan vagyonnal. Ezeknek jelentős része már az alapításkor a kollégium birtokába került. Így épületeik után nem, csak földbirtokaik után kellett fizetniük. Így is ők fizettek legtöbbet a morva kollégiumok közül, összesen 26000 forintot.⁶⁴⁵A kisebb birtokokkal rendelkező brnoi kollégium rektora 1686. február 4-én összesen 2900 aranyat adott át a háború költségeire.⁶⁴⁶A znojmoi rendház birtokai harmada után 1566 forintot fizetett.⁶⁴⁷Morva ország példájához lehet hasonlítani a többi cseh tartomány is, a hasonló nagyságú kollégiumok hasonló összegekkel járulhattak hozzá a hadjárat költségeihez.

Nem csak a jezsuiták, más szerzetesrendek is komoly összegeket fizettek, és más forrásokból is jelentős összegek érkeztek. A háború azonban rengeteg pénzt emésztett fel, így a pápa 1690-ben újra felszólította a birodalom egyházi intézményeit és vezetőit, hogy lehetőségeikhez mérten támogassák a háborút. Ekkor nem határozott meg konkrét összeget. Morvaország példájánál maradva az olomouci kollégium 1750 forintot gyűjtött össze,⁶⁴⁸a brnoi 984-et,⁶⁴⁹a znojmoi kollégiumról itt nincs adatunk, de a hasonló nagyságú telői kollégium 466 aranyat adományozott erre a célra.⁶⁵⁰

A hadi hozzájárulást a karlócai béke után is fizették. A pénzt a Temesköz visszafoglalására szánták. 1718-ban a Temesközben harcoló csapatok részére minden cseh, morva és sziléziai kollégium jelentősebb összegeket juttatott. Az olomouci kollégium 1100 forintot küldött a törökök elleni harcokhoz segítségül,⁶⁵¹a telői és a znojmoi kollégium egyaránt 350 forintot.⁶⁵²Ettől kezdve minden évben küldtek erre a célra bizonyos összeget. A Temesköz visszafoglalására a béke megkötése, és a terület visszaszerzése után is beszédtek évente bizonyos összeget. Ezek a számlák nem számítottak a leglényegesebb források közé, így a legtöbb kollégiumban nem őrizték meg őket, ezért nem tudunk pontos képet alkotni arról, hogy ez az összeg hogyan változott. A legtöbb ilyen számla a telői és a znojmoi kollégium iratai közt maradt ránk. Ebből tudjuk, hogy még 1769-ben is a znojmoi jezsuiták

⁶⁴⁴ Ezek az összeírások igen érdekes gazdaságtörténeti források.

⁶⁴⁵ MZA E28 N 8 5; E28 N 8 2;

⁶⁴⁶ MZA E25 K26 454 28.v.

⁶⁴⁷ MZA E 33 20 F 420 6.

⁶⁴⁸ MZA E28 N 8 9 2.r.

⁶⁴⁹ MZA E25 K26 454 29.r.-30.v.

⁶⁵⁰ MZA E30 C 6 4

⁶⁵¹ MZA E28 N 8 14

⁶⁵² MZA E30 C 6 4; E33 20 F 420

108 forintot fizettek Mária Terézia felszólítására Temesvár és Pétervárad felszabadításáért harcoló katonák ellátására.⁶⁵³

A jelentős anyagi támogatás mellett a jezsuiták személyes szolgálattal is támogatták, segítették a harcoló katonákat. A cseh jezsuitáknak a 17. század végén lehetőségük nyílt arra, hogy a provincia határain kívülre is szervezzenek missziókat. Csehország lakosainak többsége ekkoriban már katolikus volt, így a régi misszióstelek többségét megszüntették, vagy plébániává szervezve átadták az egyházmegyének. A rend kötelékébe egyre több tehetséges fiatal lépett, akiknek csak egy részére volt szükség a hazai missziókhoz, így jelentős számú jól képzett misszionáriust tudtak küldeni a Magyarországra induló csapatokkal.

1663-ból ismerjük az első cseh jezsuita tábori misszionáriust, Jiří Fischert, aki Magyarországon tevékenykedett. Ő azonban már novíciusként az ausztriai provinciát választotta, és így került a Magyarországon harcoló katonák mellé.⁶⁵⁴A cseh provinciából először Jiří König, az olomouci egyetem egykori rektora érkezett hazánkba tábori papként. 1664-ben részt vett a szentgotthárdi csatában, a haldokló katonákat gyóntatta és áldoztatta, amíg ő maga is halálos sebet kapott.⁶⁵⁵1669-ben Pavel Kiell vett részt a katonák lelki gondozásában Szatmárnémeti környékén, és később is a rendház tagja maradt. Ő is novíciusi korától kezdve az ausztriai rendtartomány tagja volt.⁶⁵⁶Bécs ostroma előtt tehát voltak már cseh tábori papok a Magyarországon harcoló katonák mellett, számuk azonban nem volt különösebben magas.

Bécs ostroma után jelentősen megnőtt a cseh provinciából érkező jezsuita tábori misszionáriusok száma Magyarországon és Erdélyben. Feladatuk elsősorban az volt, hogy a cseh katonák közt lelkipásztori feladatokat lássanak el, de mellette missziós munkát is végeztek, a seregben és a polgári lakosság körében egyaránt. 1684-ben az összes cseh jezsuita tábori pap Magyarországon működött. Mivel meggyőződésük volt, hogy a háború kimenetele a katonák lelki és erkölcsi állapotától függ, igyekeztek rendszeres lelkiéletre szoktatni a katonákat, elvették a szerencsehozó amuletteket és eretnek könyveket.⁶⁵⁷

A következő évben az éves jelentések beszámolnak arról is, hogy a jezsuiták a katonák mellett a polgári lakosság körében is végeztek térítő tevékenységet. Magyarországon, különösen Erdélyben jelentős volt a protestáns lakosság aránya, ami hamar felkeltette a cseh

⁶⁵³ MZA E33 20 F 420

⁶⁵⁴ LUKÁCS: Catalogus gen. 340.

⁶⁵⁵ BALBÍN, 1682, 219-220.

⁶⁵⁶ LUKÁCS: Catalogus gen. 719.

⁶⁵⁷ *Litterae Annuae Bohemiae. 1684* (ÖNB 11964) 277.r.

jezsuita misszionáriusok érdeklődését. 1685-ben Buda mellett Úrnapján nagy körmenetet tartottak, és úgy tervezték meg az útvonalat, hogy református falvakon vezessen keresztül. Ebben az évben majdnem 200-an tértek át a katolikus hitre, köztük Marcus Luther, Luther Márton egyik leszármazottja.⁶⁵⁸

A misszionáriusok száma folyamatosan nőtt. 1683-ban még csak négy cseh jezsuita misszionárius kísérte a katonákat,⁶⁵⁹ 1685-re számuk 10-re emelkedett.⁶⁶⁰ Közülük kettő érdemes kiemelni, az egyik Rudolf Břenský morva történetíró, aki a Leslie ezreddel érkezett Magyarországra. 1689-től az ausztriai rendtartomány tagja lett, Erdélyben, Brassó környékén volt misszionárius, majd különböző észak-magyarországi rendházakban végzett lelkipásztori munkát. 1715-ben halt meg Kolozsváron.⁶⁶¹ A lelkipásztori és missziós munka mellett történettudománnyal foglalkozott. Munkái életében nem jelentek meg. Legfontosabbak közülük: *Dissertatio historica de Dacia mediterranea* és *Bipartita Historia Transylvaniae et Societatis Iesu in ea militantis*.⁶⁶²

A másik Lukáš Kolich, aki szintén haláláig az ausztriai rendtartomány területén maradt, de hivatalosan a cseh provincia tagja maradt. Magasan képzett teológus volt, egy könyve maradt ránk.⁶⁶³ Különös tehetsége volt a nyelvekhez, csehül, latinul, olaszul, németül, franciául, görögül, törökül és héberül is tudott. 1688-ban Erdélybe jött Nagyszebenbe misszionáriusként, 1690-ben halt meg 63 éves korában.⁶⁶⁴ Buda és később Belgrád elfoglalása után különös bátorságról tett tanúságot, mikor még harc közben az első közt ment a városba, meggyóntatta, áldoztatta, szükség esetén megkeresztelte a haldokló sebesülteket.⁶⁶⁵

1686-ban tíz cseh jezsuita misszionárius élt Magyarországon, többségében ugyanazok, akik korábban.⁶⁶⁶ Két területen tevékenykedtek, az egyik az ostromlott Buda, a másik Máramarosziget. Budán a harcoló katonákat kellett gyóntatni és ellátni a szent útravalóval, akár csata közben is. A missziós jelentések megjegyzik, hogy ebben az időben Budán a

⁶⁵⁸ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae. 1685-1688.* (ÖNB 11965) 6r-7v.

⁶⁵⁹ Bartolomeus Meyer apud generalem Caprara; Johannes Czernohorský apud Ill. D. Wallis; Lukas Kolich apud Ill. D. Serényi; Wenceslaus Clement apud ill. D. de Castell. *Catalogi personarum et officiorum S.I. provinciae Bohemiae* MZA G12 II. 80. (a továbbiakban MZA G12 II. 80.) 455.

⁶⁶⁰ Alexander Hoffgarten apud legionem Walissianam; Daniel Coeinus apud legionem Capraram; Dominicus Aysf apud legionem Heislerianam; Johannes Czernohorský apud legionem Rei Tormentaria; Johannes Schönborn apud legionem Gauerianam; Martinum Wolekman apud legionem Tassianam; Lukas Kolich apud Ill. D. Serényi; Rudolf Břenský apud legionem de Castellanam; Josephus Hortus apud legionem Schultzianam; Luirinus Walram apud legionem Saffogaram mortus Jaurini MZA G12 II. 80. 501.

⁶⁶¹ LUKÁCS: *Catalogus* gen. 146.

⁶⁶² SOMMERVOGEL II. 480.

⁶⁶³ KOLICH, Lucas: *Apologia pro domo Dei*. Pragae, 1719.

⁶⁶⁴ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1690* (ÖNB 11966) 263. v.

⁶⁶⁵ MILLER X. 3261.

⁶⁶⁶ Alexander Hoffgarten, Daniel Coeinus, Henricus Pfeifer, Johannes Czernohorský, Johannes Schönborn, Martinum Wolekman, Lukas Kolich, Rudolf Břenský, Josephus Hortus, Samuel Anlauf MZA G12 II. 80. 587.

misszionáriusok minden nap életveszélyben éltek.⁶⁶⁷ Az év folyamán 65 embert térítettek katolikus hitre, köztük 19 törököt. Ezek foglyok voltak, a legtöbben korábban mohamedánok, de volt köztük olyan, aki már régóta a keresztény hitet követte, csak még nem volt megkeresztelve.⁶⁶⁸ Máramaroson is nagy szükség volt katolikus papra, mert csak a ruténeknek és a reformátusoknak volt templomuk. Innen újabb missziók indultak Moldáviába, de a központ Máramaros maradt.⁶⁶⁹

1687-ben ez a két központ maradt, a misszionáriusok száma sem emelkedett jelentősen.⁶⁷⁰ 1688-ban Buda környéke és Erdély mellett Belgrádban is találunk cseh jezsuita tábori papokat.⁶⁷¹ Számuk azonban valamivel alacsonyabb volt, mint a korábbi években, összesen kilenc cseh jezsuita dolgozott Jiří Klein irányítása alatt a Magyarországon harcoló katonák közt.⁶⁷²

1689-ben Nagyszebenből és Brassóból küldték le a cseh tábori misszionáriusok éves jelentésüket. Nagyszebenben ebben az évben foglalták vissza, és helyreállították a katolikus templomot, amit eddig profán célokra használtak. A renoválást Haller grófnő finanszírozta. Erdély mellett továbbra is állomásoztak csapatok Észak-Magyarországon, és cseh misszionáriusok is voltak velük.⁶⁷³

A missziós jelentések általában kevés használható adatot tartalmaznak a missziókkal kapcsolatban. Legtöbbször megtérések, ördögűzések, istenítéletek vagy ünnepi liturgiák leírását találjuk bennük. Arra mégis alkalmasak, hogy felvázoljuk a cseh tábori missziók általános vonásait. A hazánkba érkező cseh tábori misszionáriusok száma minden évben 10 fő körül mozgott. Ezek valamennyien teológiát végzett, felszentelt papok voltak, és több nyelvet is beszéltek. Feladatuk a katolikus katonák lelki gondozása volt, de emellett missziós tevékenységet is végeztek, és minden évben jelentős számú áttérőről számolnak be. Sokat

⁶⁶⁷ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1685-1688* 406.r.

⁶⁶⁸ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1685-1688* 405.r.-v.

⁶⁶⁹ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1685-1688* 408.r.-v.

⁶⁷⁰ Alexander Hoffgarten in regimine Dünewaldiano; Gaspar Dirig in regimine Meternichiam; Daniel Lholdo in regimine Castellieno; Georgius Khünel in regimine Kaisersteiniam; Johannes Czernohorský apud Artoolaszinam; Georgius Lanik in regimine Heisleram; Johannes Molitor in regimine Seraviam; Josephus Hortus in regimine Kürstiano; Lukas Kolich apud Ill. D. Serényi; Martinum Wolekman apud legionem Tassianam; Samuel Anlauf in regimine Gätziano MZA G12 II. 80. 627.

⁶⁷¹ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1689-1694*. (ÖNB 11966) 7.r.-8.r.

⁶⁷² Georgius Klein superior missionarius et missionarius apud Altigleriam in Ungaria; Alexander Hoffgarten in regimine Neminanas in Ungaria; Franciscus Brosek in regimine Caprariana in Ungaria; Franciscus Hofman apud defultoribus Nabutini in Ungaria; Franciscus Koller (Kostler) apud legione Wodemianus in Ungaria; Georgius Prunelli apud legionem Dannianas in Ungaria; Georgius Lanik in regimine Heisleram in Transylvania; Johannes Schönborn apud legionem de la Croys in Ungaria; Johannes Peska apud legionem Anhaltiana in Ungaria MZA G12 II. 80. 631.

⁶⁷³ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1685-1688* 31.r.

harcoltak a katonák körében terjedő babonás szokások ellen. Szerencsehozó amulettek elkobzásáról például minden évben írnak.

Az áttérők közt nem csak katonákat találunk, hanem többször olvashatunk sikeres térítők munkáiról az állomáshely környékének lakosai körében. A vallások, amikből megtértek a legkülönbözőbbek. A protestáns felekezeteken kívül gyakori volt a keleti rítusú ortodox kereszténység, zsidó és a mohamedán vallásról való áttérés, valamint az teljes hitehagyásból való új megtérés. Törökök kereszteléséről minden évben beszámolnak a misszionáriusok, ennek körülményeiről, azonban csak ritkán írnak. A mohamedán hitről megtérők többsége fogoly volt, általában nő vagy gyermek.⁶⁷⁴

A katonákat kísérő jezsuiták közt meglehetősen magas volt a halálozási arány, még a fiatalok között is. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy szükség esetén a harcmezőre is elkísérték a katonákat, hogy a haldoklókat rögtön elláthassák szentségekkel. Voltak, akik fogságba kerültek.⁶⁷⁵ A harcmezőn kívül is érték őket támadások, így például tatár martalócok ölték meg Henrik Pfeiffert, a cseh tábori misszionáriusok vezetőjét 1695-ben,⁶⁷⁶ és Josef Horust 1690-ben.⁶⁷⁷ A török és tatár katonák mellett a járványok is sok misszionárius halálát okozták. 1717-ben például Johannes Miller összeírása szerint Temesvárnál egy, Belgrádnál hat cseh jezsuita halt meg egy részük a harctéren, mások a táborban pusztító járványnak estek áldozatul.⁶⁷⁸

A missziós jelentések arról is beszámolnak, hogy mely szentek ünnepét tartották meg kiemelt ünnepélyességgel. Minden évben nagy ünnepségeket rendeztek a jezsuita misszionáriusok Xaveri Szent Ferenc ünnepén. A cseh szentek közül Nepomuki Szent János volt az, akinek ünnepét minden évben fényes keretek közt tartották meg. Az első Nepomuki Szent János ünnepségről az 1696-os jelentések számolnak be,⁶⁷⁹ és később is minden évben megtaláljuk a missziós jelentésben az ünnepéről készült beszámolót. Ebből látszik, hogy a boldoggá avatása előtt már a cseh jezsuita misszionáriusok elkezdtek terjeszteni kultuszát Magyarországon. Hasonlóan igyekeztek népszerűsíteni a csehországi Mária kegyhelyeket.⁶⁸⁰

⁶⁷⁴ Példa a törökök keresztelésére: 1692-ben (*Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1689-1694.* 8.v.) török asszonyokat kereszteltek, 1694-ben (*Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1689-1694.* 303.r.) 3 törököt kereszteltek meg. 1696-ban ötöt, (*Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1694-1697.* (ÖNB 11967) 314 v.-315.r.) stb.

⁶⁷⁵ Georg Prunelli, MILLER X. 3267.

⁶⁷⁶ MILLER X. 3260.

⁶⁷⁷ MILLER, Johannes: *Historia Provinciae Bohemiae Societatis Iesu* liber XI. (kézirat) 3605. NKP XXIII C 104/6.

⁶⁷⁸ Daniel Miller, Jan Flanner, Jiří Gandin, Václav Hladký, Jan Wenig, Tobias Schmidt, Karel Hamsa, 1716-ban ugyancsak Belgrádban halt meg a csatátéren Jan Willim, MILLER X. 3268-3270.

⁶⁷⁹ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1694-1697* (ÖNB 11967) 314 v.-315.r.

⁶⁸⁰ *Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1684* (ÖNB 11964) 277.r.

1700 után erősen csökken a Magyarországon lévő tábori misszionáriusok száma, de még a század közepén is kimutatható jelenlétük. A 18. elejétől Magyarország már nem volt hadszíntér, így a katonákat kísérő misszionáriusok a csapatokkal együtt a Habsburg-birodalom más vidékeire vonultak. Az ide érkező cseh misszionáriusok általában visszatértek provinciájukba, vagy a hadsereggel vonultak tovább az újabb hadszíntérre. Voltak ellenben olyanok, akik feladatuk elvégzése után is az ausztriai tartományban kívántak letelepedni. Ilyen volt, a már említett Rudolf Břenský, Daniel Sipski,⁶⁸¹František Koffler.⁶⁸²Mindannyian 1689-1690-ben jöttek Magyarországra, és később is valamelyik itteni rendházban maradtak.

Természetesen voltak tábori misszionáriusok azok közt is, akik cseh származásuk ellenére nem a cseh provinciából érkeztek, mert már korábban eleve az ausztriai provinciába kérték felvételüket, de számuk soha nem volt különösebben magas, 1688-1773 között mindössze nyolcat találunk. A Magyarországon működő cseh jezsuita tábori misszionáriusok többsége a cseh provinciából, cseh kultúrkörből érkezett Magyarországra. A katonák mellett elsősorban az egyszerűbb emberekkel volt kapcsolatuk. Tevékenységük legszembeűnőbb, és a mai napig maradandó nyoma Nepomuki Szent János kultusza a Kárpát-medencében.

⁶⁸¹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1553.

⁶⁸² LUKÁCS: Catalogus gen. 750.

5.6. Cseh, morva és sziléziai jezsuiták Magyarországon a 18. században

A 18. század elején folytatódott az a 17. század 80-as éveitől kezdődő folyamat, hogy egyre több cseh, morva vagy sziléziai származású fiatal jezsuita lépett az ausztriai tartományba. Ezeknek jelentős része magyarországi rendházakba került. 1690-es években már majdnem minden évben 20 fő felett volt a Magyarországon élő cseh jezsuiták száma, sőt 1692-ben megközelítette a 30-at is. 1704-ig számuk folyamatosan emelkedett, majd rohamosan lecsökkent. Ennek oka Rákóczi szabadságharca lehetett. A magyarországi jezsuiták 1649-től kezdve folyamatosan kérték, hogy elszakadva az ausztriai rendtartománytól önálló provinciává alakulhassanak. Ezt a tervet Rákóczi nemcsak támogatta, hanem a béke feltételének tekintette. A generális is komoly lépéseket tett az ügyben, és ekkor volt a legnagyobb esély az önálló magyar jezsuita rendtartomány létrehozására.⁶⁸³ Valószínűleg a provincia kettéosztásának terve ösztönözte arra a cseh jezsuitákat, hogy ausztriai rendházakba kérjék áthelyezésüket. Az önálló magyar jezsuita rendtartomány ekkor az uralkodó ellenállása miatt nem jött létre.

A cseh jezsuiták számának csökkenéséhez az is hozzájárulhatott, hogy a felkelők jezsuitákkal (különösen az idegen származásúakkal) szemben gyakran ellenségesen léptek fel. Többen ekkor Ausztriába menekültek, ezért számuk átmenetileg lecsökkent. 1708-ban voltak a legkevesebben, mikor mindössze 11-en éltek Magyarországon, többségük a pozsonyi rendházban.

A szabadságharc befejezése után számuk emelkedni kezdett. 1711-től 1722-ig számuk átlagosan 24,3 volt. Legkevesebben 1711-ben éltek itt, mindössze 18-an, a legtöbb 1716-ban 31-en. 1722-től kezdett jelentősen emelkedni kezdett a számuk. 1723-1742 között 30,9 volt a cseh, morva, illetve sziléziai jezsuiták átlagos száma a hazai rendházakban. 1743-1762 között az átlag 41,05. 1763-1773 között tovább emelkedett a számuk, átlagosan 48,9 olyan jezsuita élt Magyarországon, aki valamely cseh tartományban született. 1765-ben voltak a legtöbb, mikor 56-an éltek hazai rendházakban, ettől kezdve számuk folyamatosan csökkent, 1773-ban 37-en éltek hazai rendházakban.

A legnépszerűbb továbbra is a nagyszombati kollégium volt, elsősorban egyeteme miatt. A 18. században 100 cseh jezsuita élt Nagyszombatban, közülük többen gyakran visszatértek és hosszabb időt töltöttek ebben a kollégiumban. Az egyetemen 27 cseh jezsuita tanult, ebből 12-en a bölcsészkaron, 12-en a teológiai karon és három diák volt, aki mindkét

⁶⁸³ VÁRKONYI R. Ágnes: II. Rákóczi Ferenc és a jezsuiták In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig* 2006. Piliscsaba 163-188.

kurzust Nagyszombatban végezte, Karel Knopp, Gabriel Graff és František Vahl.⁶⁸⁴ 1762 és 1765 között az egyetem teológiai karának diákja volt Jan Nepomuk Bober morva jezsuita tudós, aki 1757 és 1772 között több kötetben *Miscellanea* címmel jelentette meg irodalmi, történeti és földrajzi összefoglaló munkáit.⁶⁸⁵

Az egyetem és a gimnázium tanárai között 20 olyan jezsuitát találunk, akik a cseh rendtartomány területén születtek. Többségük a gimnáziumi osztályokban tanított, gyakran egyetemi tanulmányai mellett.⁶⁸⁶ Az egyetemen a század folyamán összesen nyolc cseh jezsuita tanított. 1727-től 1728-ig Gabriel Graff morva jezsuita matematikát oktatott, mellette lelkipásztori feladatokat látott el. Korábban a nagyszombati egyetemen tanult filozófiát és teológiát. Hittudományi tanulmányai mellett a könyvtárban dolgozott.⁶⁸⁷ Jiří Škoda először csak a gimnáziumi osztályokban tanított, majd miután Grázban elvégezte a bölcész és a hittudományi kart, 1714-től nagyszombatban tanított filozófiát, és ő vezette a historia domust. 1716-ban távozott, de 1730-ban visszatért és 1733-ig kánonjogot tanított.⁶⁸⁸ Az egyetem bölcészkarán tanított 1731-1733 között Fridrich Donati,⁶⁸⁹ 1746-ban Karel Knopp,⁶⁹⁰ és 1744-ben Kryštof Wratislav, aki nem sokkal később visszatért a cseh provinciába.⁶⁹¹ 1764-1773 között Nagyszombatban élt Thomas Rösel sziléziai csillagász,⁶⁹² és két nyelvész, František Fournier morva jezsuita 1772-1773 között,⁶⁹³ és Václav Horník 1771-től 1773-ig.⁶⁹⁴

A novíciátus kevésbé volt népszerű, mint a trencsényi. A 18. században mindössze 7 cseh, morva, illetve sziléziai novícius töltötte itt próbaidejét. Az itt élő cseh jezsuiták többsége nem tanár vagy diák volt az itteni tanintézményekben. Sok gyógyszerész és betegápoló volt

⁶⁸⁴ LUKÁCS: Catalogus gen. 744.; 447; 1755. Gabriel Graffnak Nagyszombatban és Kassán több teológiai és filozófiai témájú munkája is megjelent. (SOMMERVOGEL III. 1658) František Vahlnek egy német nyelvű írását ismerjük, amelyben az ószövetségi Egyiptomba eladott József és Kalasanci Szent József sorsa közti hasonlóságokat elemzi. (SOMMERVOGEL VIII. 365-366)

⁶⁸⁵ Bober a bölcészskart Kassán végezte el, majd szinte az összes jelentős magyarországi kollégiumban megfordult. Általában tanított, de gyakran végzett lelkipásztori és missziós munkát is. (LUKÁCS: Catalogus gen. 108.) A jezsuita rend feloszlása után még egy tudományos összefoglaló munkát adott ki, *Antologia scientiarum et artium*, Viennae, 1810 (SOMMERVOGEL I. 1555.)

⁶⁸⁶ Ilyen volt például 1703-1707 között František Martinek (LUKÁCS: Catalogus gen. 951.) és 1740-1743 között Josef Jilg (LUKÁCS: Catalogus gen. 660.). Mindketten a bölcészskaron tanultak és mellette a grammatikai osztályokban tanítottak. Alexander Kabos teológiai tanulmányai mellett nyelveket tanított. (LUKÁCS: Catalogus gen. 671.)

⁶⁸⁷ LUKÁCS: Catalogus gen. 447.

⁶⁸⁸ LUKÁCS: Catalogus gen. 1523.

⁶⁸⁹ LUKÁCS: Catalogus gen. 252.

⁶⁹⁰ LUKÁCS: Catalogus gen. 744.

⁶⁹¹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1873.

⁶⁹² LUKÁCS: Catalogus gen. 1399.

⁶⁹³ LUKÁCS: Catalogus gen. 359

⁶⁹⁴ LUKÁCS: Catalogus gen. 599.

köztük, és a 18. században a nagyszombati nyomdának három cseh, illetve sziléziai vezetője is volt.⁶⁹⁵

Nagyszombat után cseh szempontból a legfontosabb magyarországi kollégium a trencsényi volt, a 18. században összesen 83 olyan cseh, morva vagy sziléziai jezsuita töltött itt valamennyi időt, ebből 55-en novíciusok voltak. A novíciusi idő letelte után kevesen maradtak továbbra is Trencsénben. A noviciátusnak 1700-ban egy cseh vezetője is volt, Jáchym Hilari.⁶⁹⁶ 1744-1745-ben noviciátus vezetőjének helyettese Karel Knopp volt, aki mellette filozófiát tanított és könyvtáros volt.⁶⁹⁷

A tanárok közt kilenc csehet találunk. Érdekes közülük kiemelni közülük Josef Herzschlágert, akit moravusként találunk meg a katalógusokban, mégis 1773-ban a magyar nyelv professzora volt.⁶⁹⁸ A cseh származású tanárok közül 1711-től 1713-ig Fridrich Miczke,⁶⁹⁹ 1745-ben Jan Holinský,⁷⁰⁰ 1751-től 1752-ig Václav Slabik vezette a kollégium historia domusát.⁷⁰¹

Hasonlóan fontos cseh szempontból a kassai kollégium. Kassán a gimnázium mellett bölcsészeti és hittudományi karral rendelkező akadémia működött, 1712-től jogi kara is alakult.⁷⁰² A katalógusok szerint 60 cseh származású jezsuita élt ebben a kollégiumban a 18. század folyamán, ebből 19-en tanulni jöttek Kassára. Többségük a hittudományi karra járt, ketten voltak, akik bölcsészeti és teológiai tanulmányaikat is ebben a tanintézményben végezték,⁷⁰³ 11-en teológiát tanultak, 6-an csak bölcsészeti tanulmányaikat végezték Kassán.

A tanárok közt viszonylag kevés cseh területről származót találunk, mindössze hetet. Jiří Škoda 1702-1704 között a gimnáziumban, majd 1720-tól 1723-ig a teológiai karon tanított.⁷⁰⁴ Gabriel Graff 1729-1730 között filozófiát és matematikát oktatott a bölcsészkaron,⁷⁰⁵ Fridrich Donati 1734-1737 között teológiát és jogot.⁷⁰⁶ 1747-1748 között a kassai hittudományi karon tanított szentírást és a bölcsészkar dékánja volt Karel Knopp,

⁶⁹⁵ Jan Folger 1760-1761, illetve 1772-1773 között vezette a nyomdát, (LUKÁCS: Catalogus gen. 352.) Josef Kolinský 1736-tól 1757-ig (LUKÁCS: Catalogus gen. 756.) Fridrich Miczke 1747-ben. (LUKÁCS: Catalogus gen. 1009.)

⁶⁹⁶ LUKÁCS: Catalogus gen. 560.

⁶⁹⁷ LUKÁCS: Catalogus gen. 744.

⁶⁹⁸ LUKÁCS: Catalogus gen. 553.

⁶⁹⁹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1009.

⁷⁰⁰ LUKÁCS: Catalogus gen. 595.

⁷⁰¹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1666.

⁷⁰² GYENIS, 1941. 29-30.

⁷⁰³ Pavel Misseni (LUKÁCS: Catalogus gen. 1030); Antonín Kutler (LUKÁCS: Catalogus gen. 827.);

⁷⁰⁴ LUKÁCS: Catalogus gen. 1523.

⁷⁰⁵ LUKÁCS: Catalogus gen. 447.

⁷⁰⁶ LUKÁCS: Catalogus gen. 252.

aki korábban ugyanitt a gimnáziumi osztályokban is tanított,⁷⁰⁷ és Bartoloměj Zabural, aki eleinte csak a gimnáziumi osztályokban tanított, és lelkipásztori feladatokat látott el, majd 1725-1729 között az egyetemen tanított etikát.⁷⁰⁸ Rajtuk kívül még Kassán tanított egy ideig Jan Brumovský morva nyelvész,⁷⁰⁹ és testvére František Brumovský.⁷¹⁰ A többi rendházhoz hasonlóan a Kassán élő cseh jezsuiták többsége is egyszerűbb munkát végzett a rendházban. Portán, konyhán, sekrestyében vagy a nyomdában dolgoztak.

Besztercebányán a század folyamán 51 cseh, morva vagy sziléziai jezsuita élt, ebből 19 harmadik próbaévét töltötte itt, a novíciusok közt mindössze egy csehet találunk.⁷¹¹ A gimnázium tanárai között 12 cseh jezsuita volt, közülük 1718-ban Josef Vlnovský,⁷¹² 1758-tól 1759-ig Josef Bathazar,⁷¹³ 1763-ban Josef Hampel⁷¹⁴ tanítás mellett a kollégium historia domusát is vezette.

Budán a törökök kiűzése után telepedtek le a jezsuiták, 1692-től volt gimnáziumuk, 1723-tól bölcsészeti kurzust is indítottak, ahol később kánonjogot is oktattak.⁷¹⁵ 1700-ig csak két cseh jezsuitát találunk a budai kollégium lakói közt, de a 18. században, ahogy a kollégium helyzete megszilárdult, ide is egyre többen jöttek a cseh tartományokból. 1700-1773 között összesen 28-an fordultak meg Budán, többségük csak rövid ideig élt itt, de sokuk töltött hosszabb időt a rendházban. A Budán élő cseh, morva és sziléziai jezsuiták között két novíciust,⁷¹⁶ és három tanárt találunk, a többiek lelkipásztori munkát végeztek, vagy a kollégiumban láttak el gyakorlati feladatokat. Az 1723-tól működő bölcsészeti akadémián három cseh jezsuita tanított, František Brumovský, Karel Knopp és Jiří Škoda. František Brumovský korábban már tanított Budán, 1715-ben a gimnázium humanista osztályaiban. 1728-ban a bölcsészeti kurzus keretében filozófiát oktatott.⁷¹⁷ Karel Knopp 1742-1743-ban

⁷⁰⁷ LUKÁCS: Catalogus gen. 744.

⁷⁰⁸ LUKÁCS: Catalogus gen. 1887. Bartoloměj Zabural több irodalmi és tudományos munkája is megjelent nyomtatásban, kettőt érdemes megemlíteni: *Geographica globi terrae synopsis* (Cassoviae, 1728); *Franci. Wagneri universae phraseologiae corpus idiomatae slavico locumpletatum* (Tyrnaviae, 1750). (SOMMERVOGEL, VIII. 1470-1471)

⁷⁰⁹ LUKÁCS: Catalogus gen. 134.

⁷¹⁰ LUKÁCS: Catalogus gen. 134. František Brumovskýnak is ismerjük irodalmi munkáit, közülük legfontosabb a törökök kiűzéséről írott munkája. *Fatales Ottomanice lunae Eclipses* (Cassoviae, 1717)

⁷¹¹ 1717 Štěpán Jenig (LUKÁCS: Catalogus gen. 658.)

⁷¹² LUKÁCS: Catalogus gen. 1865.

⁷¹³ LUKÁCS: Catalogus gen. 57.

⁷¹⁴ LUKÁCS: Catalogus gen. 505.

⁷¹⁵ GYENIS, 1941. 21-22.

⁷¹⁶ 1725-1726 Jáchym Košáček (LUKÁCS: Catalogus gen. 774.) és 1704-1705 Josef Stowasser (LUKÁCS: Catalogus gen. 1616.)

⁷¹⁷ LUKÁCS: Catalogus gen. 134.

tanított filozófiát ugyanitt.⁷¹⁸ Jiří Škoda kánonjogot tanított 1728-1729, illetve 1737-1738-ban.⁷¹⁹

Az egri kollégium szintén a cseh jezsuiták által közepesen látogatott kollégiumok közé tartozott. A Rákóczi szabadságharc idején sokáig szünetelt az oktatás, a jezsuitáknak el kellett hagyniuk a várost. Az iskola 1711-ben indult újra, és a rendház is fejlődésnek indult minek következtében 1740-ben kollégiumi rangot kapott.⁷²⁰ Egerben a 18. század folyamán 22 cseh, morva vagy sziléziai jezsuita fordult meg, ebből hárman a harmadik próbaévüket töltötték a kollégiumban,⁷²¹ ketten tanítottak,⁷²² egy sziléziai jezsuita (František Vahl) 1753-ban kizárólag lelkipásztori feladatokat látott el,⁷²³ és 1772-ben egy cseh atya (Václav Fleck) vezette a historia domust.⁷²⁴ A többiek a rendházban végeztek egyszerűbb szolgálatokat.

Az eperjesi kollégiumban a 18. században alig élt több cseh származású rendtag, mint az egriben (25 fő), viszont többen voltak, akik fontosabb pozíciót töltöttek be. A gimnáziumnak nyolc cseh, morva, illetve sziléziai tanára volt, heten csak lelkipásztori feladatokat láttak el, ketten közülük plébániát is vezettek.⁷²⁵ Eperjesen is működött noviciátus, de tagjai közt csak egy jezsuitát találunk a cseh tartományokból, František Vahl, aki 1726-1727 között töltötte a kollégiumban próbaidejét.⁷²⁶

A győri kollégium a 18. században dinamikusan fejlődött. A gimnázium mellett hamarosan szeminárium és főiskola is indult, ami növelte a kollégium látogatottságát. 1700 és 1773 között 38 jezsuita élt itt a cseh tartományokból. A papnevelő intézet nem volt olyan látogatott a csehek körében, mint a trencsényi. A század folyamán csak két cseh novícius volt,⁷²⁷ és további két cseh jezsuita töltötte itt harmadik próbaévet.⁷²⁸ A diákok körében sem volt Győr különösebben népszerű, a gimnáziumnak öt cseh diákja volt, mindannyian humanista tanulmányaikat ismételték. A főiskolának egy cseh diákja volt 1720-ban Pavel

⁷¹⁸ LUKÁCS: Catalogus gen. 744.

⁷¹⁹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1523.

⁷²⁰ GYENIS, 1941. 23.

⁷²¹ 1769 Václav Heintze (LUKÁCS: Catalogus gen. 536.) 1771 Josef Herzschräger, (LUKÁCS: Catalogus gen. 553.) 1767 Václav Hornik (LUKÁCS: Catalogus gen. 599.)

⁷²² Jiří Škoda 1739-1743 között az iskolát vezette, mellette könyvtáros volt, és lelkipásztori feladatokat látott el (v.ö. LUKÁCS: Catalogus gen. 1523.) 1700-ban Jan Wir a humanista osztályokban tanított. (v.ö. LUKÁCS: Catalogus gen. 1857)

⁷²³ LUKÁCS: Catalogus gen. 1755.

⁷²⁴ LUKÁCS: Catalogus gen. 344.

⁷²⁵ Václav Slabík 1753-1757 között (v.ö. LUKÁCS: Catalogus gen. 1666) és František Vahl 1755-1758 között (LUKÁCS: Catalogus gen. 1755.).

⁷²⁶ LUKÁCS: Catalogus gen. 1755.

⁷²⁷ 1710-1711 Pavel Misseni (v.ö. LUKÁCS: Catalogus gen. 1030.), 1709-1710 Karel Streitt (v.ö. LUKÁCS: Catalogus gen. 1619-1620.)

⁷²⁸ 1702 Jacob Erasim, (LUKÁCS: Catalogus gen. 293.) 1705 Jan Wir (LUKÁCS: Catalogus gen. 1857.)

Misseni.⁷²⁹A gimnázium tanárai között is csak négy jezsuitát találunk a cseh tartományokból. Közülük érdemes megemlíteni František Hladký-t, aki 1716-1718 között a kollégium rektora volt.⁷³⁰A cseh származású jezsuiták ezen a helyen a 17. századhoz hasonlóan a 18. században is elsősorban missziós és lelkipásztori munkát végeztek.

Lőcse lakossága többségében protestáns volt, mégis lendületesen fejlődött az itteni jezsuita kollégium. Cseh szempontból a közepesen jelentős rendházak közé tartozott, 1700-1773 között összesen 36 cseh, morva vagy sziléziai jezsuita élt itt. Ebből kilencen tanítottak a gimnáziumban. Közülük meg kell említeni Karel Knoppot, aki 1752-1754 között a kollégium rektora volt.⁷³¹1739-1742 között egy másik cseh jezsuita, Bartoloměj Zabural volt a kollégium rektora. Korábban már 1715-ben és 1718-ban is megfordult a kollégiumban, ekkor a gimnáziumban tanított, és a historia domust vezette. Rektorsága után is visszatért, 1751 és 1752 között a kollégium ügyvivőjének tisztségét töltötte be.⁷³²A tanítás mellett sokan végeztek papi munkát, illetve egyéb gyakorlatiasabb feladatokat láttak el a rendházon belül.

A pozsonyi kollégiumban a 17. században is sok cseh, morva vagy sziléziai származású jezsuita élt, és ez a tendencia folytatódott a 18. században is. A század elején a jezsuiták új épületbe költöztek, a régi kollégium továbbra is működött rezidenciaként.⁷³³ A Szent Márton rezidencián viszonylag kevesen éltek, cseh szempontból sem volt túlságosan jelentős. A 18. század folyamán 15 jezsuita érkezett oda a cseh tartományokból, de többségük egyszerű munkát végzett. Az új pozsonyi kollégiumban 1700-1773 között negyven olyan rendtagot találunk, aki a cseh provincia területéről származott. Többségük itt is, mint a többi kollégiumban konyhai, beszerzési munkát végzett, a kollégium gazdasági ügyeit intézte, vagy sekrestyében dolgozott. A felszentelt papok többsége (14 fő) lelkipásztori munkát végzett, és csak kevesen tanítottak a gimnáziumban.⁷³⁴A lelkipásztorok közül František Xaver Schreibert kell megemlítenünk, aki 1747-től 1752-ig élt Pozsonyban. 1740-ben nagy sikere volt Bécsben Szent Cirillről és Szent Metódról tartott prédikációjának.⁷³⁵ Pozsonyban noviciátus is működött, de nem volt különösebben látogatott. A század folyamán csak három cseh jezsuita töltötte itt próbaidejét.⁷³⁶

⁷²⁹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1030.

⁷³⁰ LUKÁCS: Catalogus gen. 568.

⁷³¹ LUKÁCS: Catalogus gen. 744.

⁷³² LUKÁCS: Catalogus gen. 1887.

⁷³³ GYENIS, 1941. 43-44.

⁷³⁴ 1700-1773 között mindössze négy cseh tanára volt a gimnáziumnak: 1706 Andre, Josephus, (LUKÁCS: Catalogus gen. 26.) 1708 Martinek, Franciscus, (LUKÁCS: Catalogus gen. 951.) 1724-6 Rossi, Johannes, (LUKÁCS: Catalogus gen. 1404) 1717 Wlznovsky, Josephus, (LUKÁCS: Catalogus gen. 1865.)

⁷³⁵ LUKÁCS: Catalogus gen. 1501. SOMMERVOGEL VII. 912.

⁷³⁶ 1709-ben František Brumovský (v.ö. LUKÁCS: Catalogus gen.134.) 1711-1712 között Jan Raedlmacher, (LUKÁCS: Catalogus gen.1324.) 1730-1731 Adam Klausal (LUKÁCS: Catalogus gen. 732.)

Selmecebánya kisebb jelentőségű kollégium volt, a cseh korona tartományaiból származó rendtagok száma 25 fő volt a század folyamán. Bár kevesebben voltak, mint a többi jelentősebb kollégiumban, többségük felszentelt pap volt, és fontosabb pozíciókat töltöttek be. A 25 cseh rendtag közül 16-an oktatói, illetve lelkipásztori munkát végeztek, és csak kilencen láttak el a rendházon belül egyszerűbb feladatokat. A lelkipásztorkodó cseh jezsuiták általában hittant tanítottak, gyóntattak vagy prédikáltak a városban, állandó plébánosi tisztsége csak egyiküknek volt, Štěpan Jenignek 1747 és 1751 között.⁷³⁷

Sopronban a Thököly mozgalom után zavartalanul működhettek a jezsuiták. Sopron cseh szempontból a közepesen jelentős kollégiumok közé tartozott 32 cseh területről származó rendtaggal. Az itteni cseh, morva vagy sziléziai atyák többsége laikus testvér volt, és a rendházban végzett különféle szolgálatokat, nyolcan közülük papi feladatokat láttak el a kollégiumban és a környék lakosai körében, négyen a gimnáziumban tanítottak. A kollégiumnak egy cseh rektora volt, František Hladký 1699-1701 között.⁷³⁸

Szakolcán a 17. században nem élt különösebben sok bohemus, moravus vagy silesiusként jegyzett jezsuita, de a 18. században számuk folyamatosan emelkedett, a század folyamán összesen 44-en fordultak meg a rendházban, sokan közülük hosszabb időt töltöttek itt, illetve gyakran visszatértek. Szakolcán is működött gimnázium, a cseh jezsuiták közül 11-en itt tanítottak, néhányan a tanítás mellett papi feladatokat is végeztek és tízen kizárólag lelkipásztorkodással foglalkoztak. Legfontosabb közülük a Rudolf Břenský morva történetíró, aki 1704-től 1706-ig, majd 1711-ben volt a kollégiumban gyóntató, lelki vezető.⁷³⁹ A szakolcai kollégiumnak két cseh rektora volt, 1749 és 1751 között Karel Knopp⁷⁴⁰ és 1743-tól 1745-ig Bartoloměj Zabural.⁷⁴¹ A 18. században próbaház is működött a kollégiumban, egy cseh novíciust ismerünk, František Prechtl-t, aki 1722-től 1723-ig töltötte próbaidejét Szakolcán.⁷⁴²

Cseh szempontból kevésbé volt látogatott az esztergomi (5 fő), felsőbányai (2 fő), gyöngyösi (2 fő), komáromi (6 fő), lipótvárosi (6 fő), nagybányai (10 fő), nagyváradi (6 fő), pécsi (8 fő), rozsnyói (9 fő), sárospataki (6 fő), szatmárnémeti (1 fő), székesfehérvári (4 fő), szepeshelyi (6 fő), temesvári (8 fő), zsolnai (11 fő) és a lipótszentmiklósi (1 fő) rendház. Valamennyivel több cseh rendtag élt a kőszegi (16 fő) és az ungvári (17 fő) rezidencián, de általában rövid ideig tartózkodtak ezeken a helyeken, és egyszerűbb feladatokat láttak el. A

⁷³⁷ LUKÁCS: Catalogus gen. 658.

⁷³⁸ LUKÁCS: Catalogus gen. 566.

⁷³⁹ LUKÁCS: Catalogus gen. 146.

⁷⁴⁰ LUKÁCS: Catalogus gen. 744.

⁷⁴¹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1887.

⁷⁴² LUKÁCS: Catalogus gen. 1277.

znióváraljai kollégium cseh látogatottsága is jelentősen visszaesett a korábbi évekhez képest, a 18. század folyamán mindössze 4-en éltek ott a cseh tartományokból.

5.7. Cseh, morva és sziléziai jezsuiták Erdélyben 1700-1773

A 18. században megnőtt az Erdélyben élő cseh tartományokból származó jezsuiták száma, de egyik erdélyi rendház sem volt cseh szempontból különösebben jelentős. A brassói misszióközpontban mindig kevés jezsuita élt, közöttük összesen két sziléziai és egy cseh jezsuitát találunk. 1708-1710 között újra a rendházban élt Rudolf Břenský, és 1727-1729 között Carolus Streitt sziléziai jezsuita, aki hittanító, prédikátor és háztörténész volt.⁷⁴³ 1744-1745 között a szintén sziléziai Franciscus Vahl teljesített lelkipásztori feladatot Brassóban és környékén.⁷⁴⁴ A brassói rezidencián tehát alig találunk cseh tartományokból származókat, de ez az állomás egyébként sem volt igazán népes.

Székelyudvarhely jelentősebb jezsuita központ volt. A 16. században működött itt jezsuita gimnázium, majd a jezsuiták kitiltása után megszűnt. 1625-ben visszatértek, de ekkor még csak titokban dolgozhattak. A 17. század közepétől iskolát is működtettek, ami a 18. században már gimnáziumként funkcionált.⁷⁴⁵ Székelyudvarhely tehát fontos jezsuita központ volt, mégis csak egy jezsuitát találunk tagjai közt a cseh provinciából, a sziléziai Pavel Missenit, aki 1717-ben grammatikát tanított az iskolában.⁷⁴⁶

Jelentősége ellenére hasonlóan népszerűtlen volt a cseh jezsuiták körében Gyulafehérvár. A kollégiumnak a 16. századtól a rend feloszlatásáig összesen egy cseh, egy morva és két sziléziai tagja volt. A sziléziai Fridrich Miczke volt az első cseh tartományokból való jezsuita a kollégiumban. 1722-1723-ig élt Gyulafehérváron, lelkipásztori feladatai mellett az iskola egyik vezetője volt.⁷⁴⁷ Később 1731-1735 között František Brumovský morva jezsuita volt az iskola egyik vezetője, mellette papi feladatokat látott el.⁷⁴⁸ 1748-ban a már említett František Vahl látott el lelkipásztori feladatokat a kollégiumban, majd 1760-1761 František Perger cseh jezsuita.⁷⁴⁹ Nagyszebenben 1692-től kezdve volt állandó jezsuita rendház, majd hamarosan gimnázium is létesült.⁷⁵⁰ Cseh szempontból a kevésbé fontos kollégiumok közé tartozott, a katalógusok szerint hét cseh, morva, illetve sziléziai jezsuita élt

⁷⁴³ LUKÁCS: Catalogus gen. 1619-1620.

⁷⁴⁴ LUKÁCS: Catalogus gen. 1755.

⁷⁴⁵ GYENIS, 1941. 48.

⁷⁴⁶ LUKÁCS: Catalogus gen. 1030.

⁷⁴⁷ LUKÁCS: Catalogus gen. 1009.

⁷⁴⁸ LUKÁCS: Catalogus gen. 134.

⁷⁴⁹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1184.

⁷⁵⁰ GYENIS, 1941. 38-39.

a rendházban. 1728-ban Pavel Misseni volt a grammatisták tanára, és a háztörténész.⁷⁵¹ 1732-ben Fridrich Miczke Nagyszebenben élt, és ugyanazokat a feladatokat látta el, mint Gyulafehérváron.⁷⁵² 1741-1743 között František Vahl volt a rezindecia hitszónoka, hittanára, és a háztörténész.⁷⁵³ 1752-ben újabb cseh jezsuita érkezett a városba, Jan Holinský, aki kizárólag lelkipásztorkodással foglalkozott.⁷⁵⁴ A következő évben távozott, de ugyanebben az évben érkezett a morva Josef Jilg, aki ugyancsak hittanár és háztörténész volt.⁷⁵⁵ Ő is csak egy évig maradt, és ezután sokáig nem volt cseh, morva, vagy sziléziai szerzetes a rendházban. 1769-ben viszont ketten is érkeztek. Az egyikük Jan Koffler, misszionárius és prédikátor volt, aki Kínában is térített. 1773-ig maradt a rendházban.⁷⁵⁶ A másik Karel Stephan volt, Koffler misszionárius társa, aki azonban hamarosan távozott.⁷⁵⁷

Az erdélyi rendházak közül a kolozsváriban lakott a legtöbb cseh provinciából származó jezsuita. Kolozsváron a 17. századtól működött jezsuita iskola és gimnázium, a 18. században akadémia is. 1712-ben Rudolf Břenský a kollégiumban élt, majd 1714-1715 között megint itt találjuk. Lelkipásztori feladatai mellett könyvtáros és háztörténész volt.⁷⁵⁸ 1715-1716 között, valamint 1718-ban itt tanított grammatikát Pavel Misseni.⁷⁵⁹ Az 1720-as évek vége felé egyre több cseh, morva és sziléziai jezsuita érkezett a kollégiumba, 1773-ig összesen tizenketten voltak. Többségük egyszerű munkát végezett, de akadtak köztük tudós papok is.⁷⁶⁰ Közülük fontos kiemelni Josef Vlnovskýt, aki 1726-1727 között tanított Kolozsváron hittant, a bölcsészkaron etikát, emellett lelkipásztori munkát végzett.⁷⁶¹ 1749-1752 között František Vahl Kolozsváron élt, kizárólag papi feladatokat látott el.⁷⁶² 1761-1762

⁷⁵¹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1030.

⁷⁵² LUKÁCS: Catalogus gen. 1009.

⁷⁵³ LUKÁCS: Catalogus gen. 1755.

⁷⁵⁴ LUKÁCS: Catalogus gen. 595.

⁷⁵⁵ LUKÁCS: Catalogus gen. 660.

⁷⁵⁶ LUKÁCS: Catalogus gen. 750. Jan Koffler Goa és Macao szigetén volt misszionárius, majd innen került Kínába, Cochín tartományba. Itt megírta Cochín történetét, valamint ismerjük Kínából írott leveleit is. (SOMMERVOGEL IV. 1157-1158)

⁷⁵⁷ LUKÁCS: Catalogus gen. 1605.

⁷⁵⁸ LUKÁCS: Catalogus gen. 146.

⁷⁵⁹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1030.

⁷⁶⁰ 1724-ben érkezett David Schmidt és 1725-ben Gabriel Heinrich, mind a ketten a konyhán dolgoztak. (v.ö. LUKÁCS: Catalogus gen. 1480; 535.) 1726-ban hárman érkeztek, Fridericus Diringier sziléziai, Franciscus Ertl morva jezsuita, akik portai feladatot láttak el, és a konyhán, illetve a betegszobán dolgoztak. (v.ö. LUKÁCS: Catalogus gen. 243; 300;). A harmadik társuk Joseph Vlnovský etikaprofesszor volt. 1728-1730 között Antonius Schmidt sziléziai jezsuita dolgozott a betegszobán (v.ö. LUKÁCS: Catalogus gen. 1480;) 1738-1740 között a morva Thomas Piller volt a rendház szakácsa. (v.ö. LUKÁCS: Catalogus gen. 1225) 1761-1768 között Johannes Nepomuk Graas cseh jezsuita portás, gondnok és betegápoló volt. (v.ö. LUKÁCS: Catalogus gen. 445) 1764-1771 között a kollégium beszerzője és gondnoka egy sziléziai jezsuita volt, Melchior Schike. (v.ö. LUKÁCS: Catalogus gen. 1465.) Ugyanezeket a feladatokat látta el Carolus Werner 1772-től 1773-ig (LUKÁCS: Catalogus gen. 1834.).

⁷⁶¹ LUKÁCS: Catalogus gen. 1865.

⁷⁶² LUKÁCS: Catalogus gen. 1755.

humán osztályokban tanított, majd 1764-1765 a humán osztályok mellett a bölcsészkar tanára is volt Josef Herzschräger, morva jezsuita.⁷⁶³

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy míg 1623 előtt jóval több magyarországi jezsuita élt a cseh korona országaiban, mint fordítva, a cseh tartomány önállósulása után megváltozott helyzet. A 17. század második felétől dinamikus nő a számuk, csak a Thököly mozgalom és a Rákóczi szabadságharc idején tapasztalható csökkenés, de ekkor a magyarországi jezsuitáknak is menekülniük kellett. A 18. században a cseh rendtagok száma folyamatosan növekedett.

A Magyarországon élő morva, cseh vagy sziléziai jezsuiták többsége eleve az ausztriai tartományba kérte felvételét. Ennek több oka lehet. Egyrészt a bohemus, moravus vagy silesius kifejezések nem etnikumra utaltak, hanem a születési területre. A Habsburg-ház trónra kerülésével egyre több osztrák, magyar, spanyol vagy olasz nemesi család kapott birtokot a cseh korona tartományaiban, és ez a folyamat a fehérhegyi csata után felerősödött, mikor a felkelő protestánsoktól elvett birtokokat az uralkodó a saját hívei között osztotta szét. Ezek többségében idegen származásúak voltak. A fehérhegy utáni emigráció a falvakban is éreztette hatását, és sok földesúr idegen telepesekkel népesítette be birtokait, sőt új falvakat is alapítottak. A városokban is egyre több külföldi telepedett le. A cseh földön született (tehát bohemus, moravus vagy silesius) gyermeknek jelentős százaléka nem cseh szülőtől származott, ezért lehettek olyan erős kötődései Ausztriához, Magyarországhoz vagy Horvátországhoz, hogy inkább az ausztriai tartományban kívántak élni.

A katalógusbejegyzések alapján nagyon nehéz megállapítani a jezsuiták etnikai hovatartozását. Az elogiumok időnként írnak az elhunyt jezsuita családjáról, így némely személyeknél tudunk következtetni származásának körülményeire, de ez elég ritka. Az elogiumok a legtöbb esetben meglehetősen szűkszavúak, és a családdal kapcsolatban inkább a vallási hovatartozásra helyezik a hangsúlyt.

Mivel Magyarország és Csehország is ugyanazon államalakulatnak volt a része, további problémát jelent, hogy bizonyos foglalkozású emberek (katonák, hivatalnokok) igen gyakran változtatták meg lakóhelyüket. A 17. században a török háborúk miatt sok cseh, morva és sziléziai katonát vezényeltek Magyarországra. Ők általában magukkal hozták családjukat is, és gyakran igen hosszú ideig maradtak, ezért Magyarországon jelentős számban nőttek fel cseh családokból származó fiatalok, akik nem kötődtek erősen

⁷⁶³ LUKÁCS: Catalogus gen. 553.

szülőföldjükhöz. A cseh etnikum megjelenése a lakosság körében azt eredményezte, hogy a magyarországi (hungarusként jegyzett) papok, szerzetesek közt is egyre több lett a cseh, morva vagy sziléziai származású.

Ha megnézzük, hogy hány olyan jezsuita élt Magyarországon, aki valamelyik cseh tartományból származott, és hány magyarországi jezsuita élt a cseh korona tartományaiban 1623 után, láthatjuk, hogy a Magyarországon élő cseh rendtagok száma jóval magasabb. Ha pusztán arról lenne szó, hogy az ausztriai tartomány területéről cseh területekre költözött családok fiai kérték felvételüket az ausztriai tartományba, akkor nem tudnánk megmagyarázni ezt a komoly aránytalanságot, hiszen Magyarországon is nagy számban éltek cseh családok. 1623 után valószínűleg azért került egyre több cseh területekről származó fiatal a magyarországi rendházakba, mert Magyarország területe a Bécs központú ausztriai tartományhoz tartozott. A jó nevű ausztriai egyetemek komoly vonzerőt jelenthettek, és mivel Magyarország és Horvátország és Ausztria ugyanahhoz a rendtartományhoz tartoztak, olyanok is kerülhettek magyarországi rendházakba, akik ausztriai, horvátországi vagy egyéb kötődéseik miatt választották ezt a tartományt.

Nem mindenki döntött úgy már kezdetben, hogy az ausztriai tartományban szeretne élni, előfordult, hogy a cseh tartományból jöttek át. A legtöbben közülük a törökök kiűzése idején érkeztek tábori misszionáriusként, és nem tértek vissza hazájukba (Pl. Rudolf Břenský, Lukáš Kolich, Jáchym Hilari). Voltak ellenben olyanok is, akik az ausztriai tartományba kérték felvételüket, majd később mégis visszatértek a cseh tartományba. A cseh provincia önállósulását követő pár évben ez elég gyakori volt, később ritkán fordult elő (Pl. Kryštof Vratislav).⁷⁶⁴Bécs és Buda török ostroma, valamint a törökök elleni háború alatt többen visszatértek ideiglenesen a cseh tartományba, általában tanulmányaik befejezése miatt, de a török veszély elmúltával visszatértek az ausztriai provinciába.

1623 után megváltozott a magyarországi rendházakban élő cseh jezsuiták fő szerepköre is. Korábban Magyarország elsősorban missziósterület volt, az itt élő cseh jezsuiták többségében lelkipásztori feladatokat látott el, de a 17. század második felében egyre több cseh származású diákot és tanárt találunk magyarországi iskolákban. Többségük azonban gyakorlatias feladatokat végzett a rendházban. A konyhán dolgozott, a templom vagy a kórház rendjére felügyelt, gyógyszerész volt, vagy a kollégium gazdasági ügyeit intézte. A lelkipásztori munka továbbra is fontos volt, de az itt élő cseh jezsuiták túlnyomó többsége másfajta munkát végzett.

⁷⁶⁴ LUKÁCS: Catalogus gen. 1873.

5.8. A nagyszombati egyetem jelentősége cseh szempontból

A nagyszombati egyetemet nem csak a jezsuita rend tagjai látogatták, hanem más szerzetesrendek tagjai és világi diákok is érkeztek a cseh tartományokból, túlnyomó többségük Morvaországból vagy Sziléziából. Az első morva diák, Gabriel Medek 1637-ben iratkozott be az egyetemre, de csak a bölcsészkar első évfolyamát végezte Nagyszombatban.⁷⁶⁵ Utána 1640-ből ismerjük a következő morva diákot, aki viszont 1640-ben baccalaureátusi, 1641-ben licentiátusi, 1642-ben magisteri fokozatot szerzett.⁷⁶⁶

A nagyszombati egyetem cseh szempontból a harmincéves háború utolsó éveiben vált igazán jelentőssé. 1642-ben a svédek megjelentek Sziléziában és Morvaországba is betörték. 1643-ban elfoglalták Olomoucot. A jezsuita intézményekre komoly hadisarcot vetettek ki, amit a jezsuiták nem tudtak kifizetni, ezért el kellett hagyniuk a várost. Az egyetem diákjai közül aki tehette külföldön fejezte be tanulmányait, Bécsben, Grázban, Passauban, de sokan választották a közeli nagyszombati egyetemet is. A végzős diákok átvételét a nagyszombati egyetemre Johannes Weyer, belga jezsuita szervezte meg, aki ebben az évben a nagyszombati egyetemen a teológiai kar dékánja volt.⁷⁶⁷ Az Olomoucból érkező diákok közül név szerint ismerjük Řehoř Bouda, Rudolf Reichenberg negyedéves jezsuita teológushallgatókat, és Alois Medeket, Victor Dubskýt, Jan Martin Přiklenket, Laurenz Slauadersichet és Simon Kilián Martint, akik az egyetem bölcsészkarán folytatták tanulmányaikat.⁷⁶⁸

A teológushallgatók befejezték tanulmányaikat, a bölcsészkar diákjai pedig Laurenz Slauadersich kivételével magisteri címet szereztek. Rajtuk kívül az egyetem cseh területekről származó hallgatói közül még egy sziléziai diák, Matthias Pardlenus kapta meg ezt címet. Két morvaországi diák (Jiří Ivanek és Lukáš Pesty) ebben az évben nyerte el a baccalaureátusi fokozatot.⁷⁶⁹ A diákok tanulmányaik befejezése után hazatértek, kivéve Alois Medeket, aki felvételét kérte a jezsuita rendbe, és a bécsi noviciátusban eltöltött próbaévei után 1647-ben tanárként tért vissza Nagyszombatba.⁷⁷⁰

⁷⁶⁵ *Külföldi hallgatók magyar felsőoktatásai intézményekben* (Szerk.: HEILAUF, Zsuzsanna) Budapest, 2006.

75.

⁷⁶⁶ *Külföldi hallgatók...* 75.

⁷⁶⁷ *Matricula Universitatis Tyrnaviensis 1635-1701*. (kiadásra előkészítette és jegyzetekkel ellátta: ZSOLDOS Attila). Budapest, 1990. 34.

⁷⁶⁸ *Matricula Universitatis...* 36-37.

⁷⁶⁹ BOGNÁR Krisztina-KISS József Mihály- VARGA Júlia: *A nagyszombati egyetem fokozatot szerzett hallgatói 1635-1777*. Budapest. 2002. 130-131.

⁷⁷⁰ LUKÁCS: *Catalogus* gen. 986.

A következő években a háború miatt az oktatás gyakran akadozott, így alig voltak fokozatot szerzett hallgatói az egyetemnek. 1647-ben két cseh hallgató szerzett bölcsész baccalaureátusi fokozatot, Tobiás Schivak⁷⁷¹ és Jiří Mimmer, aki a következő évben a magisteri címet is elnyerte. Medekhez hasonlóan ő is jelentkezett a jezsuita rendbe, és bécsi novíciusi évei után Trencsénben, Kassán és Nagyszombatban tanított.⁷⁷²

1648-ban megint kimagaslóan magas volt a nagyszombatban fokozatot szerzett morva és sziléziai diákok száma. Azok, akik a svéd háború miatt Magyarországon kezdték meg tanulmányaikat, most fejezték be az iskolát. A már említett Jiří Mimmel mellett ketten szereztek bölcsészeti magisteri, és négyen baccalaureátusi címet.⁷⁷³

1649-ben még nem csökkent látható módon a morva és sziléziai diákok száma. Őt olyan cseh földről származó diák kezdte meg ebben az évben tanulmányait, aki előzőleg nem az olomouci kollégiumban tanult. Ők hasonló módon kerülhettek a nagyszombati egyetemre, mint az itt tartózkodó külföldi születésű jezsuiták.⁷⁷⁴ Az olomouci akadémia diákjai közül összesen 13-an tanultak Nagyszombatban.⁷⁷⁵ Ezek közül nem mindegyik volt cseh, morva vagy sziléziai születésű, csak tanulni jöttek Olomoucba, közülük egy sem volt tagja a jezsuita rendnek.

1649-ben a fokozatot szerzett hallgatók között szép számmal voltak morvák és sziléziaiak. Négyen kaptak baccalaureátusi és hárman magisteri címet,⁷⁷⁶ köztük Jiří Očko, aki később jezsuita lett, és Magyarországon is dolgozott tanárként.⁷⁷⁷ A baccalaureátusok közül a következő évben hárman (Michael Bartolomaei, Georgius Molitor, Johannes Moscher) doktori címet szereztek.⁷⁷⁸ Rajtuk kívül még egy sziléziai diák szerzett ebben az évben fokozatot, Andreas Adrianus, aki baccalaureátus lett.⁷⁷⁹

⁷⁷¹ *Külföldi hallgatók...* 76.

⁷⁷² LUKÁCS: *Catalogus gen.* 1026.

⁷⁷³ Bacc.: Georgius Bruoczky, Valentinus Cardelius, Georgius Oczko, Andreas Polentarius, Mag.: Andreas Muscalius, Schwach Tobias, (v.ö. BOGNÁR -KISS- VARGA, 2002. 133.)

⁷⁷⁴ Georgius Tobias Absada, Alexander Deinko, Augustinus Holetius, Fridericus Ernestus Hordtmon, Václav Sartorius. *Külföldi hallgatók...* 76-77.

⁷⁷⁵ Theologia Moralis: Johannes Krisch, bohemus, Georgius Hilscher, Georgius Michan, lusaticus, Metaphysici: Christian Falcz, vandalus, Jacobus Stali (Gráli), moravus, Johannes Stainer, Michal Faber, Physici: Georgius Gregorius Molitor, Johannes Christophorus Moschner, Mathias Schüczler, Michael Franciscus bartholomei, Georgius Johannes Weiss. *Matricula Universitatis...* 58-60.

⁷⁷⁶ Bacc.: Michael Bartolomaei, Georgius Molitor, Johannes Moschner, Mathias Schürzer, Mag.: Jacobus Grali, (ismertelen keresztnév) Stainer, Johannes Georgius Oczko, (BOGNÁR -KISS- VARGA, 2002. 133-134.)

⁷⁷⁷ LUKÁCS: *Catalogus gen.* 1111-1112.

⁷⁷⁸ BOGNÁR -KISS- VARGA, 2002, 134.

⁷⁷⁹ BOGNÁR -KISS- VARGA, 2002. 135.

1650-ben egy morva és két sziléziai diák kezdet meg tanulmányait Nagyszombatban. Közülük František Martin Faber és Mikuláš Samuelis 1652-ben bölcsészteből doktori címet szerzett, teológiai tanulmányit is itt végezte, Lukáš Wanck 1651-ben magister lett.⁷⁸⁰

A 1650-ben már kivonultak a svédek Olomoucból, a rektor visszatért, a lerombolt épületek újjáépítése jó ütemben folyt, és hamarosan újraindulhatott az oktatás. Nagyszombatból is visszatértek a diákok, így a morva és sziléziai diákok száma a nagyszombati egyetemen lecsökkent. Továbbra is látogatták cseh területen született diákok az egyetemet, sokan közülük itt is szereztek tudományos fokozatot, de számarányuk egy-egy kivételes évet leszámítva (1652, 1668, 1772)⁷⁸¹többé nem volt ilyen magas.

Pár szóban érdemes említést tenni a gimnáziumi osztályok diákjairól is. Köztük több olyan diákot találunk, aki a cseh tartományok területén született. Ők valószínűleg családjukkal együtt költöztek Magyarországra, és ezért választották a nagyszombati jezsuita gimnáziumot. Az mindenesetre nem valószínű, hogy a Johannes Weyer irányításával Olomoucból érkező társasághoz tartoztak. Számuk jóval magasabb, mint az egyetemi képzésen résztvevőké. 1643-ban a poéták közt négy morva, egy sziléziai, a syntaktisták között három morva és egy sziléziai volt. A grammatisták között csehek, morvák és sziléziaiak is voltak, összesen 15 fő, a parvisták között nyolc morva, illetve sziléziai gyerek tanult.⁷⁸² 1648-ban a gimnázium felső osztályaiban 11 morva és sziléziai diák tanult, a grammatisták származásáról nincsenek adataink.⁷⁸³ 1649-ből megint részletesen ismerjük a gimnáziumi osztályok diákjainak származási adatait. A gimnázium felsőbb osztályaiba ebben az évben kilenc morva és egy sziléziai diák járt. Az alsóbb osztályokban 16 morva és 4 sziléziai gyerek tanult, többen közülük Olomoucból származtak.⁷⁸⁴

A nagyszombati egyetemen 1650-1773 között összesen nyolcvan cseh, morva és sziléziai diák tanult. Ebből 26 sziléziai, 10 cseh, a többi morva származású. A cseh tartományok diákjai között tehát az olomouci egyetem újraindulása után is többségben voltak a morvák. Doktori címet csak öten szereztek közülük, de a rendelkezésre álló adatok szerint hasonlóan kevesen vannak azok, akik tanulmányaikat fokozatszerzés nélkül zárták le. Mivel a hallgatók többségéről a promóciós könyvek szolgáltatnak adatot, valószínűsíthetjük, hogy sokkal többen voltak az itt tanuló, de fokozatot nem szerző diákok, csak róluk nem rendelkezőnk megfelelő információkkal. 1650-1773 között 36 cseh, morva vagy sziléziai diák

⁷⁸⁰ *Külföldi hallgatók...* 77.

⁷⁸¹ BOGNÁR -KISS- VARGA, 2002, 136-137, 161, 345-346,

⁷⁸² *Matriculae Academiae Tyrnaviensis* 1643 ELTE levéltár M/001 143-153.

⁷⁸³ *Matriculae Academiae Tyrnaviensis* 1648 ELTE levéltár M/001 167-194.

⁷⁸⁴ *Matriculae Academiae Tyrnaviensis* 1649 ELTE levéltár M/001 201-232.

szerzett magisteri címet. Többségük bakkalaureátusi fokozatot is itt szerezte. A diákok többsége csupán bakkalaureátusig jutott.

A cseh hallgatók létszáma a vestfáliai béke megkötése, és morvaországi hadiállapot megszűnése után erősen lecsökkent, 1652-1660 között összesen heten voltak.⁷⁸⁵ Sokáig nem volt cseh, morva vagy sziléziai diákja az egyetemnek, majd 1668-tól ugrásszerűen megnőtt a számuk. 1668-1674 között 17 cseh diákot találunk, többségük a baccalaureátusi cím megszerzése után abbahagyta tanulmányait, magisteri címet csak ketten szereztek.⁷⁸⁶ 1674-1695 között újabb visszaesés figyelhető meg, ekkor összesen öt cseh, morva vagy sziléziai diák volt az egyetemen. 1695-1700 között hatan voltak, ami a korábbi évekhez képest emelkedést jelent.⁷⁸⁷ A 18. század elején 1730-ig négyen jelentkeztek cseh területről a nagyszombati egyetemre, majd 1730-tól újra rohamosan megnőtt a számuk. 1730-1771 között 26 diák érkezett cseh földről. A külföldi hallgatók közül ebben az időben a cseh tartományokból érkezők számaránya volt a legmagasabb. 1771-ig a hallgatók többsége a bölcsészkarra járt, kevesebben a hittudományira, de 1771-től a cseh diákok kivétel nélkül orvosi és gyógyszerészkarra iratkoztak be. Számuk a korábbi évekhez képest igen magas volt, 1771-1773 között 11 diák szerzett gyógyszerész vagy orvosi magister címet.⁷⁸⁸ Az egyetem orvosi karát a jezsuita rend feloszlatása után is egyre több diák kereste fel a cseh tartományokból, illetve a többi karra is voltak jelentkezők, így a nagyszombati egyetem fontos kapcsolatbiztosító tényező maradt Csehország és Magyarország közt azután is, hogy kikerült a jezsuita rend irányítása alól.

⁷⁸⁵ *Külföldi hallgatók...* 78-79.

⁷⁸⁶ *Külföldi hallgatók...* 80-81.

⁷⁸⁷ *Külföldi hallgatók...* 82-83.

⁷⁸⁸ *Külföldi hallgatók...* 86.

6. Az interakció kulturális hatásai

6.1. Cseh-magyar összefüggések a hagiográfikus irodalomban

A trentói zsinat után több olyan tudományos vállalkozás is elindult, melynek célja az volt, hogy a reformáció kihívásaira válaszolva eredeti források alapján, a történeti hitelességhez ragaszkodva újra megírják a katolikus egyház történetét és a szentek életét. Ekkor alapította Jean Bolland (+1665) belga jezsuita azt a kutatócsoportot, melynek célja az volt, hogy a szentek életrajzeit korszerű kritikai módszerekkel, kizárólag hiteles forrásokra támaszkodva megírják. A kutatásban résztvevőket az alapító neve után bollandistáknak nevezték.⁷⁸⁹ *Acta Sanctorum* címmel jelentették meg kiadványsorozatukat, melyben a naptárnak megfelelően mutatták be az egyes szentek életét. Ez a vállalkozás egész Európában a hagiográfia tudományának fellendülését eredményezte. A bollandisták munkájához kapcsolódva minden ország összeállította a saját szentjeinek életrajzát. Ezt a munkát csaknem mindenütt a jezsuita rend tagjai végezték el.

Csehországban Bohuslav Balbín vállalkozott arra, hogy tudományos igényességgel megírja Csehország szentjeinek életrajzát. Nagy műve 1682-ben jelent meg Prágában *Bohemia Sancta* címmel. Műve a 17. századi Csehországban különösen nagy jelentőséggel bírt. Ekkorra ugyanis uralkodóvá vált a csehországi historiográfiában a protestáns emigráns történetírók (Pavel Stránský) véleménye, mely szerint a protestáns, huszita hagyományok a cseh nemzeti identitás szerves részét képezik, és az igazi cseh hazafiság elválaszthatatlan a protestantizmustól. Ezt a gondolatot erősítette a hivatalos udvari történetírás is (Melchior Goldast), mikor Csehországot úgy emlegette, mint „kezdetől fogva eretnek” országot. Balbín és a jezsuita rend többi történetírója szembehelyezkedett ezzel az állásponttal. Ők azt akarták bizonyítani, hogy Csehországban a katolikus vallásnak vannak legmélyebb gyökerei, a cseh nép kezdetől fogva hűséges volt a pápához és a római keresztény hithez, amit a cseh szentek példája mutat meg legszebben. Ezért a hagiográfia tudománya a cseh történészek érdeklődésének központjába került.

Balbín maga is részt vett a bollandisták munkájában, és az *Acta Sanctorum*ban ő írta több cseh szent életrajzát, többek közt Nepomuki Szent Jánosét is, akit csak jóval később 1727-ben avattak szentté. A *Bohemia Sancta Miscellanea Regni Bohemiae* című többkötetes

⁷⁸⁹ A témáról bővebben: GYENIS András: *A Bollandisták társasága*, Budapest, 1935.

munkájának része. A Miscellaneban különféle Csehországgal kapcsolatos témákat dolgozott fel, mint például Csehország fekvése, helyrajza, vízrajza, az egyetem története. Feldolgozta a legnagyobb cseh nemesi családok genealógiáját, megírta több cseh város, kolostor és könyvtár történetét, illetve híres cseh tudósok, kiemelkedő történelmi személyiségek életrajzát. Kiadott több alapvető jelentőségű forrást, megírta a prágai érsekség történetét, bemutatta a cseh állami hivatalokat és minden olyan témakört fel akart dolgozni, ami valamilyen módon Csehországhoz kapcsolódik. Munkáját dekátokra osztotta, minden dekát tíz kötetből állt. Az első dekát és a második dekát első három könyve készült el. Az első dekát negyedik kötete a *Bohemia Sancta*.

A Bohemia Sanctaban a Csehországhoz bármilyen szállal kötődő szentek és boldogok életrajzeit gyűjtötte össze. Nem csak azok kerültek bele, akik Csehországban születtek, hanem olyanok is, akik Csehországban éltek, vagy családi kapcsolatok révén kötődnek Csehországhoz, esetleg azért kerültek be a kötetbe, mert Csehországban különösen erős a kultuszuk (Szent Vitus, Szent Zsigmond).

Eredetileg három részből állt, később ezt kiegészítette még két könyvvel. Az első részbe azokat a szenteket és boldogokat sorolta, akiknek tiszteletét az apostoli Szentszék hivatalosan jóváhagyta. Ilyen például Szent Cirill és Szent Metód, Szent Vencel, Szent Adalbert. A másik csoportba tartoznak azok, akiknek a tiszteletét hivatalosan még nem hagyta jóvá a Szentszék, de kultuszuk emberemlékezet óta él Csehországban. Néhány példa: Bořivoj és Vratislav fejedelem, Přibislava, Szent Vencel nővére, Szent Günther remete, Radim-Gaudentius, Szent Adalbert testvére, Lembergi Zdislava, Csehországi Ágnes, Arnošt z Pardubic, az első prágai érsek, Hroznata, premontrei szerzetes, Nepomuki János. Közülük azóta már többeket hivatalosan is szentté avattak. A harmadik kategóriába azokat sorolta, akik hitüket védelmezve vértanúhalált haltak, de nem avatták őket hivatalosan szentté, kultuszuk sem alakult ki. Idetartoznak például a 10. század, a huszita korszak és az 1618-as felkelés általában ismeretlen vértanúi.⁷⁹⁰ Ezek a fejezetek együtt önálló egységet alkotnak, külön mutató készült hozzájuk. Balbín ezt további két fejezettel egészítette ki. Az elsőben azok életét írta meg, akik Csehországban éltek, és életszentség hírében haltak meg, de nem voltak vértanúk. Ide sorolja V. László IV. Károly és II. Ferdinánd királyokat, több prágai érseket, jezsuita misszionáriusokat, az 1618-as felkelés alatt megtámadott császári helytartók egyikét, Vilém Slavatát, illetve néhány példamutató világi nemes úr és asszony életrajzát is itt találjuk.

⁷⁹⁰ BALBÍN, 1682. 168.

Az utolsó részben azoknak a jezsuitáknak állít emléket, akik pestiseseket, vagy egyéb fertőző betegségben szenvedőket ápoltak, közben maguk is megfertőződtek, és meghaltak.

Magyarországon Hevenesi Gábor jezsuita szerzetes *Régi magyar szentség* című munkáját vehetjük alapul. Hevenesi ebben a könyvében a magyarországi szentek életrajzait gyűjtötte össze, ugyanolyan koncepció szerint, mint Balbín. Mindenkit ide sorolt, aki valamilyen szállal Magyarországhoz köthető, vagyis a Magyarországon született szenteket, az itt élő idegen misszionáriusokat, sőt azokat is, akik csak családi kapcsolataik révén mondhatók magyarországi szenteknek. Míg Balbín minden szentről összegyűjtött lehetősége szerint minden forrást, és igyekszik mindenkiről pontos és részletes életrajzot írni, addig Hevenesi munkája kevésbé kidolgozott, a szentek életét csupán pár sorban ismerteti, legtöbbször éppen csak megemlíti nevüket, viszont áttekintést nyújt a Magyarországon tisztelt szentekről és boldogokról.

Ha összehasonlítjuk Hevenesi és Balbín által összeállított két területi hagiográfiát, nagyon sok átfedést találhatunk benne. Ez elsősorban az Árpád-kor szentjeinél mutatható ki, mivel az Árpádok és a Přemysl dinasztia közt gyakoriak voltak a házasságok, a legtöbb Árpád-házi szentnek voltak cseh rokoni kapcsolatai, és a Přemysl szentek is csaknem kivétel nélkül kötődtek valamilyen módon Magyarországhoz. Így kerültek be mindkét ország hazai szentjeinek sorába I. András leányának, Adelheidnak és II. Vratislav cseh fejdelemnek unokái, Amabila,⁷⁹¹ Erzsébet,⁷⁹² Ágnes⁷⁹³ Hedvig⁷⁹⁴ és Margit,⁷⁹⁵ dédunokái, Boldog Angéla,⁷⁹⁶ Boldog Eufrazia⁷⁹⁷ és Boldog Adalbert,⁷⁹⁸ Szent Hedvig, Szilézia hercegnője, II. András feleségének, Gertrúdnak a nővére,⁷⁹⁹ Csehországi Szent Ágnes⁸⁰⁰ és Szent Kinga prágai szerzetesnő, I. Ottokár lányai.⁸⁰¹

Magyarországi ősei miatt került be a magyar szentek közé Boldog Zdik Henrik⁸⁰² olomouci püspök és Boldog Břetislav Henrik⁸⁰³ prágai püspök. Bohuslav Balbín szintén családi kapcsolatai révén sorolja fel Csehország szentjei között Árpád-házi Szent

⁷⁹¹ BALBÍN 1682, 48. HEVENESI Gábor: *Régi magyar szentség*, Budapest, 1988. 237.

⁷⁹² BALBÍN 1682, 49. HEVENESI, 1988. 241.

⁷⁹³ BALBÍN 1682, 52-53. HEVENESI, 1988. 237.

⁷⁹⁴ BALBÍN 1682, 52-53. HEVENESI, 1988. 242.

⁷⁹⁵ BALBÍN 1682, 75. HEVENESI, 1988. 246.

⁷⁹⁶ BALBÍN 1682, 43-44. HEVENESI, 1988. 238 Angéla Hevenesi itt téved, II. Ulászló cseh király lánya volt, nem a nővére.

⁷⁹⁷ BALBÍN 1682, 44-45. HEVENESI, 1988. 241.

⁷⁹⁸ BALBÍN 1682, 50-51. HEVENESI, 1988. 237.

⁷⁹⁹ BALBÍN 1682, 62-63. HEVENESI, 1988. 59.

⁸⁰⁰ BALBÍN 1682, 64-65. HEVENESI, 1988. 79. Ágnes édesapja I. Ottokár, édesanyja III. Béla lánya Konstancia volt.

⁸⁰¹ BALBÍN 1682, 76-77. HEVENESI, 1988. 245.

⁸⁰² BALBÍN 1682, 46-47. HEVENESI, 1988. 242.

⁸⁰³ BALBÍN 1682, 49. HEVENESI, 1988. 239; †1196

Erzsébetet. Mivel egyenes ágon nem talált közeli cseh hozzátartozót, oldalági leszármazottai révén került a cseh hagiográfiába.⁸⁰⁴ Szent Erzsébetnek erős kultusza volt Csehországban, a korabeli cseh katolikus templomi énekeskönyvekben szinte kivétel nélkül találunk róla szóló énekeket, imákat. Hasonlóan meglepő, hogy Hevenesi Gábor könyvében megtaláljuk Bořivojt, a csehek első keresztény fejedelmét. Hevenesi egy Václav Hájek z Libočan által leírt legendára alapozva sorolta Bořivojt hazai szentjeink közé. Eszerint Bořivoj a Nyitrán székelő Szvatopluk fejedelem hatására tért meg.⁸⁰⁵ A Dalimil krónikában szerepel először az a történet, mely szerint Szvatopluk nem engedte, hogy a pogány Bořivoj a keresztény vendégekkel egy asztalhoz üljön, ezért kérte Bořivoj Szent Metódot, hogy keresztelje meg. Ezután egyre jobban elmélyült a hitben és a krónikáiró szerint szent lett.⁸⁰⁶ Mivel Hevenesi a Morva birodalom történetét Magyarország történetéhez csatolva értelmezi, helyet kaphatnak könyvében a Morva birodalom szentjei.⁸⁰⁷ Ezen kívül kimondatlanul is megjelenik benne az a gondolat, hogy a cseh kereszténység Pannóniai eredetű.

Az Árpádház és a Přemysl dinasztia közös szentjei mellett mindkét területen erősen élt a 10. század katolikus hittérítőinek kultusza. Balbín elsődleges célja a nemzeti hagiográfia összeállításával Csehország régi szentségének bemutatása volt, aminek egyik legszebb példái a 10. századi cseh hittérítők. Tevékenységük annak is bizonyítéka, hogy a 10. században a cseh nép már maradéktalanul elfogadta a katolikus vallást, sőt más népekhez is ő jutatta el Krisztus evangéliumát. A Bohemia Sanctaban mégis viszonylag keveset foglalkozik ezzel a témával, mivel korábban *Epitome rerum Bohemicarum* című könyvében már részletesen írt róla.⁸⁰⁸ Általában jellemző Balbín késői műveire, hogy nem ismétli önmagát, nem részletez olyan témát, amit már korábban valamelyik könyvében megírt. Szent Adalbert életrajzát ebben a könyvében csak pár szóval foglalja össze, magyarországi térítőmunkáját éppen csak megemlíti,⁸⁰⁹ nem szentel neki nagyobb figyelmet, mint társainak.⁸¹⁰

Hevenesi Gábor megemlékezik könyvében a 10-11. században Magyarországon tevékenykedő cseh misszionáriusokról. Szent Adalbertet és testvérét Gaudenciust⁸¹¹ kiemeli közülük, de vértanútársaikat is név szerint felsorolja.⁸¹² Eltér Balbintól abban, hogy vértanúságuk

⁸⁰⁴ BALBÍN 1682, 67-69. HEVENESI, 1988. 71.

⁸⁰⁵ HEVENESI, 1988. 239.

⁸⁰⁶ *Kronika tak řečeného Dalimila*, Praha, 1977. (ed. VRBOVÁ, Hana) 48.

⁸⁰⁷ HEVENESI, 1988. Szent Cirill: 240. Szent Metód: 247.

⁸⁰⁸ BALBÍN, 1677. 134-151; 164-181. Szent István megkereszteléséről a 137. oldalon ír.

⁸⁰⁹ BALBÍN 1682, 25-26. HEVENESI, 1988. 187.

⁸¹⁰ BALBÍN 1682, 26-29.

⁸¹¹ HEVENESI, 1988. 191.

⁸¹² HEVENESI, 1988: Cristinus: 239. Izsák: 243, János: 244, Máté: 246.

helye nála Csehország, míg Balbínál Lengyelország, ezen kívül jóval kevesebb nevet sorol fel, mint Balbín.

Balbínál szerepel két remete szent, aki Magyarországhoz köthető. Az egyik Szent Günther, türingiai szerzetes, aki később Szent István hívására Magyarországra jött, és a Bakonyban volt remete, a másik Szent Iván. Szent Günther Balbín szerint István halála után elhagyta Magyarországot és Csehországban telepedett le, ott élt remeteként harminchét évig.⁸¹³ Szent Iván Balbín szerint Dalmatiából származott, Gestimulus fejedelem fia volt, de a világi hiábavalóságok helyett a remeteéletet választotta Csehországban.⁸¹⁴ Ezzel párhuzamosan létezett egy olyan hagyomány is, miszerint Szent Iván Magyarországról származott, és Szent István rokona volt. Ezzel az elmélettel Gelasius Dobner foglalkozott részletesen a 18. században, Balbín nem ismeri, annak ellenére, hogy már a középkorban is élt ez az elképzelés Szent Ivánnal kapcsolatban.⁸¹⁵

Hevenesi Gábor könyvében csak név szerint ismert, hivatalosan kanonizált, vagy kanonizálásra váró szentek szerepelnek, Balbínál viszont helyet kapnak olyanok is, akik hivatalosan soha nem lettek szentté avatva, kultuszuk sem alakult ki, sőt gyakran a nevüket sem ismerjük, Balbín mégis érdemesnek tartotta őket arra, hogy a cseh szentek közé sorolja őket. Ide tartoznak a huszita korszak névtelen katolikus mártírjai. Balbín szívesen foglalkozott ezzel a témával, az Epitomeban is részletesen tárgyalja, ezzel is bizonyítva, hogy a nem igaz, hogy az egész cseh nép a huszitákat támogatta, sőt, a csehek nagyon sokat szenvedtek miattuk, és sokan abban az időben inkább meghaltak, minthogy elhagyják a katolikus hitet. A cseh nép mellett bemutatja a szomszédos népek szenvedéseit is a huszita háborúk alatt, itt ír Prokop Holý 1427-es hadjáratáról, mikor megtámadta Magyarországot és egészen Pozsonyig jutott.⁸¹⁶ A huszita támadások magyarországi áldozatait Hevenesi nem említi a magyarországi szentek között.

Hevenesi és Balbín is említi könyvében Kapisztrán Szent Jánost,⁸¹⁷ de a két életrajz közt nincs semmiféle átfedés. Balbín nem említi Magyarországi tevékenységét, míg Hevenesi kizárólag arról ír.

⁸¹³ BALBÍN 1682, 32-33.

⁸¹⁴ BALBÍN 1682, 6-7.

⁸¹⁵ DOBNER, 1793. II. 60-61. DOBNER, Gelasius: *Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum II*. Praga, 1763. 550-551.

⁸¹⁶ BALBÍN 1682, 168-170. A mai olvasó számára furcsának tűnik, hogy Balbín cseh szentek közé sorolja azokat, akiknek csak annyi kapcsolata volt Csehországgal, hogy portyázó husziták ölték meg őket. A korban azonban ez nem volt különleges. Hevenesi is Magyarország szentjei közt említi Szent Wiborad Saint Galleni szerzetesnőt, akit kalandozó magyarok ölték meg.

⁸¹⁷ BALBÍN 1682, 179-180. HEVENESI, 1988. 215.

A cseh és a magyarországi jezsuitákat is felkavarta a kassai vértanúk sorsa. Hevenesi és Balbín is ír róluk.⁸¹⁸ Természetesen megint Balbín írása a kidolgozottabb, de mivel célja a cseh tartományokban élő szentéletű emberek életrajzának megírása volt, a három kassai vértanú közül csak Melchior Grodecký életrajzi adatait gyűjtötte össze, a másik kettő nevét csak megemlíti. Hevenesi nem említ más jezsuita vértanúkat, míg Balbín beszámol a čejkovicei esetről is, mikor Olomouc mellett 1623-ban Bethlen Gábor seregének érkező tatárok meggyilkolták Vitus Weismannt. Balbín hozzáteszi, hogy mindez Szent Orsolya ünnepén történt, és hasonló vonásokat vélt felfedezni Vitus Weismann és Szent Orsolya vértanúsága között.⁸¹⁹

Ugyancsak Balbínál olvashatjuk Georgius König történetét. König az olomouci egyetem rektora volt, de mikor 1663-ban kitört a háború a törökök ellen, Magyarországra jött, hogy a pogányok ellen harcoló katonáknak lelki támaszt nyújtson. A szentgotthárdi csatába halt meg, fegyvertelenül, kereszttel a kezében.⁸²⁰

A Bohemia Sancta második kötetében újabb életrajzokat gyűjtött össze, de ezek közt már egyáltalán nem találunk hivatalosan szentté vagy boldoggá avatottakat. Hevenesi Gábor munkájával itt már nincsenek jelentős átfedések, mégis több magyarországi vonatkozású életrajzot is tartalmaz.

Ilyen V. Lászlónak Csehország és Magyarország királyának életrajza. V. László nem tartozik a kanonizált szentek közé, Balbín mégis szentnek tartotta, amit egy csodával indokolt. Amikor II. Rudolf alatt újratemetése miatt kinyitották a koporsóját, testét romlatlan állapotban találták. Balbín fiatalkora ellenére kiváló uralkodónak mutatta be, aki buzgón harcolt a katolikus hit tisztaságért az eretnokségek ellen. Halála előtt Podjebrád Györgyöt hívatta, jó tanácsokkal látta el az uralkodásra vonatkozóan. Balbín megjegyzi, hogy felmerült, hogy esetleg Podjebrád, vagy Jan z Rokicany, esetleg Podjebrád felesége Johanna de Rozmítal mérgezte meg, de ezt soha nem bizonyították. Ismerteti azt a véleményt is, miszerint V. Lászlót a szeretője ölte meg, de szerinte ezt azok állítják, akik a király életének tisztaságát akarják megcáfolni. Balbín úgy gondolta, hogy a prágai pestis ölhetette meg.⁸²¹ Pontosan összegyűjti az V. Lászlóra vonatkozó forrásokat, de magyarországi szerzőkre nem hivatkozik. Magyarország és Csehország közös királyai közül a szentek közé helyezi II. Ferdinándot is, mint a katolikus hit védelmezőjét.⁸²²

⁸¹⁸ BALBÍN 1682, 204-205. HEVENESI, 1988. 233.

⁸¹⁹ BALBÍN 1682, 209-210.

⁸²⁰ BALBÍN 1682, 219-220.

⁸²¹ BALBÍN 1682, pars II. 86-89.

⁸²² BALBÍN 1682, pars II. 114-116.

Magyar szempontból a kötet legérdekesebb fejezete Bossányi Eszterről szól. Bossányi Eszter Forgách Miklós özvegye volt, a morvaországi Brumovban élt, ezért kaphatott helyet a kötetben. Bökezű támogatója volt a jezsuita rendnek, elsősorban az uherské hradištěi gimnáziumnak, birtokaira jezsuita misszionáriusokat hivatott. Bossányi Eszter nemcsak Hevenesinél nem szerepel, hanem a többi magyarországi hagiográfiában is teljesen ismeretlen az alakja. A Balbín munkájában szereplő életrajz különösen hosszú és részletes, ugyanakkor tényyszerű adatot keveset találunk benne. Rövid bevezetőjéből megtudjuk, hogy az életrajzot nem Balbín írta, hanem Adalbert Martinides⁸²³ nevű rendtársa,⁸²⁴ aki a Forgách család birtokán, Brumovban és környékén volt misszionárius, és személyesen is jól ismerte a grófnőt. Bossányi Eszter az életrajz írójával kifejezetten bensőséges, baráti kapcsolatban állt, amiről az életrajz hangneme tanúskodik. Martinides számára a legfontosabb, hogy Bossányi Esztert megszerettesse az olvasóval azáltal, hogy gondolatait, hétköznapi kisebb jótetteit meghatóan szép stílusban leírja. Mivel nem történeti munkának szánta írását, nem törekedett arra, hogy forrásértékű adatokat közöljön. Martinides írása előtt Balbín pár sorban megmagyarázza, hogy miért vette bele könyvébe Bossányi Eszter életrajzát. A grófnőt Szent Erzsébethez hasonlítja, és példaként állítja az özvegyek elé. Azt is hozzáteszi, hogy bár Magyarországról származik, nem számít idegennek.⁸²⁵ Később az életrajzból megtudjuk, hogy Morvaország nem csak lakóhelye, hanem otthona is volt, hiszen bökezűen segítette az ottani szegényeket, és a katolikus missziókat.

A Bohemia Sancta két részéhez végezetül egy függelék csatol, melyben felsorolja azokat a jezsuitákat, akik a felebaráti szeretet áldozataiként⁸²⁶ másokért életüket adták. Csak azokat sorolja fel, akik a cseh korona valamelyik tartományában haltak meg. Egy magyarországi jezsuitát találunk köztük, Antaly Jánost, aki egész életében misszionárius volt Cseh és Morvaországban. Amikor kitört Prágában a pestis, elöljárói engedéllyel a betegek

⁸²³ Adalbert Martinides elogumát Rómában, a központi jezsuita levéltárban őrzik. A latin eredetiről készült pontos cseh fordítását Josef Koláček készítette el, aki *Zrození pro nebe* című munkájában cseh nyelven közölte ezt a forrást. Ennek alapján Adalbert Martinides legfontosabb életrajzi adatai a következők: 1629. október 17-én született Olomoucban katolikus családban. Filozófiai és teológiai tanulmányai befejezése után különböző jezsuita iskolákban tanított. 1648-ban az opavai kollégium rektora lett, de nem sokkal később az akkor még szinte teljesen protestáns Brumovnak és környékének misszionálását és lelki gondozását bízta rá. Ekkor került ismeretségbe a Forgách családdal. Brumov mellett hamarosan Vizovice és Vsetín településeken is térített. Több ezer embert vezetett vissza a katolikus egyházba. Utolsó napjaiban még megjelenés előtt álló lelkigyakorlatos könyvén, a *Mystická uzda*-n dolgozott, amit Bossányi Eszter lányának, Forgách Eszternek ajánlott. 1681. augusztus 14-én halt meg Uherské Hradiště-ben. (v.ö. KOLÁČEK, Josef: *Zrození pro nebe*, Velehrad-Roma, 2002. 97-101.) Érdekességként érdemes megemlíteni, hogy Brumov mellett másik két misszióterülete is magyarországi családok birtoka volt. Visovice ekkoriban a Dóczy családhoz tartozott. Dóczy Zsuzsanna Bossányi Eszterhez hasonlóan lelkes és bökezű támogatója volt az olomouci és uherské hradiště-i jezsuita kollégiumnak. Vsetin egy ideig Pázmány Miklós birtoka volt, majd az Illésházy családé lett.

⁸²⁴ BALBÍN 1682, pars II. 149.

⁸²⁵ BALBÍN 1682. pars II. 149-163.

⁸²⁶ Victimae caritatis

szolgálatának szentelte életét, míg ő maga is megbetegedett és meghalt, 1634-ben 41 éves korában.⁸²⁷

Balbín mellett a cseh hagiográfia kiemelkedő alakja volt Matěj Tanner, aki a jezsuita rend vértanúinak történetét írta meg *Societas Jesu usque ad sanguivinis et vitae profusionem militans in Europa, Africa, Asia et America contra gentiles, mahometanos, judaeus et haereticos impios* (Pragae, 1675) címmel. Könyvében az egész világon hitükért meghalt, vagy üldözött jezsuitákat gyűjtötte össze, nem csak azokat, akik valahogy kötődtek Csehországhoz. Nem meglepő tehát, hogy magyarországi jezsuitákat is találunk benne.

A kassai vértanúk közül a két jezsuitát emelte ki. Pongrácz István és Melchior Grodecký mellett természetesen Kőrösi Márk esztergomi kanonokról is ír, de a mellékelt képen csak a két jezsuita szerepel. Kizárólag haláluk leírására helyezi a hangsúlyt, korábbi életükről keveset ír. Vértanúságuk körülményeit azonban sokkal pontosabba írja le, mint Balbín.⁸²⁸

Leleszi János erdélyi jezsuitáról is ír a könyvében, noha ő nem halt vértanú halált, hanem hitéért üldöztetést szenvedett, és menekülés közben halt meg. Ő volt az első jezsuita, aki Erdélyben végzett missziós munkát, Tanner Erdély apostolának nevezi, és nem felejt el feljegyezni, hogy egy időben Csehországban élt. Erdélyi városok mellett a hódoltsági területeken is végzett lelkipásztori és missziós munkát. Báthory István nagyon nagyra becsülte, Báthory Zsigmond nevelését is rábízta. Munkája mégsem lett eredményes, a helybélieknek a katolikus vallással szembeni ellenérzése miatt. 1588-ben egy protestáns asszony baráti lakomára hívta, ahol mérget tett az italába. Bár a mérgezésből felépülhetett volna, nem sokkal később Báthory Zsigmond fejedelem kiűzte a jezsuitákat Erdélyből. Neki télen, betegen kellett menekülnie. Így érkezett el Itáliába, ahol 1594-ben meghalt.⁸²⁹

Erdélyi vonatkozásai miatt érdemes megemlítenünk Tanner könyvéből Emmanuel Neri olasz jezsuitát, aki a kolozsvári jezsuita kollégium sekrestyése volt, és akit 1603-ban Székely Mózes seregében harcoló unitáriusok öltek meg.⁸³⁰ Története kapcsán röviden felvázolja azt is, hogy milyen nehéz körülmények között dolgoztak a jezsuiták Erdélyben.

⁸²⁷ BALBÍN 1682. Coronis caput. IV. 29. (A könyvnek ebben a részében már nincsenek oldalszámok)

⁸²⁸ TANNER 1675, 88-90.

⁸²⁹ TANNER, 1675, 26-27.

⁸³⁰ TANNER, 1675, 58-60.

6.2. Szent Cirill és Szent Metód kultusza és a morva mítosz⁸³¹

⁸³¹ Szent Metód, eredeti nevén Mihály 810/815 körül született Thesszalonikiben, testvére, Konstantin, aki később a Cirill szerzetesi nevet vette fel, ugyanebben a városban látta meg a napvilágot 826/7 táján. Igen előkelő családból származtak, édesapjuk, Leó a császári udvar tisztviselője volt. Mihály jogi tanulmányokat folytatott, majd Macedóniát kormányozta. A provincia lakossága szláv nyelvet beszélt, és a testvérpár valószínűleg már a családi környezetből is ismerte ezt a nyelvet. Konstantin együtt nevelkedett III. Mihály császárral Konstantinápolyban. Tanulmányai befejeztével egyházi pályára lépett, diakónussá szentelték és a pátriárkai könyvtárban dolgozott, majd később az akkori pátriárka, Ignatios (847-858; 867-877) titkára lett. Innen titokban távozott egy tenger melletti kolostorba. Visszatérve császári követ lett, és filozófiát tanított. Ekkor tartotta első nagy nyilvános vitáját Jóannés-szel, a korábbi pátriárkával, a képrombolásról. A vita Konstantin győzelmével végződött, aki a képek tisztelete mellett érvelt. Ugyancsak a császár követeként 851-ben mohamedán területeken járt, vitázott a muzulmánokkal a Szentháromság védelmében, ennek rövid kivonatát szintén legendája őrizte meg. 855-ben a számukra kedvezőtlen politikai fordulat miatt a testvérek visszavonultak a közélettől az Olümposz hegyi kolostorba. Ekkor vette fel Mihály a Metód szerzetesi nevet. 860-ban azonban a császár parancsának engedelmeskedve missziós útra indultak a zsidó vallású kazárok közé. A megbízást Konstantin kapta, de elkísérte testvére is. A fejedelmi udvarban is prédikáltak, sokan megtértek, és a testvérek népszerűségüket kihasználva elérték, hogy a kazár fejedelem szabadon bocsátotta a bizánci foglyokat. Ide kapcsolódik az a történet, melyet Szent Cirill ószláv nyelvű, úgynevezett pannóniai legendája őrzött meg. Eszerint Szent Cirill találkozott az akkoriban a kazár-birodalomban élő magyarokkal, akik megtámadták, de mikor meghallották imáját, sértetlenül útjára engedték. Hazai történetírásunk ennek kapcsán vizsgálta, hogy kapcsolatba kerülhetett-e Szent Cirill a magyarokkal, és lehetséges-e, hogy a közöttük is térítettek. A hagyomány szerint Konstantin a kazár misszió ideje alatt találta meg Chersosban Szent Kelemen pápa ereklyéit. Valószínűleg nem Szent Kelemennek, hanem egy másik vértanúnak az ereklyéire bukkantak. Szent Cirill buzgó tisztelője volt Szent Kelemennek, himnuszokat is írt hozzá, de ezek nem maradtak fenn. 863. körül Raszisztzláv morva fejedelem Bizánzból kért hittérítőket. A császár Konstantint és Metódot bízta meg a feladattal. A testvérek úgy értesültek, hogy Morávia lakosai mind pogányok, ezért meglepte őket, milyen nagy számban találnak ott templomokat és kolostorokat. Német területekről már korábban is érkeztek hittérítők, Raszisztzláv azonban a görögök behívásával egyrészt a német befolyást szerette volna visszaszorítani, másrészt tőlük várta a szláv nyelvű liturgia és egyházszerkezet megteremtését. A keleti egyházban ugyanis nem volt szokatlan a nép nyelvén végzett liturgia. Konstantin és Metód elsődleges feladata a morvák megtartása keresztény hitben, iskolák létesítése és morva papnevelő intézmények létrehozása volt. Mindmáig vitatják, pontosan hová érkeztek a szlávok apostolai, hol volt Raszisztzláv birodalma és udvara, a mai Morvaországban, vagy a mai Eszéken (Morava) és környékén.

Moráviában korábban a hittérítés latin nyelven folyt a nyugati hagyományoknak megfelelően. Konstantin és Metód azonban a prédikációikban és a liturgiában is a szlávok nyelvét használta. Konstantin szláv nyelvre fordította a Bibliát és több más liturgikus könyvet. A szláv liturgikus nyelv, amelyet keleti és déli szláv területeken ma is használnak a liturgiában, a Thesszaloniké környéki óbolgár nyelvjárás lett, melyet a testvérek otthoni környezetükből ismertek. A Szentíráson kívül más liturgikus szövegeket is lefordítottak a szlávok nyelvére. Konstantin a görög ábécé alapján megalkotta a hagyományos szláv írásmódot, a glagolita írást, melynek segítségével a liturgikus szövegeket lejegyezték.

Sem Cirill, sem Metód nem volt felszentelt pap, ezért és a szláv istentiszteleti nyelv miatt a német hittérítők eretnekséggel vádolták őket, amiért I. Miklós pápa Rómába rendelte a testvéreket. Konstantin és Metód magukkal hozták a Szent Kelemennek tulajdonított ereklyét, amiért az új pápa II. Hadrián (867-872) nagy pompával fogadta őket. Miután meggyőződött róla, hogy a testvérek tanításában nincs eretnokség, 868-ban, *Gloria in excelsis Deo* kezdetű bullájában jóváhagyta és megáldotta a szláv missziót, dicsérte módszereiket, méltatta személyes értékeiket, majd megszentelte a szláv könyveket és a Santa Maria Maggiore templomban helyezte el azokat. Metódot pappá szentelték három makedón tanítványával együtt, és szláv nyelven misét mutattak be. Konstantin Rómában kolostorba vonult, felvette a Cirill szerzetesi nevet, majd hosszú betegség után 869. február 14-én meghalt. Testét a Szent Kelemen bazilikában helyezték el, és rögtön szentként kezdték tisztelni.

Metód pápai jóváhagyással visszatért Moráviába, de egy év múlva ismét Rómába kellett mennie, mert összetűzésbe került a bajor hittérítőkkel. A pápa püspökké szentelte, de a szláv liturgiát nem erősítette meg. Metód címe „Archiepiscopus Sanctae Ecclesiae Marabensis” lett, ez azt jelenti, hogy Morava (Szirmium) városában volt a székhelye, és minden „szlovén” ország érseke lett. Metód ezután Kocel fejedelem hívására annak országába ment (a Balaton mellett), de itt a bajorok elfogták és bebörtönözték. Két évet töltött börtönben, fedetlen cellában, és csak VIII. János pápa (872-882) határozott fellépésére szabadult. Kocel, amíg Metód fogságban volt, védte a szláv liturgiát, de 874-ben meghalt. VIII. János pápa levelében rendelkezett Metód kiszabadításáról, de megtiltotta a szláv nyelv használatát a liturgiában, ezt azonban a pápai követ nem közölte

Szent Cirillt és Szent Metódot, a szlávok apostolait minden mai szláv nép magáénak érzi. Liturgikus tiszteletük haláluk után szinte rögtön megjelent, és a mai napig megvan a keleti és a nyugati egyházban is. 1980. december 31-én II. János Pál pápa *Egregiae virtutis* kezdetű apostoli levelében Európa társvédőszentjeivé nyilvánította őket.⁸³² Csehországban a 14. századtól vannak adataink a Szent Cirill és Szent Metód kultusz jelenlétéről. Nemcsak kedvelt szentek voltak, hanem a cseh történeti és hagiográfikus hagyomány a hazai szentek közé sorolta őket. Kultuszuk hamar cseh és morva hazafias színezetet kapott. A 17. században a cseh magyar interakció hatásaként kultuszuk Magyarországon is megjelent, először jezsuiták szerzők munkáiban. Elsősorban a szlovákság körében terjedt el, akik máig őseiknek tartják a morva birodalom őslakóit, hazai szentjeik közt tisztelik Szent Cirillt és Szent Metódot, és a morva mítosz szerves része a szlovák nemzeti hagyományoknak.

6.2.1. Szent Cirill és Szent Metód kultusz történeti előzményei Csehországban

Metóddal, mert látta, milyen sikeres az anyanyelvű liturgia, és úgy vélte, Morávia lakosai közül sokan elfordulnának a keresztény hittől, ha a szláv helyett latin nyelvű liturgiát vezetnének be. Szabadulása után Metód visszatért Moráviába. A hagyomány szerint ekkor (874. körül) keresztelte meg Bořivojt, a csehek fejedelmét, és családját, a feleségét, Szent Ludmillát és gyermekeit. Szent Metód pannóniai legendája beszámol arról, hogy ekkortájt találkozott Metód a „magyar királlyal”. Nem tudjuk biztosan, kit nevezett a legenda szerzője magyar királynak, egy magyar előkelőt, esetleg magát a fejedelemet, vagy egy másik népet azonosított tévesen a magyarokkal.

A politikai helyzet eközben sokat változott Moráviában. A szláv liturgiát támogató Rasziszláv fejedelem trónját unokaöccse, Szvatopluk szerezte meg, magát Rasziszlávot pedig megvakíttatta és kolostorba záratta. Szvatopluk politikájában elődjével ellentétben erős német befolyás érvényesült. Ellenezte Metód misszióját és a szláv liturgiát. Metód rendszeresen összetűzésbe került a Szvatopluk által támogatott német pappal, Wichinggel, ami miatt újra arra kényszerült, hogy Rómába utazzon, és a pápa előtt tisztázza magát az őt ért vádak alól. Végül a pápa 880-ban, *Industriae tuae* kezdetű levelében, melyet Szvatoplukhoz címzett, megerősítette Metódot minden tisztségében, de Wichinget is kinevezte Nyitra püspökévé. Metód ezután visszatért Moráviába, de a nyugati hittérítők és Szvatopluk zaklatásainak kitéve nagyon nehéz körülmények közt dolgozott. 885-ben halt meg, utódának tanítványát, Szent Gorazdot nevezte ki.

Metód halála után tanítványait elűzték Moráviából. Bulgáriában telepedtek le, mivel Borisz cár befogadta őket. Ott és az orosz területeken terjedt el a szláv nyelvű liturgia, amit sok helyen ma is használnak. Szent Gorazd még sokáig próbálta védeni a szláv liturgiát Szvatoplukkal szemben, de sikertelenül. Metód tanítványainak elűzése igen kegyetlen eszközökkel történt. Sokakat börtönbe vetettek, vagy meg is öltek. Nem tudható biztosan, milyen sors várt Gorazdra, annyi biztos, hogy nem a többiekkel együtt tartották fogva. Őt is szentként tisztelik, de mivel halála időpontja ismeretlen, ünnepe Szent Zoerard és Szent Benedek ünnepével azonos napon van. A témáról bőven áll rendelkezésünkre szakirodalom. Néhány példa: BOBA, Imre: *Morávia története új megvilágításban* Budapest, 1996.; H. TÓTH, Imre: *Konstantin-Cirill és Metód élete és működése*, Budapest, 1981, KIRÁLY, P., *A magyarok említése Konstantin és Metód legendáiban*, Budapest, 1974. PÜSPÖKI NAGY Péter: *Nagymorávia fekvéséről*, New York, 1982. TŘEŠTÍK, Dušan: *Vznik Velké Moravy*, Praha, 2001, ZLÁMAL, Bohumil: Svatý Gorazd a Svatý Kliment In. *Bohemia Sancta*, (ed. KADLEC, Jaroslav) Praha, 1989, 29-38. ZLÁMAL, Bohumil: Slovanští apoštolové svatí Konstantin-Cyřil a Metoděj In: *Bohemia Sancta* Česká Katolická Charita, (ed. KADLEC, Jaroslav) Praha, 1989, 8-28.

⁸³² PUSKELY, 1994. 20.

Csehországban és Morvaországban már a középkor elejéről is vannak olyan forrásaink, amiből arra következtethetünk, hogy a szlávok apostolainak kultusza a XI. századtól kezdve folyamatosan jelen volt, de valószínű, hogy ezt a hagyományt a százai kolostor orosz szerzetesei honosították meg, és nem jelentett széles körű kultuszt.⁸³³ Cirill és Metód tisztelete IV. Károly korában éledt fel igazán. A Luxemburgi-ház uralkodói tudatosan erősítették a Csehországban a Morva-birodalom hagyományát, mert erre, mint történelmi előképre hivatkozva akarták uralmuk alatt egy országgá egyesíteni Csehországot a bizonyos önállóságot élvező Morvaországgal és Lužicével.⁸³⁴

1349-ben az első prágai érsek, Arnošt z Pardubic vezette be ünnepüket liturgikus rendbe, és ez a rendelkezése érvényes volt Csehországban és Morvaországban is. 1347-ben Prágában IV. Károly horvát szerzetesek segítségével megalapította az Emmauszi kolostort, ahol az ószláv liturgikus hagyományokat követték.⁸³⁵ A kolostor védőszentjei között volt Szent Cirill és Szent Metód is. Nem sokkal később már Csehország és Morvaország patrónusainak nevezték őket. 1360 körül szentelték nekik az első oltárt Olomoucban, majd 1367-ben Prágában.⁸³⁶ Ebből az időből fennmaradt egy olomouci liturgikus könyv, amely már említi Cirillt és Metódot is. Ekkor keletkezett *Quemadmodum ex historiis...* kezdetű legendájuk két régebbi legenda (*Diffudente Sole*, illetve *Tempore Michaelis*) alapján.⁸³⁷ A 14. századi Dalimil krónika már sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít Szent Metód tevékenységének, mint a jóval korábbi Cosmas krónika.

A huszita korban is fennmaradt Szent Cirill és Szent Metód kultusza, mivel a husziták mérsékeltebb irányzatai nem vetették el a szentek tiszteletét. A mozgalom nemzeti jellege miatt a cseh szentek tiszteletét különösen támogatták. Közéjük sorolták Szent Cirillt és Szent Metódot is, mint Cseh és Morvaország patrónusait. Ebben az időben a IV. Károly korának hazafias szelleme és a huszitizmus hatására a cseh katolikus egyházon belül is megerősödött kultuszuk. Aeneas Sylvius Piccolomini (1405-1464), a későbbi II. Pius pápa 1458-ban *Historica Bohemica* című, Csehország történetéről írt könyvében a korábbi krónikákhoz képest sokkal több figyelmet szentelt Szent Cirillnek és Szent Metódnak. Bořivoj megkeresztelése mellett ír egyházszervező és missziós tevékenységükről, és arról is, hogy pápai engedéllyel használták a szláv nyelvet a liturgiában. A Morva-birodalom helyét ő is a

⁸³³ BOBA, 1996. 13. KNEZSA, István: *A szláv apostolok és a tótok*, Budapest, 1942. 14.

⁸³⁴ PÜSPÖKINAGY, 1982. 7-8.

⁸³⁵ Horvátországban már a 13. századtól virágzásnak indult Szent Cirill és Szent Metód kultusza. ZLÁMAL, 1989. *Slovanští apoštolové...* 13.

⁸³⁶ ZLÁMAL, 1989. *Slovanští apoštolové* 24.

⁸³⁷ BELÁŠ, Ladislav: Cyrilometodovská tradícia na Slovensku v neskorom stredoveku In: *Dedičstvo otcov k 1100. výročí smrti sv. Cyrila a 100. výročí založenia spolku sv. Vojtecha*. red.: BAGIN, Anton Bratislava, 1970. 27.

korabeli Morvaország területén sejtette. A szláv nyelv liturgikus használatával kapcsolatban leírta, hogy sokan ellenezték, de a vita során egyszerre csak hang hallatszott az égből: „Minden lélek dicsérje, és minden nemzet hirdesse az Urat!”⁸³⁸ Ezután a pápa engedélyt adott a szláv nyelv liturgikus használatára.⁸³⁹ Aeneas Sylvius krónikájából már látszik, hogy Szent Cirill és Szent Metód történetét ekkor már a cseh történelem szerves részének tekintették. Ez a szemléletmód megmaradt a későbbi korok történetírásában is.

A humanista történetírók közül még ki kell emelnünk, Václav Hájek z Libočan (Hagetius) és Jan Skála z Doubravkyt (Dubravius). Václav Hájek (+1553) *Chronica Bohemorum* című műve 1541-ben jelent meg először cseh nyelven, majd később több kiadást is megért. Korának legnépszerűbb történeti témájú irodalmi műve lett, és népszerűsége töretlen maradt a 18. századig. A későbbi történetírók felhasználták munkáikhoz, bár adatokat ritkán vettek át tőle. Okleveles anyagra is támaszkodik, de elsősorban a középkori cseh elbeszélő történeti irodalmat használja forrásul. 1596-ban Jan Sandel fordításában németül is megjelent,⁸⁴⁰ majd később piarista szerzetesek Gelasius Dobner irányításával elkészítették latin nyelvű fordítását, hogy külföldön is ismertté válhasson. Ezt a kiadást részletes jegyzetekkel látták el, melyekben kijavították a hibás adatokat, és felhívták a figyelmet a benne levő tévedésekre.⁸⁴¹ Ezt a kiadást használták a magyarországi jezsuita történészek is. Hájek Cirillről és Metódról nem sokat ír, érdeklődése középpontjában inkább a morva és a cseh fejedelmek története áll. Cirill és Metód kapcsán megemlíti Szent Kelemen ereklyéinek megtalálását, római útjukat, de igazán fontosnak csak a két fejedelem, Szvatopluk és Bořivoj megtérítését és a szláv nyelvű liturgiát tartja. Cirillnek és Metódnak tulajdonítja a horvátok, az oroszok és a bolgárok megtérítését is. Szvatopluk morva és Bořivoj cseh fejedelem megkeresztelkedése maga után vonta családjuk és népeik megkeresztelkedését, tehát Cirill és Metód úgy jelenik meg Hájek krónikájában, mint minden szláv nép apostola. A szláv nyelvvel kapcsolatban nem csak azt emeli ki, hogy pápai engedéllyel használták liturgikus nyelvként, hanem azt is, hogy a szláv nyelv alkalmas volt erre a feladatra.⁸⁴² A Metód szájába adott beszéd a szláv liturgikus nyelv védelmében⁸⁴³ és hogy Hájek cseh nyelven írta krónikáját, szépen mutatja, milyen fontosnak tartotta a cseh nyelv ápolását és művelését.

⁸³⁸ Zsolt. 117,1.

⁸³⁹ SYLVIUS, Aeneas: *Historie Česká*. Vydal: Jiří VICAR, Jiří, Praha, 1926. 37.

⁸⁴⁰ KOLÁR, Jaroslav: Hájková Kronika a česká kultura, In: HÁJEK Z LIBOČAN: *Kronika Česka*, (bevezető tanulmány) Praha, 1981. 11.

⁸⁴¹ KOLÁR, 1981. 20.

⁸⁴² HÁJEK Z LIBOČAN, 1981. 183-195.

⁸⁴³ HÁJEK Z LIBOČAN, 1981. 193.

Kortársa, Dubravius (1486-1553) olomouci püspök *Historia Regni Bohemae* című könyvében személyes kötődései miatt különösen sokat ír Morvaország történetéről, a mondai időktől I. Ferdinánd trónra lépéséig. A Morva-birodalom korát a cseh történelem szerves részének tekintette, véleménye szerint helye a mai Morvaország területén volt. Cirill és Metód liturgikus nyelve nem az ószláv, hanem konkrétan ócseh. Kiemeli, hogy ők keresztelték meg Bořivoj cseh fejedelmet és családját, Morvaországban építettek templomokat, ott szerveztek püspökséget. Mellékesen említi, hogy más szláv népeket is a keresztény hitre térítettek, de számára Szent Cirill és Szent Metód elsősorban Cseh-és Morvaország patrónusa.⁸⁴⁴

A reformáció egyházai szintén nagyra becsülték Cirillt és Metódot, főleg a szláv nyelv liturgikus nyelvként való használata miatt. Jakub Jakobeus a cseh-testvér egyház történetéről szóló könyvében (*Idea mutationum Bohemo-evangelicarum*, Amsterdam, 1624) a cseh kereszténység történetét Cirillnél és Metódnál kezdi.⁸⁴⁵ De bármilyen nagy tisztelet övezte is őket a protestáns egyházak körében, ez nem jelentett liturgikus tiszteletet.⁸⁴⁶ Cirill és Metód kultusza a 17-18. században a jezsuita rend tevékenysége nyomán lendült fel újra a cseh tartományokban.

Szent Cirill és Szent Metód kultusza a barokk korban új lendületet kapott. A trentói zsinat megerősítette a szentek tiszteletét, és a zsinat szellemében a katolikus megújulásban fontos szerepet játszott a szentek tiszteletének fellendítése. Az egyetemesen elfogadott és az egész keresztény világban elismert szentek mellett megerősödött az egyes területekhez tartozó szentek kultusza.

Cirill és Metód tiszteletét a 17. században megerősödött a morva öntudat is táplálta. A fehérhegyi csata után Morvaországba nagy számban telepítettek idegenajkú családokat. A Habsburg uralkodók törvényekkel is igyekeztek a német nyelvet kedvezőbb pozícióba juttatni. 1628-tól a közigazgatásban a német egyenrangú nyelv lett a cseh nyelvvel, ami a gyakorlatban a német nyelv dominanciáját eredményezte.⁸⁴⁷ A tudományos irodalomban a latin nyelv volt az uralkodó. A morva írók elsődleges feladata lett anyanyelvük védelme, melynek eredetét Cirill és Metód koráig vezették vissza, és arra hivatkoztak, hogy a morva nyelv már a 9. században irodalmi és liturgikus nyelv volt. A morvák nem csak a németekkel szemben hangsúlyozták ősi hagyományaikat. A 17. századtól olyan történeti munkák jelennek

⁸⁴⁴ DUBRAVIUS, Joannes: *Historia Bohemica*, Basilae, 1575. 30-33.

⁸⁴⁵ JAKOBEUS, Jakub: *Obraz premien českých evangelických církví*, (ford. Jozef. Minárik, Mária VYVÍJALOVÁ) In: Jakub JAKOBEUS: *Výber z diela* (red. Jozef. Minárik, Bratislava) 1963. 325-326.

⁸⁴⁶ ZLÁMAL, 1989. (*Bohemia Sancta*) 24-25.

⁸⁴⁷ HAMBERGER, Judit: Morva identitás, morva autonómia, In: *Autonómia és Integráció*, Budapest, 1993. 148-149.

meg, amik Morvaországról mint önálló államról, nem mint Csehországhoz társult tartományról írnak, megkülönböztetik a morva nyelvet a cseh nyelvtől, és hangsúlyozzák a sajátos morva hagyományokat (Tomáš Pešina, Jan Jiří Středovský, Jan Amos Komenský).

Szent Cirill és Szent Metód morvaországi kultuszának felvirágzásában döntő szerepe volt a jezsuita rendnek. Elsősorban azt hangsúlyozták, hogy pápai engedéllyel használták a szláv nyelvet (amit ők a csehvel azonosítottak) a liturgiában, tehát a legkorábbi cseh nemzeti hagyományok a katolikus egyházhoz kötődnek. A 17. században a bollandisták elveit követve Csehországban is megindult a kritikai forráskiadás, régi iratok és könyvek mentése és a szakszerű történetírás, aminek megteremtője Bohuslav Balbín (1621-1688) jezsuita szerzetes volt. Cirill és Metód történetét megtaláljuk Bohema Sancta című munkájában, de a hagiográfia iránti érdeklődése erősen rányomta bélyegét a cseh történelmet bemutató munkájára, az *Epitome rerum bohemicarum*ra is. A történet menetét rendre megszakítja az adott korszak szentjeinek életéről szóló fejezetekkel, melyek egyfajta hagiográfiai epizódként helyezkednek el a történetben. Ilyen rögtön a könyv elején a Szent Cirillről és Szent Metódról szóló fejezet. Összefoglalta amiket a korábbi cseh történetírók írtak róluk és kiegészítette Cirill irodalmi tevékenységének méltatásával. Cirill és Metód tettei közül Balbín számára a szláv nyelvű liturgia megteremtése a legfontosabb.⁸⁴⁸ Ebben Hájeket követi. Az *Epitomé*ban Cirill és Metód példájával bizonyítja, hogy a cseh nyelvűségnek sokkal régebbi hagyományai vannak Csehországban, mint a többi nyelvnek, és ez a korai cseh nyelvűség szorosan kapcsolódik a katolikus egyházhoz, mivel Cirill és Metód a pápa jóváhagyásával és támogatásával tevékenykedett. Az ősi cseh nemzeti hagyományok tehát a katolikus és nem a protestáns egyházakhoz kapcsolódnak.⁸⁴⁹

Balbín kortársa volt Jan Tomáš Pešina z Čechorodu (1629-1680), aki kifejezetten Morvaország történetét kutatta. Munkája eredményeként jelent meg 1677-ben *Mars Moravicus* című műve. Ez elsősorban hadtörténeti munka, tehát Cirillről és Metódról csak periférikusan ír Szvatozluk háborúi kapcsán. A korábbi történetírókhoz képest nem mond újat róluk. Dicséri a szláv nyelvű liturgiát, de Balbínnal ellentétben nem ezt tartja a legfontosabbnak Cirillel és Metóddal kapcsolatban.⁸⁵⁰ Számára sokkal fontosabb, hogy a morvákhoz a kereszténység az ő missziójuk révén jutott el, mégpedig a pápa engedélyével és támogatásával. Erre azért volt szükség, mert a cseh protestáns felekezetek előképüknek

⁸⁴⁸ Balbín a cseh nyelv ápolását annyira fontosnak tartotta, hogy önálló értekezést is írt a kérdésről *Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohémica* címmel. 1672-4 körül írta, de ekkor még nem jelenhetett meg nyomtatásban. Először 1997-ben jelent meg Milan Kopecký fordításában cseh nyelven.

⁸⁴⁹ BALBÍN, 1677. 1-11.

⁸⁵⁰ PEŠINA, Tomas: *Mars Moravicus*, Pragae, 1677, 187.

tekintették Cirillt és Metódot. Pešina és a többi katolikus szerző ezért hangsúlyozza olyan erősen a pápasággal való együttműködésüket, bizonyítva ezzel, hogy egyedül a katolikus vallás hagyományai nyúlnak vissza Cirill és Metód koráig.⁸⁵¹

Az első önálló monográfiát a Morva-birodalomról, illetve Cirillről és Metódról Jan Jiří Středovský, vagy Stredovius (1679-1713) pavlovicei plébános írta *Sacra Moraviae Historia* címmel. Ő nem volt a jezsuita rend tagja, de szoros munkakapcsolatot tartott fenn jezsuita történészekkel, elsősorban Hevenesi Gáborral. Ő kizárólag a Morva-birodalom, illetve Cirill és Metód történetével foglalkozott, a lehető legalaposabban, lehetőségeihez mérten minden fontos forrás feldolgozásával. Ezzel akart dicsőséget szerezni Morvaországnak. Példaképeinek tartotta Johannes Bollandust, Bohuslav Balbint és Hevenesi Gábort. Az ő elveiknek megfelelően írta meg művét, bár többször kénytelen volt elfogadni mások kutatási eredményeit, mert ő maga nehezen jutott forrásokhoz. Hosszasan írt a morva nyelv történetéről, a szlávok szokásairól és főleg a pogány szláv istenekről, akiknek tisztelete Szent Cirill és Szent Metód missziója nyomán tűnt el. Egészen 1619-ig mutatja be Morvaország vallástörténetét. Středovský célja megegyezik a cseh jezsuita történetírás fő céljával. Azt akarja bizonyítani, hogy a morvák legkorábbi vallása a katolikus volt, a morva nyelvet legkorábban a katolikus egyház karolta fel, hiszen Cirill és Metód a pápa áldásával tevékenykedett.⁸⁵² Magyarországi adatait Otrókoci Fóris Ferenc és Szentiványi Márton jezsuiták könyveiből vette. Szent Cirillel kapcsolatban megemlíti, hogy sok kegyes éneket szerzett a szlávok nyelvén, és hogy ezeket a Cantus Catholici szlovák nyelvű változata tartalmazza.⁸⁵³ Ebből látszik, hogy Morvaországban is ismerték Szöllősi Benedek énekeskönyvét, és a Cirill és Metód hagyomány szerves részének tekintették.

A felsorolt példákból látszik, hogy Szent Cirill és Szent Metód nem pusztán kedvelt szentek voltak Csehországban, hanem a hazai szentek közé sorolták őket. Az ószláv liturgikus nyelvet a csehvel azonosították, a morva birodalom helyének saját országukat, Szent Metód székhelyének Olomoucot tartották. Annak ellenére, hogy a Morva birodalom helyének kérdéséről ma is viták folynak, a morva hagyományok a 14. századtól a cseh kulturális örökség részét képezték. A csehek és a morvák Szent Cirillt és Szent Metódot egyértelműen saját hazai szentjeiknek tartották.

6.2.2. Szent Cirill és Szent Metód a nemzetközi történeti irodalomban

⁸⁵¹ PEŠINA, 1677. 60-61.

⁸⁵² STREDOVSKÝ, Joannes Georgius: *Sacra Moraviae Historia siva vita SS. Cyrilli et Methudii*, Solisbaci, 1710. 2-13

⁸⁵³ STREDOVSKÝ, 1710. 249.

A 17. század legkiemelkedőbb egyháztörténeti munkáját Caesar Baronius írta meg. Baronius oratorianus szerzetes, bíboros, a Vatikáni könyvtár vezetője volt. Legfontosabb műve a tizenkét kötetes *Annales Ecclesiastici*, amelyben az Egyház alapításától kezdve összegyűjtötte a katolikus egyház történetére vonatkozó forrásokat 1198-ig. Munkájának célja annak bizonyítása volt, hogy a katolikus egyház története folyamán hűségesen megőrizte Krisztus tanítását, és a protestáns egyházakkal ellentétben az apostolok által hirdetett hittételeket vallja azóta is.⁸⁵⁴ Éppen ezért nagyon alaposan leírta a korai hitvitákat, és az egyes eretnek irányzatok (nesztóriánus, ariánus) tanítását. Elsődleges forrásai az eredeti pápai oklevelek, amik közül a legfontosabbakat teljes szövegükkel át is írta. Azok a történetírók, akik nem jutottak el Rómába, az általa átírt okleveleket használták. Cirillel és Metóddal kapcsolatban is a legfontosabbnak (Szent Kelemen ereklyéinek megtalálása mellett) a hitvitáikat tartja a szláv liturgia ellenzőivel. Teljes szövegével közli a viták legfontosabb dokumentumát, VIII. János pápa *Industriae tuae* kezdetű levelét, melyben a pápa jóváhagyja a szláv nyelvű liturgiát.⁸⁵⁵

1668-ban jelent meg az Acta Sanctorum Szent Cirill és Szent Metód legendáit tartalmazó kötete. A bollandisták Cirill és Metód történetének megírásánál erősen támaszkodtak a cseh történetírók (Cosmas Pragensis, Aeneas Sylvius Piccolomini, Dubravius, Hagetius) adataira, két cseh forrást pontosan közöltek is, latin nyelven. Az egyik az olomouci breviárium Cirillre és Metódra vonatkozó része, a másik egy részlet Szent Ludmilla legendájából, ami Bořivoj és Ludmilla megkereszteléséről szól.⁸⁵⁶ Cirillt és Metódot a bollandisták olomouci szenteknek nevezték, személyüket és kultuszukat Morvaországhoz, elsősorban Olomouchoz kötötték. Mivel itt igényes alapossággal összegyűjtöttek minden 1668 előtti forrást, a későbbiekben ez a munka kiindulópontja lett minden történeti munkának, ami feldolgozta ezt a témát, Szent Cirill és Metód más történeti munkákba is úgy kerültek be, mint olomouci szentek. A nemzetközi hagiográfiai szakirodalom tehát egyértelműen cseh szenteknek tartotta őket.

6.2.3. Szent Cirill és Szent Metód kultusza Magyarországon

⁸⁵⁴ ADRIÁNYI, GÁBOR: *Az egyháztörténet kézikönyve*, Budapest, 2001, 312.

⁸⁵⁵ BARONIUS, Caesar: *Annales Ecclesiastici X. tomus*, Antverpiae, 1603, 576-577.

⁸⁵⁶ ACTA SANCTORUM Martii a Joanne Bollandi S. I. colligi feliciter coepta. A Godefrido HENSCHENIO et Daniele PAPENBROCHIO eiusdem Societatis Iesu aucta, digesta et illustrata. Tomus II. Antverpiae, 1668, 12-25.

A cseh tartományokban tehát a jezsuita rend megjelenése előtt is hagyományai voltak Szent Cirill és Szent Metód kultuszának, a cseh jezsuiták ezt a meglévő kultuszt vitték tovább. A Kárpát-medencében viszont egészen a 17. századig alig van nyoma Cirill és Metód kultuszának. A 14. század közepéről ismerünk két misekönyvet- Missale Scephusiense, Missale Posoniense- amelyek említik őket. Ünnepeket március 9-re teszik, hasonlóan a szomszédos Morvaországhoz.⁸⁵⁷ Kniezsa István kutatásai szerint azonban mind a két forrás morvaországi eredetű.⁸⁵⁸ Cirill és Metód kultuszának a 17. század közepéig Magyarországon nincsenek bizonyítható nyomai, annak ellenére sem, hogy a szomszédos Morvaországban IV. Károly korától kezdve a leginkább tisztelt szentek közé tartoztak. Nálunk az első templomot 1863-ban szentelték nekik. Nem helytálló az a vélemény, miszerint Cirill és Metód kultuszát a középkori Magyarországon a katolikus egyház tudatosan elnyomta, hiszen a nyugati egyház által kanonizált szentek voltak, Rómában is erősen élt liturgikus tiszteletük.⁸⁵⁹

Cirill és Metód kultuszának megjelenését és elterjedését a Kárpát-medencében segítette a történelemszemlélet átalakulása. A 16. századig a történetírók az őstörténet leírásánál a hangsúlyt a magyarok vándorlására helyezték, és a Kárpát-medence történetével csak a magyarok bejövetelétől kezdve foglalkoztak. A 16. századtól a központi téma a térség története lett, egészen az ókortól. Az innen származó római császároktól kezdtek és a Habsburg uralkodókig minden itteni nép nagyjait megemlégették. Ekkor lett egyre érdekesebb a Morva-birodalom és a hozzá kapcsolódó szentek (elsősorban Cirill és Metód) története a magyarországi történetírás és hagiográfia számára.

Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy Szent Cirill és Szent Metód kultuszának megjelenéséhez Magyarországon a trentói zsinat szellemisége, a morvaországi Cirill és Metód kultusz felvirágzása és a történelemszemlélet átalakulása egyaránt hozzájárult. Mindebben döntő szerepe azonban a jezsuita rendnek volt, a magyarországi kultusz első jeleit a jezsuita irodalomban találjuk, a *Cantus Catholici* szlovák nyelvű változatában, a hagiográfiai összefoglalókban és történeti munkákban.

6.2.4. A Cantus Catholici

A trentói zsinatot követő katolikus megújulás során a latin mellett a nemzeti nyelvek is előtérbe kerültek. Ekkor készültek az első nemzeti nyelvű katolikus bibliafordítások, teológiai

⁸⁵⁷ ZLÁMAL 1989. Bohemia Sancta, 30.

⁸⁵⁸ KNIEZSA, 1942. 16.

⁸⁵⁹ KNIEZSA, 1942. 15-16.

munkák, katekizmusok és énekeskönyvek. A protestánsoknál elterjedt anyanyelvi éneklés a katolikus liturgiában is megjelent. Az első és sokáig egyetlen magyar nyelvű katolikus énekeskönyvet Szöllősi Benedek jezsuita szerzetes állította össze, és 1651-ben nyomtatták Lőcsén,⁸⁶⁰ majd 1655-ben megjelent szlovák nyelvű énekeskönyve is, *Cantus Catholici. Pysně Katolické latinské y slovenské, nové y starodavné* címmel szintén Lőcsén. Énekeinek forrása nagyrészt Jan Rozenplut és Jiří Hlohovský énekeskönyvei voltak.⁸⁶¹ Hlohovský-é 1622-ben, Rozenplut-é 1601-ben jelent meg Olomoucban. Rozenplut bevezetőjében leírja, miért fontos a népnyelvi éneklés a liturgiában, és rövid történeti áttekintéssel bizonyítja, hogy a cseh nyelvű éneklés nem volt ritkaság a huszitizmus és a reformáció előtti időkben sem, és a katolikus egyház is támogatta a cseh nyelv liturgikus használatát. Ezzel kapcsolatban három szent tekintélyére hivatkozik, Szent Cirillre, Szent Metódra és Szent Adalbertre. Szent Cirill és Szent Metód kapcsán nem csak azt hangoztatja, hogy a nép nyelvén prédikáltak és énekeltek, hanem hogy erre az Apostoli Szentszéktől kaptak engedélyt.⁸⁶² Rozenplut kiemeli, hogy a katolikusok is kezdettől fogva fontosnak tartották a nemzeti értékeket, és a cseh nyelvet liturgikus nyelvként legkorábban a katolikus egyházban használták.

Ezt a gondolatot vette át tőle Szöllősi Benedek, a szlovák nyelvű *Cantus Catholici* bevezetőjében. Rozenplut csupán pár sort szentelt a szlávok apostolainak, itt viszont központi helyet foglalnak el. Sokkal részletesebben ír róluk, mint Rozenplut. Megnevezi a pápát, aki engedélyt adott a szláv nyelv liturgikus használatára, és Szvatopluk királyt, aki Belgrádot(!)⁸⁶³ette birodalma székhelyévé. A szláv nyelv liturgikus használata kapcsán kiemeli, hogy a pápa támogatta, és hogy ennek köszönhetően nagy sikerrel tudták terjeszteni a keresztény hitet a csehek, a morvák és a bolgárok közt, és még a két uralkodót, Bořivoj cseh fejedelmet és Szvatopluk *pannon* királyt is meg tudták téríteni.⁸⁶⁴

⁸⁶⁰ SZÖLLŐSI, Benedek: *Cantus Catholici. Régi és új, deák és magyar ajíttatos egyházi enekék es litaniák*, Lőcse, 1651, RMNY. 2381.

⁸⁶¹ VILIKOVSKÝ, Jan: *Cantus Catholici*, Bratislava 9/1935

⁸⁶² ROZENPLUT: *Kancyonal, to gest: Sebranij Spěvůw Pobožných*, Olomouc, 1601, (bevezető)

⁸⁶³ A korabeli történeti irodalom (Dubravius, Hagetius) leginkább azt a nézetet fogadta el, hogy Szvatopluk birodalma a mai Morvaország és Nyugat-Szlovákia területén volt.

⁸⁶⁴ „Gens nostra pannona, multis antiquorum encomiis, ac monumentis celebrata. Postquam sub Svatoplugo Rege, Belgradi sedem habente, Viris Apostolicis Cyrillo et Methudio Christi fidei annuntiantibus, Christo adhaesisset: Quamvis in omni genere pietatis, maxime tamen psalmodiae excelluit. Patet id ex variis, tum ad Solemnitatem Ecclesiasticas, tum ad alia tempora miré accomodatis cantibus. Adonatis Christo per Sacrum baptisma cum Rege Svatoplugo Pannonis, nec non Bulgaris, Moravis, et Borivojo Bohemiae Duce, a Romano Pontifice, Nicolao Primo praefati viri Sancti impetrant, ut gentibus a se baptistatis, lingua vernacula obire Sacra liceret. Quod divino responso approbatum esse fertur, ut: Omnis spiritus laudaret Dominum. Hinc credibile est, gentem etiam Pannonam hoc privilegio olim usam fuisse; ut ex consuetudine adhuc nostris temporibus, in quibusdam Ecclesiis usitata patet... In quanta vero fuerit semper aestimatione apud Pannones psalmodia; ausim dicere: nullam illi gentem, in hoc genere parem reperiri.”SZÖLLŐSI, Benedek: *Cantus Catholici, Pysně Katolické latinské y slovenské: nové y starodavné*, Lőcse, 1655. RMNY III. 2591. (részlet a bevezetőből)

Ez a kis írás tekinthető a Cirill és Metód kultusz első bizonyítékának a Kárpát-medencében. Rozenplut bevezetőjével összehasonlítva elmondhatjuk, hogy az említett cseh énekeskönyvekből nem csak énekeket vett át, hanem a bevezető is erős hasonlóságot mutat Rozenplut bevezetőjével. Szözlőssy lényegében a morva Cirill és Metód hagyományt vette át, és a szlovákokra alkalmazta.

6.2.5. Szent Cirill és Szent Metód a hazai hagiográfiákban

A 17-18. század nagy hagiográfusai idehaza is a jezsuita rend tagjai közül kerültek ki. Ekkor a történetírók munkái a Morva-birodalom történetét már a hazai történelem szerves részeként mutatták be. A hagiográfiai munkákban is ugyanaz az elv érvényesül, mint a történeti irodalomban, így a Morva-birodalom szentjei bekerültek a hazai szentek sorába.

A hagiográfikus irodalomban Pannónia apostolaiként jelennek meg, akiknek missziója az ország minden népéhez szólt. Elsőként Hevenesi Gábor sorolta őket a hazai szentek közé. 1692-ben jelent meg Nagyszombatban *Ungaricae sanctitatis indicia, sive brevis 50 Sanctorum et Beatorum Ungarorum memoria* című könyve, amiben nem szánt nekik külön fejezetet, csak a függelékben sorolta fel őket, a kevésbé jelentős szentek között. Érdekes, hogy nem a szlávok apostolaiként, hanem „a Duna mellett lakó hunok” misszionáriusaiként mutatta be őket.⁸⁶⁵ Mivel a hunokat 17. századi történetírás a magyarok elődeinek tartotta, Hevenesi Gábor magyarokhoz kötötte Cirill és Metód tevékenységét.

Rendtársa, Szentiványi Márton fél évszázaddal később már másképpen fogalmazott. Szükszavúan ír róluk, életükről csupán annyit jegyez fel, hogy Pannónia népeinek prédikáltak.⁸⁶⁶ *Summarium chronologiae Regni Hungariae* című történeti munkájában 744-re teszi a magyarok bejövetelét.⁸⁶⁷ Így mikor Szent Cirill és Szent Metód ideérkeztek, akkor ezen a területen már egyaránt jelen volt a szláv és a magyar etnikum is. Szent Metódot Morávia és Pannónia apostolának nevezi,⁸⁶⁸ illetve Morávia és Pannónia püspökének.⁸⁶⁹ Szentiványi szerint Szvatopluk birodalmában még nem, de Kocel területein már 744-ben letelepedtek a magyar törzsek, és Metód itt is térített. A Szentiványi Márton által pannonnak

⁸⁶⁵ HEVENESI, 1988, 240, 247.

⁸⁶⁶ SZENTIVÁNYI, Márton: *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea. 3. dec. pars 1. dissertatio paralipomenica*, Cassoviae, 1745. 152.

⁸⁶⁷ SZENTIVÁNYI, Márton: *Summarium Chronologiae Regni Hungariae*, Vindobonae, 1750. 59.

⁸⁶⁸ SZENTIVÁNYI, 1750, 71.

⁸⁶⁹ SZENTIVÁNYI, 1750, 73.

nevezett nép egyaránt jelentette a szláv és a magyar lakosságot. Timon Sámuel szintén azt írja, hogy Metód érseksége idején Pannoniában hunok is éltek.⁸⁷⁰

1747-ben jelent meg Nagyszombatban az Acta Sanctorum rövid kivonata. Ebben a válogatásban a hazai szenteknek a bollandisták által készített életrajzait gyűjtötték össze. A kötet tartalmazza Cirill és Metód életrajzát, és legendáik közül a *Tempore Michaelis* kezdetű rövidített változatát.⁸⁷¹ Más hagiográfusok (Grodecz István, Illyés András) műveiben nem található meg életrajzuk, de ezekből a kötetekből más fontos magyarországi szentek is hiányoznak.

A 17. század végén és a 18. században megjelent hagiográfiai munkák valamennyien a hazai szentek közé sorolták Szent Cirillt és Szent Metódot. Míg korábban kultuszukat egyértelműen Morvaországhoz, elsősorban Olomouchoz kötötték, addig a 18. századra egyértelműen magyarországi szentként mutatják be őket hazai hagiográfusaink.

6.2.6. Cirill és Metód a jezsuita történetírás tükrében

A magyarországi történetírás jóval később kezdett foglalkozni a Morva-birodalom történetével, mint a cseh. A 17-18. században megváltozott a magyarországi történetírás szemléletmódja és munkamódszere. A történészek érdeklődése a Kárpát-medence története felé fordult. Természetesen írtak az ezen kívül lezajlott eseményekről is, mint például Attila hadjáratairól vagy a magyarok vándorlásáról, de a középpontban mégis a Kárpát-medence, és az ott élő népek története állt, egészen a római kortól. Nem fogadtak el minden írott hagyományt egyértelműen hitelesnek, hanem a Hevenesi Gábor által meghatározott forráskritikai elvek alapján feldolgozott hiteles forrásokat használták. A történeti munkákban különös hangsúlyt kapott az egyháztörténelem és ezen belül a történeti korokhoz kapcsolódó szentek története. A Morva-birodalom kérdése különösen érdekes volt számukra, hiszen helye a Kárpát-medencében lehetett, és története korábban szinte teljesen ismeretlen volt a magyarországi történetírásban. A történeti munkák hozzájárultak ahhoz, hogy a szent testvérpár bekerült a hazai köztudatba, szerves része lett az itteni kultúrtörténeti hagyománynak, és meghonosodott liturgikus tiszteletük is.

⁸⁷⁰ TIMON, Sámuel: *Imago antiquae Hungariae repraesentat terras, adventus et res gestas gentis hunnicæ, Cassoviae*, 1733. 293.

⁸⁷¹ *Acta Sanctorum Ungariae ex Ioannis Bollandi S.I. theologi*, Tyrnaviae, 1747, 149-160.

A cseh és magyar történelem közös periódusai közül ebben az időben egyértelműen a Morva birodalom témája volt a legérdekesebb a cseh és a magyarországi történészek számára egyaránt. Mindkét részről figyelemreméltó tudományos munkák jelentek meg ebben a témában. Igen jól ismerték egymás kutatási eredményeit, és forrásait is. A magyarországi történeti irodalomban minden jelentősebb középkori cseh elbeszélő forrásra találunk hivatkozást, ami foglalkozott ezzel az időszakkal. A cseh történetírók ritkán hivatkoznak középkori magyar kútfőkre, hiszen ezekben nem jelenik meg a Morva birodalom témája, magyarországi kortársaik történeti munkáit viszont jól ismerték és fel is használták. Magyarországon ezzel a témával a jezsuita történetírás foglalkozott legkomolyabban.

Timon Sámuel (1675-1736) jezsuita szerzetes volt az első olyan hazai történetíró, aki tudományos igényességgel elkészítette Magyarország teljes történetét a kezdetektől 1526-ig. *Imago antiquae Hungariae* című műve a római időktől Szent István koráig terjedő időszakkal, *Epitome Chronologica rerum hungarorum et transylvanicarum a nativitate divi Stephani primi regi apostolici* című munkájában pedig a Szent István utáni korokkal foglalkozik. Az *Imago antiquae Hungariae* -ban több fejezetet is szentel a Morva-birodalom témájának.

Timon Sámuel Cirill és Metód életének megírásánál Melchior Inchofer Annaleseit kivéve nem támaszkodhatott a magyarországi történeti irodalomra, ezért olyan nagy átfogó műveket használt, mint Baronius egyháztörténete, vagy az Acta Sanctorum. A források többségét is ilyen átiratból ismerte. A cseh történészek közül Václav Hájek z Libočan krónikáját és Jan Jiří Středovský *Sacra Moraviae Historiáját* használta. Az Acta Sanctorumból azonban ismerhette a témához kapcsolódó korábbi cseh forrásokat. Hájek krónikáját ritkán idézte, és erős kritikával illette, de valószínűleg annak népszerűsége miatt nem akarta figyelmen kívül hagyni. Středovský munkájára szívesebben hivatkozott, bár gyakran vitatkozott vele.

A magyarok bejövételével kapcsolatban másfajta álláspontot képvisel, mint a korábbi történetírók. Úgy gondolta, hogy a magyarok (akiket a hunokkal és az avarokkal azonosít) három nagy hullámban érkeztek a Kárpát-medencébe, és három birodalmat hoztak létre. Az első a hunok birodalma volt, majd az avarokkal egyesülve hozták létre a hun-avar birodalmat, végül az utoljára érkező hun-magyar törzsek az itt élő szláv törzsekkel közösen alapítottak államot. A szlovákokról azt írja, hogy az ókori kvádok leszármazottai, és mivel a morva királyok elnyomták őket, segítségül hívták a magyarokat, majd miután a magyarok megtelepedtek a Kárpát-medencében, együtt szervezték meg új országukat. A letelepedést követő rablóhadjáratokban is közösen vettek részt. Ezt a vatikáni levéltár okleveleivel

bizonyítja.⁸⁷² Ez az úgynevezett befogadó-elméletet. Előzményei már Ján Baltazár Magin 1728-ban megjelent *Murices Nobilissimae et Novissimae Dietae Posoniensis scriptori sprasi, sive Apologia pro Inclyto comitatu Trencheniensis* című írásában is megtalálhatók, és a későbbi szerzők (Juraj Fándly, Szklenár György) is átvették.

Timon Cirillnek és Metódnak önálló fejezetet szentel.⁸⁷³ Életrajzukat Moráviába érkezésükkel kezdi, előtte csak rövid utalást tesz származásukra és műveltségükre. Szent Kelemen testének megtalálását is csak római útjukkal kapcsolatban említi. Moráviai működésükben a legfontosabbnak tartja a szláv istentiszteleti nyelv használatát és a szláv írás megteremtését. Erősen hangsúlyozta, hogy missziós tevékenységük során sok újítást alkalmaztak, de nem kerültek szembe a pápasággal. Ezt bizonyítja a testvérek közös római útja, illetve később Metód útjai, a pápai levelek, melyek engedélyezik a szláv nyelvű liturgiát, és Metód érseki kinevezése. Az ide vonatkozó pápai oklevelek tartalmi kivonatát közli. Eredetijüket nem látta, helyette Baronius közléseire hagyatkozik. A tesszalóniki testvérpár kultuszát Velehradhoz és Olomouchoz kötötte (azzal a megjegyzéssel, hogy biztos nem Olomouchban vannak eltemetve), a cseh hagyományoknak és az Acta Sanctorumnak megfelelően március 9-ét mondta hivatalos ünnepnapjuknak.⁸⁷⁴

Az első magyarországi történétíró, aki kizárólag csak a Morva-birodalomról ír, Szklenár György jezsuita szerzetes volt. Munkája a jezsuita rend feloszlata után 1784-ben jelent meg Pozsonyban *Vetustiusissimus Magnae Moraviae situs et primus in eam Hungarorum ingressus* címmel. Könyvének előzménye Szalágyi István könyvéből a negyedik kötet megjelenése volt 1780-ban. Ebben Szalágyi azt írta, hogy a Morva-örgrófság területe nem tartozott Morva-birodalom területéhez,⁸⁷⁵ amit Gelasius Dobner cseh piarista szerzetes *Kritische Abhandlung von den Gränzen Altmährens, oder das grossen Mährischen Reichs im neuen Jahrhundert* című munkájában kemény kritikával illetett.⁸⁷⁶ Szalágyi hatására kezdett foglalkozni Szklenár György a Morva-birodalom pontos helyének meghatározásával.

Szklenár György tehát nem hagiográfus, munkájának központi témája a Morva-birodalom elhelyezkedése. Cirill és Metód története ebben a könyvben teljesen összekapcsolódik a Morva-birodalom, illetve egyéb szláv államok történetével, ezekhez nem kapcsolódó életrajzi adatokra csak felületesen tér ki. Mivel sokkal kisebb témát dolgoz fel, mint Timon Sámuel, sokkal alaposabb a forrásismerete is. Felhasználta a nyugati forrásokat

⁸⁷² TIMON, 1733. 316-338.

⁸⁷³ TIMON, 1733. *De SS. Cyrillo et Methudio sclavorum apostolis* 288-302.

⁸⁷⁴ TIMON, 1733. 300-303.

⁸⁷⁵ PÜSPÖKINAGY, 1982. 3.

⁸⁷⁶ DOBNER, Gelasius: *Kritische Abhandlung von den Gränzen Altmährens, oder das grossen Mährischen Reichs im neuen Jahrhundert*, Prag, 1784.

(fuldai évkönyvek) és a korszerű nagy összefoglalókat (Baronius, *Acta Sanctorum*) is, mint Timon, de sokkal több cseh forrással és feldolgozással dolgozott.

Ő is gyakran hivatkozott Středovský munkájára, Hájek krónikájának Gelasius Dobner által kiadott kritikai kiadására, de ő sem fogadta el ezeket teljesen hiteles forrásnak. A középkori cseh történetírók közül időnként Cosmas krónikájára hivatkozik, a Dalimil krónikát nem ismerte. A humanista történetírók közül Dubravius, a 17. századi történészek közül pedig Bohuslav Balbín és Tomáš Pešina művei szerepelnek hivatkozásai közt. A 18. századi történetírók többsége nem fogadta el a legendákat történeti forrásnak. Szklenár György ebben kivétel. Felhasználja Szent Ludmilla és Szent Vencel középkori legendáit is, de csak olyan adatokat vesz át belőlük, amelyek valódisága más forrásokkal is igazolható. Általában is elmondható, hogy nem fogad el ténynek olyan állítást, amit csak egy forrás támaszt alá.

Szklenár úgy gondolta, hogy Szvatopluk birodalma a déli Morava folyónál volt. Innen indulva foglalták el a morva királyok Daciát, majd eljutottak a mai Morvaországig.⁸⁷⁷ A magyarok bejövetelét 907-re teszi, és ekkor délről indulva, Árpád vezetésével először Pannoniát foglalták el, majd ezután következtek a többi területek.⁸⁷⁸ A magyarok bejövetelével kapcsolatban Timon Sámuel befogadó elméletét követte.

Mivel könyvének célja a Morva-birodalom helyzetének meghatározása, és a magyarok bejövetelének körülményeinek tisztázása, Cirillel és Metóddal kapcsolatban nem sok újat mond. Részletes vizsgálatnak vetette alá az *Industriae tuae*-t, és ez alapján jutott arra az eredményre, hogy Metód kinevezése Pannonia területére szólt.⁸⁷⁹ Azt is vizsgálta, hogy a testvérek kapcsolatba kerülhettek-e a magyarokkal. Szklenár szerint már kazár missziójuk során találkoztak magyar törzsekkel, de nem tartja valószínűnek, hogy térítettek volna köztük, hiszen csak a kazárok nyelvét beszélték. Ezért Hevenesi Gáborral szemben határozottan kijelenti, hogy ők a szlávok, és nem a hunok apostolai.⁸⁸⁰

Szklenár György könyvére válaszul írta meg egykori rendtársa, Katona István *Examen vetustissimi Magnae Moraviae situs* című munkáját. Ebben vitatkozik Szklenár György Morávia helyzetére vonatkozó állításaival, helyreigazítja Szklenár néhány Cirillel és Metóddal kapcsolatos tévedését is, mint például azt, hogy nem Szvatopluk hívta őket Moráviába, hanem elődje, Rasztyiszláv. Szerinte Metód nem Sirmium püspöke volt, hanem

⁸⁷⁷ SZKLENÁR, Georgius: *Vetustissimus Magnae Moraviae situs et primus in eam Hungarorum ingressus*, Posonio, 1784. 3.

⁸⁷⁸ SZKLENÁR, 1784. 178. Hevenesi Gábor 1692-ben megjelent *Ungaricae sanctitatis indicia* (~Régi magyar szentség) című könyvében a hunok apostolainak nevezte őket.

⁸⁷⁹ SZKLENÁR, 1784. 26.

⁸⁸⁰ SZKLENÁR, 1784. 230.

egész Moráviáé és Pannóniáé is.⁸⁸¹ Forrásismerete nem olyan alapos, mint Szklenáré. Főként az Acta Sanctorumra és Timon Sámuelre hivatkozik, de míg Szklenár sok cseh történeti munkát felhasznált, addig Katona kifejezetten kerüli ezeket. Katona elsősorban a Morva-birodalom helyzetével foglalkozik, Cirillre és Metódra csak érintőlegesen tér ki. Úgy gondolta, hogy a Morva-birodalom területe a korabeli Morvaország és Északnyugat-Magyarország területével esett egybe, érvei Szklenárral szemben azonban nem eléggé megalapozottak.⁸⁸²

Bár nem volt a jezsuita rend tagja, a jezsuita történetírás hagyományait vitte tovább Juraj Papánek. 1780-ban jelent meg *Historia Gentis Slavae* című könyve, amelynek témája a szlovák nép korai története, központi alakja Szvatopluk. A Morva birodalom történetének megírásához ugyanazokat a forrásokat használta, mint Szklenár György és Timon Sámuel. Legtöbbet Středovský *Sacra Moraviae Historia*-jára hivatkozik, az ősi szláv vallásról szóló fejezet anyagát teljesen Středovský könyvéből merítette. Cirill és Metód esetében sokkal inkább támaszkodott a középkori forrásokra (Cosmas krónika, Dalimil krónika, Olomouci breviárium), mint az újkori történeti munkákra, bár ezeket is felhasználta.⁸⁸³ Főként cseh szerzőkre alapozott. Az ő nézetei szerint nem Cirill és Metód hittérítő tevékenysége nyomán tértek meg a szlávok, hanem már a Krisztus utáni második századtól kezdve vannak nyomai közöttük a kereszténységnek.⁸⁸⁴ Cirill és Metód jelentősége az egyházszervezésben, a szláv nyelvű liturgia megteremtésében és a szláv pogányság utolsó formáinak felszámolásában állt.⁸⁸⁵ Szvatoplukot ideális uralkodóként mutatja be. Erősen hangsúlyozza buzgó vallásosságát és tagadja, hogy ellensége lett volna a szláv liturgiának.⁸⁸⁶ A Morva-birodalom területe véleménye szerint a Morva folyó és a Duna vonala között lehetett, Olomouc és Nyitra központokkal.⁸⁸⁷

Papánek műve sem hagiográfia, témája a szlovákok története, Cirill és Metód története csak néhány fejezet a könyvben. Viszont jól összefoglalja moráviai missziójuk történetét, római útjaikat, részletes kivonatokat közöl a korábbi történetírók ide vonatkozó műveiből, és ő az első, aki rövid említést tesz a szlovákok és a rutének körében kialakult liturgikus kultuszukról is.⁸⁸⁸

Más történészek munkáiban Cirill és Metód története teljesen periférikus. Pray György csak néhány szóval említi Metód érsekségét, mikor a magyarok bejövetele előtti szláv

⁸⁸¹ KATONA, István: *Examen vetustissimi Magnae Moraviae situs*, Pestini, Budae et Cassoviae, 1786, 15-17.

⁸⁸² PÜSPÖKINAGY, 1982. 13-14.

⁸⁸³ PAPÁNEK, Georgius: *Historia Gentis Slavae*, Quinque-ecclesiis, 1780, 192-216.

⁸⁸⁴ PAPÁNEK, 1780. 177.

⁸⁸⁵ PAPÁNEK, 1780. 193-204.

⁸⁸⁶ PAPÁNEK, 1780. 192.

⁸⁸⁷ PAPÁNEK, 1780. 50-58.

⁸⁸⁸ PAPÁNEK, 1780. 198.

egyházszervezetről ír, inkább Aeneas Sylvius és Dubravius művét, valamint az Acta Sanctorumot ajánlja.⁸⁸⁹

Nem tudományos történeti műfaj, de mégis meg kell említenünk, hogy egy jezsuita iskoladráma is feldolgozta ezt a témakört, Radislaus Moravus címmel, amit 1746-ban Székesfehérváron adtak elő a gimnázium syntaxistái.⁸⁹⁰

6.2.7. Szent Cirill és Szent Metód hagyomány továbbélése a jezsuita rend feloszlása után

A magyarországi Ciril és Metód kultusz egyértelműen cseh eredetű. Megjelenésében nagy szerepe volt a jezsuita rendnek. Szöllőssy Benedek énekeskönyvének bevezetőjében Cirillre és Metódra vezette vissza a szláv nyelvű éneklés hagyományait, amit Rozenplut bevezetőjéből kölcsönzött. A magyarországi történetírók és hagiográfusok, Szentiványi Márton, Timon Sámuel, Szklenár György cseh források és korabeli szakirodalom felhasználásával készítették el a Morva birodalom történetéről írott munkáikat. A 18. századtól a kultusz lassan leszakadt cseh gyökereitől és a szlovák nemzettudat szerves része lett.

A Cirill és Metód által liturgikus nyelvvé tett ószláv nyelvet a 18. századtól a szlovák szerzők saját nyelvükkel azonosították. Ján Baltazár Magin, dubnici plébános *Murices Nobilissimae et Novissimae Dietae Posoniensis scriptori sprasi, sive Apologia pro Inclyto comitatu Trencheniensis* című könyvében a szláv nyelv ősiségével kapcsolatban Cirillre és Metódra hivatkozott. Ő még cseh-szlávnak (lingua slavica bohemica sacra) nevezte nyelvüket, amit a szlovák elődjének tartott. Cirillel és Metóddal kapcsolatban kiemelte, hogy a szlovák nyelv az ő tevékenységük során liturgikus nyelv lett Magyarország területén.⁸⁹¹ 1790-ben jelent meg Nagyszombatban Juraj Fándly *Compendiata Historia Gentis Slavae* című könyve, melynek végén egy függelékek találunk, aminek témája a szlovák nyelv fejlődése és a magyarra gyakorolt hatása. Fándly szerint Cirill és Metód példája bizonyítja, hogy a szlovák nyelv a legkorábbi időkben Magyarországon irodalmi és liturgikus nyelv volt, tehát hagyományai alapján megérdemelné, hogy a magyarhoz hasonlóan hivatalos oktatási nyelv lehessen.⁸⁹² Anton Bernolák szlovák nyelvtana bevezetőjében röviden összefoglalta a

⁸⁸⁹ PRAY, Georgius: *Annales veteres Hunnorum et Avarorum et Hungarorum*, Vindobonae, 1761, 291, 334.

⁸⁹⁰ STAUD, Géza. *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai III*. Budapest, 1988. 115.

⁸⁹¹ MAGIN, Ján Baltazár: *Murices Nobilissimae et Novissimae Dietae Posoniensis scriptori sprasi, sive Apologia pro Inclyto comitatu Trencheniensis*, Posoniensis, 1723, 53.

⁸⁹² FÁNDLY, Georgius: *Compendiata Historia Gentis Slavae*, Tyrnaviae, 1793, 205.

szlovák nyelv történetét. Cirillt és Metódot nem említi, de hivatkozik azokra a pápai bullákra, amelyek az ő közbenjárásukra engedélyezték a szláv nyelvű liturgiát. Arról is ír, hogy már a 9. században készültek szent könyveket szláv nyelven, de csak közvetve hivatkozik a két szentre.⁸⁹³

Mária Terézia 1777-ben arra kérte VI. Pius pápát, jelöljön ki egy napot Szent Cirill és Szent Metód hivatalos ünnepének.⁸⁹⁴ A pápa 1777. július 21-én jelölte ki ezt a napot, március 14-ét.⁸⁹⁵ Ekkor Csehországban és Magyarországon egyaránt március 9-ről 14-re változott Szent Cirill és Szent Metód ünnepének időpontja. 1796-ban jelent meg Juraj Fándly nahácsi plébános szlovák nyelvű prédikációs kötete, melyben található egy Szent Cirill és Szent Metód ünnepére szóló prédikáció a hozzá kapcsolódó liturgikus szövegekkel. Missziós tevékenységükkel kapcsolatban azt írja, hogy a cseh, a morva és a szlovák népet térítették meg.⁸⁹⁶ Csehországi tiszteletüket elsősorban Bořivoj megkeresztelése miatt hangsúlyozza. Cirillt és Metódot konkrétan a szlovák nép védőszentjeinek mondja, de más szláv népek (elsősorban a csehek) megtérítésében szerepük volt. Szent Cirill és Szent Metód hivatalos ünnepének bevezetésében Mária Teréziának a szlovák nép iránt érzett szeretetének jelét látja.⁸⁹⁷ A kevés forráshivatkozás közt sem találhatók cseh források. Ebből látszik, hogy 18. század végére Cirill és Metód kultuszát már nem Morvaországhoz kötötték, hanem hazai vonatkozásait emelték ki.

A hivatalos esztergomi breviáriumba és kalendáriumba 1822-ben iktatta be ünnepüket Rudnay Sándor esztergomi érsek.⁸⁹⁸ Ezzel tiszteletük egész Magyarországon hivatalossá vált. Ma tiszteletük elsősorban Szlovákiában és Morvaországban jelentős, mindkét helyen július 5-én tartják ünnepüket, az egész világon leginkább elterjedt időpont azonban a keleti egyházak hagyományai szerint február 14-e.

⁸⁹³ BERNOLÁK, Anton: *Grammatica Slavica*, Posonii, 1790, 7-8.

⁸⁹⁴ PAPÁNEK, 1780. 214.

⁸⁹⁵ ŠÁTEK, Josef: Slovenské cyrilometodovské piesne In: *Dedičstvo otcov k 1100. výročiu smrti sv. Cyrila a 100. výročiu založenia spolku sv. Vojtecha* (red. Anton Bagin) Bratislava, 1970. 78.

⁸⁹⁶ FÁNDLY, Juraj: *Prihodné a svätečné kázne*, Trnavě, 1796, 479.

⁸⁹⁷ FÁNDLY, 1796, 482.

⁸⁹⁸ POLČIN, Stanislav: *Dedičstvo Otcov, po stopách cyrilometodských tradícií v našich dejinách*, Róma, Slovenski ustav 1974, 79.

6.3. Nepomuki Szent János kultusza Csehországban és Magyarországon

Szent Cirill és Szent Metód kultusza mellett a vizsgált időszakban Nepomuki Szent Jánosnak volt legjelentősebb kultusza Magyarországon a cseh szentek között. Ábrázolásai szinte minden településen megtalálhatók, különösen gyakran helyezték el szobraikat hidakon, malmok közelében, vizeknél, tisztelete is vízen dolgozó emberek (halászok) közt volt a legerősebb.

Nepomuki Szent János, vagy eredeti nevén Jan z Pomuku 1345-ben született Pomuk faluban, amiről a nevét is kapta. Édesapja a falu bírása volt, viszonylagos jómódban éltek, így fiukat taníttatni tudták. Elemi iskolai tanulmányait szülőhelyén végezte, majd a következő adat, ami rendelkezésünkre áll róla, hogy 1370-től Jan Oček z Vlašim prágai érsek írnoka volt. Közben befejezte tanulmányait, és pappá szentelték. 1380-tól a prágai Szent Kehely templom plébánosa volt. Innen Itáliába ment, ahol a padovai egyetemen kánonjogi doktorátust szerzett 1387-ben. Hazatérve a vyšehradi kanonok, és 1389-től Jan z Jenštejna érsek generális vikáriusa lett.⁸⁹⁹

Jan z Jenštejna érseknek ekkoriban komoly vitái voltak IV. Vencel cseh királlyal. A király olyan időkben került trónra, mikor a nyugati egyház kettészakadt. Ő eleinte Róma mellett fogalt állást, később elbizonytalanodott, és a francia ellenpápát kezdte támogatni. Ez kiváltotta az érsek rosszallását. Komoly összetűzésekhez vezetett, hogy a király anyagi nehézségeit az egyházi vagyon elkobzásával akarta enyhíteni.⁹⁰⁰ Tovább rontott kettőjük viszonyán, mikor Jenštejna eretnek nézetei miatt kiközösítette Zikmund Hulert, a király kegyencét. IV. Vencel egy új püspökség létrehozásával akarta csökkenteni az érsek befolyását, a felállítandó püspökség költségeit pedig a kladburi kolostor feloszlatásával, és vagyonának lefoglalásával akarta fedezni. Ehhez meg kellett várni, hogy az apát meghaljon, de mikor ez bekövetkezett, a szerzetesek gyorsan megválasztották az utódát, és Jan z Pomuku vikárius hivatalosan is beiktatta hivatalába. Mikor a király értesült az apát haláláról, már hivatalban volt az utóda.⁹⁰¹

A király ekkor Prágába rendelte az érseket és legközelebbi munkatársait. Az első találkozásukkor a király megfenyegette Jenštejnt, aki erre elmenekült. IV. Vencel ezután elfogadta az érsek munkatársait, közülük Bohuslav z Krnova kanonok már az elfogatás során

⁸⁹⁹ KADLEC, Jaroslav: Svatý Jan Nepomucký In: *Bohemia Sancta* (red. KADLEC, Jaroslav). Praha, 1989. 208.

⁹⁰⁰ ROKAY, 2005. 130.

⁹⁰¹ Erről a témáról részletesebben: KADLEC, Jaroslav: Jan z Jenštejna In: *Bohemia Sancta* (red. KADLEC, Jaroslav). Praha, 1989. 219-222.

súlyosan megsebesült. A foglyok közül Mikuláš Puchníkot és Jan z Pomukut megkínózták, a kínzások alatt az uralkodó személyesen is jelen volt. A többieket elengedték, majd nem sokkal később Mikuláš Puchník is szabad lett. Jan z Pomuku⁹⁰² holttestét viszont napokkal később fogták ki a Moldvából. Testén mindenütt kínzások nyomait látszódtak. Halála után az érsek még egy ideig kereste a megbékélés lehetőségét Vencellel, de mivel erre nem volt reális esély, 1396-ban Rómába menekült. Többet nem tért vissza Csehországba, Rómában halt meg 1400-ban.⁹⁰³

A generális vikárius halálának körülményei ma sem teljesen tisztázottak. Már a 15. század elején elterjedt az a legenda, mely szerint a generális vikárius a királyné gyóntatója volt, és nem akarta elárulni a királynak felesége gyónási titkait. Václav Hájek ebből az időszakból származó legendája két János élt ebben az időben, az egyik a királyné gyóntatója volt, és a gyónási titok megőrzése miatt halt vértanúságot, a másik a generális vikárius, aki az említett eset kapcsán vesztette életét.⁹⁰⁴

A 17. századi Csehországban a jezsuita rendnek köszönhetően újra fellendült Nepomuki Szent János kultusza. Az összes jezsuita hagiográfikus munka tartalmazza az életrajzát, a legtöbbet mégis Bohuslav Balbín tett a szentté avatásáért. Balbín tagja volt a bollandisták munkacsoportjának, ő írta meg az Acta Sanctorum számára a cseh szentek életrajzeit. Balbín a többi cseh szenttel együtt Nepomuki Szent János életrajzát is elküldte az Acta Sanctorum szerkesztőiek, így már 1680-ban, a szentté avatása előtt bekerült a legrangosabb hagiográfiai gyűjteménybe.

Az Acta Sanctorum Nepomuki Szent Jánosról szóló fejezete elején rövid összefoglalást találunk azokról, akik eddig erről a témáról írtak. Balbín 1383-ra tette Nepomuki Szent János halálát, és a Hájek krónikában szereplő két János közül a korábban kivégzett gyóntatóval azonosítja. A kötet szerkesztője felsorolja (valószínűleg Balbín alapján) azokat, akik eddig írtak erről a témáról. Itt említi Jiří Krugert, Nádas Jánost, Jiří Ferus-Plachý-t, Albrecht Chanovský-t, és Tomáš Pešinát. Röviden arról is ír, hogy milyen ünnepek vannak szokásban Csehországban Nepomuki Szent János ünnepén,⁹⁰⁵ illetve kitér az ünnep időpontjának problematikájára, és végül május 16-án mellett foglal állást. A kötetben is a május 16-án ünnepelt szentek közé helyezi Nepomuki Szent Jánost.⁹⁰⁶

⁹⁰² A továbbiakban Nepomuki Szent János

⁹⁰³ KADLEC, 1989, *Svatý Jan Nepomucký* 209-211.

⁹⁰⁴ KADLEC, 1989, *Svatý Jan Nepomucký* 213.

⁹⁰⁵ Természetesen itt is Balbín adataira hagyatkozik.

⁹⁰⁶ ACTA SANCTORUM Martii a Joanne Bollandio S. I. colligi feliciter coepta a Godefrido HENSCHENIO et Daniele PAPENBROCHIO eiusdem Societatis Iesu aucta, digesta et illustrata. maii/ III. Antverpiae 1680. 667.

A kötet szerkesztője csak a Balbín Nepomuki Szent János életrajzát közli, de néhol kiegészíti a többi kútfőből. Balbín átvette Hájek elméletét a két Jánosról, a generális vikáriust Pomuki Jánosnak nevezi, a gyóntatót Nepomukinak. Pomuki Jánossal kapcsolatban eléggé pontos adatokat közöl, például a tanulmányaira vonatkozóan, és pontosan adja meg halála évét is (1393). Nepomuki János halálát 1383-ra teszi.⁹⁰⁷ Igen jámbor és nagylelkű embernek mutatja be. A királyi udvarban ő volt az alamizsnaosztásért a felelős, és ezért igen szerették az egyszerű emberek. A királyt többször megfeddte erkölcstelen életvitele és zsarnoki uralkodása miatt, ezért a király börtönbe vetette. A történet szerint IV. Vencel igen féltékeny volt szép és erényes feleségére Johannára, aki nem volt boldog kicsapongó természetű férje mellett, ezért a gyóntatójától, Nepomuki Jánostól szerette volna megtudni felesége gyónási titkát. Mivel Szent János semmiféle jutalom és fenyegetés hatására nem volt hajlandó elárulni a gyónási titkot, a Károly hídról a Moldvába dobatta. Holtteste felett fényes csillagok jelentek meg, amelyek nappali fényt árasztottak, sírjánál számos csoda történt.⁹⁰⁸ A 17. századtól kezdve Balbín színesebb, mesésebb variációja terjedt el.

Nepomuki Szent Jánosnak a jezsuita rend tevékenysége nyomán már kanonizálása előtt jelentős kultusza alakult ki. Balbín megírta a történetét az *Epitome rerum bohemicarum* című könyvében és a *Bohemia Sancta*ban is, emellett szép zsolozsmát és himnuszokat írt a tiszteletére.⁹⁰⁹

A 17. századi cseh prédikátorok és misszionáriusok szívesen választották beszédeik témájául Nepomuki Szent Jánost, például Ondřej František de Waldt Nepomuki Szent Jánost választotta 31 prédikációból álló gyűjteménye témájául.⁹¹⁰ Tomáš Pešina pedig már a 17. század végén kérte a pápát, hogy engedélyezze a prágai egyházmegye számára Nepomuki Szent János kultuszát.⁹¹¹

A történet hitelességét sokáig nem kutatták. A 18. században Gelasius Dobner piarista szerzetes foglalkozott először tudományosan ezzel a kérdéssel. Elvetette azt az elméletet, mi szerint két János létezett. A vértanúság okát a királynak az érsekkkel való vitájában kereste.⁹¹² Ezzel heves viták sorát indította el, és ma már tudjuk, hogy a Balbín által elkészített legendának valójában kevés valóságalapja van. Ennek ellenére Nepomuki Szent János a mai napig a gyónási titok áldozataként él a köztudatban.

⁹⁰⁷ ACTA SANCTORUM 1680. 670.

⁹⁰⁸ ACTA SANCTORUM 1680. 671-677.

⁹⁰⁹ BALBÍN, Bohuslav: *Život svatého Jana Nepomuckého* (fordította és kiadta: Ladislav Kuncíř) Praha, 1940.; BALBÍN, 1677. 393. BALBÍN, 1682. 94-113.

⁹¹⁰ VAŠICA, Josef: *České literární baroko*, Praha, 1938. 227

⁹¹¹ KADLEC, 1989. *Svatý Jan Nepomucký* 213.

⁹¹² KADLEC, 1989, *Svatý Jan Nepomucký* 215.

Nepomuki Szent János a barokk kor legkedveltebb szentjei közé tartozott, nem csak Csehországban, hanem egész Közép-Európában. Magyarországon a 18. században terjedt el a tisztelete a jezsuita rend tevékenységének köszönhetően. A 17. század végén évente érkeztek nagy számban cseh területekről tábori misszionáriusok Magyarországra. Ők a törökök ellen harcoló csapatokat kísérték, és az éves jelentésekből tudjuk, hogy minden évben megtartották Nepomuki Szent János ünnepét.⁹¹³ A katonák közt természetesen sok cseh és morva volt, a cseh misszionáriusok elsősorban nekik szervezték meg az ünnepségeket, amibe bárki bekapcsolódhatott. Az éves jelentések szerint a leginkább tisztelt szentek közé tartozott.

A katonai táborokban Magyarországon tehát a cseh jezsuiták tevékenysége nyomán már a szentté avatás előtt kialakult Nepomuki Szent János kultusza. A hivatalos boldoggá avatás csak 1721-ben történt, majd 1729-ben szentté avatták. A szentté avatás Balbín legendája alapján történt, ezért Magyarországon is a balbini változat terjedt el.

A tábori missziók mellett a nagyobb jezsuita központokban is erősen élt Nepomuki Szent János kultusza, számos jezsuita templomban megtaláljuk ábrázolásait. Székesfehérváron a jezsuita templomot 1751-ben az ő tiszteletére építették.⁹¹⁴ A jezsuita drámák közt egyet ismerünk, ami Nepomuki Szent Jánosról szól. 1749-ben mutatták be latin nyelven a nagyszombati gimnázium diákjai az *Innotentia Laesa Divinitus vindicata in sancto martyre, confessore et virgine Johanne Nepomuceno* című zenés iskoladrámát. Ugyanezt a darabot ugyanebben az évben Győrben is bemutatták magyar nyelven.⁹¹⁵ A darab forrása Bohuslav Balbín *Bohemia Sancta* és *Epitome rerum bohemicarum* című könyvei, és Hájek krónikája.⁹¹⁶

A dráma cselekménye megegyezik a Balbín által leírt történet cselekményével. Különösen látszik Balbín hatása a VI. scenában leírt jelenet, mikor János felkeresi a stará boleslavi búcsújáróhelyet, hogy ott nyerjen megerősítést közelgő szenvedéseihez.⁹¹⁷ Újszerű vonás a történetben, hogy a királyné meglegelve férje léha életét kolostorba kíván vonulni. A darabot egy tenor ária zárja, amelyben a szerző megszólítja a cseheket és a magyarokat egyaránt, és arra biztatja őket, hogy kövessék Nepomuki Szent János példáját.⁹¹⁸

⁹¹³ *Litterae Annuae Provinciae Bohemiae* 1696. (ÖNB 11965) 314.v. *Litterae Annuae Provinciae Bohemiae* 1707 (ÖNB 11969) 123.r-v. *Litterae Annuae Provinciae Bohemiae* 1718 (ÖNB 11971) 466.r.

⁹¹⁴ BÁLINT Sándor: *Ünapi kalendárium*, Szeged, 1998. 407.

⁹¹⁵ Innocentia Laesa-Meg-Sértődött Ártatlanság STAUD, Géza: *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai II.* Budapest, 1986. 34.

⁹¹⁶ *Jezsuita iskoladrámák 2.* (szerk.: ALSZEGHY Zsoltné, VARGA Imre) Budapest, 1992. 102.

⁹¹⁷ *Jezsuita iskoladrámák* 95. A stará boleslavi kegyhely történetét először Bohuslav Balbín írta meg. Ez a könyve lett az alapja nagy munkájának, az *Epitome rerum bohemicarum*nak.

⁹¹⁸ „Nepomucenuš k tomu sjetve mienyetek,
Már ellenségein uralkodik,
Oh boldog Csehek! Ti futva siessetek,

A 18. század folyamán számos hídon felállították szobrát, kápolnákat, oltárokat szenteltek neki, sőt arról is tudunk, hogy malmokat ajánlottak Nepomuki Szent János oltalmába. Ő volt a hidak, vizek, vízen dolgozók védőszentje, a jó hírnév őrzője. Alakja köré népi legendák egész sora fűződött.⁹¹⁹A cseh jezsuiták tevékenységének egyik legszembetűnőbb nyoma Magyarországon Nepomuki Szent János máig tartó kultusza.

Ő Menny-Országban vigadozik,
Ördögnek ingerlésit meg-győzte
Azt Isten őltalmával el-űzte,
Oh kegyes Szószóllónk tekénts reánk
Van életünkben
Szegény testünkben
Sok nyavalyánk.
(...)
Tekéntsd jó Atyánk hiv szolgáltskáidat,
Kik sziveket néked ajánlyák,
Meg-ne vesdd hozzád kiáltó Magyaridat,
Kik Szent Nevedet magasztallyák,
Halgass-meg minket óh áldott Szent Pap,
Téged dicsérünk szivbűl minden nap,
Már mennyben lakol az Angyalokkal,
'S földön tündöklesz
Mint szép nap fémlesz,
Sok csudákkal.”
(Jezsuita iskoladramák 2. 99-101.)

⁹¹⁹ Bálint Sándor: Ünnepi Kalendárium. II. 395-412.

Zárszó

A cseh és a magyarországi jezsuiták közt a 16-18. század folyamán igen sokrétű és erős kapcsolatrendszer alakult ki. A bevezetőben két szakaszra osztottuk az időszakot. A kezdetektől 1623-ig tartó időszakra a cseh tartományok dominanciája volt jellemző. Csehországban ekkor számos iskolája, rendháza és missziósállomása volt a rendnek, helyzetük stabil volt, munkájukhoz megfelelő támogatást kaptak. Rendelkeztek egyetemmel, akadémiával és próbaházakkal is. Ezzel szemben Magyarországon alig ebben az időben a jezsuita rend pozíciója igen ingatag volt. Az első megtelepedési kísérlet kudarcot vallott, és a 17. század elejéig alig voltak rendházaik, iskoláik. Helyzetüket tovább nehezítette Bocskai és Bethlen hadjárata, mikor menekülniük kellett.

Mivel otthon nem volt megoldható a felsőfokú képzés, a magyarországi jezsuiták külföldön végezték tanulmányaikat, elsősorban a Habsburg birodalom egyetemein. Ebben az időben Csehország és Morvaország elsősorban képzési hely. Magyarországi szempontból a leglátogatottabb hely a brnoi novíciátus volt, ezt követi az olomouci egyetem. A prágai egyetem nem volt különösen látogatott a magyarországi diákok részéről. A korszak legkiemelkedőbb jezsuitái kivétel nélkül tanultak vagy éltek valamennyi ideig Csehországban. Tanulmányaik befejezése után általában hazatértek, és tanítottak, vagy misszionáriusok lettek. A rend első magyarországi iskolájának (Nagyszombat), melyet az első megtelepedési kísérlet során hoztak létre, mindhárom rektora (Jan Seidel Hurtado Perez, Ferenczffy Pál) korábban cseh földön tanult, vagy dolgozott. A cseh tartományok közül a legfontosabb magyarországi szempontból Morvaország volt. Az itteni kollégiumokban (Olomouc, Brno) élt a legtöbb magyarországi jezsuita. Nem csak jezsuiták, más szerzetesrendek tagjai és világiak is tanulnak csehországi kollégiumokban. Legnépszerűbb iskola az ő köreikben az olomouci egyetem volt. Ezzel szemben Magyarországon igen kevés cseh, morva vagy sziléziai rendtagot találunk.

1618-ban a rendi felkelés idején a jezsuitáktól elvették rendházaikat és iskoláikat. A fehérhegyi csata után visszatérhettek, de helyzetük még évekig bizonytalan volt. Rendházaikat a felkelők lerombolták, iskolákban az újjáépítési munkák miatt még egy ideig szünetelt az oktatás. Az országban sokhelyütt még harcok folytak, a lakosság is ellenségesen viselkedett a jezsuitákkal szemben. 1620 után csak nagyon kevés magyarországi és erdélyi jezsuita tért vissza (Pl. Rumer Gergely, Antaly János, Tamásfy Mihály). 1622-ben ismét sokan érkeztek Magyarországról és Erdélyből, de a következő évben önállósult a cseh provincia, az itt élő magyarországi rendtagoknak választaniuk kellett az ausztriai és a cseh

rendtartomány között. Ekkor a cseh és a magyarországi jezsuiták külön provinciába kerültek, ami rövid időre minimálisra csökkentette a két ország közti interakciót.

Az önálló cseh rendtartomány első tartományfőnöke Rumer Gergely magyarországi jezsuita lett. Tartományfőnöksége alatt a poraiból keltette életre a csehországi jezsuita iskolákat. Új missziókat szervezett, rendházakat alapított (Niss, Hlohov, Znojmo, Jihlava, Kutna Hora, Jičín, Opava), átvette a prágai egyetemet az utraquistáktól. Rumer Gergely idején még éltek magyarországi rendtagok a cseh rendházakban, de a többségük 1623-ban elhagyta a provinciát. Később is folyamatosan találunk hungarusként jegyzett jezsuitákat a cseh rendtartomány katalógusaiban, (1623-1773 között összesen 26-ot) de kevés adatunk van róluk, azt sem tudhatjuk pontosan, hogy valóban magyarországi családok gyermekei-e, vagy csak születési helyük szerint „hungarusok”. A legfontosabb közülük Rumer Gergely, Urbani János, Antaly János, Tamásfy Mihály, Floder Ferenc és Roehr János.

A magyarországi művelődésben a cseh és morva jezsuita kollégiumok továbbra is fontos szerepet töltöttek be. Világi diákok és más szerzetesrendek tagjai szívesen látogatták a cseh egyetemeket, akadémiákat. Ezért Pázmány Péter Olomoucban magyar szemináriumot akart alapítani, a jezsuita rend vezetése alatt a bécsi Collegium Hungaricum mintájára, de ez a terve nem valósult meg.

Magyarországon 1623 után a jezsuita rend lendületes fejlődésnek indult. 1635-ben Nagyszombatban egyetem létesül, ami egy rövid időre erősen visszavetette az olomouci egyetem magyarországi látogatottságát. Trencsénben, Pozsonyban, Nagyszombatban, Ungváron próbaház alakult. A 17. századtól a jezsuiták felsőfokú képzése Magyarországon is megoldhatóvá vált, így lassan megfordul a korábbi tendencia, a magyarországi jezsuiták nem mentek Csehországba, de cseh, morva vagy sziléziai fiatalok szívesen jelentkeznek az osztrák provinciába, ahová Magyarország is tartozott. 1635-től egyre több csehet találunk a magyarországi rendházakban, számuk évente növekedett, a 18. században nem ritkán 30-40 cseh jezsuita is élt Magyarországon.

Az itt élő cseh, morva vagy sziléziai jezsuiták általában már eleve az ausztriai tartományba kérték felvételüket. Néhány különleges történelmi helyzet miatt azonban előfordult, hogy nagy számban érkeztek a cseh provinciából jezsuiták Magyarországra. 1643-1648 között a svéd támadás miatt az olomouci egyetem végzős hallgatói Nagyszombatban fejezték be tanulmányaikat. Ezen kívül még a törökök kiűzésének idején érkezett sok jezsuita Magyarországra a cseh rendtartományból. 1683-1700 között évente 10-15 cseh misszionárius érkezett. Ezen kívül komoly összegekkel támogatták a hadjáratokat.

A magyarországi jezsuiták a 17. század közepétől többször sikertelenül próbálkoztak önálló rendtartomány létrehozásával. Morvaországgal való szoros kapcsolat jele, hogy 1660-ban felmerült egy közös morva-magyar rendtartomány terve is.

A jezsuiták közt kialakult kapcsolatrendszer hatása a 17. század végén és a 18. században mutatható ki legerősebben. A cseh kultúra nyomai sokkal jobban megtalálhatók a magyarországi, elsősorban a szlovák kultúrában, mint fordítva. Egyrészt azért, mert a cseh nyelvet sokan értették Magyarországon, míg ez fordítva nem volt jellemző, másrészt a jezsuiták számára az alkotás időszaka elsősorban a 18. század volt, amikor a két ország kapcsolatában Magyarország volt a dominánsabb.

1655-ben Lőcsén jelent meg egy Szöllőssy Benedek által összeállított biblikus cseh nyelvű katolikus énekeskönyv, a *Cantus Catholici*, ami nagy százalékban cseh énekeskönyvekből vett énekeket közöl. Sokáig ez maradt az egyetlen szlovák nyelvű katolikus énekeskönyv. Ez a kötet a magyarországi Cirill és Metód kultusz első emléke. A 18. században a jezsuita történettudományi munkák jelentős része foglalkozott a Morva birodalom témájával. Cseh és magyarországi jezsuiták (Timon Sámuel, Szklenár György, Bohuslav Balbín, Pray György) egyaránt kutatták ezt a kérdést, mert a Morva birodalom történetét mindannyian a saját történelmüknek tekintették. Bár sok kérdésben nem értettek egyet, kétségtelenül kiválóan ismerték egymás kutatási eredményeit.

A jezsuita interakció a népi vallásosság szintjén is nyomot hagyott. A cseh jezsuiták tevékenysége nyomán jelent meg a Kárpát-medencében Cirill és Metód kultusza, ami a mai napig a szlovák nemzettudat meghatározó eleme. Cseh jezsuita misszionáriusok már boldoggá avatása előtt elterjesztették Magyarországon Nepomuki Szent János kultuszát.

Csehországban a korábban is tisztelt középkori szentek mellett a jezsuita hagiográfusok könyveikben megemlékeztek a kassai vértanúkról, és több, hivatalosan nem kanonizált magyarországi szentről, mint például Matěj Tanner Leleszi Jánosról, Bohuslav Balbín Bossányi Eszterről és Antaly Jánosról.

Dolgozatomban nem sikerült feldolgoznom az összes kutatásra váró témát. A felsoroltakon kívül mindenképpen érdemes összeállítani a magyarországi jezsuita gimnáziumok cseh diákjainak és a cseh tartományok gimnáziumaiba járó magyarországi diákok névsorát. Az interakció kulturális hatásainak teljes feltárásához szükséges lenne ismerni ennek megjelenését könyvkultúrában. Ekkor tudnánk teljesebb képet kapni arról, hogy a magyarországi jezsuita irodalom mennyire volt ismert a Cseh korona országaiban, és

fordítva. Ilyen szempontból feldolgozásra várnak a jezsuita könyvtárak katalógusai. Kutatásra váró terület továbbá a híres cseh jezsuita költő, Fridrich Bridel magyarországi kapcsolatai.⁹²⁰

Végül a drámakutatásban is igen sok, eddig kihasználatlan lehetőség rejlik. A magyarországi és a cseh történelmi témájú drámák közül soknak témája közös történelmünk, mint például a Hunyadiak és a Luxemburgiak kora. A híres cseh jezsuita drámaíró, Karel Kolčava két drámájának választott magyar témát. Az egyik Hunyadi Lászlóról szól, a másik egy képzeletbeli magyar királyról (Cacanus).⁹²¹ A magyarországi drámákban is gyakran szerepelnek olyan témák, mint a cseh mondai kor, vagy Nepomuki Szent János története.⁹²² Mindezek mellett katolikus kapcsolatok tekintetében érdemes lenne átvizsgálni ebből a korból a piarista, premontrei és a pálos rend történetét.

A 16-18. századi cseh-magyar katolikus kapcsolatok kutatása számos, eddig kihasználatlan lehetőséget rejt magában, de dolgozatom célja nem csak ezeknek a kutatási lehetőségnek feltárása volt. A jezsuita rend csehországi tevékenységének a köztudatban a mai napig meglehetősen igazságtalan a megítélése, ritkán esik szó arról, hogy a jezsuita rend tevékenysége hogyan gazdagította a cseh kultúrát. Itt röviden felvázoltam, hogy a jezsuita rend munkája hogyan segítette elő Csehország és Magyarország közti interakciót, ami egyaránt gazdagította a Csehország és hazánk kultúráját. A cseh-magyar jezsuita összefüggések feltárása így lehetővé teszi, hogy saját kulturális örökségünket jobban megismerjük.

⁹²⁰ Ő fordította cseh nyelvre rendtársának, Nádas Jánosnak néhány könyvét. ŠKARKA, Antonín: Fridrich Bridel nový a neznámý, v Praze, 1969. 118-148.

⁹²¹ Vindex livor sui ultor seu Ulricus de Cilli; Ectypon prospera adversaeque fortunae seu Patharitus rex longobardorum In: Carolus Kolczawa: Exercitationes dramaticae Caroli Kolczawa Societatis Iesu, Pragae, 1704.

⁹²² Néhány példa: STAUD I. 422 94, 121., 248., 268., STAUD II. 16., 34., 296., STAUD III. 228-229. 256. 115. 258, 259, 324, 132.

THE CZECH RELATIONS OF THE HUNGARIAN JESUITS FROM THE BEGINING TO 1773

In my dissertation work I would like to present the role of jesuit order in the creation affiliations between Hungary and the Czech province. In the beginning of our age, the Czech province had better positions. For that reason in the end of the 16. century, and the beginning of the 17. century a lot of hungarian jesuit lived, studied and taught in the boarding schools of the czech province. In the same time in Hungary we can find just a few czech, moravian or silasian jesuit. During the rebellion in 1618 most of the hungarian jesuits escaped from the czech province, and just a few of them returned after the battle in White Mountain. In 1623 the czech jesuits created separated and self-contained jesuit province. Their first provincial was a hungarian jesuit, Gregorius Rumer. After the separation most of the hungarian jesuits left the province.

From the beginning of the 17. century the positions of the jesuit order in Hungary became better. New friaries, university, academies and boarding schools were created, and a lot of czech, moravian and silesian jesuits visited the hungarian boarding schools. In the same time just a few hungarian jesuits lived in the czech province. During the swedish expanse the students of the university in Olomouc came to Nagyszombat, and finished their studies there. 1686-1700 in Hungary was war against turks. In this time the students of the hungarian university went to Prague or Olomouc to finish their studies. During the war against the turks the czech jesuits supported the soldiers with high amounts of money and with their personal help. In this time every year 10-15 czech jesuit came to Hungary like missionary.

We can find the sign of the czech influence in the culture of Hungary in the 18th century. In this time appeared and quickly increased the cult of some czech saints, like St. Cirill, St. Method and St. John Nepomuk. The contemporary historical work in Hungary started to be interested in the history of the Moravian empire, and in the end of the 18. century regarded it as part of the hungarian history. If we would like to get to know this part of our culture, we should discover its czech roots.

Összegzés

Dolgozatom célja elsősorban a jezsuita rend cseh-magyar interakcióban játszott szerepének bemutatása volt. Korszakunk elején a cseh-magyar jezsuita kapcsolatok szempontjából Csehország dominált. A cseh rendházakban, iskolákban számos magyarországi jezsuita élt, míg a magyarországi rendházakban alig találunk cseh, morva vagy sziléziai rendtagokat. Az 1618-as felkelés után viszont csak kevesen tértek vissza. 1623-ban létrejött az önálló cseh jezsuita rendtartomány, így a cseh és a magyarországi jezsuiták külön tartományba kerültek, ami miatt erősen lecsökkent a cseh provinciában élő magyarországi jezsuiták száma annak ellenére, hogy az önálló cseh jezsuita rendtartomány első tartományfőnöke, Rumer Gergely Magyarországról származott. A 17. század közepétől a jezsuita rend pozíciói megerősödtek Magyarországon, egyre több rendház és iskola jött létre, így lassan megfordult a korábbi tendencia, és igen sok cseh, morva vagy sziléziai jezsuitát találunk magyarországi kollégiumokban. Különleges történelmi helyzetekben az interakció különösen intenzív volt. 1643-ban az olomouci egyetem végzős hallgatói Nagyszombatban fejezték be tanulmányaikat, a törökök kiűzése idején számos magyarországi jezsuita folytatta tanulmányait biztonságosabb cseh egyetemeken. A török háborúk idején a cseh jezsuiták komoly anyagi segítséggel és tábori misszionáriusként személyes szolgálatukkal is támogatták a törökök elleni harcokat. Az interakció nyomai felfedezhetők a 18. századi magyarországi kultúrában. Ekkor jelent meg Magyarországon Szent Cirill, Szent Metód és Nepomuki Szent János kultusza. A történelmi irodalomban új témaként jelent meg a Morva birodalom története, amivel kapcsolatban heves viták alakultak ki, ugyanakkor közös munkára is sor került cseh és magyarországi történészek közt. Ezért hazai kulturális örökségünk teljes megismeréséhez elengedhetetlenül fontos a cseh-magyar interakció feltárása.

Szakirodalom:

ADRIÁNYI, GÁBOR: *Az egyháztörténet kézikönyve*, Budapest, 2001.

ANGYAL, Endre: Cseh-magyar, szlovák-magyar kapcsolatok a barokk korban. In: *Tanulmányok a csehszlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. Budapest, 1965.

BÍLEK, Václav Tomáš: *Dějiny Tovaryšstva Ježíšova a působení jeho vůbec v zemích království českého zvláště*, Praha, 1896.

BOBA, Imre: *Morávia története új megvilágításban*, Budapest, 1996.

BOGNÁR Krisztina-KISS József Mihály- VARGA Júlia: *A nagyszombati egyetem fokozatot szerzett hallgatói 1635-1777*. Budapest, 2002.

BOGYAI Tamás: Břevnov és a magyar misszió In: *Kelet-Közép-Európa szentje Szent Adalbert*, (szerk.. SOMORJAI Ádám) Budapest, 1994.

Bohemia et Hungaria: tanulmányok a cseh-magyar irodalmi kapcsolatok köréből Szerk.: BERKES Tamás. Budapest, 1998.

Comenius Apológiája, (fordította és jegyzetekkel ellátta: ŐSZ Ferenc) Piliscsaba-Esztergom, 2005.

Comenius: *Didactica Magna*, (fordította és jegyzetekkel ellátta: GERÉB György) Pécs, 1992.

ČORNEJOVÁ, Ivana: *Dějiny země koruny české I*. Praha, 2002.

ČORNEJOVÁ, Ivana: Jičinské gymnázium za jezuitů In: *Jičinské gymnázium 1624-1999*, Jičín, 1999.

ČORNEJOVÁ, Ivana: *Tovaryšstvo Ježíšovo, Jesuité v Čechách*, Praha, 2002.

Dedičstvo otcov k 1100. výročíu smrti sv. Cyrila a 100. výročíu založenia spolku sv. Vojtecha. red.: BAGIN, Anton Bratislava, 1970.

DOBOSSY László: *Párhuzamok találkozása esszék és tanulmányok a magyar-cseh szellemi érintkezésekről*. Budapest, 2000.

ENGEL, Pál: *Szent István birodalma*. Budapest, 2001.

ÉRSZEGI Géza: Radla In: *Esztergomi érsekek* (szerk. BEKE Margit) Budapest, 2003.

Etimológiai szótár – Magyar szavak és toldalékok eredete. (Szerk.: ZAICZ Gábor) Budapest, 2006.

FECHTNEROVÁ, Anna: *Rectores collegiorum Societatis Iesu in Bohemia, Moravia ac Silesia usque ad annum MDCCLXXIII iacentum..* Pragae, 1993.

- FRAKNÓI Vilmos, *Pázmány Péter és kora III.* Pest, 1872.
- GYENIS András: *A Bollandisták társasága*, Budapest, 1935.
- GYENIS András: *Régi jezsuita rendházak*. Vác, 1941.
- GYÖRFFY György: *István király és műve*. Budapest, 1977.
- H. TÓTH, Imre: *Konstantin-Cirill és Metód élete és működése*, Budapest, 1981.
- HAMBERGER, Judit: *Morva identitás, morva autonómia*, In: *Autonómia és Integráció*, Budapest, 1993.
- HANKÓ B. Ludmilla-HEÉ Veronika: *A cseh irodalom története a kezdetektől napjainkig*. Budapest, 2003.
- HAUBELT, Josef: *Dějepisectví Gelasia Dobnera* Praha, 1979.
- HOFFMANN, Hermann: *Schlesische mährische und böhmische Jesuiten in der Heidenmission*. Breslau, 1939.
- HOJDA, Zdeněk: *Několik poznámek k dějinám collegia nordica v Olomouci* In: *Historická Olomouc IV.* Olomouc, 1983.
- JANKOVIČ, Vendelín: *Dvaja významní jezuiti zo Slovenska, z Báhoňa* In. *ECHO duchovného prúdenia dneška* 45/1988 Cambridge, Ontario, Canada,
- JENEI, Ferenc, „Pázmány Miklós veszprémi főkapitány” *Veszprémi Múzeumok Közleményei* 1963.
- Jezsuita iskoladrámák 2.* (szerk.: ALSZEGHY Zsoltné, VARGA Imre) Budapest, 1992.
- KADLEC, Jaroslav: *Jan z Jenštejna* In: *Bohemia Sancta* (red. Jaroslav Kadlec). Praha, 1989.
- KADLEC, Jaroslav: *Pouštevnick Vintř*, In: *Bohemia Sancta*, (red.: KADLEC, Jaroslav) Praha, 1989.
- KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin I.* Řím. 1987.
- KADLEC, Jaroslav: *Svatý Jan Nepomucký* In: *Bohemia Sancta* (red. Jaroslav KADLEC). Praha, 1989.
- KÄFER István: *Dona nobis pacem*, Piliscsaba, 2005.
- KÁROLY Sándor: *A huszita mozgalom és a magyar írásbeliség* In: *Tanulmányok a csehszlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből.* (szerk.: ADAMOVÁ, Zuzana, ROSENBAUM, Karol, SZIKLAY László) Budapest, 1965.
- KAVKA, František: *Bílá hora a české dějiny*, Praha, 1962.
- KEJŘ, Jiří: *Husuv proces*, Praha, 2000.
- KIRÁLY, P., *A magyarok említése Konstantin és Metód legendákban*, Budapest, 1974.
- KNIEZSA, István: *A szláv apostolok és a tótok*, Budapest, 1942.

- Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století. (ed. HORÁK, František, TOBOLKA, Zdeněk, URBÁNKOVÁ, Emma, BADUROVÁ, Anežka) Praha, 1925-2008.
- KOCH, Ludwig: *Jesuiten-lexikon*, Paderborn, 1934.
- KOLÁČEK, Josef: *Zrození pro nebe*, Velehrad-Roma, 2002.
- KOTYK, Jiří: *Spor o revizi Husova procesu*, Praha, 2001.
- KOVÁCS, Endre: *Cseh-magyar történelmi kapcsolatok*. Budapest, 1952.
- KROESS, Alois: *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu I-II*. Wien, 1910-1938.
- KROESS, Alois: *Příspěvek k dějinám vypuzení jezuitů z Čech r. 1618*. In: Sborník Historického Kroužku č. 3-4. 1907. ročník VII (8).
- KUBIČEK, Egon: Národní vědomí českých jezuitů až po dobu Balbínovu, In: *Výroční zpráva arcibiskupského gymnasia*. 1929/30.
- Külföldi hallgatók magyar felsőoktatásai intézményekben* (Szerk.: HEILAUF, Zsuzsanna) Budapest, 2006.
- LEGEZA István: Szent Adalbert missziós szerepe a magyar történelemben. In: *Kelet-Közép-Európa szentje Szent Adalbert*, (SOMORJAI Ádám) Budapest, 1994.
- LUKÁCS, László: *A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus 1649-1773*. Szeged, 1989.
- LUKÁCS László: Újabb adatok Káldi bibliafordításának történetéhez. In: *Káldi György Társaság Civitas Dei évkönyve* (1.) 1956.
- MÉSZÁROS Andor: A cseh és morvaországi jezsuita akadémiák és kollégiumok szerepe a magyarországi egyetemrejárásban In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. (szerk: SZILÁGYI Csaba) Piliscsaba, 2006.
- NEŠPOR, Václav: *Dějiny Univerzity Olomoucké*, Olomouc, 1947.
- Nové interpretace českého baroka sborník z mezinárodní konference, Piliscsaba, 12-13. května 2003* (szerk. BEKE Márton, MÉSZÁROS Andor) Esztergom, Piliscsaba, 2004.
- POKLUDA, Zdeněk: A magyarországi nemesek földbirtoklása cseh és Morvaországban a XV-XX. században. *Levéltári Közlemények* (1975)
- POLČIN, Stanislav: *Dedičstvo Otcov, po stopách cyrilometodských tradícií v našich dejinách*, Řím, 1974.
- PRAŽÁK, Richárd: Česko-maďarské kulturní styty v době baroka. *Teologie a společnost*, I. č. 5. Brno, 2003.

PRAŽÁK, Richárd: Cseh-magyar kulturális kapcsolatok 1945-ig In: *Cseh-magyar történelmi kapcsolatok*, (szerk.: PRAŽÁK, Richárd) Budapest, 2001.

PRAŽÁK, Richárd: *Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist*, Brno, 1967,

PUSKELY Mária: *Virágoskert vala híres Pannónia*. Budapest, 1994.

PÜSPÖKI NAGY Péter: *Nagymorávia fekvéséről*, New York, 1982.

Régi Magyar Költők Tára 7. (szerk. STOLL Béla) Budapest, 1974.

Régi magyarországi nyomtatványok I. 1473-1600. (szerk: BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla, KÄFER István, KELECSÉNYI Ákos) Budapest, 1971.

Régi magyarországi nyomtatványok II. 1600-1635. (szerk: BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla) Budapest, 1983.

Régi magyarországi nyomtatványok III. 1635-1655 (szerk: HELTAI János, HOLL Béla, PAVERCSIK ILONA, P. VÁSÁRHELYI Judit) Budapest, 2000.

ROKAY Zoltán: Luxemburgi Zsigmond teológiai kompetenciája. *Teológia* 2005/3-4.

ŠIMONČIČ, Jozef: P. Gregor Rumer-prvý provinciál Českej provincie Spoločnosti Ježišovej In. *Viera a Život* ročník XVII. 2006/5.

ŠKARKA, Antonín: Fridrich Bridel nový a neznámý, v Praze, 1969

Tanulmányok a csehszlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Budapest, 1965.

SOMMERVOGEL, Carlos: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. I-X. Bruxelles-Paris, 1890-1909.

SCHULTZ, Jindřich: Jezuité v Olomouci. In: *Jezuitsky konvikt*. Olomouc, 2002.

SZABÓ Károly: *Régi magyar könyvtár I. az 1531-1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve* Budapest, 1879.

SZABÓ Károly: *Régi magyar könyvtár II. az 1531-1711. megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*. Budapest, 1885.

SZABÓ Károly-HELLEBRANDT Árpád: *Régi magyar könyvtár III, az magyar szerzőktől külföldön 1480-1711. megjelent nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*. Budapest, 1993,

SZABÓ Miklós-SZÖGI László: *Erdélyi peregrinusok*. Marosvásárhely, 1998.

SZÖGI László: Az olmützi egyetemen tanult magyarországi, erdélyi és horvátországi születésű hallgatók 1576-1850. In: Unger Mátyás emlékkönyv. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1991.

SZÖRÉNYI László: Magyar-morva jezsuita rendtartomány terve 1660-ból. *Acta Universitatis Carolinae-Philologica Slavica Pragensia* XXXVII.

SZTIRPSZY, Hiador: *Adalékok Szabó Károly Régi magyar könyvtár című munkájának I-II. kötetéhez*, Budapest, 1912.

- Teológusok lexikona*. Szerk.: KRÁNITZ Mihály, GÖRFÖL Tibor, Budapest, 2002.
- TÖLGYESI Tamás: A cseh, a szlovák és a magyar nyelvbe a latinból, ill. görögből német közvetítéssel átvett vallási terminológia. In: *Tavaszi Szél 2008*. Budapest, 2008.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Vznik Velké Moravy*, Praha, 2001.
- VÁCLAVEK, Matouš, „Hrabě Mikuláš Pásmán z Panasu prodává panství Vsacké hraběti Jiřímu Illésházovi z Illeshazu r 1652” *Sborník musejní společnosti ve Valašském Meziříčí* 1900. č. 5-6.
- VARGA Júlia: *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin*. Budapest, 2004.
- VÁRKONYI R. Ágnes: II. Rákóczi Ferenc és a jezsuiták In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig* 2006. Piliscsaba,
- VAŠICA, Josef: *České literární baroko*, Praha, 1938.
- VELICS, László: Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából I-III. Budapest. 1912-1914.
- VILIKOVSKÝ, Jan: *Cantus Catholici*, Bratislava 9/1935.
- ZLÁMAL, Bohumil: Slovanští apoštolové svatí Konstantin-Cyryl a Metoděj In: *Bohemia Sancta* Česká Katolická Charita, (KADLEC, Jaroslav) Praha, 1989.
- ZLÁMAL, Bohumil: Svatý Gorazd a Svatý Kliment In. *Bohemia Sancta*, Česká katolická charita, Praha, 1989.

Kiadott források:

- ACTA SANCTORUM Martii a Joanne Bollando S. I. colligi feliciter coepta a Godefrido HENSCHENIO et Daniele PAPENBROCHIO eiusdem Societatis Iesu aucta, digesta et illustrata. maii/ III. Antverpiae, 1680.
- ACTA SANCTORUM Martii a Joanne Bollando S. I. colligi feliciter coepta. A Godefrido Henschenio et Daniele Papenbrochio eiusdem Societatis Iesu aucta, digesta et illustrata. Tomus II. Antverpiae, 1668. (facsimile kiadás)
- BALBÍN, Bohuslav: *Život svatého Jana Nepomuckého* (fordította és kiadta: Ladislav Kuncíř) Praha, 1940.
- Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I. (1551-1773)* I-XI, (ed. Ladislaus LUKÁCS) Roma, 1978-1995.
- FISCHER, Karl Adolf Franz: *Catalogus generalis provinciae Bohemiae (1623-1773) et Silesiae, (1755-1773) Societatis Iesu*. München, 1985.

HÁJEK Z LIBOČAN, Václav: *Kronika Česka*, výbor historického čtení (Jaroslav Kolár bevezető tanulmányával) Praha, 1981.

HANUY Ferenc, *Pázmány Péter összegyűjtött levelei, I.* Budapest, 1910.

HEVENESI Gábor: *Régi magyar szentség*, Budapest, 1988.

JAKOBEUS, Jakub: *Vyber z diela* (red. Jozef Minárik) Bratislava, 1963.

Kronika tak řečeného Dalimila, Praha, 1977.

LUKÁCS Ladislaus: *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551-1773)*, I-III, Romae, 1987-1988.

Matricula Universitatis Tyrnaviensis 1635-1701. (kiadásra előkészítette és jegyzetekkel ellátta: ZSOLDOS Attila). Budapest, 1990.

Scriptores rerum hungaricarum II. (edendo operi praefuit: Emericus Szentpétery) Budapestini. MCMXXXVIII.

Slavníkovci ve středověkém písemnictví (ford. Jana Zachová, szerk. Rostislav Nový) Praha, 1987.

STAUD, Géza. *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai III.* Budapest, 1988.

SYLVIUS, Aeneas: *Historie Česká*. Vydal: Jiří VICAR, Jiří, Praha, 1926.

Régi nyomtatványok:

Acta Sanctorum Ungariae ex Ioannis Bollandi S.I. theologi, Tyrnaviae, 1747

Apologia, oder eintschuldigungsschrift, aus was für undermeindlichen Erfachen alla drei Stände des löblichen Königreiches Bohaim sub utraque ein Defension werek anstellen müssen, Praha, 1618,

BALBÍN, Bohuslav: *Epitome historica rerum bohemicarum*. Pragae, 1677.

BALBÍN, Bohuslav: *Miscellanea Historica Regni Bohemiae dec.I. liber IV. seu Bohemia Sancta*, Pragae, 1682.

BARONIUS, Caesar: *Annales Ecclesiastici X. tomus*, Antverpiae, 1603.

BERNOLÁK, Anton: *Grammatica Slavica*, Posonii, 1790.

DUBRAVIUS, Joannes: *Historia Bohemica*, Basilae, 1575.

DOBNER, Gelasius: *Monumenta Historia Bohemiae II.* Pragae. 1768.

DOBNER, Gelasius: *Kritische Abhandlung von den Gränzen Altmährens, oder das grossen Mährischen Reichs im neuten Jahrhundert*, Prag, 1784.

DOBNER, Gelasius: *Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum II.* Pragae, 1763.

Druhá Apologie, stawůw králowství českého tělo a krev Pána Ježíse Krista pod oboji přijímajících, Praha, 1618.

FÁNDLY, Georgius: *Compendiata Historia Gentis Slavae*, Tyrnaviae, 1793.

FÁNDLY, Juraj: *Prihodné a svátečné kážné*, Trnavě, 1796.

GUMPPENBERG, Wilhelm: *Atlas marianus*, Monachi, 1672.

KATONA, István: *Examen vetustissimi Magnae Moraviae situs*, Pestini, Budae et Cassoviae, 1786.

KAZY, Franciscus: *Ortus et progressus almae archiepiscopalis Societatis Iesu Universitatis Tyrnaviensis, a primi illius initiis ad annum usque 1660*, Tyrnaviae, 1725.

KOLCZAWA, Carolus: *Exercitationes dramaticae Caroli Kolczawa Societatis Iesu*, Praegae, 1704.

MAGIN, Ján Baltazár: *Murices Nobilissimae et Novissimae Dietae Posoniensis scriptori sprasi, sive Apologia pro Inclyto comitatu Trencheniensis*, Posoniensis, 1723.

PAPÁNEK, Georgius: *Historia Gentis Slavae*, Quinque-ecclesiis, 1780.

Parentalia Serenissimae Principi ac Dominae D. Mariae Archiducis Austriae, Graeci, 1608.

PESSINA, Tomas: *Mars Moravicus*, Praegae, 1677.

PRAY György: *Annales Regum Hungariae II*. Vindobonae, 1764.

PRAY, Georgius: *Annales veteres Hunnorum et Avarorum et Hungarorum*, Vindobonae, 1761.

REUNECCIUS, Reinerus: *Tuba pacis*. Romae, 1618.

ROZENPLUT: *Kancyonal, to gest: Sebranij Spěvůw Pobožných*, Olomouc, 1601.

STREDOVSKÝ, Joannes Georgius: *Sacra Moraviae Historia siva vita SS. Cyrilli et Methodii*, Solisbaci, 1710.

SZENTIVÁNYI, Márton: *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea. 3. dec. pars 1. dissertatio paralipomenica*, Cassoviae, 1745.

SZENTIVÁNYI, Márton: *Summarium Chronologiae Regni Hungariae*, Vindobonae, 1750.

SZÖLLŐSI, Benedek: *Cantus Catholici, Pysně Katolické latinské y slovenské: nové y starodavné*, Lőcse, 1655.

SZÖLLŐSI, Benedek: *Cantus Catholici. Régi és új, deák és magyar ajitatos egyhazi enekes es litaniak*, Lőcse, 1651.

TANNER, Adam: *Apologia ab uno Societate Iesu composita, pro eadem Societate ex Bohemiae Regno ab eiusdem Regni statibus religionis sub utraque publico decreto immerito proscripta*, Viennae, 1619.

TANNER, Matěj: *Societas Jesu usque ad sanguivinis et vitae profusionem militans in Europa, Africa, Asia et America contra gentiles, mahometanos, judaeus et haereticos impios*, Pragae, 1675.

TANNER, Matěj: *Societas Iesu usque ad sudorem et mortem pro salute proximi laborans*. Pragae, 1690-1693.

TIMON, Sámuel: *Imago antiquae Hungariae repraesentat terras, adventus et res gestas gentis hunnicæ*, Cassoviae, 1733.

Kéziratok:

Catalogi personarum et officiorum S.I. provinciae Bohemiae MZA G12 II. 80.

Copia rerum memorabilium Collegii Znojmensis qua in Historia Provinciae Bohemiae S.J. a patre Johanne Miller conscriptae in diversis eiusdem Historiae libris inveniuntur MZA G12 II. 283.

Elogia nostrorum in Provincia Bohemiae defunctorum (1593 – 1686) NKP. XXIII C 112/1

Elogia defunctorum MZA G12 II. 141-143.

Historia domus collegii Olomouci (Österreichische Nationalbibliothek, Wien 12026)

Historia Collegii Iglaviense (ÖNB 13748)

Historia domus collegii Olomouci (Österreichische Nationalbibliothek, Wien 12026)

Historia Domus Hradistensis MZA G12 II. 201.

Litterae Annuae Provinciae Bohemiae 1623 (Österreichische Nationalbibliothek, Wien, 13563)

Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1624-1637 (ÖNB 11960)

Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1637-1651. (ÖNB. 11961)

Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1652-1659. (ÖNB 11962)

Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1679. (ÖNB 12286)

Litterae Annuae Bohemiae. 1684 (ÖNB 11964)

Litterae Annuae Bohemiae. 1685-1698 (ÖNB 11965)

Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1689-1693. (ÖNB 11966)

Litterae Annuae provinciae Bohemiae 1694-1696. (ÖNB 11967)

Litterae Annuae Provinciae Bohemiae 1707 (ÖNB 11969)

Litterae Annuae Provinciae Bohemiae 1718 (ÖNB 11971)

Matriculae Academiae Olomucensis, Zemský archiv Opava pracoviště Olomouc fond olomoucká univerzita 4-5.

Matriculae Academiae Tyrnaviensis ELTE levéltár M/001

MILLER, Johannes: *Historia Collegii Hradistensis* MZA G12 282

MILLER, Joannes: *Historia Provinciae Societatis Iesu*. Strahovská knihovna, kézirat sign. DG III 19

MILLER, Johannes: *Historia provinciae Bohemiae Societatis Iesu ab anno 1555 usque ad annum 1723*. X-XI. könyv NKP (Národní Knihovna Praha) kézirat XXIII C 104/6. 3334.

Okleveles anyag.

MZA fond Jesuité v Olomouci (E28), fond Jesuité v Brně (E25), Jesuité v Telči (E30), Jesuité z Znojmě (E33) Cerroniho Sbírka (G12) Tribunál (C2)

SÚA fond Jesuitica (JS)

Függelék a *Cseh, morva és sziléziai jezsuiták Magyarországon 1623-ig-* című fejezethez

(A függelékben a neveket egységesen latin alakban közlöm, ahogy a forrásokban megtalálható, akkor is, ha a szövegben a név magyar vagy cseh alakját használok.)

Forrás: Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae Societatis Iesu. I-II. collegit et edidit Ladislaus LUKÁCS, Romae, 1978-1982.

	<i>Nagyszombat</i>	<i>Pozsony</i>	<i>Znióváralfa</i>	<i>Vágsellye</i>	<i>Homonna</i>	<i>Kolozsvár</i>	<i>Várad</i>
1561	<i>Seidel Johannes</i>						
1562	<i>Seidel Johannes</i>						
1563	<i>Aschermann Johannes</i>						
1564	<i>Aschermann Johannes Vinck, Henricus,</i>						
1565	<i>Aschermann Johannes Vinck, Henricus, Seidel Johannes</i>						
1566	<i>Valentinus Holfer</i>	<i>Seidel Johannes</i>					
1567	<i>Valentinus Holfer</i>	<i>Seidel Johannes</i>					
1568		<i>Seidel Johannes</i>					
1569		<i>Seidel Johannes</i>					
1570		<i>Seidel Johannes</i>					
1571							
1572							
1573							
1574							
1575							
1576							
1577							
1578							
1579							
1580							
1581							
1582							
1583							

	<i>Nagyszombat</i>	<i>Pozsony</i>	<i>Zníováralja</i>	<i>Vágsellye</i>	<i>Homonna</i>	<i>Kolozsvár</i>	<i>Várad</i>
1584						Szydlowsky, Petrus <u>Michal Viller</u>	
1585							
1586							Szydlowsky, Petrus
1587							
1588							
1589			<u>Igantius</u> <u>Martinus</u>				
1590							
1591			<u>Hamannus</u> <u>Johannes</u>				
1592			<u>Hamannus</u> <u>Johannes</u> <u>Igantius</u> <u>Martinus</u>				
1593			<u>Hamannus</u> <u>Johannes</u> Carolus Benedikti				
1594							
1595			<u>Reymann</u> <u>Valentinus</u>				
1596			<u>Kadlovius</u> <u>Johannes</u> Kroczman, Adamus <u>Sartorius</u> <u>Matthias</u>				
1597			<u>Gloss Matthias</u> <u>Kadlovius</u> <u>Johannes</u> Kroczman, Adamus				
1598			<u>Gloss Matthias</u> Kroczman, Adamus <u>Masuch</u> <u>Batholomeus</u>				
1599			<u>Gloss Matthias</u> Kroczman, Adamus <u>Sartorius</u> <u>Matthias</u>				
1600			<u>Gloss Matthias</u> Kroczman, Adamus				
1601			Kroczman, Adamus				
1602			Kroczman, Adamus	Pilmann Johannes			
1603			Kroczman, Adamus				
1604			Kroczman, Adamus				
1605			Kroczman, Adamus Ladnicerus, Jonas				

	<i>Nagyszombat</i>	<i>Pozsony</i>	<i>Zníováralja</i>	<i>Vágsellye</i>	<i>Homonna</i>	<i>Kolozsvár</i>	<i>Várad</i>
1606							
1607							
1608							
1609							
1610							
1611							
1612							
1613							
1614							
1615							
1616					Dingik, Martinus		
1617	<u>Seffridt David</u>				Dingik, Martinus		
1618	Marcellus, Simon, Seffridt David				Dingik, Martinus		
1619	Kroczman, Adamus Kerner Paulus				Dingik, Martinus Aquitanus, Georgius Aulius, Georgius Fronde Alexius Mohaupt, Thobias Pozdierasky Johannes Seffridt Martinus Sylvanus, Wolfgang Grodecky Melchior		
1620							
1621							
1622							
1623	<i>Kerner Paulus</i> <u>Krauss, Georgius</u>					Bouda Martinus	

Jelmagyarázat:

morvák: dőlt betű

csehek: félkövér betű

sziléziaiak: aláhúzott betű

2. Függelék Magyarországi jezsuiták a cseh tartományokban 1623-ig

A függelék forrása: *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae Societatis Iesu. I.II. collegit et edidit Ladislaus LUKÁCS, Romae, 1978-1982.*

	Prága	Olomouc	Brno	Jindřichův Hradec	Kladsko	Chomutov	Český Krumlov
1562	Labrai Johannes						
1563	Labrai Johannes Istvanich Andreas						
1564	Törös Georgius Bozsik Martinus Budisich Blasius Milo Nikolaus Leleszi Johannes Pápai Demetrius Vognarek Johannes Pálffy David						
1565	Törös Georgius Kerui Abstenius Johannes Bozsik Martinus Budisich Blasius Kueol, Franciscus Leleszi Johannes Vognarek Johannes Pálffy David						
1566	Törös Georgius Kerui Abstenius Johannes Bozsik Martinus Budisich Blasius Leleszi Johannes Orosthovi Gaspar Pálffy David	Kerui Abstenius Johannes Budisich Blasius (az év második felében)					
1567	Törös Georgius Hercegszöllősi Blasius Hernáth Johannes Orosthovi Gaspar Undó Martinus						
1568	Törös Georgius Hernáth Johannes Orosthovi Gaspar Undó Martinus	Hercegszöllősi Blasius					
1569	Bozsik Martinus	Hercegszöllősi Blasius					

	Thományi Matthias	Undó Martinus					
1570	Bozsik Martinus Thományi Matthias	Hercegszöllősi Blasius Undó Martinus					
1571	Bozsik Martinus	Hercegszöllősi Blasius Undó Martinus					
1572	Polosticzay Andreas	Ajkay Gaspar Hercegszöllősi Blasius					
1573		Ajkay Gaspar Hercegszöllősi Blasius Undó Martinus					
1574		Ajkay Gaspar Hercegszöllősi Blasius Undó Martinus					
1575							
1576							
1577							
1578							
1579							
1580							
1581							
1582			Czando Balthazar				
1583		Cassovius (Todt) Stephanus	Czando Balthazar				
1584		Czando Balthazar Cassovius (Todt) Stephanus Nagy Stephanus					
1585		Czando Balthazar Nagy Stephanus					
1586		Czando Balthazar Nagy Stephanus					
1587		Czando Balthazar Nagy Stephanus Scholtz (Flascher) Thomas					
1588		Nagy Stephanus					
1589		Gombay Balthazar Káldi Martinus Nagy Stephanus					
1590		Nagy Stephanus	Gombay Baltazar Auceps (Vogler) Johannes				
1591		Forró Georgius	Marcellus Gaspar Auceps (Vogler) Johannes				
1592		Forró Georgius Jegenyei Johannes	Marcellus Gaspar Auceps				

		Puskarius Ladislaus	(Vogler) Johannes Beicz Thomas Terianus Daniel,				
1593		Forró Georgius Puskarius Ladislaus	Rumer Gregorius Pápai Johannes Trescher Johannes Urbani Johannes Terianus Daniel				Káldi Martinus Marcellus Gaspar
1594		Forró Georgius Puskarius Ladislaus	Rumer Gregorius Pápai Johannes Trescher Johannes Urbani Johannes Terianus Daniel Vajda Johannes				Káldi Martinus Marcellus Gaspar
1595	Marcellus Gaspar Urbani Johannes Franciscus Sartorius	Rumer Gregorius Pápai Johannes	Trescher Johannes Bányai Samuel				
1596		Rumer Gregorius Pápai Johannes					Trescher Johannes
1597		Rumer Gregorius Pápai Johannes	Besko Michal Franciscusffii Paulus Feyer Johannes Móry Stephanus Paulisich Andreas Váradi Stephanus				Trescher Johannes
1598		Urbani Johannes	Besko Michal Paulisich Andreas Körtes Johannes				
1599		Scholtz Thomas Urbani Johannes	Hajnal Matthias Nyíri, Michael Vásárhelyi Dániel Alankai Paulus Körtes Johannes Zirossi Georgius Fratay Franciscus				Joseph Georgius
1600		Hajnal Matthias Scholtz Thomas	Nyíri, Michal Spissiach Johannes Szentgyörgyi Johannes Haurach Mattheus Bossányi Nicolus				Paulisich Andreas
1601	Paulisich Andreas Urbani Johannes	Scholtz Thomas	Szentgyörgyi Johannes Trescher Johannes				

			Rácz Andreas Hersa Matthias Jékel Zakarias Kerekes Andreas Maurach Matthias Szeghy Franciscus Bossányi Nicolaus				
1602	Paulisich Andreas Urbani Johannes	Nyíri, Michal Scholtz Thomas	Pápai Johannes Páris Andreas Pressul, Leonardus Carpentarius (Kocsis) Johannes Jékel Zakariás Maurach Matthias Szemczi Matthias Holovich Adamus		Hersa Matthias		
1603	Adámosi Gregorius Paulisich Andreas	Nyíri, Michal Scholtz Thomas	Szalay Stephanus Urbani Johannes Káldi Stephanus Páris Andreas Porubsky Johannes Pressul, Leonardus Székely Stephanus Bizo Johannes Carpentarius (Kocsis) Johannes Káldi Georgius Kerekes Andreas Pongrácz Stephanus Szemczi Matthias Holovich Adamus		Hersa Matthias Jékel Zakariás		
1604	Nyíri Michal	Mysius, Georgius Scholtz Thomas Hersa Matthias Jékel Zakarias	Porubsky Johannes Bizo Johannes Bistrici Johannes Carpentarius (Kocsis) Johannes Matus Georgius Pongrácz Stephanus Szél Georgius Szöllősy Johannes				
1605	Pongrácz Stephanus	Scholtz Thomas Urbani Johannes Hersa Matthias Jékel Zakarias	Káldi Martinus Dobay Sigismundus Bistrici Johannes Matus Georgius Moyses Georgius				Bizo Johannes

			Szöllősy Johannes				
1606	Szalay Stephanus Jékel Zakariás Szöllősy Johannes Pongrácz Stephanus	Szántó Stephanus Klassovits Leonardus Scholtz Thomas Urbani Johannes Hersa Matthias	Ferenczffi Paulus Káldi Martinus Dobay Zsigmond Mediensis, Nicolaus Bistricei Johannes Moyses Georgius Wolf Georgius	Matus Georgius	Szél Georgius	Maurach Matthias	<u>Rivulinus</u> <u>Johannes</u> Dormannus, Thomas Spisslach, Johannes Vásárhelyi Gregorius Bizo Johannes
1607	Jékel Zakariás Matus Georgius Pongrácz Stephanus Szöllősy Johannes Holovich Adamus Nemethi Jacobus	Szántó Stephanus Besko Michal Klassovits Leonardus Ferenczffi Paulus Scholtz Thomas Urbani Johannes Bistricei Johannes Hersa Matthias Káldi Georgius	Albensis Gaspar Káldi Martinus Trescher Johannes Dobay Sigismundus Mediensis Nikolaus Kerekes Andreas Moyses Georgius Szemczi Matthias	Bizo Johannes	Szél Georgius	Maurach Matthias,	Dormannus Thomas Rivulinus Johannes Móry, Stephanus Spisslach Johannes Vásárhelyi Gregorius
1608	Ádámosi Gregorius Besko Michal Mysius, Georgius Maurach Matthias Matus Georgius Nemethi Jacobus	Klassovits Leonardus Szántó Stephanus Ferenczffi Paulus Urbani Johannes Bizo Johannes Bistricei Johannes Hersa Matthias Szemczi Matthias Káldi Georgius Holovich Adamus	Albensis Gaspar Káldi Martinus Antaly Johannes Rumer Johannes Wolf Georgius Fabricius Georgius	Spisslach Johannes	Moyses Georgius Szel Georgius	Trescher Johannes	Dormannus Thomas Rivulinus Johannes Szöllősy Johannes Végh Johannes
1609	Ádámosi Gregorius Moyses Georgius Matus Georgius	Szántó Stephanus Urbani Johannes Szemczi Matthias Holovich Adamus	Albensis Gaspar Káldi Martinus Kápolnai Jakab Meth Jakab Antaly Johannes Rumer Johannes Kovács Nicolaus		Szél Georgius Végh Johannes Bistricei Johannes	Trescher Johannes	Dormannus Thomas Rivulinus Johannes Szöllősy Johannes
1610	Szél Georgius Matus Georgius	Klassovits Leonardus Szántó Stephanus Hajnal Matthias Urbani Johannes Antaly Johannes Káldi Georgius	Albensis Gaspar Káldi Martinus Heth Jakab Rumer Johannes Kovács Nicolaus	Moyses Georgius	Végh Johannes	Trescher Johannes	Dormannus Thomas Rivulinus Johannes Szöllősy Johannes
1611	Szöllősy Johannes Végh Johannes Jékel Zakariás Nagy Johannes	Klassovits Leonardus Szántó Stephanus Hajnal Matthias	Albensis Gaspar Dobronoki Georgius Káldi Georgius Schifferer			Trescher Johannes	Dormannus Thomas Rivulinus Johannes

		Urbani Johannes Antaly Johannes Kecskeméti Lovass Franciscus Rumer Johannes	Johannes Baptista				
1612	Szőllősy Johannes	Klassovits Leonardus Szántó Stephanus Móry Stephanus Urbani Johannes Antaly Johannes Kecskeméti Lovass Franciscus Maurach Matthias Szemczy Matthias Rumer Johannes	Albensis Gaspar Dobronoki Georgius Hári Ambrus Káldi Georgius Schifferer Johannes Baptista	Holovich Adamus		Trescher Johannes	Rivulinus Johannes
1613	Vásárhelyi Dániel	Klassovits Leonardus Urbani Johannes Antaly Johannes Carpentarius (Kocsis) Johannes	Káldi Georgius Moyses Georgius	Schifferer Johannes Baptista, Holovich Adamus		Trescher Johannes	
1614	Antaly Johannes	Klassovits Leonardus Rumer Gregorius Trescher Johannes Urbani Johannes Schifferer Johannes Baptista	Veresvári Stephanus Fölső Michal Pestvármegyei Andreas Berlich Dániel Káldi Georgius Puchowsky Stephanus Rumer Péter	Holovich Adamus			Rivulinus Johannes
1615	Antaly Johannes	Rumer Gregorius Trescher Johannes Urbani Johannes Schifferer Johannes Baptista	Veresvári Stephanus Csomaközy Bálint Pestvármegyei Andreas Ravasz Lukács Káldi Georgius Pethő Franciscus				Rivulinus Johannes Holovich Adamus
1616	Antaly Johannes	Rumer Gregorius Trescher Johannes Urbani Johannes Schifferer Johannes Baptista					Rivulinus Johannes Puchowsky Stephanus Holovich Adamus
1617	Antaly Johannes	Urbani Johannes	Csomafai Paulus Gadóczy Johannes Sednik Johannes Trinckel Zakariás	Puchowsky Stephanus	Trescher Johannes		Pethő Franciscus Szeghy Franciscus Rivulinus Johannes

			Velkay Michal Kecskeméti Stephanus Makó Stephanus Szalay Stephanus Trescher Georgius				
1618	Antaly Johannes	Urbani Johannes Vásárhelyi Daniel Trescher Georgius Puchowský Stephanus	Csomafai Paulus Gadóczy Johannes Sednik Johannes Szilágyi Johannes Makó Stephanus Szalay Stephanus	Trescher Johannes			
1619		Urbani Johannes Kecskeméti Stephanus Makó Stephanus Trescher Georgius Puchowsky Stephanus Szalay Stephanus	Chrenovius, Michal				
1620							
1621			Urbani Johannes Bistrici Johannes				
1622	Antaly Johannes	Hári Ambrosius Keresztes Stephanus	Besko Michal Urbani Johannes Gyöngyösi Paulus Szalay Stephanus				
1623	Antaly Johannes	Urbani Johannes Gyöngyösi Paulus Keresztes Stephanus Hári Ambrosius	Satko Andreas Thomasfi Michal Pethő Franciscus				

3. függelék Cseh jezsuiták Magyarországon 1623-1773 között

A listát Lukács László forrásközlése, a *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551-1773)*, I-III, (Romae, 1987-1988.) alapján állítottam össze. A neveket a kiadványban található latin alakban adtam meg, a származás és a renden belüli funkció felsorolásánál, rövidítésekben szintén Lukács Lászlót követtem, változtatás nélkül. Jelen függelék segédanyag az ide vonatkozó fejezethez.

Baan (Bahony)

1689 Radecki, Johannes, moravus, vice super.,

Besztercebánya

1652 Fischer Paulus, bohemus, coc., emp., disp.,
1758-9 Balthazar, Josephus, bohemus, praec.hum., hist.dom., praes.congr.,
1765 Balthazar, Josephus, bohemus, agit 3. prob.
1676 Benutius Daniel, moravus, praec.gram.,
1698 Bitka Ferdinánd, bohemus, nov.,
1766 Bober, Josephus, moravus, agit 3. prob.,
1712-4 Brumovsky Johannes, moravus, praec.gram., bibl.,
1724 Brumovsky, Franciscus, moravus, agit 3. prob.,
1741 Dipertis, Franciscus, silesius, praec. Gram.,
1748 Dipertis, Franciscus, silesius, agit 3. prob.,
1758-62 Dispertis, Franciscus, silesius, conc., miss., catech., praes.congr., praef.sch.
1722-3 Diringer, Fridericus, silesita, ian.,
1713-15 Erasim Jacobus, bohemus, conc., praes.congr., conf., cons.,
1660 Fischer Georgius, moravus, conc., praef.spir., et schol., conf., cons., adm.,
1746 Fleckl, Wenceslaus, bohemus, praec.hum., praes.congr.,
1726 Fleischer Josephus, silesita, conc.,
1713 Gude, Christianus, bohemus, conc.,
1764-5 Gultz, Ignatius, silesita, ianitor,
1760 Hampel Josephus, bohemus, praec.gram.,
1763 Hampel Josephus, bohemus, praec.gram., hist.dom.,
1722 Hayer Ignatius, bohemus, conc., catech., praes.congr., conf.,
1691-2 Hilari, Joachimus, bohemus, praec.gram.,
1701-6 Höfflich, Daniel, silesius, oec.,
1751 Holinsky Johannes, bohemus, agit 3. prob.,
1744-6 Jaschke, josephus, silesita, coc., mortuus,
1717 Jenig, Stephanus, moravus, nov.,
1719 Jenig, Stephanus, moravus, praec.gram.,
1724 Jenig, Stephanus, moravus, agit 3 prob.,
1658 Kiell, Paulus, moravus, praec.gram.,
1666 Kisseli, Wenceslaus, moravus, praec.gram.,
1675 Kisseli, Wenceslaus, moravus, conc.,
1678-9 Kisseli, Wenceslaus, moravus, miss. et conc.,
1662 Kneisl, Sebastianus, bohemus, conc., praef. Spir., conf., adm., cons., praef.schol.,
1756-66 Knopp, Carolus, moravus, instruct. 3. prob., dec., ces., conf., cons., rector., parochus, proc.

1740 Kossatschek, Joachimus, moravus, agit 3 prob.,
 1761-2 Krakoviczer, Josephus, bohemus, praec.gram.,
 1768 Krakoviczer, Josephus, bohemus, agit 3 prob.
 1694-1700 Kreiz Johannes, silesius, nov., ian., cred., praef.vest., sacr.,
 1744 Krisl, Johannes, bohemus, empt., disp.,
 1767 Kutler, Antonius, moravus, agit 3 prob.,
 1680-1 Landtschöner, michal, moravus, praec.gram
 1690 Landtschöner, michal, moravus, praec.hum., praes.congr.,
 1667-70 Lausterer, Michal, bavarus (Brumoviensis), coc., sacr., empt., disp., cred., oec.,
 1713 Martinek, Franciscus, bohemus, agit 3 prob.
 1655 Mattheides, Alojsius, moravus, praec.gram.,
 1667 Méhes, Georgius, moravus, praec.gram.,
 1729-31 Miczke, Fridericus, silesius, rect., paroch., praef.schol.,
 1675-81 Miller, Johannes, bohemus, oec.,
 1689 Miller, Johannes, bohemus, oec.,
 1690-1 Miller, Johannes, bohemus, oec.,
 1653 Minner Georgius, moravus, praec.gram.,
 1652 Mitis, Daniel, bohemus, praec.gram.,
 1761-6 Nachtmann, Mathias, bohemus, sacr., praef.vest.,
 1728-9 Neydhard, Martinus, bohemus, cell.,
 1732 Nowosad, Ignatius, moravus, conc., praes.congr., hist.dom.,
 1718-9 Obadalich, Nicolaus, moravus, conc.,
 1733 Popler, Johannes, bohemus, empt., disp.,
 1763 Perger, Franciscus, bohemus, adm., praef.spir.,
 1688 Ponecz, Abraham, moravus, praef.schol., conf.,
 1724 Reinholdt, Franciscus, silesita, sacr., praef.vest.,
 1772 Richter, Josephus, bohemus, agit 3 prob.,
 1723 Rossi, Johannes, bohemus, praec.gram.,
 1666 Sasser, Simon, moravus, praef.sartor., sacr., cell.,
 1685-6 Schäbl, Jacobus, moravus, praec.gram.,
 1736 Schmid, Stanislaus, bohemus, agit 3 prob.,
 1754-60 Schmid, Stanislaus, bohemus, min., praef.templi et schol. et san., cons., conf., oper.,
 1769 Schubert, Franciscus, bohemus, praec. gram.,
 1695 Schulista, Wenceslaus, moravus, praec. gram.,
 1734-42 Schutt, Johannes Baptista, silesita, ian., cred.,
 1742-4 Schwarzkiebl, Philippus, moravus, cell.,
 1734-40 Sigl, Matthias, moravus, empt., disp.,
 1702 Slawik, Wenceslaus, bohemus, infirm., ian., oec.,
 1734-6 Steindner, Josephus, bohemus, coc., disp.,
 1753-60 Steiner, Georgius, silesius, empt., disp., oec.,
 1710-1 Stowasser, Josephus, bohemus, praec.gram.,
 1716 Stowasser, Josephus, bohemus, agit 3 prob.
 1717 Streitt, Carolus, silesius, praec.hum., praes.congr., bibl.,
 1723 Streitt, Carolus, silesius, agit 3 prob.
 1770-1 Stutzig, Johannes Antonius, bohemus, coc.,
 1736 Szlabik, Wenceslaus, moravus, agit 3 prob.
 1739-40 Szlabik, Wenceslaus, moravus, coc., catech., praef.schol.,
 1688 Szorani, Georgius, silesius, praec.gram., conc., conf.,
 1703-4 Taborski, Johannes, bohemus, ian., infirm., oec.,
 1689 Templmann, Antonius, bohemus, conc., catech., praef.spir., adm., conf., cons.,

1740 Vahl, Franciscus, silesius, agit 3 prob.
 1764-6 Vahl, Franciscus, silesius, praef.spir., adm.,
 1650-2 Vulpianus, Thomas, moravus, praec.gram., miss. in Schomnich
 1763-4 Werner, Carolus, silesius, empt., disp.,
 1715 Wlznovsky, Josephus, moravus, praec.gram.,
 1723 Wlznovsky, Josephus, moravus, agit 3 prob.,
 1718 Wlznovsky, Josephus, moravus, praec.gram., praes.congr., hist.dom.,
 1724 Zabural, Bartoloměj, bohemus, agit 3 prob.,
 1731-2 Zabural, Bartoloměj, bohemus, conc., proc.,
 1749-50 Zabural, Bartoloměj, bohemus, proc., cons.,

Brassó

1726-9 Streitt, Carolus, silesius, conc., hist.dom., catech.,
 1695-1701 Bzensky Rudolf, bohemus, conc.,
 1708-10 Bzensky Rudolf, bohemus,
 1744-5 Vahl, Franciscus, silesius, conc., conf., adm., cons.,

Buda

1690-2 Adolph, Johannes silesius, conc., conf., praef. spir., admon., praes.congr.,
 1715 Brumovsky, Franciscus, moravus, praec. gram.,
 1728-9 Brumovsky, Franciscus, moravus, prof.phil., catech.,
 1689 Chlumecky Henricus, bohemus, op.
 1726-7 Freyer Georgius, bohemus, sacr., praef.vest.,
 1769 Graas Johannes Nepom, bohemus, infirm.,
 1713 Grimb Petrus, bohemus, praef. vest., sacr.,
 1714 Gude, Christianus, bohemus, empt., disp.,
 1716-7 Hausenblas Johannes, bohemus, coc.,
 1742 Hochenhausen Carolus, silesius, mortuus
 1692-1700 Höfflich, Daniel, silesius, oec., cell., empt., disp.,
 1730 Hoffmann Augustin, silesius, cred.,
 1733-40 Högenwarth Georgius, bohemus, cell., ian.,
 1695 Hron Thomas, bohemus, oper, conf., cons.,
 1754-60 Jenig, Stephanus, moravus, min. praef.templ., et san.,
 1742-3 Knopp, Carolus, moravus, prof.phil., praef. schol.,
 1725-6 Kossatschek, Joachimus, moravus, nov.,
 1744-45 Kossatschek, Joachimus, moravus, conc., paroch.,
 1755-6 Ludwig, Ignatius, bohemus, disp., coc., infirm., empt., oec., hortul.,
 1723 Marschi, Johannes, bohemus, cred.,
 1724-5 Miczke, Fridericus, silesius, conc., praes.congr., cons., conf.,
 1765 Nachtmann, Nicolaus, bohemus, disp., empt.,
 1740 Perger, Franciscus, bohemus, conc., catech., paroch.,
 1752 Perger, Franciscus, bohemus, min., praef.templi et san.,
 1767 Prugger, Johannes Baptista, moravus, disp., empt.,
 1736-7 Schmidt, Antonius, silesius, infirm.,
 1703-5 Schutt, Johannes Baptista, silesita, cell., infirm., cred.,
 1728-9 Scoda Georgius, moravus, prof.can., praef.schol., cons.,
 1737-8 Scoda Georgius, moravus, prof.can., praef.schol., praes.congr.,
 1709 Stephanovsky, Franciscus, moravus, proc.,

1737 Steyer, Casparus, silesius, ian.,
 1704-5 Stowasser, Josephus, bohemus, nov.,
 1754-73 Streer, Antonius, bohemus, soc.proc., oec.,
 1718-23 Thonheiser, Fridericus, silesius, praef.vest.,
 1763 Vahl, Franciscus, silesius, min., praef.templi et san.,
 1766 Werner, Carolus, silesius, empt., disp.,

Eger

1716-22 Chmell Tobias, bohemus, apothek., infirm.,
 1772 Fleckl, Wenceslaus, bohemus, hist.domus
 1771-3 Gertner Bernard, moravus, cred., infirm.,
 1744-56 Ginzl, Albertus, bohemus, ian., cred., infirm.,
 1760 Graas Johannes Nepom, bohemus, cred., infirm.,
 1769 Heintze, Wenceslaus, agit 3. prob.,
 1771 Herzschläger, Josephus, moravus, agit 3. prob.,
 1767 Hornik Wenceslaus, bohemus, agit 3. prob.
 1766-7 Jäger Thomas, bohemus, ian., cred.,
 1745-54 Kayser, Gregorius, bohemus, praef.vest., sacr.,
 1770-1 Maki, Johannes, moravus, oec., cred.,
 1719 Malknecht, Antonius, boius, (Brunoviensis) praef.spir., adm., conc., catech.,
 praes.congr., cas.,
 1731-2 Neydhard, Martinus, bohemus, cell., empt., disp., oec.,
 1737-8 Otto, Antonius, bohemus, apoth., infirm.,
 1770 Prugger, Johannes Baptista, moravus, ian., cred.,
 1732-3 Richter, Johannes, moravus, sacr., praef.vest.,
 1742-4 Richter, Johannes, moravus, praef.vest.,
 1750 Richter, Johannes, moravus, cred., valet.,
 1760-3 Schlick, Procopius, bohemus, oec.,
 1739-43 Scoda Georgius, moravus, bibl., praef.schol.et spir., conf.,
 1714-5 Steyer, Casparus, silesius, apoth., infirm.,
 1727-8 Steyer, Casparus, silesius, apoth., infirm.,
 1746 Vahl, Franciscus, silesius, valet.,
 1753 Vahl, Franciscus, silesius, conc., cons.,
 1767-8 Walter, Josephus, bohemus, sacr., praef.vest.,
 1762 Werner, Carolus, silesius, oec., empt., disp.,
 1700 Wir Johannes, moravus, praec. hum., praes.congr.,

Eperjes

1763-1773 Balogh Ignc, moravus, cell., ian., cred., arcul., empt., disp.,
 1761 Bober, Josephus, moravus, praec.hum., praes.congr., hist.dom.,
 1771-2 Bober, Josephus, moravus, conc., catech., praes.congr.,
 1736, Dipertis, Franciscus, silesius, praec. Gram.,
 1743 Dipertis, Franciscus, silesius, praec. hum., praes.congr., hist.dom.,
 1761 Gultz, Ignatius, silesita, praef.vest., sacr.,
 1761 Iband Ferdinánd, silesius, apoth., infirm.,
 1770 Jenig, Johannes, moravus, ian., infirm., cred.,
 1718 Jenig, Stephanus, moravus, praec.gram.,
 1747 Jilg Josephus, moravus, praec.hum., praes.congr., hist.dom.,

1741 Kossatschek, Joachimus, moravus, conc., praes.congr.,
 1753-5 Kratochvilla, Johannes, moravus, cell., arcul., curat aiam.,
 1761 Kutler, Antonius, moravus, praec.gram.,
 1714-5 Miczke, Fridericus, silesius, conc., praef.schol.,
 1716 Obadalich, Nicolaus, moravus, conc., catech., cons.,
 1764-71 Perger, Franciscus, bohemus, conc., praef.spir., adm., cons.,
 1758-9 Prugger, Johannes Baptista, moravus, coc., empt., disp.,
 1734-5 Sällinger, Josephus, bohemus, praef.arul., infirm., ian., cred.,
 1695 Scharon, Wenceslaus, bohemus, conc., oper.,
 1768 Schubert, Franciscus, bohemus, praec.gram.,
 1757-62 Schwarzkiebl, Philippus, moravus, ian., arcul., cred., cell., viator,
 1761-2 Steiner, Georgius, silesius, empt., disp., oec.,
 1755-60 Swatoni, Johannes, bohemus, sacr., praef.vest.,
 1753-7 Szlabik, Wenceslaus, moravus, conf., cons., paroch., catech., praes.congr.,
 1703-6 Szorani, Georgius, silesius, conc., praef.spir., adm., conf., cons.,
 1726-7 Vahl, Franciscus, silesius, nov.,
 1731 Vahl, Franciscus, silesius, praec.gram.,
 1755-8 Vahl, Franciscus, silesius, super., paroch., praef.schol.,
 1765 Weiss, Jacobus, moravus, apoth., infirm.,
 1716 Zabural, Bartoloměj, bohemus, praec.gram.,
 1737-8 Zabural, Bartoloměj, bohemus, super., paroch.,

Eszék

1692 Adolph, Johannes silesius, super., oper.,
 1689-91 Franz Casparus, (Magnostrelic), super, conc.,
 1730 Hayer Ignatius, bohemus, conf., hist.dom.,
 1746-47 Kossatschek, Joachimus, moravus, super., conc., paroch.,
 1768-73 Kutler, Antonius, moravus, prof.gram., et hum., hist.dom.,
 1733 Miczke, Fridericus, silesius, super., paroch., praef.schol., conc.,
 1761-6 Schneider, Bernardus, silesius, coc., empt., disp., oec.,
 1766-7 Steinbeis, Franciscus, bohemus, praec.gram.,
 1759-62 Vahl, Franciscus, silesius, super., paroch., oper.,

Esztergom

1744-6 Balogh Ignác, moravus, sacr., praef.vest.,
 1747 Goldtman Johannes, silesita, praef.vest.,
 1767 Grosschopf, Josephus, P. bohemus, prof.hum., praes.congr., regens sem.,
 1752-5 Nachtmann, Nicolaus, bohemus, coc., disp., empt., infirm.,
 1754-8 Perger, Franciscus, bohemus, conc., praef.spir., adm., paroch., catech., cons., conf.,

Felsőbánya

1761-3 Fleckl, Wenceslaus, bohemus, conc., catech., hist.dom., cons., conf.,
 1755-6 Jilg Josephus, moravus, conc., catech., conf., hist.dom., cons.,

Gyöngyös

1764 Kabos, Alexander, bohemus, praec.gram., catech., bibl.,

1768 Ludwig, Ignatius, bohemus, disp., empt., sacr.,

Győr

1642-1644 Fleischmann, Johannes silesius, sacr., praef. vest. et lot, 1644 mortuus
1637 Oderwolff, Casparus, silesius, praec. hum.,
1646-9. Ram Matthias, bohemus, cell., sacr., viator., praef. gram., 1648, pappá szentelték
1637-1638 Sbosky, Wenceslaus, bohemus, praec. gram., hum.,
1649 Welcznovsky Ladislaus, moravus,
1646 Wolferman Caspar, silesius, min., praef. t. et san.,
1677-9 Adolph, Johannes silesius, nov.
1685 Adolph, Johannes silesius, praec. gram.,
1752 Balthazar, Josephus, bohemus, rep. hum.,
1716 Braun, Philippus, bohemus, apoth.,
1728-31 Chmell Tobias, bohemus, apothek., valet.,
1724-32 Clement, Franciscus, silesita, ian., cred.,
1688-91 Collet, Godefridus, silesius, cell., cred.,
1733 Diringer, Fridericus, silesita, empt., disp.,
1737-8 Diringer, Fridericus, silesita, ian.,
1716 Donati, Fridericus, silesius, praec. hum.,
1702 Erasim Jacobus, bohemus, agit 3. prob.,
1685 Fabritius, Joannes, moravus, praec. rhet., praes. congr., conf.,
1649-50 Fleischer Christophorus, bohemus, praec. gram. et hum.,
1727 Fleischer Josephus, silesita, hist. domus.,
1758 Fournier Franciscus, moravus, rep. hum.,
1692-6 Göppelt Albert, silesius, cons., praes. congr., conf., oper.,
1716 Gude, Christianus, bohemus, coc., empt., disp.,
1667 Haas, Samuel, silesius, conc., praes. congr.,
1658-9 Haller, Antonius, moravus, conc., praef. spir., et schol., praes. congr., cons., adm.,
cons., conf.,
1759 Hampel Josephus, bohemus, repetit hum.,
1741-2 Hantlas, Antonius, moravus, infirm.,
1689 Heder Andreas, silesius, apoth.,
1768 Hinterberger Antonius, bohemus, minister domus, sub. min.,
1716-8 Hladky Franciscus, bohemus, rect.,
1741-45 Högenwarth Georgius, bohemus, cell., ian.,
1737-41 Jaschke, Josephus, silesita, coc.,
1676-7 Jung Josephus, bohemus, oper., praef. spir., conf., adm.,
1758 Khun, Ignatius, bohemus, repet. hum.,
1665 Kisseli, Wenceslaus, moravus, praec. gram.,
1670 Kneisl, Sebastianus, bohemus, oper., catech., conf.,
1679-80 Kneisl, Sebastianus, bohemus, conc., praes. congr., praef. schol., conf., cons.,
1689 Koffler, Franciscus, bohemus, conc., praes. congr., conf., cons.,
1648 Komensky, Lukas, moravus, infirm.,
1743 Kossatschek, Joachimus, moravus, prof. latin.,
1765 Kossatschek, Joachimus, moravus, min., praef. templ. et san., conf.,
1701-3 Krebs, Johannes, moravus, coc., empt., disp.,
1746 Kreml, Ignatius, bohemus, repet. hum.,
1745 Krisl, Johannes, bohemus, ian.,
1682 Landtschöner, Michal, moravus, praec. hum.,

1689 Machowsky, Matthias, moravus, ian.,
 1669 Méhes, Georgius, moravus, agit 3 prob.
 1716-7 Miczke, Fridericus, silesius, conc., catech., praes.congr.,
 1746 Miczke, Fridericus, silesius, praes.congr.,
 1710-1 Misseni, Paulus, silesita, nov.,
 1720 Misseni, Paulus, silesita, stud.cas.,
 1711 Neydhard, Martinus, bohemus, cell.,
 1741 Otto, Antonius, bohemus, apoth.,
 1669 Pzenhoffer, Georgius, moravus, praec reth., praes.congr.,
 1724 Prechtl, Franciscus, moravus, coc.,
 1763-5 Prugger, Johannes Baptista, moravus, empt., disp.,
 1660 Radecki, Johannes, moravus, praec.gram.,
 1670 Radecki, Johannes, moravus, agit 3 prob.,
 1732-3 Raedlmacher, Johannes, moravus, soc.proc., oec.,
 1687-8 Rauplik, Johannes, bohemus, apoth.,
 1690-1 Rauplik, Johannes, bohemus, apoth., infirm.,
 1694 Rauplik, Johannes, bohemus, apoth.,
 1735-6 Richter, Johannes, moravus, ian.,
 1657-9 Sasser, Simon, moravus, praef.vest., sacr.,
 1651 Schilter, Casparus, silesius, sub coc., infirm.,
 1660-2 Schimonsky, Casparus, silesius, conc., conf., cons., oper.,
 1724-5 Schittige, Augustus, silesius, sacr.,
 1761 Schmid, Stanislaus, bohemus, min., praef.templi et san., praes.congr., conf.,
 1692-3 Schoe, Casparus, silesius, coc.,
 1744 Scoda Georgius, moravus, min., praef.templi et san.,
 1701 Sinreich, Johannes, silesita, sacr.,
 1705-8 Sinreich, Johannes, silesita, praef.vest.,
 1712 Sinreich, Johannes, silesita, praef.vest.,
 1686-8 Skala, Igantius, moravus, praef.spir., et schol., adm., conf., hist.coll., bibl., min.,
 praef.templi et san.,
 1660 Steidl, Johannes Baptista, moravus, praec.reth., praef.schol., praes.congr., hist.coll.,
 conf.,
 1739 Strauch, Carolus, silesita, ian.,
 1709-10 Streitt, Carolus, silesius, nov.,
 1716 Streitt, Carolus, silesius, praec.gram.,
 1730-1 Streitt, Carolus, silesius, praec.gram., proc., reg.conv.,
 1682 Szorani, Georgius, silesius, praec.gram.,
 1692-3 Talck (Dalck) Johannes, silesius, apoth.,
 1720-3 Wendau, Antonius, bohemus, apoth.,
 1761 Werner, Carolus, silesius, empt., disp., oec.,
 1705 Wir Johannes, moravus, agit 3 prob.,

Gyulafehérvár

1731-5 Brumovsky, Franciscus, moravus, super. parochus., conc., praef.schol.,
 1722-3 Miczke, Fridericus, silesius, super., conc., reg.sem., praef.schol.,
 1760-1 Perger, Franciscus, bohemus, conc., praef.spir., cons.,
 1748 Vahl, Franciscus, silesius, conc., praef.spir., adm., cons.,

Homonna

1619 Aquitanus, Georgius, silesius-pl. praec. rhet.
 1619 Aulus, Georgius, oper.
 1616-1619 Dingik, Martinus coc., cell., disp., ian.,
 1640 Fronde Alexius, praec. gramm.
 1619 Mohaupt, Thobias, bohemus, coc.,
 1619 Pozdierasky Johannes, bohemus, pappá szentelték,
 1619 Seffridt Martinus, silesius praec. hum.,
 1619 Sylvanus, Wolfgang (Horsofsky Tyn) conc.

Kassa

1619 Grodecky Melchior, mortuus
 1666-1675 Sbosky, Wenceslaus, bohemus, praef. spir., conf., adm., praes. cas., dec. phil., prof
 S. Scripturae, dec. teol.
 1735-6 Althaus Franciscus, bohemus, apoth.
 1760-3 Balthazar, Josephus, bohemus, st. Teol.,
 1755-6 Bober, Josephus, moravus, st. Phil.,
 1715 Brumovsky Johannes, moravus, praec. gram.,
 1717 Brumovsky, Franciscus, moravus, praec. gram. et hum.,
 1719 Brumovsky, Franciscus, moravus, praec. rhet., praes.congr.,
 1730 Brumovsky, Franciscus, moravus, conc., dec.ling., praef.conc. et ton., conf.,
 1707 Bzensky Rudolf, bohemus, praef. t.et san.,
 1713 Bzensky Rudolf, bohemus, praef. spir., adm., conf.,
 1712-5 Chmell Tobias, bohemus, apothek.,infirm.,
 1725-6 Chmell Tobias, bohemus, apothek.,
 1792-5 Collet, Godefridus, silesius, cell., cred.,
 1657-8 David, Lukas, bohemus, praef. vest.,
 1737-9 Dipertis, Franciscus, silesius, st. Phil.,
 1724-5 Diring, Fridericus, silesita, subcoc., Diring, Fridericus, silesita
 1734-7 Donati, Fridericus, silesius, prof teol., ex. Iur., cons., praef. conc.et ton., dec.teol.,
 1682 Durs, Johannes, moravus, conc., conf.,
 1721-2 Erasim Jacobus, bohemus, conc., praes.congr., praes.congr., conf.,
 1747-50 Fleckl, Wenceslaus, bohemus, st. theol.,
 1762-71 Folger, Joannes, silesius, soc.praef.typogr.
 1673 Göppelt Albert, silesius, conc., oper, conf.,
 1729-30 Graff Gabriel, moravus, prof. Phil., et matheos., catech.,
 1757-8 Haidler Stephanus, bohemus, cell.,
 1761-2 Hampel Josephus, bohemus, stud.phil.,
 1722 Hanall, Antonius, bohemus, infirm., cred.,
 1723-4 Heinrich, Gabriel, silesita, coc.,
 1766-9 Herzschräger, Josephus, moravus, stud. teol.,
 1713-5 Hoffmann Augustin, silesius, praef.arcul.,
 1715-8 Högenwarth Georgius, bohemus, cell., cred.,
 1703-6 Holosinsky, Johannes, moravus, apoth.,
 1746-9 Holinsky Johannes, bohemus, stud. teol.,
 1763-6 Hornik Wenceslaus, bohemus, stud. teol.,
 1747-51 Hradeck Johannes, bohemus, apoth.,
 1737-65 Jäger Thomas, bohemus, ian., praef.typograph., cred., oec., soc.proc.,
 1720-23 Jenig, Stephanus, moravus, stud.teol.,

1752-3 Jenig, Stephanus, moravus, min., praef.templ., et san., bibl., catech.,
 1748-51 Jilg Josephus, moravus, stud.teol.,
 1669-71 Kisseli, Wenceslaus, moravus, stud.teol., soc.bibl.,
 1732 Knopp, Carolus, moravus, praec. gram.,
 1747-8 Knopp, Carolus, moravus,min., praef.templ., et san., prof. S. script., dec., phil., conf.,
 bibl.,
 1691-2 Koffler, Franciscus, bohemus, conc., conf.,
 1764-7 Krakoviczer, Josephus, bohemus, stud. theol.,
 1703 Kreiz Johannes, silesius, ian.,
 1655-6 Kubei, Wenceslaus, moravus, praec.gram.,et hum.,
 1669 Kubei, Wenceslaus, moravus, conc., conf.,
 1748-9 Künelt, Adamus, bohemus, ian.,
 1758-9 Kutler, Antonius, moravus, stud.phil.,
 1762-5 Kutler, Antonius, moravus, stud.teol.,
 1680-2 Machowsky, Matthias, moravus, infirm., praef.sutor., cred., ia.,
 1716 Martinek, Franciscus, bohemus, sub.min.,
 1662-3 Medek, Aliosius, moravus, dec.phil., prof.cas., praes.coll.cas., praef.spir., conf., cons.,
 adm.,
 1660-1 Méhes, Georgius, moravus, praec.gram., prof.schol.inf.,
 1654 Mimmer, Georgius, moravus, praec.hum.,
 1712-4 Misseni, Paulus, silesita, stud.phil.,
 1719 Misseni, Paulus, silesita, stud.rhet.,
 1752-3 Nachtmann, Mathias, bohemus, sacr.,
 1698 Obadalich, Nicolaus, moravus, nov.,
 1700-2 Obadalich, Nicolaus, moravus, stud.phil., bibl.,
 1762-6 Peitel, Antonius, silesius, sacr.,
 1762 Perger, Franciscus, bohemus, min., praef.templi et san., catech., bibl.,
 1691 Ponecz, Abraham, moravus, praec.hum., conf.,
 1674 Papp, Andreas, silesita, sacr.,
 1700-2 Prändl, Adamus, bohemus, cell.,
 1678 Radecki, Johannes, moravus, min., conc., conf., praef.templi et san., cons.,
 1679-82 Radecki, Johannes, moravus, min., conc., conf., praef.templi et san., cons.,
 1726-30 Richter, Johannes, moravus, praef.vest.,
 1734 Richter, Johannes, moravus, sacr.,
 1748-9 Richter, Johannes, moravus, cred.,
 1752 Saglmayr, Matthis, moravus, apoth.,
 1736-7 Sällinger, Josephus, bohemus, arcul.,
 1698-1702 Sargon, Tobias, moravus, nov., stud.phil.,
 1724-6 Schmid, Stanislaus, bohemus, stud. phil.,
 1731-5 Schmidt, Antonius, silesius, infirm.,
 1718-20 Schmidt, David, silesius, coc.,
 1725 Schmidt, David, silesius, coc., arcul.,
 1760-73 Schram, Cristophorus, moravus, apoth.,
 1676-82 Schredl, Mathias, bohemus, praef.vest., sacr.,
 1770-3 Schubert, Franciscus, bohemus, stud.theol.,
 1697-8 Schulista, Wenceslaus, moravus, praec.hum., praef.phil.,
 1749-56 Schwarzkiebl, Philippus, moravus, cell.,
 1699 Scoda Georgius, moravus, praec.gram.,
 1702-4 Scoda Georgius, moravus, praec.hum., praes.congr.,
 1720-3 Scoda Georgius, moravus, prof.teol., cons.,

1662 Skala, Igantius, moravus, praec.hum., conf.,
 1698-1700 Slawik, Wenceslaus, bohemus, oec., ian., praef. sutor, empt., disp.,
 1716 Steyer, Casparus, silesius, apoth., infirm.,
 1724 Steyer, Casparus, silesius, apoth.,
 1761 Swatoni, Johannes, bohemus, sacr.,
 1681 Szorani, Georgius, silesius, praec.gram.,
 1707 Szorani, Georgius, silesius, conc., praes.congr.,
 1699-1701 Taborski, Johannes, bohemus, apoth., soc.proc.,
 1677-82 Talck (Dalck) Johannes, silesius, apoth.,
 1687-91 Talck (Dalck) Johannes, silesius, apoth., infirm.,
 1694-8 Talck (Dalck) Johannes, silesius, apoth., infirm.,
 1729-30 Vahl, Franciscus, silesius, stud.phil.,
 1655 Vulpianus, Thomas, moravus, praef.templi et san., min., conf.,
 1660-4 Wecker, Christophorus, silesita, stud.phil., praec.gram.,
 1666-70 Wecker, Christophorus, silesita, praec.reth., stud.teol.,
 1674-82 Wecker, Christophorus, silesita,prof.phil., et mathes., conf.,
 1688-93 Wecker, Christophorus, silesita, praef.spir., et schol., prof.cas.et contriv., conf.,
 adm., cons.,
 1771 Werner, Carolus, silesius, empt., disp.,
 1694 Wir Johannes, moravus, stud.phil.,
 1721-2 Wlznovsky, Josephus, moravus, stud.teol.,
 1717 Zabural, Bartoloměj, bohemus, praec.hum.,
 1721-3 Zabural, Bartoloměj, bohemus, stud.teol.,
 1725-9 Zabural, Bartoloměj, bohemus, conc., catech., prof.etic.,
 1736 Zabural, Bartoloměj, bohemus, min., praef.templi et san.,
 1746 Ziulackh, Antonius, bohemus, apoth.,

Kőszeg

1693 Adolph, johannes silesius, ministr., conc., praef.t.et san., hist., conf.,
 1703-4 Collet, Godefridus, silesius, cell., cred., ian.,
 1713-20 Ginderman Laurentius, bohemus, cell.,cred.,
 1729-30 Gultz, Ignatius, silesita, praef.vest., infirm., cred., sacr.,
 1720 Heinrich, Gabriel, silesita, coc.,
 1765 Kabos, Alexander, bohemus, praec.gram.,
 1752-4 Klausal, Adam, bohemus, ian., cell., cred.,
 1741 Künelt, Wenceslaus, bohemus, coc., infirm.,
 1766-7 Ludwig, Ignatius, bohemus, empt., disp., coc.,
 1704-6 Malknecht, Antonius, boius,(Brunoviensis) conc., catech., conf.,
 1712 Neydhard, Martinus, bohemus, cell., cred.,
 1742-3 Neydhard, Martinus, bohemus, empt., cred., ian., disp.,
 1752-3 Polzer, Georgius, moravus, coc., disp., ian., cred.,
 1743-4 Steindner, Josephus, bohemus, coc.,empt., disp.,
 1751 Steindner, Josephus, bohemus, ian.,
 1715 Streitt, Carolus, silesius, praec.gram.,
 1762-4 Stutzig, Johannes Antonius, bohemus, coc., empt., disp., oec.,
 1755-62 Voglwöger, Jacobus, silesius, apoth., ian., infirm.,
 1754 Weiss, Jacobus, moravus, apoth., infirm.,
 1773 Weiss, Josephus, bohemus, coc., disp., empt.,

Kolozsvár

1584. Szydlowsky, Petrus Ivanovice (moravus) praec. hum.
1712 Bzensky Rudolf, bohemus,
1714-5 Bzensky Rudolf, bohemus, praef. spir., adm., conf., bibl. hist.dom.,
1726-7 Diringer, Fridericus, silesita, infirm., ian.,
1726-31 Ertl, Franciscus, moravus, ian., cred., cell.,
1761-8 Graas Johannes Nepom, bohemus, infirm., cred., ian.,
1725 Heinrich, Gabriel, silesita, coc.,
1761-2 Herzschräger, Josephus, moravus, praec.hum.,
1764-5 Herzschräger, Josephus, moravus, praec.hum., praes.congr., praef.phil.,
1683-6 Machowsky, Matthias, moravus, coad., oec.,
1688 Machowsky, Matthias, moravus, coad., oec.,
1715-6 Misseni, Paulus, silesita, praec.gram.,
1718 Misseni, Paulus, silesita, praec.gram., reg.sem.,
1738-40 Piller, Thomas, moravus, coc.,
1764-71 Schike, Melchior, silesius, empt., disp., cred.,
1728-30 Schmidt, Antonius, silesius, infirm.,
1724 Schmidt, David, silesius, coc.,
1749-52 Vahl, Franciscus, silesius, conc., praef.spir., conf., cons.,
1772-3 Werner, Carolus, silesius, empt., disp.,
1726-7 Wlznovsky, Josephus, moravus, conc., catech., conf., prof.eticae,

Komárom

1627-1630 Fodor, Stephanus, conc., miss.,
1653, Mann, Johannes, bohemus, conc., praef. spir., conf., cons., adm.,
1726-7 Jenig, Stephanus, moravus, paroch., cat., praef.schol., oper.,
1664 Lausterer, Michal, bavarus (Brumoviensis), oec.,
1754-6 Nachtmann, Mathias, bohemus, cred., sacr., praef.vest.,
1770-1 Peitel, Antonius, silesius, sacr., praef.vest.,
1753 Perger, Franciscus, bohemus, miss., conc., praes.congr.,
1764-72 Schlick, Procopius, bohemus, oec., ian., cred., empt., disp., infirm.,
1659 Steidl, Johannes Baptista, moravus, miss., oper.,
1724-5 Streitt, Carolus, silesius, paroch., conc., conc., catech., praef.schol., hist.dom.,
1732-50 Streitt, Carolus, silesius, paroch., conf., cons., praef.schol., praef.templi et san.,
1663-4 Tamius, Franciscus, moravus, praec.gram., conf.,

Lipótváros (Leopoldopolis)

1670 Bober, Josephus, moravus, miss., conc., catech., cons.,
1766-9 Fleckl, Wenceslaus, bohemus, miss., conc., conf., cons.,
1700-5 Faber, Christian, bohemus, conc., conf., sup., 1705 mortuus
1763-6 Jakob, Johannes silesita, conc., conf., miss., hist.dom., cons.,
1769-72 Kossatschek, Joachimus, moravus, super., praef.templ.,
1747-53 -4 Künelt, Wenceslaus, bohemus, coc. oec., empt., disp.,
1691 Landtschöner, michal, moravus, conc.,
1755 Stacherl, Jacobus, moravus, oec., empt., coc., disp.,
1666-8 Tamius, Franciscus, moravus, conc.,
1679 Tamius, Franciscus, moravus, conc., conf.,

Löcse

1675 Welcznovsky Ladislaus, moravus, mortuus
1755-7 Abrahamek, Antonius, moravus, sacr. praef. vest.
1764-1773 Abrahamek, Antonius, moravus, sacr. praef. vest.
1747-54 Balogh Ignác, moravus, sacr., praef. vest.,
1734-5 Candorff, Josephus, moravus, praec. gram.,
1742 Dipertis, Franciscus, silesius, praec. Gram.,
1729-31 Diringer, Fridericus, silesita, coc., empt., disp., ian., infirm.,
1737 Dudeck, Wenceslaus, bohemus, conc., praes.congr., conf., catech.,
1744-5 Fleckl, Wenceslaus, bohemus, praec. gram.,
1673 Gebel Johannes, moravus, oec.,
1737 Ginzl, Albertus, bohemus, emptor, disp., infirm.,
1714-15 Grimb Petrus, bohemus, praef.vest., cred., sacr.,
1762-3 Gultz, Ignatius, silesita, praef.vest., sacr.,
1727-8 Hayer Ignatius, bohemus, conc., catech., conf.,
1726-8 Heinrich, Gabriel, silesita, coc.,
1753 Jakob, Johannes silesita, praec.gram.,
1759 Khun, Ignatius, bohemus, praec.gram.,
1676-77 Kisseli, Wenceslaus, moravus, conc., cons., conf.,
1767-8 Klein, Antonius, (Lipnice), empt., disp., oec.,
1752-54 Knopp, Carolus, moravus, rector,
1769 Krakoviczer, Josephus, bohemus, conc., praes.congr.,
1752 Kratochvilla, Johannes, moravus, cell., oec., cred.,
1772 6 Krecsmer, Josephus, moravus, ian., cred.,
1702 Kreiz Johannes, silesius, ian., cred.,
1746-7 Künelt, Adamus, bohemus, ian.,
1758-60 Nachtmann, Mathias, bohemus, sacr., praef.vest.,
1729-30 Obadalich, Nicolaus, moravus, catech., hist., conf., oper.,
1734-55 Popler, Johannes, bohemus, cred., infirm., ian., valet.,
1689 Ponecz, Abraham, moravus, praec.hum., praes.congr., hist.dom., conf.,
1692 Ponecz, Abraham, moravus, oper., catech., conf.,
1685-6 Radecki, Johannes, moravus, super.,
1717-20 Reinholdt, Franciscus, silesita, sacr., praef.vest.,
1725 Reinholdt, Franciscus, silesita, sacr., praef.vest.,
1752 Rudolff, Franciscus Xaver, bohemus, empt., disp., infirm.,
1703-4 Sargon, Tobias, moravus, praec.gram.,
1745 Schwarzkiebl, Philippus, moravus, cell., cred.,
1733 Sigl, Matthias, moravus, empt., disp.,
1701 Slawik, Wenceslaus, bohemus, infirm.,
1737 Steindner, Josephus, bohemus, coc.,
1763 Steinbeis, Franciscus, bohemus, praec.gram.,
1696-1707 Stephanovsky, Franciscus, moravus, oec., cell., proc.,
1710-20 Stephanovsky, Franciscus, moravus, oec.,
1730-7 Stephanovsky, Franciscus, moravus, soc.proc., oec., ian.,
1745-6 Szlabik, Wenceslaus, moravus, conc., conf., cons., bibl.,
1691-3 Szorani, Georgius, silesius, conc., catech., conf., cons.,
1675-8 Tamius, Franciscus, moravus, miss., conc., conf., catech.,
1716 Wlznovsky, Josephus, moravus, praec.gram.,

1746-68 Wojanowsky, Martinus, silesius, soc.proc., oec.,
1715 Zabural, Bartoloměj, bohemus, praec.gram., soc.reg., conv.,
1718 Zabural, Bartoloměj, bohemus, praec.hum., praes.congr., hist.dom.,
1739-42 Zabural, Bartoloměj, bohemus, rect., proc., bibl., praef.schol.,
1751-2 Zabural, Bartoloměj, bohemus, proc.,

Nagybánya

1758 Abrahamek, Antonius, moravus, praef. vest.
1759-61 Haidler Stephanus, bohemus, cell., iuv., cred., et infirm.,
1757 Nachtmann, Mathias, bohemus, praef.vest., cell., sacr.,
1768 Peitel, Antonius, silesius, empt., disp., cell., oec.,
1745-7 Richter, Johannes, moravus, sacr., praef.vest., cred, cell.,
1729 Sällinger, Josephus, bohemus, cell., cred.,
1749-52 Schlick, Procopius, bohemus, oec., disp., empt.,
1723 Schmidt, David, silesius, coc., empt., disp.,
1768 Swatoni, Johannes, bohemus, sacr., praef.vest., oec., infirm., ian.,
1762-3 Vischerat, Mathias, bohemus, cell., cred., infirm.,

Nagyszeben

1698 Gebhardt Christophorus, super., conc., conf.,
1752-3 Holinsky Johannes, bohemus, paroch., praes.congr., cons., oper.,
1753-4 Jilg Josephus, moravus, doc.schol., catech., hist.dom.,
1769-73 Koffler, Johannes, bohemus, miss., conc.,
1732 Miczke,Fridericus, silesius, super., paroch., praef.schol.,
1728 Misseni, Paulus, silesita, praec.gram., catech., hist.dom., oper.,
1769 Stephan, Carolus, moravus, soc.miss.,
1692-6 Templmann, Antonius, bohemus, conc.,
1741-3 Vahl, Franciscus, silesius, conc., paroch., catech., hist.dom., praes.congr.,

Nagyszombat

1563-5. Aschermann Johannes, moravus, min. conc.
1619 Kroczman, Adamus, bohemus, ianitor
1561-1562 Seidel, Johannes, moravus rector
1565 Seidel, Johannes, moravus
1564-1565 Vinck, Henricus, bohemus stud. gram.
1643 Buda Georgius, silesius, stud, teol.
1639 Czermak, Zacharias, silesius, mortuus
1640 Detki, Valentinus C. silesius, coc.
1653 Fischer Paulus, bohemus, mortuus,
1659 Gagelmayr Johannes Adam P. bohemus, conc., praes. congr.,
1636 Gagelmayr Leopold, P. bohemus stud. cas.
1641-1643 Fronde Alexius, stud. phil.
1653 Hainau Daniel P.silesius, prof. Cas., dec. phil., cons., conc.,
1637 Harmann Georgius, bohemus, stud. phil.
1619 Kerner Paulus, moravus, conc., praes. congr., praef. spir.,
1623 Kerner Paulus, moravus, conc., conf.,
1644 Kotwitz, Christophorus, silesius, praec. gram.,

1623 Krauss, Georgius C. silesius sartor
 1646 Mann, Johannes, bohemus, min.
 1652 Mann, Johannes, bohemus, min. praef. templ. Catech,
 1618 Marcellus, Simon, bohemus, praec. inf. cl.,
 1638 Mersner, Balthasar, silesius, sacr., sartor,
 1653 Mersner, Balthasar, silesius, sartor,
 1638-1640 Oderwolff, Casparus, silesius, praec. hum., rhet. Stud. teol.
 1640 Oderwolff, Henricus, silesius, praec. rhet.,
 1653 Ram, Matthias, bohemus, cred.,
 1647-1650 Sbosky, Wenceslaus, bohemus, prof. Phil. Controv., conf., praef. conv.,
 1653-1662 Sbosky, Wenceslaus, bohemus, preas. Cas., dec. lingui, preaf. Spir., praes. congr.,
 script., conf., dec. phil., prof. S.Scripturae, reg. Conv., adm.
 1678-1683 Sbosky, Wenceslaus, bohemus, praef., spir., adm., conf.,
 1617-1618 Seffridt David, silesius praec. gram., hum.,
 1639 Welcznovsky Ladislaus, moravus, stud. phil.,
 1643-1644 Welcznovsky Ladislaus, moravus, stud. teol.
 1752-4 Abrahamek, Antonius, moravus, praef. vest.
 1760 Abrahamek, Antonius, moravus, syb. Cred.,
 1665-8 Adami Wenceslaus, moravus, praec. gram. et hum., st. Teol.,
 1680-2 Adolph, johannes silesius, stud. phil.,
 1693 Aichenfels, Carolus, bohemus, nov.
 1705 Andre, Josephus, moravus, praec.gram.,
 1755-9 Balogh Ignác, moravus, praef. vest.,
 1753-4 Balthazar, Josephus, bohemus, stud. phil.,
 1685-6 Benutius Daniel, moravus, praec.hum., catech., praes.congr., praec.rhet.,
 1759-60 Bober, Josephus, moravus, rep. Math.,
 1762-5 Bober, Josephus, moravus, st. Teol.,
 1768-9 Bober, Josephus, moravus, praef.hum.,
 1704 Braun, Philippus, bohemus, nov.,
 1712 Braun, Philippus, bohemus, apoth.,
 1711 Brumovsky Johannes, moravus, nov.,
 1710 Brumovsky, Franciscus, moravus, nov.,
 1716 Brumovsky, Franciscus, moravus, praec. gram.,
 1720-3 Brumovsky, Franciscus, moravus, st.teol.,
 1710-11 Chmell Tobias, bohemus, soc., apothek.,
 1723-4 Chmell Tobias, bohemus, apothek.,
 1699-1701 Clement, Franciscus, silesita, cred., praef. arcul.,
 1655-6 David, Lukas, bohemus, praef. vest.,
 1744-7 Dipertis, Franciscus, silesius, st. Teol.,
 1719 Diringer, Fridericus, moravus, subcoc.,
 1736 Diringer, Fridericus, silesita, ian.,
 1717-20 Donati, Fridericus, silesius, st. Teol., soc., bibl.,
 1731-3 Donati, Fridericus, silesius, prof.cas., praes.congr., conf.,
 1749 Döring, Ludovicus, silesius, praec.gram., praef. conv.,
 1769 Dukat, Wenceslaus, morvus, apoth.,
 1760-8 Ellinger, Josephus, moravus, coc.,
 1741-3 Fleckl, Wenceslaus, bohemus, stud. phil.,
 1647-8 Fleischer Christophorus, bohemus, stud. phil.,
 1702-4 Fleischer Josephus, silesita, stud. phil.,
 1760-1 Folger, Joannes, silesius, soc.praef.typogr.

1772-3 Folger, Joannes, silesius, soc.praef.typogr.
 1772-3 Fournier Franciscus, moravus, praef.t. et prof. Ling.,
 1728-31 Freyer Georgius, bohemus, sacr.,
 1669-71 Geisler Wenceslaus, bohemus, praef.vest., sub cell.,
 1738-43 Ginzl, Albertus, bohemus,sub inform.,
 1668 Göppelt Albert, silesius, conc., praes congr., conf.,
 1757-9 Graas Johannes Nepom, bohemus, sub infirm.,
 1714-7 Graff Gabriel, moravus, nov., stud. phil.,
 1720 Graff Gabriel, moravus, praec. gram.,
 1722-5 Graff Gabriel, moravus, stud. teol., soc.bibl.,
 1727-8 Graff Gabriel, moravus, prof. Mathes., praef. spir., et teol., hist.domus., conf.,
 1700 Güttner, Michal, C. silesius, II.2. Ctf.
 1715 Gude, Christianus, bohemus, sub coc.,
 1650-1 Haller, Antonius, moravus, praec.hum.,
 1653 Haller, Antonius, moravus, stud.teol.,
 1765 Hampel Josephus, bohemus, stud.teol.,
 1724 Hanall, Antonius, bohemus, infirm.,
 1746, Hartung Leopold, C. bohemus, apoth.,
 1716-7 Hayeck Franciscus, moravus, nov.,
 1680 Heder Andreas, silesius, apoth.,
 1688 Heder Andreas, silesius, apoth.,
 1763 Herzschläger, Josephus, moravus, rep.mathes.,
 1702-4 Hladky Franciscus, bohemus, reg.conv., conf.,
 1728-9 Hoffmann Augustin, silesius, cred.,
 1690-2 Holosinsky, Johannes, moravus, apoth., infirm., conc.,
 1643-4 Hopper Jacob, Leopold, moravus, stud.phil.,
 1649 Hopper Jacob, Leopold, moravus, audit.cas.
 1757-9 Hornik Wenceslaus, bohemus, stud. phil., repet.ling.,
 1771-3 Hornik Wenceslaus, bohemus,prof. Ling., catech., praes.congr.,
 1756 Iband Ferdinánd, silesius, sub.disp.,
 1758-61 Jakob, Johannes silesita, stud.teol.,
 1740-3 Jilg Josephus, moravus, stud. phil, praec.gram.,
 1767-72 Kabos, Alexander, bohemus, repet.ling., stud.theol.,
 1743 Kayser, Gregorius, bohemus, nov.,
 1743-5 Kegler, Josephus, bohemus, stud. teol.,
 1659-62 Kiell, Paulus, moravus, stud.phil., praec.gram.,
 1665-7 Kiell, Paulus, moravus, stud.teol.,
 1667-8 Kisseli, Wenceslaus, moravus, praec.gram., praes.congr.,
 1732-5 Klausal, Adam, bohemus, praef. vest., oec.,
 1750-1 Klausal, Adam, bohemus, praef.vest.,
 1766 Klein, Antonius, (Lipnice), sub.coc.,
 1729-31 Knopp, Carolus, moravus, stud. phil.,
 1735-8 Knopp, Carolus, moravus, stud. teol.,
 1746 Knopp, Carolus, moravus, prof.cas., catech.,
 1755 Knopp, Carolus, moravus, direct., iun., conf.,
 1736-57 Kolinski, Josephus, bohemus, soc.praef.typogr.,
 1643-47 Komensky, Lukas, moravus, sub. Coc., infirm.,
 1727-9 Kossatschek, Joachimus, moravus, stud.phil.,
 1746-51 Kratochvilla, Johannes, moravus, cell.,
 1767-71 6 Krecsmer, Josephus, moravus, cell.,

1747 Krempel, Ignatius, bohemus, stud.phil.,
 1651-4 Kubei, Wenceslaus, moravus, praec.gram., stud.phil.,
 1657-61 Kubei, Wenceslaus, moravus, stud.teol., conc., miss. Szagolcensis
 1665-6 Kubei, Wenceslaus, moravus, catech., conf., conc., praes.congr.,
 1674-6 Kubei, Wenceslaus, moravus, conc., praes.congr., conf.,
 1740-5 Künelt, Adamus, bohemus, cell.,
 1677-9 Landtschöner, michal, moravus, stud.phil.,
 1692 Landtschöner, michal, moravus, valet.,
 1665-6 Lausterer, Michal, bavarus (Brumoviensis), praef.vest.,
 1671 Lienperger, Wenceslaus, moravus, praec.hum.,
 1651 Loss, Casparus, silesius, sacr.,
 1668-75 Loss, Casparus, silesius, sacr., praef.sutor,
 1677-83 Loss, Casparus, silesius, sacr.,
 1685-9 Loss, Casparus, silesius, sacr., praef.vest., valet.,
 1691-4 Loss, Casparus, silesius, cred., valet.,
 1748-54 Ludwig, Ignatius, bohemus, coc.,
 1736 Marschi, Johannes, bohemus, cred.,
 1700-1 Martinek, Franciscus, bohemus, nov.,
 1703-7 Martinek, Franciscus, bohemus, stud.phil., praec.gram.,
 1714 Martinek, Franciscus, bohemus, praec.gram.,
 1656-9 Mattheides, Alojsius, moravus, praec.gram., stud.teol.,
 1663 Mattheides, Alojsius, moravus, praec.gram., prof.etic., conf., praef.spir., et stud., conf.,
 1667 Mattheides, Alojsius, moravus, praef.spir., adm., conf.,
 1683 Mayrhofer, Mathias, bohemus, apoth.,
 1647 Medek, Aliosius, moravus, praec.gram., praef.in conv., praec.hum., praef.chori,
 praef.reth., praes.congr.,
 1658 Medek, Aliosius, moravus, prof.phil., catech., praef.stud., coll.gen., conf.,
 1657-9 Méhes, Georgius, moravus, stud.phil.,
 1663 Méhes, Georgius, moravus, stud.theol.,
 1665-6 Méhes, Georgius, moravus, stud.teol.,
 1747 Miczke, Fridericus, silesius, praef.typogr.,
 1655-6 Mimmer, Georgius, moravus, stud.teol.,
 1653-6 Mitis, Daniel, bohemus, praec.gram., stud.phil.,
 1658-61 Mitis, Daniel, bohemus, stud.teol.,
 1752 Nippl, Franciscus, bohemus, sub coc.,
 1773 Nisner, Ignatius, silesius, sub cell.,
 1655 Oczko, Georgius, silesius, praec.gram.,
 1696-7 Pörtl, Franciscus (Bartl), bohemus, apoth.,
 1769 Peitel, Antonius, silesius, ian.,
 1723-5 Perger, Franciscus, bohemus, stud. phil.,
 1742 Piller, Thomas, moravus, ian.,
 1766-7 Pleydl, Johannes, silesita, apoth.,
 1746-7 Poff, Johannes, bohemus, sub disp., cred.,
 1679 Papp, Andreas, silesita, praef.vest.,
 1703 Prändl, Adamus, bohemus, cell.,
 1705-7 Prändl, Adamus, bohemus, cell., conc.,
 1725-7 Prechtel, Franciscus, moravus, coc.,
 1710 Prinz, Johannes, silesita, praef.vest.,
 1768-9 Prugger, Johannes Baptista, moravus, sub cred.,
 1661-3 Radeczki, Johannes, moravus, stud.phil., catech.,

1665-7 Radecki, Johannes, moravus, stud. theol.,
 1683 Radecki, Johannes, moravus, min., conf., praef. templi et san., apoth.,
 1693-9 Radecki, Johannes, moravus, min., conf., praef. templi et san.,
 1689 Rauplik, Johannes, bohemus, apoth., infirm.,
 1720-1 Reim, Martinus, moravus, nov.,
 1721-2 Reinholdt, Franciscus, silesita, praef. vest.,
 1763-4 Richter, Josephus, bohemus, stud. phil.,
 1764-73 Rösel, Thomas, silesita, soc. praef. Specul. Atron.,
 1761-2 Saglmayr, Matthias, moravus, apoth.,
 1705-7 Sargon, Tobias, moravus, stud. teol.,
 1709-10 Sargon, Tobias, moravus, praec. gram., sub proc., catech., oper.,
 1768 Schindler, Leopoldus, silesius, sub coc.,
 1772 Schindler, Leopoldus, silesius, coc.,
 1652 Schinzer, Mathias, silesius, praec. gram.,
 1769-71 Schuckner, Franciscus, bohemus, sub disp.,
 1726-7 Schmidt, Antonius, silesius, nov.,
 1769-73 Schmidt, Florian, bohemus, coc.,
 1685-7 Schredl, Mathias, bohemus, praef. vest., sacr.,
 1765-6 Schubert, Franciscus, bohemus, stud. phil.,
 1746-8 Schwarzkiebl, Philippus, moravus, cell.,
 1701 Scoda Georgius, moravus, praec. gram., praes. congr.,
 1714-6 Scoda Georgius, moravus, prof. phil., catech., hist. dom., conf.,
 1730-3 Scoda Georgius, moravus, prof. can.,
 1748 Selig, Antonius, silesius, sub disp.,
 1711-4 Sigl, Matthias, moravus, disp. empt.,
 1721-6 Sigl, Matthias, moravus, empt., disp.,
 1713-7 Sinreich, Johannes, silesita, praef. vest.,
 1691-2 Sipski, Daniel, bohemus, conc., catech., praes. congr., conf., sub reg. coll.,
 1655 Skala, Igantius, moravus, praec. gram.,
 1681-3 Slawek, Wenceslaus, bohemus, empt., disp., cred.,
 1753-9 Smichei, Carolus, moravus, apoth.,
 1731 Steindner, Josephus, bohemus, coc.,
 1764-5 Steinbeis, Franciscus, bohemus, stud. phil.,
 1763 Steiner, Georgius, silesius, oec.,
 1769-73 Steiner, Georgius, silesius, empt., disp.,
 1721-5 Stephanovsky, Franciscus, moravus, soc. proc.,
 1725-6 Steyer, Casparus, silesius, apoth.,
 1712.5 Stowasser, Josephus, bohemus, stud. teol.,
 1717 Stowasser, Josephus, bohemus, praec. gram.,
 1731-4 Szlabik, Wenceslaus, moravus, stud. teol.,
 1686-7 Taborski, Johannes, bohemus, apoth.,
 1693-4 Taborski, Johannes, bohemus, apoth., conc.,
 1712-3 Taborski, Johannes, bohemus, ian.,
 1684-5 Talck (Dalck) Johannes, silesius, apoth., infirm.,
 1768 Tandler, Franciscus, bohemus, apoth.,
 1728 Vahl, Franciscus, silesius, stud. phil.,
 1732 Vahl, Franciscus, silesius, praec. gram.,
 1736-9 Vahl, Franciscus, silesius, stud. theol., bibl.,
 1764-6 Vischerat, Mathias, bohemus, sub cell.,
 1665 Wecker, Christophorus, silesita, praec. hum.,

1685-7 Wecker, Christophorus, silesita, prof.cas.etcas., conf., cons., decan phil., praef.schol.,
 1694-6 Wecker, Christophorus, silesita, prof.cas. et contr. et conf.,
 1763-4 Weiss, Jacobus, moravus, apoth.,
 1766 Weiss, Jacobus, moravus, sub ian.,
 1713-4 Wendau, Antonius, bohemus, apoth.,
 1699 Wir Johannes, moravus, praec.gram.,
 1702 Wir Johannes, moravus, stud.teol.,
 1695 Wickner, Cornelius, bohemus, apoth.,
 1744-5 Wojanowsky, Martinus, silesius, sub cell.,
 1744 Wratislav, Christophorus, bohemus, prof.cas.et contr. et conf.,
 1710-4 Zapizer, Ignatius, bohemus, infirm.,
 1746-8 Zabural, Bartoloměj, bohemus, proc., min., praef.templi et san.,
 1747-8 Ziulackh, Antonius, bohemus, apoth., infirm.,

Nagyvárad

1754 Maki, Johannes, moravus, sacr., praef.vest., cell.,
 1755-61 Peitel, Antonius, silesius, sacr., praef.vest., cell.,
 1757 Prugger, Johannes Baptista, moravus, coc., disp., empt., oec.,
 1748-51 Saglmayr, Matthis, moravus, apoth., cred., infirm., oec.,
 1771-3 Tandler, Franciscus, bohemus, apoth., cell., infirm.,
 1753 Weiss, Jacobus, moravus, apoth., infirm.,

Pécs

1647-48 Welcznovsky Ladislaus, moravus,
 1651-1652 Welcznovsky Ladislaus, moravus,
 1688 Franz Casparus, (Magnostrelic) conc.,
 1725 Freyer Georgius, bohemus, sacr., cred., praef.vest.,
 1751 Kristof, Henricus, silesius, sacr., praef.vest.,
 1772-3 Luser, Johannes, silesius, sacr., praef.vest.,
 1752-3 Maki, Johannes, moravus, sacr., praef.vest.,
 1753-6 Schlick, Procopius, bohemus, oec., ian.,
 1758-9 Schlick, Procopius, bohemus, oec.,
 1772 Schuckner, Franciscus, bohemus, oec.,
 1761-6 Steiger, Josephus, moravus, ian., disp., coc.,
 1773 Swatoni, Johannes, bohemus, oec.,

Pozsony

1566-1570 Seidel, Johannes, moravus conc.,
 1644. Detki Valentinus, silesius, pappá szentelték
 1634-9 Detki Valentinus, silesius, coc. Disp. Cell.
 1641-1645 Detki Valentinus, silesius, coc., disp., cell., empt., 1645 mortuus
 1631-1633 Kerner Paulus, moravus, conc., praef. schol., praes. congr., cons., adm., bibl.,
 1643 Kotwitz, Christophorus, P. silesius conc., praes. congr.,
 1645 Kotwitz, Christophorus, P. silesius conc.,
 1659-1662 Mann, Johannes, bohemus, min. praef. templi conf. Archiep. Strig.,
 1645 Meltzer Johannes, moravus, min. cons.,
 1636 Sbosky Wenceslaus, bohemus, praec. gram.,

1643 Sbosky, Wenceslaus, bohemus, praec. rhet., praes. congr., gesti., preac., rhet.,
 1642 Schmonsky Georgius, P. silesius, conc., praef. schol., praes. congr.
 1638 Welcznovsky Ladislaus, moravus, praec. gram.
 1642 Welcznovsky Ladislaus, moravus, praec. gram.
 1706 Andre, Josephus, moravus, praec.hum.
 1677 Benutius Daniel, moravus, praec.gram.,
 1697, Benutius Daniel, moravus, ministr., praef.t. et san., conf.,
 1709 Brumovsky, Franciscus, moravus, nov.,
 1676 Buller, Johannes, bohemus, praec.gram.,
 1745 Candorff, Josephus, moravus, conc., catech.,
 1798 Collet, Godefridus, silesius, cell.,
 1763-5 Dispertis, Franciscus, silesius, conc., po., cons.,
 1648 Döring, Ludovicus, silesius, praec.gram.,
 1677 Fabritius, Joannes, moravus, praec., gram.,
 1652 Fleischer Christophorus, bohemus, praec. rhet.,
 1719 Fleischer Josephus, silesita, conc., praes.congr., conf., cons.,
 1665-8 Gebel Johannes, moravus, infirm., cred., ian., disp.,
 1671 Gebel Johannes, moravus, ian.,
 1688-96 Ginderman Laurentius, bohemus, cell., cred., sub infirm.,
 1699 Ginderman Laurentius, bohemus, cell.,
 1704-12 Ginderman Laurentius, bohemus, cell.,
 1674 Göppelt Albert, silesius, conc., conf.,
 1690 1666 Göppelt Albert, silesius, min., praef.t. et san., comf.,
 1768-9 Grosschopf, Josephus, P. bohemus, conc.,
 1649 Haller, Antonius, moravus, praec.gram.,
 1723 Hanall, Antonius, bohemus, infirm.,
 1730 Hanall, Antonius, bohemus, infirm.,
 1685-7 Heder Andreas, silesius, apoth., inf.,
 1712 Heder Andreas, silesius, apoth.,
 1693 Hilari, Joachimus, bohemus, praec.hum.,
 1726-32 Högenwarth Georgius, bohemus, cell.,
 1745 Hyll, Mathias, silesita, ingressus
 1742-3 Jaschke, josephus, silesita, coc.,
 1661 Jung, Ignatius, bohemus, catech., conf.,
 1663 Jung, josephus, bohemus, catech, conf., oper.,
 1730-1 Klausal, Adam, bohemus, nov.,
 1766-7 Kossatschek, Joachimus, moravus, min., praef.templ.et san., conf.,
 1704-9 Krebs, Johannes, moravus, coc., empt., disp.,
 1746-8 Krisl, Johannes, bohemus, empt., disp.,
 1670-3 Kubei, Wenceslaus, moravus, conc., exhor., conf., catech., cons.,
 1677-9 Kubei, Wenceslaus, moravus, conc., catech., adm., praef.spir., conf.,
 1736 Künelt, Wenceslaus, bohemus, cred., arcul.,
 1690 Loss, Casparus, silesius, praef.vest.,
 1708 Martinek, Franciscus, bohemus, praec.gram.,
 1715 Martinek, Franciscus, bohemus, catech., conc.,
 1695-7 Mattheides, Aloisius, moravus, rect., praes.congr.,
 1684 Mayrhofer, Mathias, bohemus, apoth.,
 1693-1713 Mayrhofer, Mathias, bohemus, apoth.,
 1668 Méhes, Georgius, moravus, proc., catech., conf., oper.,
 1726 Miczke, Fridericus, silesius, conc., cons.,

1745 Miczke, Fridericus, silesius, min., praef.templi et san.,
 1667-9 Mitis, Daniel, bohemus, conc., catech., conf.,
 1764 Nachtmann, Nicolaus, bohemus, disp., empt.,
 1754-7 Nippl, Franciscus, bohemus, disp.,
 1720-3 Obadalich, Nicolaus, moravus, conc., conf., cons., bibl.,
 1717 Obadalich, Nicolaus, moravus, catech., conc.,
 1726 Ochmann, Johannes, silesius, disp., oec.,
 1662-3 Oczko, Georgius, silesius, conc., min., conf., praef.templi et san., proc., cons.,
 1743 Perger, Franciscus, bohemus, praes.congr., catech.,
 1693 Peyer, Ferdinánd, bohemus, ian.,
 1698 Prinz, Thomas, silesita, praef.vest.,
 1690-2 Radecki, Johannes, moravus, rect., praes. congr.,
 1700 Radecki, Johannes, moravus, praef.spir., adm., conf.,
 1711-2 Raedlmacher, Johannes, moravus, nov.,
 1724-6 Rossi, Johannes, bohemus, praec.gram., et hum.,
 1654-6 Sasser, Simon, moravus, infirm., cred., ian., praef.vest.,
 1726 Schmidt, David, silesius, coc.,
 1747-52 Schreiber, Franciscus Xaver, moravus, conc., conf.,
 1709-11 Sinreich, Johannes, silesita, sacr., praef.vest., conc.,
 1651 Skala, Igantius, moravus, praec.gram.,
 1729-30 Steindner, Josephus, bohemus, coc.,
 1764-8 Steiner, Georgius, silesius, oec., proc.,
 1695 Stephanovsky, Franciscus, moravus, empt., disp.,
 1726-9 Stephanovsky, Franciscus, moravus, oec., proc.,
 1697-1701 Szorani, Georgius, silesius, conc., conf.,
 1688-92 Taborski, Johannes, bohemus, apoth., infirm.,
 1658 Tamius, Franciscus, moravus, praec.gram.,
 1665 Tamius, Franciscus, moravus, oper., conf.,
 1705-9 Thiell, Josephus, silesita, infirm.,
 1715-8 Thonheiser, David, silesius, coc., praef.sutor,
 1744-58 Templmann, Antonius, bohemus, cred.,
 1687 Thonheiser, Fridericus, silesius, sacr.,
 1733-5 Vahl, Franciscus, silesius, praec.gram.et hum., praes.congr.,
 1767-70 Werner, Carolus, silesius, empt., disp., oec.,
 1717 Wlznovsky, Josephus, moravus, praec.gram.,

Pozsony meletti Szent Márton rezidencia

1714-6 Andre, Josephus, moravus, conc., catech., conf.,
 1720 Clement, Franciscus, silesita, empt., disp., cell., oec.,
 1744 Decker, Christophorus, silesius, apoth.,
 1732 Freyer Georgius, bohemus, ian., infirm.,
 1756-8 Hirth Bernard, silesita, sacr., praef.vest.,
 1752-70 Hradeck Johannes, bohemus, apoth.,
 1714-6 Mayrhofer, Mathias, bohemus, apoth.,
 1741 Perger, Franciscus, bohemus, conc., catech.,
 1751-3 Podiwinisky, Georgius, silesita, super., praef.temli, oper.,
 1730 Precht, Franciscus, moravus, ian., cell., infirm.,
 1722-5 Reim, Martinus, moravus, sacr., praes.vest.,
 1726 Schittige, Augustus, silesius, sacr., praef.vest.,

1732-5 Steindner, Josephus, bohemus, coc., empt., disp.,
1734-43 Templmann, Antonius, bohemus, ian., cred., infirm.,
1719 Wendau, Antonius, bohemus, apoth.,

Rozsnyó

1676 Sbosky, Wenceslaus, bohemus, sup.,
1667 Welcznovsky Ladislaus, moravus, conf., oper.,
1669 Welcznovsky Ladislaus, moravus, conc., conf., cons., praef spir. miss., adm.,
1716 Erasim Jacobus, bohemus, super., paroch., conc., praef.sch., hist.,
1752 Kristof, Henricus, silesius, sacr., disp., cell., praef.vest.,
1766 Kutler, Antonius, moravus, prof.hum., praes.congr., hist.dom.,
1766-9 Maki, Johannes, moravus, sacr., empt., disp., praef.vest., cell., oec.,
1664 Medek, Aliosius, moravus, oper., conf., cas.,
1724-5 Misseni, Paulus, silesita, praec.hum., praes.congr., hist.dom., conf.,
1729 Misseni, Paulus, silesita, praec. gram., hist.dom.,
1751 Nippl, Franciscus, bohemus, sacr., praef.vest.,
1726 Obadalich, Nicolaus, moravus, catech., praec.gram., oper.,
1693-4 Sipski, Daniel, bohemus, conc., conf., cons.,
1698-1701 Sipski, Daniel, bohemus, conc., conf., cons.,
1762 Swatoni, Johannes, bohemus, sacr., disp., cell., oec., praef.vest.,
1735 Szlabik, Wenceslaus, moravus, conc., conf., hist.dom.,

Rózsahegy

1674-7 Radecki, Johannes, moravus, paroch., conc., miss.,

Sárospatak

1761-2 Balogh Ignác, moravus, sacr., praef. vest., cell., ian.,
1732-6 Ertl, Franciscus, moravus, ian., praef.vest., cell.,
1764-5 Fleckl, Wenceslaus, bohemus, conc., praef., spir., cons.,
1770-1 Fleckl, Wenceslaus, bohemus, conc., catech., praef. spir., cons.,
1670-71 Göppelt Albert, silesius, miss. Starenberg
1679-83 Mitis, Daniel, bohemus, conc., conf., cons.,
1737-41 Neydhard, Martinus, bohemus, cell., oec., praef.vest., cred., ian., infirm.,
1767 Peitel, Antonius, silesius, empt., disp., oec.,
1763-7 Swatoni, Johannes, bohemus, sacr., praef.vest., cell., ian., empt., disp., infirm., cred.,
oec.,
1769-72 Swatoni, Johannes, bohemus, sacr., praef.vest., oec., cred., ian., infirm.,
1669-74 Tamius, Franciscus, moravus, min., praef.templi et san., conc., conf., cons.,

Selmecbánya

1650-1651 Mann, Johannes, bohemus miss., catech.,
1759 Abrahamek, Antonius, moravus, sacr. praef. vest. infirm.
1760 Balogh Ignác, moravus, sacr., praef. vest., infirm.,
1690. Benutius Daniel, moravus, praec.gram., catech., praef. sch.etconf.
1746 Candorff, Josephus, moravus, catech.,
1740 Dipertis, Franciscus, silesius, praec. Gram.,

1751 Fleckl, Wenceslaus, bohemus, praec. rhet., praes. congr.,
 1764 Hampel Josephus, bohemus, praec.hum.,
 1729 Hayer Ignatius, bohemus, conc., conf.,
 1736 Hecht, Jacobus, bohemus, praef. vest., sacr.,
 1754-5 Holinsky Johannes, bohemus, praec.ret., praes.congr., oper.,
 1760-2 Hornik Wenceslaus, bohemus, praec.gram., et hum., catech., hist.dom.,
 1747-51 Jenig, Stephanus, moravus, super., paroch., praes.congr.,
 1738-9 Kossatschek, Joachimus, moravus, conc.,
 1717 Kottlas, Wenceslaus, bohemus, oper., conc., cons.,
 1732 Kottlas, Wenceslaus, bohemus, conc., catech.,
 1763 Krakoviczer, Josephus, bohemus, praec.gram.,
 1664 Kubei, Wenceslaus, moravus, conc., conf.,
 1757 Kutler, Antonius, moravus, praec.gram., catech., praef.schol.,
 1760 Kutler, Antonius, moravus, praec.gram.,
 1689 Landtschöner, michal, moravus, praec.gram., hist.dom., conf.,
 1727-8 Obadalich, Nicolaus, moravus, catech., conc.,
 1732 Popler, Johannes, bohemus, oec.,
 1732 Perger, Franciscus, bohemus, conc., praes.congr.,
 1744-51 Perger, Franciscus, bohemus, conc., praef.spir., adm., cons., conf.,
 1717 Prinz, Thomas, silesita, praef.vest., sacr.,
 1737-8 Richter, Johannes, moravus, sacr., praef.vest.,
 1744-53 Schmid, Stanislaus, bohemus, catech., cons., praef.schol., adm., praes.congr.,
 praef.spir.,
 1762-7 Schmid, Stanislaus, bohemus, praef.spir., adm.,
 1760 Schneider, Bernardus, silesius, coc., empt., disp., oec.,
 1727-8 Sigl, Matthias, moravus, oec., cell., empt., disp.,
 1666-8 Skala, Igantius, moravus, conc., conf.,
 1717 Steidner, Fridericus, bohemus, oec., disp., cell.,
 1732 Steidner, Fridericus, bohemus, oec.,
 1738 Szlabik, Wenceslaus, moravus, catech.,

Sopron

1651 Fischer Paulus, bohemus, coc., infirm., 1650 pappá szentelték,
 1667 Hentscheli, Casparus, silesius, conc., praes.congr., conf.,
 1770-1 Herzschläger, Josephus, moravus, prof.hum.,
 1699-01 Hladky Franciscus, bohemus, rect., catech., praef. schol.,
 1666 Göppelt Albert, silesius, conc., praes congr., conf.,
 1676 Göppelt Albert, silesius, conc., praes congr., conf., praef. spir., adm., cons.,
 1686-9 1666 Göppelt Albert, silesius, conc., praes congr., conf., cons., min., praef t.empl.,et
 san.,
 1685 Durs, Johannes, moravus, conc., conf., cons., praes.congr.,
 1659-61 Fleischer Christophorus, bohemus, praes. congr., catech., conf., praef. spir., conc.,
 1733 Fleischer Josephus, silesita, praes.congr., hist.dom., conc.,
 1697-8 Ginderman Laurentius, bohemus, cell., soc., conc.,
 1655-1656 Wolferman Caspar, silesius, min., praef.t. et san., conf., valetud.
 1707 Andre, Josephus, moravus, praec.rhet., praes., congr.,
 1723-4 Braun, Philippus, bohemus, ian.,
 1723 Clement, Franciscus, silesita, empt., disp.,
 1700-2 Collet, Godefridus, silesius, cell., oecon., soc. conc.,

1668-73 Jung, Josephus, praes.congr., oper., conf., praef.spir., adm.,
 1766 Kabos, Alexander, bohemus, praec.gram.,
 1772-3 Kergens, Thomas, silesius, ian., valet.,
 1680-2 Kreiz Johannes, silesius, nov.,
 1648-50 Lausterer, Michal, bavarus (Brunoviensis), empt., disp., cred., infirm., ian., coc.,
 1707 Malknecht, Antonius, boius,(Brunoviensis) conc., conf.,
 1768-73 1764 Nachtmann, Nicolaus, bohemus, disp., empt.,
 1660 Oczko, Georgius, silesius, praec.reth., praes.congr.,
 1662 Pazenhoffer, Georgius, moravus, praec.reth., praes.congr., conf.,
 1671 Pazenhoffer, Georgius, moravus, praec.reth., praes.congr., soc.reg.,
 1689-95 Pazenhoffer, Georgius, moravus, praef.spir., adm., conf.,
 1727 Perger, Franciscus, bohemus, praec.gram.,
 1739 Podiwinisky, Georgius, silesita, praef.spir., adm.,
 1745 Poff, Johannes, bohemus, empt., disp.,
 1704 Prändl, Adamus, bohemus,cell., conc.,
 1731-2 Precht, Franciscus, moravus, coc., cred.,
 1713-9 Raedlmacher, Johannes, moravus, proc., oec., infirm., praef.sutor.,
 1722-31 Raedlmacher, Johannes, moravus, soc.proc., oec.,
 1726-9 Reim, Martinus, moravus, praef.vest., sacr.,
 1717-20 Rumler, Carolus, silesita, sacr., praef.vest.,
 1760 Saglmayr, Matthias, moravus, ian., infirm.,
 1733 Sällinger, Josephus, bohemus, infirm.,
 1694 Schoe, Casparus, silesius, infirm., cred.,
 1748-56 Scoda Georgius, moravus, decis.cas., bibl., cons., conf.,
 1702-4 Sinreich, Johannes, silesita, sacr., praef.vest.,
 1663-4 Skala, Igantius, moravus, min., praef.templi et san., conf., catech., cons.,
 1745-50 Steindner, Josephus, bohemus, coc.,
 1729-30 Steyer, Casparus, silesius, infirm.,
 1738 Strauch, Carolus, silesita, ian.,
 1722 Streitt, Carolus, silesius, praes.congr.,
 1765-9 Stutzig, Johannes Antonius, bohemus, coc., hort.,
 1772-3 Stutzig, Johannes Antonius, bohemus, coc.,
 1691 Templmann, Antonius, bohemus, conc., conf., catech.,
 1731-3 Templmann, Antonius, bohemus, ian.,
 1692-5 Thonheiser, Fridericus, silesius, sacr.,praef.vest.,
 1754 Vahl, Franciscus, silesius, conc.,praec.congr., conf.,
 1772-3 Vahl, Franciscus, silesius,praef.spir., adm.,
 1755-7 Weiss, Jacobus, moravus, apoth., infirm., cred., ian.,
 1765 Werner, Carolus, silesius, empt., disp., oec.,

Szakolca

1746-1751 Abrahamek, Antonius, moravus, sacr. praef. vest.
 1761-3 Abrahamek, Antonius, moravus, sacr. praef. vest., ian.
 1718 Aust, Johannes, bohemus, coc., mortuus,
 1755-7 Balthazar, Josephus, bohemus, praec. gram.,
 1766-73 Balthazar, Josephus, bohemus, missin Hung.
 1757-8 Bober, Josephus, moravus, praec. gram.
 1720 Brumovsky Johannes, moravus, conc., catech., conf., cons.,
 1725 Brumovsky Johannes, moravus, praec. congr., conc., conf., cons.,

1704-6 Bzensky Rudolf, bohemus, praef. spir., adm., praes. congr., conf.,
 1711 Bzensky Rudolf, bohemus, praef. spir., conf., adm.,
 1743-Candorff, Josephus, moravus, praec. gram. et hum., praes. congr.,
 1720-21 Diringer, Fridericus, silesita, empt., disp., infirm.,
 1739 Dobrizhoffer, Martinus, bohemus, rep. Hum.,
 1736 Dudeck, Wenceslaus, bohemus, praec. gram.,
 1692 Erasim Jacobus, bohemus, praec. gram.,
 1696 Erasim Jacobus, bohemus, praec. gram.,
 1698 Erasim Jacobus, bohemus, praec. hum.,
 1701 Erasim Jacobus, bohemus, conf., praec. gram.,
 1703-11 Erasim Jacobus, bohemus, conc., catech., hist., conf., min., praef. t. et san. et sch.,
 cons.,
 1717-8 Erasim Jacobus, bohemus, ministr., praef. t. et sch. et san., conc., praes. congr., decisor
 cas., cons.,
 1740 Fleckl, Wenceslaus, bohemus, rep. hum.,
 1718 Graff Gabriel, moravus, praec. gram.,
 1714-5 Hausenblas Johannes, bohemus, coc., empt., disp.,
 1723 Hayer Ignatius, bohemus, conc., catech., conf.,
 1726 Hayer Ignatius, bohemus, conc., catech., conf., cons.,
 1731-2 Hoffmann Augustin, silesius, ian., praef. arcul.,
 1768 Hornik Wenceslaus, bohemus, prof. gram.,
 1692 Hron Thomas, bohemus, praec. hum., praes. congr., conf.,
 1755-7 Jakob, Johannes silesita, praec. gram., et hum., praes. congr., hist. dom.,
 1663 Kiell, Paulus, moravus, prof. schol., catech.,
 1736-46 Klausal, Adam, bohemus, soc. proc., oec.,
 1771-3 Klein, Antonius, (Lipnice), oec., ian., empt.,
 1749-51 Knopp, Carolus, moravus, rector,
 1742 Kossatschek, Joachimus, moravus, prof. latin., conf., bibl., cons.,
 1770-3 Krumhorn, Johannes Baptista, silesius, sacr., praef. vest.,
 1681-2 Kubiei, Wenceslaus, moravus, super., conc.,
 1688 Landtschöner, michal, moravus, conc., catech., conf., cons.,
 1675-6 Mitis, Daniel, bohemus, conc., catech., conf., cas.,
 1763-4 Hracsek, Josephus, moravus, oec., cell., disp., empt.,
 1772 Neugebauer, Johannes Nepomuk, silesius, repet. hum.,
 1713-6 Neydhard, Martinus, bohemus, cell., empt., disp., oec., cred.,
 1730 Neydhard, Martinus, bohemus, cell.,
 1729-30 Nowosad, Ignatius, moravus, conc., catech., conf.,
 1712 Obadalich, Nicolaus, moravus, praec. gram.,
 1733 Obadalich, Nicolaus, moravus, conc., hist. dom.,
 1722-3 Prechtel, Franciscus, moravus, nov.,
 1728-9 Prechtel, Franciscus, moravus, coc.,
 1760-1 Prugger, Johannes Baptista, moravus, disp., empt.,
 1671 Radecki, Johannes, moravus, praec. gram., conf.,
 1714-25 Richter, Johannes, moravus, sacr., praef. vest., sutor,
 1750-1 Rudolff, Franciscus Xaver, bohemus, cell., sub cred.,
 1769 Schindler, Leopoldus, silesius, coc., empt., disp.,
 1765-8 Schuckner, Franciscus, bohemus, oec., ian.,
 1764 Schubert, Franciscus, bohemus, repet. hum.,
 1767 Schubert, Franciscus, bohemus, praec. gram.,
 1691 Schulista, Wenceslaus, moravus, praec. gram.,

1690 Sipski, Daniel, bohemus, conc., conf.,
 1695 Sipski, Daniel, bohemus, conc., conf., cons.,
 1703-4 Sipski, Daniel, bohemus, cons., conf., min., praef.templi et san.et schol., praes.congr.,
 1690-3 Slawik, Wenceslaus, bohemus, oec.,
 1704-6 Slawik, Wenceslaus, bohemus, oec., cell., empt., disp.,
 1738 Steindner, Josephus, bohemus, coc.,
 1750-2 Steiner, Georgius, silesius, empt., disp.,
 1748-50 Szlabik, Wenceslaus, moravus, conc., cons.,
 1758-73 Szlabik, Wenceslaus, moravus, adm., conf., praef.spir.,
 1690 Szorani, Georgius, silesius, praec.gram., conf.,
 1694-6 Szorani, Georgius, silesius, conf., conc., praef.spir., adm., exam.cand., cons., catech.,
 1702 Taborski, Johannes, bohemus, oec.,cell., cred.,
 1710-11 Taborski, Johannes, bohemus, ian., cred., infirm.,
 1771-3 Topolansky, Franciscus, moravus, apoth., infirm.,
 1770-2 Weiss, Josephus, bohemus, coc., disp., empt.,
 1692 Wir Johannes, moravus, nov.,
 1697 Wir Johannes, moravus, praec.gram.,
 1743-5 Zabural, Bartoloměj, bohemus, rect., proc.,

Szatmár

1754-63 Schike, Melchior, silesius, coc., empt., disp., oec.,

Székelyudvarhely

1717 Misseni, Paulus, silesita,praec.gram.,

Székesfehérvár

1748-73 Hyll, Mathias, silesita, apoth, infirm.,
 1753-54 Kristof, Henricus, silesius, sacr., praef.vest., ian.,
 1759 Perger, Franciscus, bohemus, conc., praef.spir., cons.,
 1768-73 Schneider, Bernardus, silesius, coc., empt., disp.,

Szepeshely

1651 Sbosky, Wenceslaus, bohemus, preas. Cas., praef. spir., conf.
 1663-5 Sbosky, Wenceslaus, bohemus, sup.,
 1677 Sbosky, Wenceslaus, bohemus, sup., conf.,
 1659-60 Welcznovsky Ladislaus, moravus, min., proc. Conf., cons., praef.t. et san.,
 1668 Welcznovsky Ladislaus, moravus,conc., conf., cons., praec. congr.,
 1670-1671 Welcznovsky Ladislaus, moravus, conc., conf., cons., praec. congr., proc., miss.,
 1675 Welcznovsky Ladislaus, moravus, sup., oper.,
 1712 Erasim Jacobus, bohemus,
 1720 Erasim Jacobus, bohemus, conc., catech., praes.congr.,
 1674-5 Gebel Johannes, moravus, oec.,
 1652 Haller, Antonius, moravus, praec.hum.,
 1746 Jilg Josephus, moravus, doc.schol., hist.dom.,
 1763-73 Knopp, Carolus, moravus, super., praef.schol., praes.congr.,
 1671 Méhes, Georgius, moravus, praec.gram.,

1664-5 Mitis, Daniel, bohemus, conc., conf., catech., oper.,
 1725 Obadalich, Nicolaus, moravus, docet schol.,
 1731 Obadalich, Nicolaus, moravus, catech., hist., conf., oper.,
 1653-4 Oczko, Georgius, silesius, praec.gram.,
 1700 Scoda Georgius, moravus, docet schol.,
 1669 Skala, Igantius, moravus, min., proc., praef.templi et san., praes.congr., cons.,
 1741 Szlabik, Wenceslaus, moravus, catech., hist.dom., oper.,
 1657 Tamius, Franciscus, moravus, praec.gram.,
 1663-6 Wenig, Laurentius, bohemus, sacr., praef.vest.,

Temesvár

1725 Jenig, Stephanus, moravus, conc., catech., conf.,
 1741 Knopp, Carolus, moravus, praes.congr., catech.,
 1762-4 Kossatschek, Joachimus, moravus, super., paroch., praef.schol.,
 1748-50 Kristoff, Henricus, silesius, praef.vest., sacr., cell.,
 1726-7 Misseni, Paulus, silesita, docet schol., catech.,
 1738-9 Perger, Franciscus, bohemus, conc., praes.congr., conf., cons.,
 1730-2 Sällinger, Josephus, bohemus, cell.,
 1771 Schindler, Leopoldus, silesius, coc., empt., disp., oec.,

Trencsén

1684 Sbosky, Wenceslaus, bohemus, praef. spir., adm., praes. cas., conf., adm.,
 1655 Welcznovsky Ladislaus, moravus, min. proc., praef. t., cons.,
 1673-1674 Welcznovsky Ladislaus, moravus, proc., conf., cons.,
 1744-45 Abrahamek Antonius, moravus, nov.
 1661-1663 Adami, Wenceslaus, moravus, nov. praec. gram.,
 1698-1700 Andre, Josephus, moravus, nov. praec. gram.,
 1742-3 Balogh Ignác, moravus, nov.
 1687 Benutius Daniel, moravus, praec.rhet., praes.congr., conf.,
 1695-6 ministr., praef.t. et san., conc., conf., hist.dom.,
 1725-8 Braun, Philippus, bohemus, subian, valet.,
 1732-3 Candorff, Josephus, moravus, nov.
 1736 Candorff, Josephus, moravus, praec. gram.,
 1734-5 Dipertis, Franciscus, bohemus, nov.,
 1737-8 Dobrizhoffer, Martinus, bohemus, nov.,
 1650 Döring, Ludovicus, silesius, praec.gram.,
 1734-5 Dudeck, Wenceslaus, bohemus, nov.
 1689-91 Erasim Jacobus, bohemus, nov., praec.gram.,
 1675-6 Fabritius, Joannes, moravus, nov.,
 1763-70 Fabritius, Joannes, moravus, cell.,
 1758-9 Folger, Joannes, silesius, nov.
 1756-7 Fournier Franciscus, moravus, nov.,
 1660-1 Gebel, Henricus, moravus, nov.,
 1663 Gebel Johannes, moravus, cell.,
 1669 Gebel Johannes, moravus, cell.,
 1734-5 Ginzl, Albertus, bohemus, nov.,
 1721 Graff Gabriel, moravus, praec. hum., soc. reg., praes. comgr.,
 1725-9 Hanall, Antonius, bohemus, infirm.,

1745 Hartung Leopold, C. bohemus, apoth.,
 1742-53 Hayeck Franciscus, moravus, sacr., praef.vest.,
 1724-5 Hayer Ignatius, bohemus, conc., catech., praes.congr.,
 1734-5 Hecht, Jacobus, bohemus, nov.,
 1678-9 Heder Andreas, silesius, nov.,
 1681-2 Heder Andreas, silesius, apoth.,
 1690-93 Heder Andreas, silesius, apoth., infirm.,
 1759-60 Herzschräger, Josephus, moravus, nov.,
 1773 Herzschräger, Josephus, moravus, prof.ling.hung.,
 1700 Hilari, Joachimus, bohemus, mag.nov., praef.spir., adm., conf., cons.,
 1719-23 Högenwarth Georgius, bohemus, cell.,
 1688-9 Holosinsky, Johannes, moravus, apoth., infirm.,
 1745 Holinsky Johannes, bohemus, praec.hum., praes.congr., hist.dom.,
 1755-6 Hornik Wenceslaus, bohemus, nov.,
 1735-6 Hradeck Johannes, bohemus, nov.,
 1746 Hradeck Johannes, bohemus, apoth.,
 1753-55 Iband Ferdinánd, silesius, nov., apoth.,
 1751-2 Jakob, Johannes silesita, nov.,
 1754 Jakob, Johannes silesita, praec.gram.,
 1738-9 Jilg Josephus, moravus, nov.,
 1762-3 Kabos, Alexander, bohemus, nov.,
 1744 Kayser, Gregorius, bohemus, nov.,
 1770-1 Kergens, Thomas, silesius, ian., cred.,
 1656-7 Kiell, Paulus, moravus, nov.,
 1663 Kisseli, Wenceslaus, moravus, nov.,
 1749 Klausal, Adam, bohemus, sub ian., disp.,
 1764-5 Klein, Antonius, (Lipnice), nov.,
 1727-8 Knopp, Carolus, moravus, nov.,
 1733-4 Knopp, Carolus, moravus, praec.gram., et hum., praes.congr.,
 1744-5 Knopp, Carolus, moravus, soc.mag.nov., decis.cas., conf., bibl.,
 1745-6 Köhler, Johannes, silesius, nov.,
 1759-60 Krakoviczer, Josephus, bohemus, nov.,
 1744-5 Kratochvilla, Johannes, moravus, nov.,
 1765-6 Krecsmer, Josephus, moravus, nov.,
 1693 Kreiz Johannes, silesius, ian.,
 1667-8 Kubei, Wenceslaus, moravus, conc., conf., praef.schol., cons.,
 1683-9 Kubiei, Wenceslaus, moravus, conc., conf., cons., praes.congr.,
 1734-5 Künelt, Wenceslaus, bohemus, nov.,
 1755-6 Kutler, Antonius, moravus, nov.,
 1675-6 Landtschöner, michal, moravus, nov.,
 1768-9 Luser, Iohannes, silesius, nov.,
 1679 Machowsky, Matthias, moravus, nov.,
 1750-1 Maki, Johannes, moravus, nov.,
 1755-64 Maki, Johannes, moravus, sacr., praef.vest.,
 1661-2 Mattheides, Alojsius, moravus, mag.nov., praef.spir.et san., praef.schol., adm.,
 hist.coll., conf., cons.,
 1668-70 Mattheides, Alojsius, moravus, praec.gram., soc.mag.nov., praef.spir., conf., cons.,
 praef.schol.,
 1679 Mayrhofer, Mathias, bohemus, nov.,
 1657 Medek, Aliosius, moravus, soc.mag.nov., praef.spir., conf., cons., adm.,

1656 Méhes, Georgius, moravus, praec.gram.,
 1662 Méhes, Georgius, moravus, catech., praec.gram.,
 1670 Méhes, Georgius, moravus, praec.gram., praes.congr.,
 1711-3 Miczke, Fridericus, silesius, praec.gram.et hum., bibl., hist.dom., praes.congr.,
 1651 Mimmer, Georgius, moravus, praec.gram.,
 1657 Mitis, Daniel, bohemus, praec.gram.,
 1666 Mitis, Daniel, bohemus, conc., catech., praef.schol., conf.,
 1670-1 Mitis, Daniel, bohemus, proc., catech., conf., miss., cons.,
 1678 Mitis, Daniel, bohemus, catech., conf., oper.,
 1671 Moravec, Johannes, bohemus, nov.,
 1748-9 Nachtmann, Mathias, bohemus, nov.,
 1750-1 Nachtmann, Nicolaus, bohemus, nov.,
 1724-7 Neydhard, Martinus, bohemus, cell.,
 1753 Nippl, Franciscus, bohemus, valet.,
 1766-7 Nisner, Ignatius, silesius, nov.,
 1731 Nowosad, Ignatius, moravus, conc., catech., praec.congr.,
 1703-4 Obadalich, Nicolaus, moravus, praec.gram. et hum., praes.congr.,
 1711 Obadalich, Nicolaus, moravus, docet schol.,
 1735-6 Otto, Antonius, bohemus, apoth.,
 1694-5 Pörtl, Franciscus (Bartl), bohemus, nov.,
 1765-7 Pecker, Mathias, bohemus, nov., disp., empt.,
 1753-4 Peitel, Antonius, silesius, nov.,
 1723-6 Peyer, Ferdinánd, bohemus, sacr., praef.vest.,
 1751-2 Pleydl, Johannes, silesita, nov.,
 1762-3 Pliska, Martinus, bohemus, nov.,
 1690 Ponecz, Abraham, moravus, conc., catech., hist.coll., conf.,
 1699 Prändl, Adamus, bohemus, cell.,
 1703-9 Prinz, Johannes, silesita, sacr., praef.vest.,
 1752-4 Prugger, Johannes Baptista, moravus, nov., coc.,
 1766 Prugger, Johannes Baptista, moravus, disp., empt.,
 1658-9 Radecki, Johannes, moravus, nov.,
 1686-7 Radecki, Johannes, moravus, min., conf., praef.templi et san., praes.congr.,
 1675-8 Rauplik, Johannes, bohemus, nov., apoth., infirm.,
 1715 Reinholdt, Franciscus, silesita, nov.,
 1731 Richter, Johannes, moravus, sacr., praef.vest.,
 1704 Rumler, Carolus, silesita, nov.,
 1679 Schäbl, Jacobus, moravus, nov.,
 1751-3 Schike, Melchior, silesius, nov., soc exeunt.,
 1765-6 Schindler, Leopoldus, silesius, nov.,
 1654 Schinzer, Mathias, silesius, praec.gram.,
 1763-4 Schuckner, Franciscus, bohemus, nov.,
 1756-7 Schneider, Bernardus, silesius, nov.,
 1673-4 Schredl, Mathias, bohemus, nov.,
 1690 Schulista, Wenceslaus, moravus, nov.,
 1702 Schutt, Johannes Baptista, silesita, nov.,
 1732-3 Schwarzkiebl, Philippus, moravus, nov.,
 1743-6 Selig, Antonius, silesius, nov., oec., disp., empt.,
 1715-7 Sigl, Matthias, moravus, empt., disp.,
 1729-32 Sigl, Matthias, moravus, empt., disp.,
 1702 Sipski, Daniel, bohemus, conc., conf.,

1674-82 Skala, Igantius, moravus, catech., conc., conf., min., praef.templi et san., cas.,
 1675-80 Slawik, Wenceslaus, bohemus, nov., ian., sub disp., praef.sutor
 1684-5 Slawik, Wenceslaus, bohemus, ian., praef. sutor
 1694-7 Slawik, Wenceslaus, bohemus, empt., disp., soc.proc.,
 1749-50 Smichei, Carolus, moravus, nov.,
 1758-9 Stainsdörffer, Andreas, bohemus, nov.,
 1761-2 Steinbeis, Franciscus, bohemus, nov.,
 1748-9 Steiner, Georgius, silesius, nov.,
 1752-3 Streer, Antonius, bohemus, nov.,
 1752-4 Swatoni, Johannes, bohemus, disp.,
 1751-2 Szlabik, Wenceslaus, moravus, catech., hist.dom., oper.,
 16823 Taborski, Johannes, bohemus, nov.,
 1684-5 Taborski, Johannes, bohemus, apoth., infirm.,
 1695-8 Taborski, Johannes, bohemus, ian.,
 1676 Talck (Dalck) Johannes, silesius, nov.,
 1686 Talck (Dalck) Johannes, silesius, apoth., infirm.,
 1653 Tamius, Franciscus, moravus, praec.gram.,
 1661 Tamius, Franciscus, moravus, conc., catech., conf., miss.,
 1766-7 Tandler, Franciscus, bohemus, nov.,
 1688-91 Thonheiser, Fridericus, silesius, sacr., praef.vest.,
 1742-3 Thorwesten, Josephus, moravus, nov.,
 1769-70 Topolansky, Franciscus, moravus, apoth., infirm.,
 1767-71 Vahl, Franciscus, silesius, praef.spir., adm.,
 1757-8 Vischerat, Mathias, bohemus, nov.,
 1767 Voglwöger, Jacobus, silesius, apoth.,
 1649 Vulpianus, Thomas, moravus,
 1765-6 Walter, Josephus, bohemus, nov.,
 1658-9 Wecker, Christophorus, silesita, nov.,
 1766-7 Weiss, Josephus, bohemus, nov.,
 1719 Zabural, Bartoloměj, bohemus, praec.hum., soc.reg., praes.congr.,

Ungvár

1652 Sbosky, Wenceslaus, bohemus, praef. spir., conf., praef. scholi., reg. Sem., praes. cas.,
 cons., adm.,
 1656 Welcznovsky Ladislaus, moravus, min., praef.t., proc., cons.,
 1664 Adami Wenceslaus, moravus, praec. gram.
 1728 Diringer, Fridericus, silesita, coc., disp.,
 1732 Diringer, Fridericus, silesita, empt., disp., cell., infirm., ian., oec.,
 1768 Dukat, Wenceslaus, moravus, apoth.,
 1729-30 Heinrich, Gabriel, silesita, coc., disp., cred.,
 1757-60 Iband Ferdinánd, silesius, sub apoth., ian.,
 1762-7 Iband Ferdinánd, silesius, apoth.,
 1767 Kercsmer, Josephus, moravus, cell., oec.,
 1765 Maki, Johannes, moravus, sacr., praef.vest.,
 1772-3 Maki, Johannes, moravus, soc.proc., oec.,
 1711 Malknecht, Antonius, boius,(Brunoviensis)
 1655 Medek, Aliosius, moravus, praes.congr., praec.reth.,
 1661-4 Miller, Johannes, bohemus, oec.,
 1723 Misseni, Paulus, silesita, praec.hum., praes.congr., hist.dom., conf.,
 1733-6 Neydhard, Martinus, bohemus, ian., cred., infirm.,

1699 Pörtl, Franciscus (Bartl), bohemus, apoth.,
 1741 Piller, Thomas, moravus, coc.,
 1668-9 Radecki, Johannes, moravus, min., praef.templ.et san., conf., cons., oper.,
 1723 Reinholdt, Franciscus, silesita, praef.vest., cell.,
 1739-41 Richter, Johannes, moravus, sacr., praef.vest.,
 1767 Schindler, Leopoldus, silesius, coc., disp., empt.,
 1773 Schindler, Leopoldus, silesius, coc., empt., disp.,
 1721-2 Schmidt, David, silesius, coc., cell., arcul.,
 1675 Schredl, Mathias, bohemus, sacr., praef.vest.,
 1751-2 Smichei, Carolus, moravus, infirm., apoth., ian.,
 1769-70 Tandler, Franciscus, bohemus, apoth., ian.,
 1759-61 Vischerat, Mathias, bohemus, empt., disp., cell.,

Vágsellye

1602 Pilmann Johannes, bohemus, disp. cell.,

Váralja

1591-1592 Hamannus Johannes, silesita-pl. ad div.,soc. praec.
 1589, Martinus Igantius, silesius, proc. Conc.
 1592 Martinus Igantius, silesius, min., conc., cons.

Várad

1586 Szydłowski, Petrus Ivanovice (moravus) mortuus
 1689 Benutius Daniel, moravus, min., praef.t.et san., hist.coll., conf.,

Zníovárálja

1597-1600 Gloss Matthias, silesianus Polonia coqu.,disp., sacr., cell.,
 1593. Hamannus Johannes, silesita-pl. ad div
 1596-1597 Kadlovius Johannes, P. silesius-pl. praec hum.
 1596-1605 Kroczman, Adamus, bohemus, coquus, pistor, cred., cell., sacr.
 1605 Ladnicerus, Jonas, bohemus, conc.
 1598 Masuch, Batholomeus, S. praec. gram.
 1595 Reymann, Valentinus P. praec. inf. Cl.
 1596 Sartorius Matthias, silesius, conf.
 1599 Sartorius Matthias, silesius, conc.
 1653 Fischer Paulus, bohemus,
 1764 Balthazar, Josephus, bohemus, conc. catech.,
 1719 Erasim Jacobus, bohemus, conc.,
 1680 Kubiei, Wenceslaus, moravus, conf., conc., cons.,
 1690-1 Kubiei, Wenceslaus, moravus, conc., conf.,
 1724 Obadalich, Nicolaus, moravus, conc., conf.,
 1689 Sipski, Daniel, bohemus, conc., conf.,
 1742 Szlabik, Wenceslaus, moravus, conc., hist.dom., praes.congr., catech., cons.,
 1747 Szlabik, Wenceslaus, moravus, conc., conf., cons., adm.,

Zsolna

1749 Dispertis, Franciscus, silesius, conc., catech., praes.congr.,
 1697 Erasim Jacobus, bohemus, praec. gram.,
 1736 Ginzl, Albertus, bohemus, cell., cred., praef.vest., infirm.,
 1750 Holinsky Johannes, bohemus, praec.gram., praes.congr., hist.dom., cons., oper.,

1769-70 Hornik Wenceslaus, bohemus, prof.gram., praes.congr., hist.dom.,
1745 Jilg Josephus, moravus, praec.gram., praes.congr., hist.dom.,
1769-70 Klein, Antonius, (Lipnice), sacr., empt., disp., cell., oec., infirm.,
1739 Knopp, Carolus, moravus, praec.gram., praes.congr.,
1762 Hracsek, Josephus, moravus, sacr., oec., cell., disp., empt.,
1699 Obadalich, Nicolaus, moravus, praec.gram.,
1713-4 Obadalich, Nicolaus, moravus, conc., docet schol.,
1732 Obadalich, Nicolaus, moravus, catech., conf., hist.dom., oper.,
1689 Otto, Johannes, bohemus, conc., conf.,
1747 Selig, Antonius, silesius, oec., empt., cell., sacr.,
1696 Sipski, Daniel, bohemus, conc., conf.,
1743-4 Szlabik, Wenceslaus, moravus, paroch., catech., conf., cons., conc.,